

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BALKANLAR’DA BİZANS-TÜRK İLİŞKİLERİ
(IV-X. YÜZYILLAR)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Fatma ÇAPAN

ELAZIĞ-2013

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BALKANLAR'DA BİZANS-TÜRK İLİŞKİLERİ
(IV-X. YÜZYILLAR)

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Fatma ÇAPAN

Jürimiz,.....tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu doktora tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun..... tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Enver ÇAKAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Doktora Tezi****Balkanlar’da Bizans-Türk İlişkileri (IV-X. Yüzyıllar)****Fatma ÇAPAN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Ana Bilim Dalı****Genel Türk Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2013, Sayfa: XXII + 261**

Balkan Yarımadası çok eski devirlerden beri doğudan batıya doğru ilerleyen veya kuzeyden Tuna Nehrini aşarak Akdeniz’e inmek isteyen ve bazen de Cihanşümul İmparatorluklar kurmak isteyen kavimlerin önemli bir geçit yolu ve devletlerin mücadele alanı olmuştur. Balkanlar’da güçlü bir hakimiyet kurmak isteyen Makedonya Krallığı’na karşı önemli mücadeleler veren Roma İmparatorluğu M.Ö II. Yüzyılda yarımadaya hakim olunca bölgede bir sükûnet dönemi başlamıştır. Ancak Kavimler Göçü’nün başlamasıyla bu sükûnet dönemi sona ermiş Roma İmparatorluğu, nüfus olarak çok kalabalık olan bu toplumların Tuna’yı geçerek güneye inmesini engelleyememiştir.

IV. yüzyılın sonlarından itibaren Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasından sonra ise Balkan Yarımadası Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine geçmiştir. Yine aynı yüzyılın sonlarına doğru İtil Nehrini geçerek Avrupa önlerinde görünen, Doğu Roma İmparatorluğu topraklarını ele geçirerek, Cihanşümul bir imparatorluk kurmak isteyen Avrupa Hunları, özellikle Attila döneminde büyük bir yükselişe geçmiş yaklaşık bir asır boyunca Doğu Roma İmparatorluğu’nun Balkan politikasında belirleyici unsur olmuşlardır. Ancak, Avrupa Hun İmparatorluğu’nun güçlü hükümdarı Attila’nın 453 yılında ölümüyle Doğu Roma İmparatorluğu büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.

VI. yüzyılda Avarlar’ın Slavları itaat altına alarak güçlü bir devlet kurmaları ve Balkanlar’da sınırlarını genişletmeleri üzerine o sıralarda İran ile savaşlar yapan Doğu

Roma İmparatorluğu çok zor bir durum içine girmiştir. İmparator Heraklios(610-641) döneminde Avarlar ile barış yapılarak İran ile meşgul olunmak istendiyse de 626 yılında Avarlar, İran ile ittifak yaparak İstanbul'u kuşattılar. Bu kuşatmada başarılı olamayan Avarlar hakimiyeti altındaki kavimlerin isyanları nedeniyle zayıflamaya başlayınca Doğu Roma İmparatorluğu bir kez daha rahatlamış ve bir tehlike daha böylece atlatılabilmişti. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu, Balkanlar'da eski üstünlüğünü kurabilme fırsatı yakalamasına rağmen VII. yüzyıl ortalarında başlayan İslam fütühatı nedeniyle başarıya ulaşamamıştır.

VII. yüzyılın sonlarında Türk asıllı Bulgarlar'ın lideri Asparuh komutasında Balkan Yarımadasına gelişleri Doğu Roma İmparatorluğu'nu Balkanlar'da yeni ve güçlü Bulgar Devleti ile karşı karşıya bırakmıştı. VIII. yüzyılın sonlarında İslam dünyasındaki karışıklıkları fırsat bilen Doğu Roma İmparatoru V. Konstantin(741-775), Bulgarlar üzerine yaptığı arka arkaya seferlerle onları askerî gücünü kırmıştır. 802 yılında Bulgar tahtına çıkan Krum Han, Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu başarılarına büyük bir darbe vurmuş ancak Krum'un aniden ölümüyle Doğu Roma İmparatorluğu bu tehlikeyi atlatabilmiştir. Bundan sonra uzun bir süre barış dönemi yaşanan Bulgar-Doğu Roma ilişkileri 893 yılında Bulgar tahtına çıkan Çar Symeon döneminde gerginleşmiştir. 927 yılında Symeon'un ölümünden sonra Bulgaristan tekrar Doğu Roma İmparatorluğu'na boyun eğerken Balkan ülkelerinde de İmparatorluğun nüfuzu sağlamlaşmaya başlamıştır. İmparator Nikephoros Phokas(963-969) zamanında barış döneminin yine sona ermesi üzerine Doğu Roma İmparatorluğu, Rus hükümdarı Svyatoslav'a başvurdu. Bunun üzerine Ruslar kısa zamanda Bulgarlar'ı mağlup ederek ülkelerini işgal etti. Ancak yanlış bir politika izleyen Doğu Roma İmparatorluğu bu kez karşısında daha güçlü bir düşman olarak Ruslar'ı bulmuştur. 976-1014 yılları arasında Samuel Bulgar Devleti'ni yeniden kurduysa da İmparator II.Basileios(976-1025) uzun süren savaşlar sonrasın da 1014 yılında kesin olarak Bulgar Devleti'ne son vermiştir. Böylece Balkan Yarımadası tamamen Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmiş oldu. Bütün bunlar yaşanırken VI. ve X. yüzyıllar arasında yaklaşık dört asır boyunca Doğu Avrupa tarihinde önemli bir rol oynayan Hazarlar ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkan ve İran politikalarında çoğunlukla İmparatorlukla ittifak halinde hareket edip dönemin tarih akışı içerisinde yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Doğu Roma İmparatorluğu, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar, Balkanlar.

ABSTRACT**Doctorate Thesis****The Byzantine and Turkish Relations in the Balkans (IV-X. Centuries)****Fatma ÇAPAN****Fırat University****The Institute of Social Sciences****The Department of History****The Art of General Turkish History****Elazığ-2013, Page; XXII + 261**

Since ancient times, Balkan Peninsula had been a significant passage for clans that had been proceeding from East to West or wishing to sail onto the Mediterranean having crossed the Danube, and occasionally for those wishing to found worldwide empires and also had been an area of strife for nations. The Roman Empire, operating noteworthy campaigns against the Macedonian Kingdom, which had been wishing to establish a powerful dominance across the Balkans, led to an era of serenity in the area when it dominated the Peninsula in the 2nd Century B.C. However, the era of serenity came to an end with the beginning of the Migration of Clans. Thus, the Roman Empire failed to prevent these communities holding outnumbering populations from sailing onto the Southern waters having crossed the Danube.

From the ending period of the 14th Century, the Balkan Peninsula came under the rule of East Roman Empire after the Roman Empire had split up. To the end of the same century, European Huns, who appeared at the entrance of Europe crossing the Lake Itil and desired to found a worldwide empire capturing East Roman Empire, started a dramatic rise especially during the era of Atilla and became determinant factor in the Balkan policy of East Roman Empire for almost an age. However, East Roman Empire pulled through a big danger in 453 with the death of Atilla, powerful emperor of European Hun Empire.

As for in the 6th Century, Avars, founded a powerful state taking Slavs under their obedience and expanded their borders in Balkans. Thus, East Roman Empire that

had wars with Iran during that period fell into a very hard situation. In the era of Emperor Heraklios (610- 641) , it was expected to make peace with Avars and deal with Iran; however, Avars surrounded Istanbul allying with Iran. When Avars, who could not succeed in this surround, started to weaken because of the riots of the clans under its obedience, East Roman Empire felt relieved and got over the danger from another Clan. However, East Roman Empire didn't succeed because of Islam conquests that started in the middle of 7th Century although it caught the opportunity of founding its old supremacy in Balkans.

At the end of 7th Century, when the Bulgarian at their Turkish originated leader Aspurah's command came to Balkan Peninsula, East Roman Empire came across a novel and strong Bulgarian State. At the end of 8th Century, East Roman Emperor, 5th Konstantin (741-775), who took advantage of the disorders in Islam World demoralised the military power of the Bulgarian with one after another military expedition. Krum Han that inherited the Bulgarian throne in 802 made a drastic strike on this success of East Roman Empire. However, with the sudden death of Krum, East Roman Empire managed to overcome this peril. Afterwards, the relationship between the Bulgarian and East Roman Empire going through a long run peaceful period became tense in the era of Char Symeon that ascended the Bulgarian throne in 893. After the death of Char Symeon in 927; while Bulgaria succumbed to the East Roman Empire, the influence of the empire began to strengthen in the Balkans. Over the ending of the peaceful period in the era of Emperor Nikephoros Phokas(963-969), the East Roman Empire applied to Svyatoslav the Russian Monarch. Thereupon, having defeated the Bulgarians, the Russians occupied Bulgaria in a short time. However, this time East Roman Empire that followed a wrong policy confronted Russia as a powerful hostile. Between 976 and 1014, even though Samuel re-founded the Bulgarian State, Emperor II.Basileios(976-1025) put an absolute end to the Bulgarian State in 1014 following the long lasting battles. Thus, the Balkan Peninsula ended up coming under the domination of the East Roman Empire. While the whole thing was being experienced, between the 6th and 10th centuries during almost four centuries, the Hazars, playing a main role in the history of Eastern Europe, mostly acted allying with the Empire in the Iran and Balkan policy of the East Roman Empire. Therefore, they appeared in the flow of history.

Key Words: Rome, East Roman Empire, the Huns, the Avars, the Bulgarian, the Hazars, the Balkans

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
HARİTALAR LİSTESİ	IX
ÖN SÖZ	X
KISALTMALAR	XII
KONU VE KAYNAKLAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
1. BALKAN ADI VE C OĞRAFYASI.....	1
1.1. Balkan Adı	1
1.2. Balkan Coğrafyası	2
1.3. En Eski Dönemlerden Doğu Roma Hâkimiyeti'ne Kadar Balkanlar.....	5
1.4. Doğu Roma Hâkimiyetinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar Balkanlar	8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HUN-BİZANS İLİŞKİLERİ	12
1.1. Hunlar'ın Tarih Sahnesine Çıkışları.....	12
1.1.1. Hun Adının Anlamı ve Menşei.....	12
1.1.2. Asya Hun Devleti ve Avrupa Hun Devleti'nin Oluşum Süreci	13
1.1.3. Hunların Avrupa'ya Gelmelerinden Önce Roma'nın Durumu	15
1.1.4. Hunlar'ın Avrupa'ya Gelmeleri ve Kavimler Göçü	16
1.1.5. Hunlar'ın Avrupa'da Bıraktığı İlk İzlenimler	17
1.2. Avrupa Hun Devleti	20
1.2.1. Balamir Dönemi	20
1.2.2. Uldin Dönemi	23
1.2.3. Rua Dönemi.....	29
1.2.4. Rua'nın Ölümü ve Doğu Roma'nın Geçici Rahatlaması	34
1.3. Avrupa Hun Devleti'nin Yükselişi Ve Attila.....	36
1.3.1. Attila Dönemi Hun-Doğu Roma İlişkileri	36
1.3.1.1 Attila'nın Tahta Çıkışı ve Margus Antlaşması (435).....	36
1.3.2. Attila'nın Doğu Roma Politikası ve Doğu Roma'nın Durumu	39

1.3.3. Doğu Roma'nın Margus Barışını İhlâli ve I. Balkan Seferi	41
1.3.4. I. Anatolius Antlaşması(443).....	45
1.3.5. II. Balkan Seferi.....	46
1.3.6. II. Anatolius Antlaşması	51
1.3.7. Attila'nın Doğu Avrupa'da Gerçekleştirdiği Son Seferi	52
1.3.8. Attila'nın Doğu Roma'ya Elçilik Heyeti Göndermesi ve Attila'ya Suikast Girişimi	53
1.3.9. III. Anatolius Antlaşması.....	66
1.3.10. Attila'nın Ölümü	70
1.4. Attila Dönemi Hun-Batı Roma İlişkileri.....	72
1.4.1. Campus Mauriacus Savaşı.....	74
1.4.2. Roma Seferi	81
1.5. Attila'nın Ölümünden Sonra Hunlar	83
1.5.1. Hun İmparatorluğu'nun Yıkılışının Nedenleri	89

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVAR-BİZANS İLİŞKİLERİ	91
2.1. Avarların Menşei.....	91
2.1.1. Avarlar'ın Avrupa'ya Gelmeleri	93
2.2. Bayan Han Dönemi(558-583?)	97
2.2.1. Gepidlere Karşı Avar-Longobard İttifakı ve Zaferi	100
2.2.2. I. Sirmium Kuşatması (568-569).....	102
2.2.3. II. Sirmium Kuşatması(579-582).....	105
2.3. Bayan Han'ın Oğulları Dönemi	110
2.3.1. 583-609 Yılları Arası Avarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler.....	110
2.3.2. Avar Hanı'nın İtalya Seferi	131
2.3.3. 610-625 Yılları Arası Avarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler.....	133
2.3.4. Avarların İstanbul Kuşatması (626)	135
2.3.5. Avar İmparatorluğu'nun Çöküşü.....	140
2.3.6. Doğu Roma'nın Avarları Hristiyanlaştırma Politikaları	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGAR-BİZANS İLİŞKİLERİ.....	144
3.1. Bulgarların Menşei.....	144
3.2. Bulgar Devletleri.....	147
3.2.1. Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti	147
3.3. Tuna Bulgar Devleti(679-1018).....	153
3.3.1. Devletin Kuruluşu ve Asparuh Han Dönemi(640-702).....	153
3.3.2. Tervel Han Dönemi(702-718)	160
3.3.3. Tervel Han'dan Sonra Krum Han'a Kadar Geçen Dönem.....	166
3.3.4. Krum Han Dönemi(802-814)	174
3.3.5. Omurtag Dönemi(814-831).....	180
3.3.6. Omurtag Han'dan Sonra Başa Geçen Bulgar Hanları(831-852).....	183
3.3.7. Boris Dönemi(852-889).....	184
3.3.8. Symeon Dönemi(893-927)	188
3.3.9. Petro Dönemi(927-969).....	192
3.3.10. Samuel'in Bulgar Devleti'ni Yeniden Tesisi ve Devletin Çöküşü.....	196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAZAR- BİZANS İLİŞKİLERİ	201
4.1. Hazar Adı ve Hazarların Menşei.....	201
4.2. Hazar Devleti'nin Kuruluşu	201
4.3. 610-641(Heraklios Dönemi) Hazar-Doğu Roma İlişkileri	206
4.4. Yabgu Kağan'ın Ölümünden Sonra Hazar-Doğu Roma İlişkileri	216
4.5. II. Justinianos(685-695;705-711)'un Tahttan İndirilmesi ve Hazar-Doğu Roma İmparatorluğu İlişkileri	220
4.6. II. Justinianos'un Tervel Han'a Sığınması.....	222
4.7. Rus Slav Devleti'nin Ortaya Çıkması ve Onlara Karşı Hazar-Doğu Roma İttifakı	230
4.8. Hazarların Museviliği Kabul Etmesi.....	234
4.9.1. Hazar Devleti'nin Çöküşü	237
4.10. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Ruslarla İşbirliği ve Hazar Devleti'nin Yıkılışı.....	242
SONUÇ	245
KAYNAKLAR	252
ÖZGEÇMİŞ	261

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Attila Döneminde Avrupa Hun İmparatorluğu (M.S 451)	39
Harita 2. Attila'nın Ölümünden Sonra Hun Toplumu (M.S 476)	88
Harita 3. M.S 565 Yılında Siyasi Durum	97
Harita 4. Avarların İstanbul Kuşatması Sırasında Siyasi Durum (M.S 626).....	136
Harita 5. M.S 651 Yılında Siyasi Durum	152
Harita 6. M.S 771 Yılında Siyasi Durum	169
Harita 7. M.S 830 Yılında Siyasi Durum	183
Harita 8. M.S 888 Yılında Siyasi Durum	185
Harita 9. M.S 1000 Yılında Siyasi Durum	198
Harita 10. M.S 1030 Yılında Siyasi Durum	200
Harita 11. M.S 626 Yılında Siyasi Durum	204

ÖN SÖZ

Tarih, geçmişte yaşayan insan topluluklarının meydana getirdiği olayları yer ve zaman göstererek sebep-sonuç ilişkisi içinde belgelere dayanarak, objektif olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Tarihin tanımında bahsi geçen olayların oluşumuna ise yaşanılan dönemin, ekonomik, siyasi, sosyal, fiziki şartları katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda tarihi olaylar sebep-sonuç ilişkisi açısından birbirine çok bağlıdır. Tarihteki bir olayın sonucu bir diğerinin başlangıcı olabilmektedir. Dolayısıyla, Orta Asya'daki siyasi, ekonomik, sosyal, fiziki şartlar nedeniyle başta Hunlar olmak üzere bir çok kavmin yurtlarından ayrılarak göç etmeye başlamasıyla Kavimler Göçü başlamıştır. Kavimler göçü ile Kafkaslar ve Kırım yoluyla Tuna Nehri yakınlarına gelen bu toplumlar Avrupa'nın özellikle siyasi olmak üzere sosyal ve ekonomik şartlarını değiştirmişlerdir. Bu nedenle IV. ve X. yüzyıllar arasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış politikasının temelini oluşturan bu kavimlerin gelişlerinin ve etkilerinin incelenmesi Türk Tarihi ve Doğu Roma İmparatorluğu açısından önem arz etmektedir.

Sözünü ettiğimiz dönemle ilgili bir çok yerli ve yabancı çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların çoğu bir bütün halinde olmaktan ziyade tek tek incelemiş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey politikalarına detaylı bir şekilde yer verilmemiştir. Yapılan bu çalışmada ise bu noktadan hareketle bölgede özellikle Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış politikasını ortaya koymak ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Türk kavimlerinin büyük bir İmparatorluğun dış politikasını nasıl etkilediğini aydınlatmaya çalıştık. Bu Çalışmamızın IV. ve X. yüzyıllar arası bölgedeki siyasi faaliyetleri aydınlatacağı ve bu konudaki yeni yapılacak olan araştırmalara ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Çalışmamız Giriş ve Sonuç bölümleri hariç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Tezimiz her ne kadar IV. ve X.yüzyıllar arasında Balkanlar'da Doğu Roma İmparatorluğu ve Türk ilişkilerini içerse de tarihi olayları bir bütün olarak değerlendirmek gerektiğinde Giriş kısmında Balkan Adı, Balkan Coğrafyası ve Doğu Roma hakimiyetine kadar Balkan tarihi incelenerek konuya alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Birinci Bölüm'de Avrupa Hunları'nın Avrupa önlerine gelişi ve meydana gelen olaylar karşısında Doğu Roma İmparatorluğu'nun izlediği politikalar ve bölgenin siyasi yapısında meydana gelen değişiklikler ele alınmıştır. İkinci Bölüm'de yine aynı

şekilde Avarlar'ın gelişi ve faaliyetleri Üçüncü Bölüm'de Bulgarlar'ın gelişi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun izlediği politikalar ele alınmıştır. Dördüncü Bölüm'de ise VI. ve X. Yüzyıllar arasında Doğu Avrupa tarihinde ve Doğu Roma İmparatorluğu dış politikasında önemli bir rol oynayan Hazarlar ele alınmıştır.

Çalışma konusunun ve kaynaklarının tespit edilmesi, değerlendirilmesi ve tez yazım aşamasında büyük emeği geçen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Sezgin GÜÇLÜAY'a teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca çalışma sırasında fikirlerine başvurduğum Prof. Dr. M.Beşir AŞAN ve Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e, Doç Dr. Zahir KIZMAZ'a yine Gaziantep Üniversitesi öğretim üyelerinde Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR ve Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR'e, İngilizce tercümeleri ile çalışmama katkıda bulunan Okt. Sevgin SEVİMLİ ve Ayşe AKSOY'a, kronik eserlerin temininde bana yardımcı olan Okt. Öner TOLAN ve sevgili arkadaşım Arzu CERİT'e, Doktora eğitimim sırasında beni büyük bir sabırla karşılayan eşim ve kızıma teşekkürlerimi sunuyorum.

ELAZIĞ-2013

Fatma ÇAPAN

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Trans.	: Translation
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları

KONU VE KAYNAKLAR

Tarihte en uzun yaşıyan devletlerden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu bulunduğu stratejik konumundan dolayı uzun yüzyıllar boyunca bir taraftan batıda, kuzeyden gelen kavimlerin istilalarıyla uğraşmak zorunda kalırken bir taraftan da doğuda İran ve İslam fetihleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu durumda her iki cephede birden savaşmak zorunda kalan İmparatorluk bu kavimlerle mücadelesini çoğu zaman hileler ve taktikler yoluyla yapmıştır. Bunun nedeni ise İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik, sosyal, dini, siyasi karışıklıklarla beraber çoğu zaman ücretli askerlerden oluşan ordular kullanıp kendi yerli halkından ordu kuramaması yani askeri yetersizlikleridir. İmparator Heraklios(610-641) döneminde themalar sistemiyle bu askeri sıkıntı büyük ölçüde aşılmasına rağmen sonraları yine ücretli askerler sistemine dönmüştür. Dolayısıyla kuzeyden gelen Türk kavimleri zaman zaman askeri destek anlamında Doğu Roma İmparatorluğu'nun imdadına yetişirken İmparatorluğun siyasi vaziyetinin belirlenmesinde de önemli bir rol oynamışlardır. Bazen bu Türk kavimleri ile ittifaklar yaparak onların tehlikesini kendisinden uzak tutmaya çalışan Bizans İmparatorluğu bazen de iki düşman Türk kavmini birbirine kırdırarak tehlikeyi atlatma yoluna gitmiştir. Tez konumuz özellikle bu Türk kavimlerinin uzun yüzyıllar boyunca o zamanın en güçlü devletlerinden biri olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentine kadar kuşatıp, İmparatorluğun iç ve dış politikalarını nasıl derinden sarstığını, Avrupa'nın yeniden şekillenmesinde etkilerini ortaya koymaya çalışırken, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey kavimlerine karşı izlediği politikaların detaylarını içermektedir. Bu noktada özellikle Doğu Roma İmparatorluğu politikalarında askeri güçleri, ekonomik güçleri, coğrafi konumları ve yapılan evlilikler yoluyla da sıhri bağlar kurarak İmparatorluğun hem iç hem de dış politikalarında önemli bir rol oynayan Hazarlar da göz ardı edilemeyerek çalışmamıza eklenmiştir. Her ne kadar tezimizde başlık olarak Türk-Bizans Siyasi ilişkileri tabirini kullansak da ekonomik ve askeri ilişkiler de konular arasında işlenmiştir. Konumuzla ilgili ayrı ayrı birçok çalışmalar mevcut ama bu çalışmalarda Türk tarihi ve Bizans tarihi genel hatlarıyla ele alınmıştır. Mesela başlı başına Hunlar, Avarlar, Bulgarlar, Hazarlar ve Bizans incelenirken Bizans ile bu Türk kavimlerinin ilişkileri bütün olarak ortaya koyulmamıştır. Bu noktada amacımız ise, Bizans ile ilişkileri incelemek, Bizans ve Türk tarihine hatta dünya tarihine bu ilişkilerin etkisini ortaya koymaktır.

Bizans dönemi ile ilgili Türk bilim dünyasındaki çalışmaların azlığı da bizi bu alana yöneltmiştir. Bizans İmparatorluğu'nu ne kadar tanırsak, kendi tarihimizi de o kadar ışık tutmuş olacağız. Çünkü Bizans'ın Sasanilerle, Balkan ve Slavlarla ilişkilerinde, İslam fetihleri sırasında Türklerin etkisi hep bir kilit noktası konumunda olmuş, bu ilişkilerin içinde Türkler her zaman yerlerini korumuşlardır. Dolayısıyla Bizans'ın kaderi yıkılışına kadar hep Türklerle beraber yazılmış, onu zaman zaman yücelten de aşağıya çeken de Türkler olmuştur. Özellikle, Bizans açısından Türkler güvenilir bir askeri güç olmuşlardır. Nihayetinde Bizans uzun süre tarih sahnesinde kalmasını Türklere borçlu iken tarihin derinliklerine gömülmesi de yine Türkler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Türkler ise bu uzun süreli ilişkiler sayesinde Bizans'ı çok iyi tanımış bu sayede de Bizans siyasetine yön vererek, hem Türk tarihinin hem de dünya tarihinin akışını değiştirmişlerdir.

Doğu Roma İmparatorluğu tarihi boyunca birçok Türk kavmi ile ilişki içinde olmasına rağmen özellikle Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimlerle ve Balkanlarda izlenen politikaların konu olarak ele almamızın sebebi ise bu bölgelerin önemli stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Öyle ki Balkanlar'a gelen, Türk kavimlerinin öncelikli amacı Tuna Nehrini aşarak İstanbul'a kadar ilerleyip, bu İmparatorluk başkentini ele geçirerek Cihanşumul Türk devletleri kurmak olmuştur. Bu girişimlerin çoğu başarısızlıkla sonuçlansa da zaman zaman neredeyse gerçekleşme noktasına gelmiş, Doğu Roma İmparatorluğu gibi güçlü bir imparatorluğa korkulu anlar yaşatmış, politikalarına yön vermiş, bu politikalar dünyanın siyasi gidişatında bile etkili rol oynamıştır. Şunu diyebiliriz ki Türk kavimlerinin akınları nedeniyle Bizans'ın kalbi uzun asırlar boyunca Balkanlar'da atmaya devam etmiştir.

Özellikle IV. ve X. Yüzyıllar arasını incelememizin nedeni ise bu yüzyıllarda en yoğun ilişkilerin yaşanması, dünya tarihinde önemli gelişmelerin olmasıdır. Mesela, Kavimler Göçü ve Roma İmparatorluğu'nun Batı ve Doğu olarak ikiye ayrılması, Batı Roma İmparatorluğu'nun zayıflayarak geri planda kalması ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun sivrilmesi, Doğu'da ise İslam dininin ortaya çıkarak siyasi anlamda yayılmaya başlaması, İran'ın güçlü bir devlet olarak sürekli Bizans'ı tehdit etmesi, Anadolu'nun Türkler tarafından Türk yurdu haline getirilmeye başlanması, bu yüzyılların önemli gelişmelerindendir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, IV. ve X. Yüzyıllar arası şeklinde başlık atmamıza rağmen bu kronolojiye kesin ve katı bir şekilde

uyulamamıştır. Çünkü, Bulgarlar ve Hazarlar ile olan ilişkileri anlatırken süreklilik arz etmesi bakımından konular kesilmesi mümkün olamamıştır.

Tarihin akışı içinde kültürel özelliklerinden dolayı, bazen Doğu Roma İmparatorluğu bazen de Bizans İmparatorluğu olarak adlandırılan İmparatorluğu biz de iki ismini de kullanarak zikretmeyi tercih ettik. Roma İmparatorluğu için büyük bunalımların yaşandığı bir dönem olarak bilinen III. Yüzyılda devlet merkezinin ağırlığının doğuya kaydırılmasına karar verilmiş ve 330 yılında İmparator Konstantinos tarafından İstanbul yeni başkent haline getirilmiştir. Bundan sonra Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi ve Grek kültürünün de etkisiyle Bizans İmparatorluğu'nun gelişmesi başlamıştır. Dolayısıyla Bizans tarihi öncelikle sadece Roma tarihinin yeni bir devresi ve Bizans Devleti de Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak ortaya çıkmıştır. Bizans bilindiği gibi, daha sonraki devrin bir terimidir. Bunlar kendilerini her zaman Romalı olarak adlandırmış, imparatorlarına Roma İmparatorları demiş ve kendilerini Roma İmparatorlarının halef ve mirasçıları saymışlardır. Devletleri yaşadığı sürece Roma adı onları büyülemiş ve Roma devlet geleneği onların siyasi düşünce ve iradelerine sonuna kadar hakim olmuştur. Etnik bakımdan mütecanis olmayan imparatorluk Roma devlet düşüncesi sayesinde bir arada tutulmuş ve çevresine karşı tutumu Roma'nın evrensellik düşüncesine uygun olarak saptanmıştır. Buna paralel olarak Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı sıfatıyla Bizans bütün dünya üzerinde egemenlik kurma ideali peşinde koşmuştur. Ancak, zamanın akışı içinde Bizans, Romalı temellerinden gittikçe uzaklaşmıştır. Kültür ve dil bakımından Grekleşme artarken, iktisadi, sosyal ve siyasi politikalar da değişerek yeni bir devlet tarzı ortaya çıkmıştır. Nitekim tarihi gelişmesinin sonunda artık Bizanslıların devleti bir zamanki Roma İmparatorluğu ile isminden ve yerine getirilmesi imkânsız Roma geleneğinden başka ortak hiçbir şeye sahip olmamıştır. Bu dönem eski Roma geleneğinin yavaş yavaş ortadan kalktığı ve yeni Bizans yaşayış tarzının gittikçe güçlenerek kendisini kabul ettirdiği, Roma İmparatorluğu'ndan, ortaçağ Bizans İmparatorluğu'na ulaştıran bir geçiş dönemidir.

IV. ve X. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyine göç eden Türk kavimleri Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve Doğu Avrupa tarihinde bunlar kadar önemli rol oynayan bir başka Türk kavmi olan Hazarlar'dan günümüze yazılı herhangi bir kaynak kalmamıştır. Bu kavimlerle ilgili bilgilerimizi ise daha çok Çince, Arapça, Grekçe ve Rusça kaynaklardan öğrenmemiz gerektiğinden böyle bir çalışmayı gerçekleştirmenin

zorlukları arasında birçok dilin ayrıntılarıyla bilinmesi zorunluluğu gelmektedir. Saydığımız bu dillerin ve daha birçok dilin bir kişi tarafından da bilinmesi mümkün değildir. Dolayısıyla daha çok kendileri açısından tarihi olayları değerlendiren ve anlatan eserlerin objektifliğini ortadan kalkabilmektedir. Bu zor durum içerisinde bu eserlerin verdikleri bilgilere dayanılarak Türk siyasi, örfi, ekonomik sosyal şartları da göz ardı edilmeden sözünü ettiğimiz dönemleri aydınlatmaya çalıştık.

Özellikle Grekçe kaynakların İngilizce tercümeleri bize bu çalışmada ışık tutmuştur. Bunun dışında değerli Türk ve yabancı bilim adamlarının ortaya koyduğu tetkik eserler ve makaleler önemli başvuru kaynaklarımız olmuştur. İbrahim Kafesoğlu'nun "Türk Milli Kültürü" adlı eseri, Akdes Nimet Kurat'ın "IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri" adlı eseri, Hüseyin Namık Orkun'un "Attila ve Oğulları" adlı eseri, Ali Ahmetbeyoğlu'nun "Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a göre Avrupa Hunları" ve "Avrupa Hun İmparatorluğu", Bahaeddin Ögel'in "Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi", Zeki Velidî Togan'ın "Umumî Türk Tarihine Giriş" adlı eseri, Osman Turan'ın "Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi", adlı eseri araştırmamıza ışık tutan Türk yazarlara ait tetkik eserlerden bazılarıdır. Ayrıca aşağıda bilgilerini aktaracağımız kronik eserlerin açıklamalarını İsmail Mangaltepe'nin "Bizans Kaynaklarında Türkler" adlı eserinden faydalanarak hazırladık. Bu eserde adını yazamadığımız daha birçok kronik tanıtılarak bilim dünyasına önemli bir katkıda bulunulmuştur.

Vasiliev'in "Bizans İmparatorluğu Tarihi", Georg Ostrogorsky tarafından kaleme alınan ve değerli Türk bilim adamı Fikret Işıltan tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans Devleti Tarihi", Edward Gibbon tarafından kaleme alınan ve Asım Baltacıgil tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi", E.A. Thompson tarafından kaleme alınan ve M. Sibel Dinçel tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Hunlar" adlı eser, J.B. Bury'nin "History of The Roman Empire from Death of Theodosios I to the Death of Justinian(395-565)" adlı eseri, Ammianus Marcellinus'un "The Later Roman Empire(AD 354-378)" adlı eseri, Laszlo Rasonyi'nin "Tarihte Türklük", "Tuna Köprüleri", adlı eserleri, Charles Diehl tarafından kaleme alınan ve A.Gökçe Bozkurt tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans İmparatorluğu Tarihi", Auguste Bailly tarafından kaleme alınan ve Haluk Şaman tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans Tarihi" adlı eser, C.D. Gordon'un "The Age of Attila", J.Deguignes'in "Büyük Türk Tarihi", Prokopios tarafından kaleme

alınan ve Orhan Duru tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Bizans'ın Gizli Tarihi", Geza Feher'in "Bulgar Türkleri Tarihi", M.İ. Artamanov'un "Hazar Tarihi", Runciman Steven'in "A History of First Bulgarian Empire", P.B Golden'in "Türk Halkları Tarihine Giriş", adlı eseri araştırmamıza ışık tutan yabancı tetkik eserlerden bazılarıdır.

Bizans Tarihi ile ilgili önemli çalışmalara imza atan Işın Demirkent'in "Bizans Tarihi Yazıları, Makaleler, Bildiriler, İncelemeler" adlı eserinde başta "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti" adlı makalesi başta olmak üzere, Şerif Baştav'ın "Makaleler 1-2-3" başlığı altında yayınlanan üç ciltlik eserinde "Attila'nın Hayatı ve Ölümü", "İtil(Volga) Bulgar Devleti", "Hazar Kağanlığı Tarihi", "Attila ve Hunları" adlı makaleleri, Ali Ahmetbeyoğlu'nun "Tervel Han", "Bulgar Hakanlar Listesi", "Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu", "Yurt Tutan Hükümdar Asparauh ve Tuna Bulgar Devleti", İbrahim Kafesoğlu'nun "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", "Bulgarların Kökeni", Lajos Ligeti'nin "Attila Hunlarının Menşei", "Asya Hunları", "Bilinmeyen İç Asya", İsmail Mangaltepe'nin "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı:626 İstanbul Muhasarası", "Avar Hakanı: Bayan ve Dönemi", "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar-Bizans Münasebetleri", Gyula Nemeth'in "Attila ve Hunları", Peter Vaczy'nin "Hunlar Avrupa'da", V.N. Zlatarski'nin "Krum Han" adlı makaleleri ve daha birçokları çalışmamıza ışık tutan makalelerden bazılarıdır. Ayrıca çalışmamızda yer alan haritaların tamamı da Halil Berktaş tarafından kaleme alınan ve Cogito dergisini 17. Sayısında yayınlanan "Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek" adlı makaleden alınmıştır. Bu kaynakların çoğu yurt içindeki Milli Kütüphane, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi kütüphanesi, Gaziantep Üniversitesi gibi kütüphanelerden temin edilirken yabancı kaynaklar da yurt dışından temin edilmiştir.

Türk tarihinin daha derinlerine inilmesi ve özellikle Türk tarihinin Avrupa tarihine etkileri ve hatta bugün Avrupa'daki Türk tarihinin devamlılığı için bu tür çalışmaların arttırılması ve tüm dünyada duyurulması önem arz etmektedir. Bunun yanında bugün neredeyse tamamı İngilizce'ye tercüme edilen Grekçe kaynakların Türkçe tercüme çalışmaları, Türkiye'de birkaç bilim adamının yaptığı çok az sayıdaki tercüme dışında yetersizdir. Grekçe kaynakların hızlı bir şekilde Türkçe'ye aktarılması bu alanda çalışan bilim adamlarına ve Türk tarihine önemli bir ışık tutacağı kanaatindeyim.

KRONİKLER

1. AMMIANUS MARCELLINUS

Hunlar yazıyı kullanmadıkları için onlarla ilgili Orta Asya’da bulundukları sırada Çin kaynaklarından, Avrupa’da bulundukları sırada ise Grek ve Roma kaynaklarından bilgi edinmekteyiz. Avrupa Hunları ile ilgili bize çok kıymetli bilgiler aktaran Ammianus Marcellinus’un eseri bunlardan biridir. Ammianus Marcellinus Grek Antiocheia (Antakya) bölgesinden Orontes’li bir Roma tarihçisidir. Doğum tarihi kesin olmamakla beraber MS 322-400 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. 370’li yıllarda yani Hunların Batı’ya doğru genişlemeye başlamalarından önce kendi döneminin tarihini yazmaya karar veren Marcellinus 395 yılında yazdığı 31. kitabında Kafkaslardan gelen Hunlar ile ilgili eserini kaleme almıştır. Bu ise Hunlar’ın Roma tarihinde ne kadar etkin rol oynadığını göstermektedir. Hunlar’ın Kafkaslar’a geldiği ilk yıllar bu kadar yankı uyandırmadığı için Romalı tarihçiler, Hunlar hakkında bilgi vermemiştir. 31 kitaptan oluşan *Res Gestae* adlı eser imparator Nerva’nın MS 98 yılında ölümünden imparator Valens’in (364-378) ölümüne kadar geçen zamandaki olayları içermektedir. Ancak günümüze 353 yılından sonraki dönemi anlatan 18 kitap gelebilmiştir. Bu eser Türk tarihi bakımından oldukça önemlidir. Hunların Avrupa’da göründükleri ilk devirlerle ilgili bilgi veren ilk Roma kaynağıdır. Hunların Alanlar’ı yenerek Don Nehri üzerinden Avrupa’ya doğru ilerlemeleri, Gotları mağlup etmeleri ve kültürleri, adetleri, sosyal hayatlarıyla ilgili bilgiler aktarır. Bu kitabın İngilizce tercümesi John C. Rolfe tarafından yapılarak üç cilt halinde İngiltere’de 1935 yılında basılmıştır. Tezimizi hazırlarken bu İngilizce tercümeden faydalanmayı tercih ettik.

2. TEBLİ OLYMPIODORS

412 yılı civarında, Kontantinopolis’ten Hun hükümdarı Donatus’a elçi olarak gönderilen aslen Mısır’ın Teb şehrinden olan Olympiodoros Hunlar hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. Olympiodoros 407-425 yılları arasındaki olayları kaleme almıştır. Ancak bu eser kaybolmuştur. Bu eserle ilgili İstanbul Patriği (853-867 ve 877-886) Photios’un Olympiodoros’tan aldığı kısımlardan bilgi edinebilmekteyiz. Bu kısımlarda Hunların, İlyricum (Balkanların batı kısmı, Adriyatik Denizi’nin Dalmaçya kıyıları) Trakya’ya hücumlarından bahsedilmektedir. Olympiodoros’un fragmanları R.C Blockley tarafından İngilizce’ye tercüme edilmiştir.

3. PANİUMLU PRİSKOS

İyi bir hatip ve sofist olan Priskus'un Marmara Ereğlisi'ne (Heracleia) yakın Trakya'daki Panion (Barbaros) şehrinde 410-420 yılları arasında doğduğu ve 472 yılı civarında öldüğü tahmin edilmektedir. Onunla ilgili bilgileri ancak sonradan meydana getirilen fragmanlarından edinebilmekteyiz. Priskos imparatorluk memuru olan Maximinus'la kurduğu dostluk sayesinde 448 yılında imparator II. Theodosius (408-450) tarafından Attila'ya gönderilen Maximinus başkanlığındaki elçilik heyetinde görev aldı. Ve bu seyahati sırasın geçen olayları kaydetti. O böylece Hun hükümdarının sarayını birinci elden gözlemleme fırsatı bulmuştur. Onun bu eseri V.yy Avrupa Türk ve özellikle Hun siyasi ve kültürel tarihinin tek ana kaynağı durumundadır. Hunların siyasi tarihi dışında Attila'nın şahsına Hunların ahlak ve adetlerine, binalarına, ziyafetlerine vs. dair bilgiler mevcuttur. Ayrıca ilk defa Saragur(Sarı Ogur), Urog (Ogur), Onogur, Sabar ve Avar Türklerinden bahsetmesi açısından da önem arz etmektedir. Priskos'un fragmanları C. Müller tarafından bir araya getirilerek, tarih sırasına konulmuş ve yine fragmanlar halinde Latince ve Grekçe olarak yayınlanmıştır. Daha sonra R.C Blockley tarafından Priskos'un fragmanları İngilizce'ye çevrilmiştir. Hunlar ile ilgili bilgileri bize aktaran sonraki bütün tarih yazarları bilgilerini Priskos'un eserinden elde etmişlerdir. 1933 yılında Hüseyin Namık Orkun bu eseri Türkçe'ye tercüme ederek, "Attila ve Oğulları" adlı kitabını ortaya koyarken, Ali Ahmetbeyoğlu ise 1990 yılında Yüksek Lisans tezi olarak yaptığı çalışmasında yeniden Türkçe tercüme yaparak "Grek Seyyahı Priskos(V.Asır)'a Göre Avrupa Hunları adlı" eserini ortaya koymuştur.

4. PROKOPIOS

Kaisareia'lı(Filistin) olan tarihçi İstanbul'da hukukçu ve devlet memuru olarak çalışırken İmparator Jutinianos'un baş kumandanı Belisarios'un tavsiyesi ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun Sasanilere, Vandallara ve Ostrogotlara karşı yaptığı savaşları ele alan bir eser ortaya koymuştur. "Historia" adlı bu eser sekiz kitaptan oluşur. Özellikle Kavimler Göçü ve Hun tarihi ile ilgili bilgiler aktaran eserde yine Hun adı altında Bulgarlar, Ak Hunlar, Sabirler ve Utigurlar gibi kavimlerden de söz etmektedir. Bu eser Orhan Duru tarafından "Bizans'ın Gizli Tarihi" adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

5. AGATHIAS, THE HISTORIES

Anadolu'nun Myrina(İzmir-Aliğa yakınlarında Güzelhisar Çayı civarında bulunan bir antik kent) şehrinde 530'lu yıllarda doğduğu tahmin edilen Agathias, 554 yılında İstanbul'a gelerek Avukatlık yapmaya başlamıştır. 552-558 yılları arasındaki olayları anlatan, Agathias'ın bu eseri Prokopios'un(326-366) eserinin devamı niteliğindedir. Eftalitler ile Sasanilerin savaşları, Sabirler'in Doğu Roma İmparatorluğu ile ittifak yaparak Sasanilere karşı savaşları ve Hun savaş taktiğinin İtalya-Got savaşlarında uygulandığı, Utigur ve Kutrigurlar'a ait bilgiler de bu eserde yer almaktadır.

6. MENANDROS PROTEKTOR

İmparator Mavrikios tarafından teşvik edilen Menandros, Agathias'ın bıraktığı yerden yani 557-558 yılından başlayak 582 yılına kadar ki olayları ele alarak önemli bir eser ortaya koymuştur. Bundan sonra "Protector" yani "koruyucu" ünvanı alarak İmparatorluk arşivinde üst düzey imtiyazlı bir memur olarak çalışmaya başlamıştır. Özellikle, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avarlar ve Sasanilerle olan mücadeleleriyle ilgili kıymetli bilgiler veren Menandros'un eseri R.C Blockley tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bu eserin Türk tarihi ile ilgili kısımları da İsmail Mangaltepe tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Biz ise çalışmamızda her iki eserden de faydalanmayı tercih ettik.

7. THEOPHYLACT SIMOCATTA, THE HISTORY OF THEOPHYLACT SIMOCATTA

580'li yıllarda doğduğu tahmin edilen yazar Kahire'li bir ailenin çocuğudur. Hukuk eğitimi almak üzere yirmi yaşlarında İstanbul'a gelen yazarın 640 tarihinden sonra öldüğü düşünülmektedir. Yazarın İstanbul'a geldiği yıllar İmparator Heraklios'un tahta çıktığı yıllara yani 610 yılı civarına rastlamaktadır. Yazarın bu eseri VI. yüzyılın ikinci yarısı Doğu Roma İmparatorluğu tarihi için oldukça önemlidir. Bu dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu bir taraftan Balkanlar'da Avar ve Slav saldırıları ile uğraşırken doğuda da Sasani saldırıları ile uğraşmaktadır. Ayrıca İmparatorluk siyasi ve askeri olarak da zor bir dönem geçirmektedir. Dolayısıyla bu eser Doğu Roma İmparatorluğu için olduğu kadar Avar, Slav ve Sasaniler için de önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Eser Latince, Fransızca, Rusça, Almanca ve İngilizce'ye tercüme

edilmiştir. Çalışmamızda Michael and Mary Whitby tarafından yapılan İngilizce tercümeyi kullanmayı tercih ettik. Simocatta I. Justinianos'un 518 yılından Tiberios'un 582 yılına kadar olan dönemini kaleme alan Prokopios, Agathias ve Menandros'un bıraktığı yerden devam ederek Roma tarihini yazmıştır. Eser İmparator Mavrikios'un(582-602) yirmi yıllık dönemini kapsamaktadır. Eserini yazmaya başladığında anlattığı olayların üzerinden otuz ile altmış yıl gibi bir dönem geçmiştir. Nitekim eserin 628-638 yılları arasında yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yazarın şahitlik etmediği olayları kulaktan dolma bilgiler ya da dönemin farklı kaynaklarından alıntılarla doldurulmuş olabilir. Dolayısıyla eser kıymetli bilgiler vermenin yanı sıra bilgilerin tamamının yanlış olduğu kanısını da zihinlerde uyandırmaktadır. Bu nedenle kaynak değeri yüksek olmasına rağmen eserin karşılaştırmalı bir biçimde incelenmesi önem arz etmektedir.

8. JORDANES, GETICA

Romalı bir tarihçi olan Jordanes'in VI.yy'da kaleme aldığı *Getica* adını taşıyan eseri aslında bir Got Tarihidir. Ancak yazar bu eserinde Hunlar hakkında çok geniş bilgi vermektedir. Jordanes bu eserinin özellikle Attila ile ilgili kısımlarını Priskus'tan alıntılarla yazmıştır. Bu eserin Priskus'tan alınan ilk pasajında Attila'nın kısa bir karakter analizi yapılarak, Galya seferi anlatılmaktadır. İkinci pasajında ise Attila'nın ölümü, gömülmesi ve imparatorluğun çöküşünden bahsedilmektedir. Ayrıca eserde Hunlar canlı bir şekilde betimlenmektedir. Attila'nın cenazesinde söylenen güzel şarkı ve olaylar titizlikle anlatılmaktadır.

9. THE SYRIAC CHRONICLE KNOWN AS THE OF ZACHARIAH

Mytilene(Midilli Adası), piskoposu Zacharias tarafından VI. yüzyılın başlarında yazılan ve İngilizce'ye "Syriac Chronicle" olarak tercüme edilen eserin ancak Süryanice tercümesi günümüze ulaşabilmiştir. Hun-Sasani savaşları, Hunların Doğu Roma topraklarına girmeleri ve 523 yılında Hunları Hristiyanlığa davet etmek için İncil'in Hun diline çevrildiği anlatılmaktadır. Ayrıca Onogur, Ogur, Sabir, Avar, Bulgar, Hazar ve Kutrigurlar'dan da bahsetmektedir.

10. CONSTANTINE PORPHYROGENITUS DE ADMINISTRANDO IMPERIO

Doğu Roma İmparatoru VII. Konstantinos(913-959) tarafından kaleme alınan eserde özellikle X.yüzyıl Peçenek, Oğuz ve Hazarlar ile geniş bilgiler yer almaktadır.

11. THE CHRONICLE OF THEOPHANES

602-813 yılları arasındaki olayları anlatan bu eser IX. Yüzyılda kaleme alınan en önemli kaynaklardan biridir. Hun, Bulgar, Avarlar, Sabirler ve Hazarlar'a dair önemli bilgiler içermektedir.

12. MAURICE'S STRATEGIKON

Doğu Roma İmparatoru Mavrikios(582-602) tarafından kaleme alınmış, eser askeri stratejilerin anlatıldığı bir eserdir. On iki bölümden oluşan bu eser, savaş teknikleri ve hileler ile lojistik destekler, ordunun oluşması hakkında bilgiler vermektedir. Bunun yanında Avarların da askeri taktikleri ve disiplinleri ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.

13. NİKEPHOROS PATRIARCH OF CONSTANTİNOPLÉ SHORTY HİSTORY

758 yılında doğduğu bilinen yazarı Doğu Roma İmparatorluğu'da kâtiplik hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra rahip olan Nikephoros, İstanbul patrikliği de yapmıştır. Bu eser özellikle Bulgarlar dönemi ile ilgili kıymetli bilgiler vermektedir.

14. ZOSİMUS, THE HİSTORY OF COUNT ZOSİMUS

Zosimus, İmparator II. Theodosios(408-450) zamanında devlet memurluğu yapmıştır. Yaklaşık 500'lü yıllarda 6 kitaptan oluşan bir Roma Tarihi yazmıştır. Bu eserde Hunlarla ilgili bilgilere de yer verilmiştir.

GİRİŞ

1. BALKAN ADI VE C OĞRAFYASI

1.1. Balkan Adı

“Balkan” adı Türkçe bir kelime olup “sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi” anlamına gelmektedir¹. “Balkan” adı Güneydoğu Avrupa’da yer alan Tuna Nehri üzerindeki Demir-Kapı geçidindeki Banat Dağları vasıtasıyla Karpat Dağlarına temas eden ve buradan Karadeniz’e doğru uzanan dağ silsilesinin ve bu dağları içeren büyük yarımada’nın ismidir. Eski ve Orta Çağ’da bu dağların bazı kısımları “Haemus” olarak adlandırılırken Karadeniz’e yakın olan alçak kısımlarına Türkler tarafından yine Haemus isminden esinlenerek “Emine Balkan” veya “Eminska Balkan” denilmiştir. Aynı dağların batıda kalan kısmına Bulgarlar ve Sırlar Plania(eski dağ) adını vermişlerse de bu ad hemen hemen yalnız Slavlar arasında kullanılmıştır. Türklerin bölgede uzun süre etkili olmaları nedeniyle “Balkan” adı yalnız bu dağ silsilesinin adı olmakla kalmamış çok geçmeden Avrupa’nın bu büyük yarımadasının da ismi olmuştur².

Osmanlı Devleti’nin bölgeyi tamamen hakimiyeti altına alması üzerine buraları için “Avrupa-î Osmanî” ve “Rumeli-î şâhâne” gibi isimler kullanılmıştır. Esasen bu kelimeler bölgenin siyasi durumunu iyi bir şekilde ifade etmiştir çünkü uzun yüzyıllar boyunca bölge doğrudan doğruya Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Ancak XIX. yüzyılın ilk yarısından başlayarak öncelikle Yunanistan ve Sırbistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle beraber bölgede Osmanlı hakimiyeti zayıflamaya başlamıştır. Bundan sonra bölgeye Avrupa’lı bilim adamları tarafından yapılan bilimsel geziler sonucunda yarımada’nın gerek fiziki gerek beşeri coğrafyasına ait bilgilerin artmasına paralel olarak buraya verilmiş olan tarihi adlar beğenilmemeye başlamıştır. Böylece yarımada’ya verilecek isimle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler arasında ise o sıralarda ünlü coğrafyacılar olan A.von Humbold ve K.Ritter’inkiler genel kabul görmüştür. Onlara göre coğrafi bölgeler isimlendirilirken siyasi ve tarihi taksimat yerine, fiziki coğrafya özelliklerine dayanarak isimlendirilmelidir. Bu nedenle

1 Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, BAL-TAM Türklük Bilgisi 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren 2005, s. 20; Ramazan ÖZEY, “Balkanların Coğrafi Yapısı”, Balkanlar El Kitabı, C.I,(Derleyenler, Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ), KaraM Yay., Çorum-2006, s.13.

2 Besim Darkot, “Balkan”, İ.A., M., E.B. Yay, C.14, İstanbul-1961, s.280.

yarımadadaki orta dağ silsilesine verilen isim olan “Haemus” yeniden ele alınmıştır. Dolayısıyla buraya “Balkan Dağları” adı verildiği de öğrenildiğinden yarımadaya “Haemus” veya “Balkan Dağları” adı verilmiş ve XIX. Yüzyılın başlarından itibaren bu isim yeniden kullanılmaya başlanmıştır³.

1.2. Balkan Coğrafyası

Balkan Yarımadasının doğusunda Adalar(Ege) Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz, batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Akdeniz bulunmaktadır. Yarımada'nın kuzey sınırının genişliği ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Tuna ile Sava nehirlerinin açtığı ovalarla çevrilidir ve 505.000 km karelik bir sahayı kaplamaktadır. Diğer bir görüşe göre Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin kuzey sınırları esas alınmıştır ve 788.685 km karelik bir yüzölçümüne sahiptir. Bir başka görüşe göre ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Hristiyan dünyası ile çizdiği sınır kabul edilmektedir ve Tuna ve Sava nehirleri esas alınarak bu sınırlar Karpat Dağlarının doğusundan geçirilmiştir ki en genel kabul edilen görüş budur ve yarımada 1.000.000 km karelik bir alanı kapsamaktadır⁴.

Balkan yarımadasının ilk dikkat çeken coğrafi özelliği dağlık oluşudur. Yarımada'nın hemen her yerinde dağlara rastlamak mümkündür ve bu dağlar Dinar Dağları, Karpatlar, Balkanlar ve Rodop dağları olmak üzere dört ana grupta toplanır⁵.

Batıda Alp dağlarının devamı niteliğinde olan Dinar dağları, Adriyatik Denizi kıyısını takip ederek güneye inmektedir. Bugünkü Arnavutluk ve eski Yugoslavya'nın batısını kaplayan bu dağlar Pindus adıyla Yunanistan'a kadar uzanarak Mora Yarımadasında Akdeniz'e ulaşır. Bu dağların yükseklikleri genellikle 1200 ile 2400 m arasında değişirken Karadağ'da Dormitor tepesi 2522 m yüksekliktedir. Genel olarak deniz kıyısına paralel olarak uzanan Dinar Dağları zaman zaman 50-60 km içlere kadar sokularak denizle aralarında verimli ovalara yer verirler⁶. İkinci bir dağ silsilesi olan Karpatlar ise ters yazılmış S harfi gibi Romanya'nın kuzeyinden güneyine doğru uzanır. Tuna Nehrinin yakınlarına ulaştığında batıya dönen dağlar 600 km gittikten sonra Demirkapı bölgesinde güneydoğuya yönelmektedir. Karpatları en yüksek noktası ise 1544 m yükseklikte olan Negoiu tepesidir. Üçüncü dağ silsilesi olan Balkan

3 Darkot, s.281;Özey, s.13.

4 Kemal H.Karpat, “Balkanlar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul-1992, s.25;Özey, s.13.

5 Özey, s.13-14;Karpat, s.25.

6 Özey, s.14;Karpat, s.25;Darkot, s.282.

dağları(Haemus), Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru ikiye bölen dağlardır. Bu dağların doğu batı yönünde ortalama uzunluğu 600 km'dir. Batıdan doğuya doğru Batı Balkanları, Koca Balkanlar ve Küçük Balkanlar olarak üç kısma ayrılır. Batı Balkanları Tuna kıyısından başlayarak Bulgaristan'a kadar uzanır Orta kesimde yüksekliği Midcur tepesinde 2168 metreye kadar ulaşır ve doğuda İskar ırmağı vadisinde sona erer. Batı Balkanları'ndan doğuya doğru gidildiğinde ulaşılan Koca Balkanlar'ın uzunluğu 400 km'yi bulmaktadır. Bölgenin en yüksek tepesi 2376 metre yüksekliğinde olan Yumrukçal veya diğer adıyla Botev tepesidir. Koca Balkanlar'ın üzerinde çok sayıda yüksek geçitler vardır. Bunların en yükseği 1.333 metre yüksekliğindeki Şipka geçididir. Koca Balkanlar'ın doğusunda Karadeniz kıyısı boyunca birbirinden uzaklaşarak uzanan ve birçok sıraya ayrılan Doğu Balkanları ise Kamçı ırmağı ile Burgaz arasında Karadeniz kıyısında sona erer. Doğu Balkanları kuzeyden güneye doğru, Küçük Balkan, Emine Balkanı, Çatal Balkan dağlarını içermektedir⁷. Dördüncü dağ silsilesi olan Rodop Dağları Balkan dağlarının batısından güneye doğru indikten sonra doğuya doğru kıvrılarak Trakya'nın kuzeyinden geçer ve Karadeniz'e kadar uzanırlar. Balkanlar'ın en yüksek tepeleri olan 3000 metre yüksekliğindeki Rila, 2920 metre yüksekliğindeki Eltepe ile 2640 metre yüksekliğindeki Belmeken bu dağ silsilesi üzerinde yer alır⁸.

Balkan Dağlarının uzanışı, bölgedeki nehirlerin güneyde özellikle Adalar Denizi'ne dökülmesini sağlarken kuzeyde Tuna Nehrine dökülmesini sağlamaktadır. Kuzeyde yer alan ve Yarımada'nın en büyük akarsuyu olan Tuna Avusturya ve Macaristan'ı geçerek Mohaç'ın biraz güney kısmında Balkan topraklarına girer. Bundan sonra Arnavutluk'un kuzeydoğusunda ve Bulgaristan'ın kuzey sınırında ortalama 1300 km yol katederek Dobruca'nın kuzeyinde Avrupa'nın en geniş deltalarından birini oluşturarak Karadeniz'e ulaşır. Balkanlar'ın diğer büyük nehirleri olan Sava, Drava, Morava ve Drina Yugoslavya'nın kuzeyindedir ve hepsi Tuna Nehrine katılır. Olt, Prut ve kısmen de Tiza Nehirleri Tuna'ya katılarak onu dünyanın suyu bol nehirleri arasına katmışlardır. Güneyde Adalar Denizi'ne dökülen nehirlerin başlıcaları ise Vardar, Struma-Karasu, Mesta-Karasu ve Meriç nehirleridir. Balkanlar'ın kuzeyindeki Sava ve Drava nehirleri arasında kalan yerler, Demirkapı'dan sonra Tuna'nın kuzey ve güney kıyıları boyunca Karadeniz'e kadar uzanan sulak ve verimli bir ovadır. Balkan

7 Özey, s.14-15.

8 Özey, s.16;Karpas, s.25.

Dağları'nın güneyinde Pazarcık ve Filibe'den başlayarak Meriç Nehri boyunca Batı Anadolu sahillerine kadar uzanan düzlük ise Balkanlar'ın diğer önemli ovasıdır⁹.

Balkan Yarımadası güney kısmı ve Adriyatik sahilleri, Zadar ve Split'ten sonra kurak ve sıcaktır. İç taraflar kuzeye doğru yağışlı ve kışları soğuk bir iklime sahiptir. Yazlar ise çok sıcak ve nemlidir. Dağlık bölgelere Sonbahar'ın ilk aylarında yağın kar çok defa Haziran ayına kadar erimez¹⁰. Yarımada'nın Karadağ gibi geçit vermeyen bazı bölgeleri sarp dağlardan oluşur ve buralarda oturan insanlar dış dünya ile pek bağlantı kuramadıkları için yüzlerce yıllık geleneklerini ve yaşayışlarını halen çok az değişikliğe uğratarak korumaktadırlar. Yarımada'nın kuzey kısmı her çeşit ulaşımına uygun olmasına rağmen orta ve güney bölgeleri kolay geçit vermeyen bölgelerdir. Bu nedenle tarih boyunca doğruya doğru geçit arayan kavimler Belgrad-Niş-Filibe-Edirne-İstanbul yolu ve Belgrad-Niş-Selânik-Kavala-Keşan-İstanbul yolu olmak üzere iki ana yol takip etmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca Roma lejyonları tarafından Ortadoğu'ya ulaşmak için kullanılan Arnavutluk'un Draç(Durres/Durazzo) Limanı'ndan Selânik'e oradan da İstanbul'a uzanan bir başka yol daha vardır¹¹.

İnsanlık tarihinin en önemli bölgelerinden birisi olan Balkan Yarımadası Avrupa ile Anadolu ve Yakındoğu ile Asya'ya ve Afrika'ya açılan bir kapı konumunda olan aynı zamanda Akdeniz Dünyası ile Avrupa'nın karşılaşma ve kaynaşma noktasıdır¹². Bunun yanında Balkan Yarımadası büyük göç yolları üzerinde olduğu için ve dağlık bir bölge olmasına rağmen bu dağlar aşılabilir engeller meydana getirmediği için tarihin her döneminde güneydoğudan, kuzeydoğudan ve kuzeyden gelen kavimlerin istilasına maruz kalmıştır. Fakat geniş yollar ile Yarımadaya giren yabancı kavimler içerilere sokuldukça bölgenin dağ sıraları ile bölmelere ayrılması yüzünden birbirlerinde ayrılarak dağılmış ve dağılan bu parçalar yerlerinde kalmak zorunda kalarak diğer kavimlere karışmışlardır. Bu nedenle Balkan Yarımadasında yalnız nüfus itibarıyla kalabalık toplumlar bugüne kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Sayıca az olan kavimler ise hemen hemen tamamen silinip, ortadan kalkmışlardır. Diğer taraftan yarımada'da kenar bölgeleri kendine bağlayacak merkezi bir coğrafya bulunmadığı için güçlü bir millet oluşmamış ve bu nedenle de tek bir devlet kurulamamıştır¹³.

9 Özey, s.16-17;Karpas, s.25-26.

10 Daha geniş bilgi için Bkz.Özey, s.17-22.

11 Karpas, s.26-27.

12 Engin Bektaş, "Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar", Balkanlar El Kitabı, C.I, (Derleyenler,Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ),KaraM Yay., Çorum-2006, s.37.

13 Darkot, s.282.

1.3. En Eski Dönemlerden Doğu Roma Hâkimiyeti'ne Kadar Balkanlar

Balkan Yarımadası, çok eski zamanlardan beri doğudan batıya doğru göç eden ve Tuna Nehrini aşarak güneye Akdeniz bölgesine inmek isteyen veya Cihanşümül İmparatorluklar kurmak isteyen kavimlerin önemli bir geçit yolu olmuştur¹⁴.

Arkeolojik çalışmalara göre Balkanlar'ın çeşitli bölgelerinde Cilalı Taş Devri'nden başlayan ve M.Ö 6500-4000 yılları arasına rastlayan birçok kültür öğelerine rastlanmıştır. Bu devirde Balkanlar Avrupa'nın birçok bölgesinden önce çiftçiliğin geliştiği bir coğrafya olarak ortaya çıkmaktadır. Burada gelişen çiftçilik faaliyetleri daha sonraki dönemlerde Kuzey ve Orta Avrupa'ya da ışık tutmuştur.

Bakır Çağı'nda M.Ö 3000 yılı sonları ile M.Ö 2000 yılı başlarında Proto Grekçe konuşan kabileler bölgede görünmeye başlamıştır. M.Ö 1000 yıllarında İilir kabilleri bugünkü Arnavutluk'un kuzeyinde belirmişlerdir. Yine aynı yıllarda Daçyalılar ve Traklar Balkanlar'da bugünkü Romanya, Bulgaristan, Moldova, Yunanistan'ın kuzeydoğusu, Türkiye'nin Trakya kısmı, Sırbistan ve Makedonya'ya gelmişlerdir. Demirçağ'ında ise Balkanlar'ın güneyinde Dor'lar görünmeye başlamıştır¹⁵.

M.Ö IV. yüzyılda İilirler, Scodra(bugün kü İşkodra) şehri merkez olmak üzere bölgede önemli bir güç oluşturmuşlardır. Bu arada bölgede Makedonya Krallığı güçlenmeye başlamıştır. Makedonya Krallığı, Büyük İskender'in babası İmparator II.Filip (M.Ö. 358-336) zamanında geliştirilmiş kuvvetli bir orduya sahipti. Balkanlar'a hâkim olmak ve Yunanistan'daki küçük devletler üzerinde de bir hegomanya kurmak amacıyla¹⁶ M.Ö. 358'de Makedonya Kralı II. Filip, İilirleri yenip egemenlik alanını eski Yugoslavya ve Arnavutluk hariç Balkanlar'ın büyük bir kısmına kadar genişletmişti. Böylece Makedonya Krallığı bölgede büyük bir yükselişe geçmişti¹⁷.

Ancak M.Ö III. yüzyılda Dalmaçya'nın güney sahillerinde İşkodra şehri civarında İilir korsan devletinin hücumuna uğrayan Adriyatik Denizi doğu kıyısındaki Grek şehirlerinin yardım çağrısı üzerine Roma, bölgede etkin rol oynamaya başlamıştır. M.Ö 229 yılında yapılan bu yardım sonucunda Grek şehirleri Roma hakimiyetini tanımışlardır. Bundan başka Roma Adriyatik Denizi'ndeki ticareti ele geçirmek için ve kendini burada emniyet altına almak için Apollonia ve Dyrrhachium şehirlerini işgal

14 Işın Demirkent, "14.Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hâkimiyeti", Bizans Tarihi Yazıları(Makaleler-Bildiriler-İncelemeler), Dünya Yay. İstanbul-2005, s.17.

15 Sabahat Atlan, Roma Tarihi'nin Ana Hatları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul-1970, s.5-6.

16 Atlan, s.86.

17 Karpat, s.28.

etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun bu hareketi bu sahilleri kendi sınırları içine almaya çalışan Makedonya Krallığı'nın çıkarlarına ters düştüğü için bundan sonra Makedonya Krallığı Roma İmparatorluğu'na karşı cephe almıştır¹⁸.

M.Ö 215 yılında Roma İmparatorluğu'nun Adriyatik sahillerinde toprak edinmesini hoş karşılamayan Makedonya Kralı V.Filip, Roma İmparatorluğu'nun düşmanları olan Kartaca ile bir ittifak gerçekleştirmiştir. Buna göre Makedonya ile Kartaca ortak düşmanlarına karşı birlikte hareket edecek Makedonya Krallığı Roma İmparatorluğu'nun elinden bu toprakları alacaktı. Ancak Roma donanması Adriyatik sahillerinde Makedonya kuvvetlerini durdurarak, diğer Grek şehirleri ile birleşmesini de engellemeyi başarmıştır. M.Ö 215-205 yılları arasında yapılan ve I. Makedonya Harbi adı verilen bu savaş sonucunda Roma ile Makedonya arasında bir anlaşma yapılarak Adriyatik sahillerinde Roma İmparatorluğu'na ait toprakların Roma'da kalmasına ve anlaşmazlık konusu olan bir kısım toprakların da Makedonya Krallığı'na verilmesine karar verilmiştir¹⁹.

Kartaca ile yaptığı savaşlar sonucunda Batı Akdeniz'de hâkimiyetini sağlayan Roma İmparatorluğu, M.Ö 200-197 yılları arasında yeniden Balkanlar'a dönmüştü. Balkanlar'da bu kez yine güçlü Makedonya Krallığı ile karşı karşıya gelmiştir. Çünkü Makedonya Kralı V. Filip yine burada atalarının gerçekleştirmek istediği Balkan hâkimiyeti hedefini güçlü ve sağlam bir şekilde tutuyordu. Roma İmparatorluğu ise başlangıçta ne doğuda toprak işgal etmek ne de ganimet elde etmek istiyordu. Roma İmparatorluğu'nun asıl hedefi bölgede siyasî nüfuz sağlamak ve Doğuda herhangi bir devletin güçlenerek kendisi için bir tehlike oluşturmaya engel olmak idi²⁰.

M.Ö. 204 yılında Mısır Kralı IV.Ptolemaios'un ölümü üzerine yerine küçük yaştaki oğlu V. Ptolemaios geçmiştir. Bunu fırsat bilen V.Filip ile Suriye Kralı III. Antiochos Mısır Krallığı'nın Mısır dışındaki topraklarını paylaşmaya karar vermiştir. Bunun üzerine V. Filip M.Ö 202 yılında Mısır'ın Trakya sahillerindeki yerlerini almış, sonra da Adalar Denizi'ndeki üsleri ele geçirmeye çalışınca Bergama ve Rodos krallıkları Roma İmparatorluğu'ndan yardım istemiştir. Doğu'da kendisine karşı herhangi bir devletin güçlenmesini istemeyen Roma İmparatorluğu bu yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir. M.Ö 200 ve 197 yıllarında ayrı ayrı yapılan ve II. Makedonya Harbi olarak literatüre giren savaşlarda Roma'ya karşı yenilen V. Filip şartları Roma

18 Atlan, s.70.

19 Atlan, s.77-78.

20 Atlan, s.86-88.

tarafından belirlenen bir anlaşmayı kabul etmek zorunda kalmıştır. Buna göre Makedonya Krallığı 5000 asker ve 6 savaş gemisi dışındaki bütün kuvvetlerini dağıtmış, Trakya ve Anadolu'daki işgal ettiği yerlerle İllirya'dan aldığı toprakları iade etmiş, Yunanistan'daki işgal kuvvetlerini geri çekerek Yunanistan'da hegomanya kurma fikrinden vaz geçmiş ve Roma'ya savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir²¹.

Makedonya Krallığı için bu anlaşma şartlarından en ağırı, Yunanistan üzerinde hegomanya kurma fikrinden vaz geçmek olmuştur. Çünkü bu zamana kadar bu istek Makedonya Krallığı'nın dış politikasının temelini teşkil etmiştir. Roma İmparatorluğu ise Yunanistan'da büyük bir devletin teşekkül etmesine engel olarak Doğu'da oluşacak büyük bir devletin İtalya'ya hücum etmesini engellemiştir²².

Ancak Makedonya Kralı V.Filip ülkesinin nüfusunu ve ticaret hayatını aldığı tedbirlerle yeniden arttırmaya ve Roma İmparatorluğu'na karşı gizli gizli silahlanmaya başlamıştır. Onun ölümünden sonra M.Ö 179 yılında yerine geçen oğlu Perseus da aynı şekilde silahlanmaya devam etmiştir. Bu sırada bir taraftan Anadolu'da kendine taraftar ararken diğer taraftan Yunanistan'da Roma'nın kurduğu teşkilattan memnun olmayan Grek'lerin sempatisini kazanmaya başlamıştır. Makedonya Krallığı'nın bu hazırlıklarından memnuniyet duymayan Bergama Kralı II.Eumenes Roma'ya gelerek Makedonya Krallığı'nın güçlenmesinin Roma için nasıl bir tehlike olduğunu anlatmış böylece Roma İmparatorluğu Makedonya Krallığı ile bir kez daha savaş yapmaya karar vermiştir. M.Ö 171-168 yılları arasında yapılan savaşlar sonucunda Makedonya Krallığı Roma İmparatorluğu'na teslim olmak zorunda kalmıştır. Böylece Balkan Yarımadası'nda Roma İmparatorluğu tam bir hakimiyet sağlamıştır. Bu tarihten sonra Balkanlar'da tam bir sükûnet dönemi başlamıştır²³.

Roma İmparatoru Augustus (M.Ö 27-14) zamanında İmparatorluğun sınırları Tuna nehrine kadar ulaşmış ve nehir boyunca yerleştirilen askeri kuvvetler ülkeyi başarılı bir şekilde yeni dış tehditlere karşı savunmuştur. Daha sonraki yıllarda Tuna Nehri, İmparator Tiberius(14-37) tarafından Roma İmparatorluğu'nun sınırı haline getirilmiştir²⁴.

21 Atlan, s.88-89.

22 Atlan, s.89-90.

23 Atlan, s.94-96.

24 Demirkent, s.17.

1.4. Doğu Roma Hâkimiyetinden Osmanlı Hakimiyetine Kadar Balkanlar

IV. yüzyılın sonlarında Hunlar'ın batıya doğru harekete geçmesiyle başlayan Kavimler Göçü nedeniyle Roma İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki düzeni bozulmuştur. Aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Balkanlar Doğu Roma İmparatorluğu'nun payına düşmüş, Orta Çağ boyunca bazen tamamıyla bazen de kısmen Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu büyük kitleler halinde Tuna'yı geçerek güneye sarkan kavimlerin hareketlerini önleyememiştir. Başta Hunlar olmak üzere bu kavimler 374-375 yıllarında İtil nehrini geçerek Avrupa önlerinde görünmeye başlamışlardır. Onların buralara gelmesiyle birlikte bölgede bulunan Gotlar ve Alanlar gibi birçok kavim hızla batıya doğru kaymaya başlamıştır. Kavimler göçüne sebep olan bu olay Avrupa kıtasının siyasi, sosyal ve kültürel yapısında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Ayrıca Hunların bu hareketi sadece kavimler göçüne neden olmakla kalmamış, Türklere Avrupa'nın kapılarını açmış, arkadan Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar, Kıpçaklar gibi birçok kavmin saldırısı nedeniyle Balkanlar'da Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyeti sürekli tehdit altında olmuş ve sarsılmıştır²⁵.

İmparator II. Basileios (976-1025) döneminde Balkanlar'da Samuel'in Bulgar Devleti'ne 1014 yılında kesin olarak son verilmesiyle, Balkan yarımadası tamamen Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine geçmiştir. Ancak bu hakimiyet dönemi uzun sürmemiş, II. Basileios'un ölümünden sonra Balkanlar'dan Doğu Roma İmparatorluğu'nun vassali konumundaki Hırvatistan, Sırbistan, Zeta ve Zakhlumia gibi bölgeler Doğu Roma İmparatorluğu boyunduruğundan kurtulmak için isyan etmeye başlamışlardır. Aynı zamanda Tuna sınırlarında Peçenek, Oğuz, Kuman gibi Türk boylarının gelişi Doğu Roma İmparatorluğu'nun çok zor bir duruma düşürmüştü 1048 yılında Oğuzlar'ın baskısı altında kalan Peçenekler, Tuna ötesindeki yerlerinden ayrılarak Doğu Roma sınırlarına girmiş, onları takip eden Oğuzlar'ın Balkanlar'daki tahribatı ağır olmuştur. Aynı zamanda Macarların saldırıları karşısında kalan Doğu Roma İmparatorluğu güçlü Komnenoslar hanedanı (1081-1180) bu tehlikelerden kurtulmayı ve Balkanlar'daki üstünlüğünü korumayı başarmıştır²⁶.

Komnenos hanedanlığından İmparator Manuel Komnenos'un 1180 yılında ölümünden sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkan Yarımadası üzerindeki

25 Şerif Baştav, "Attila ve Hunları", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.853.

26 Demirkent, s.21-22.

hakimiyeti tekrar çökmeye başlamıştır. Haçlı seferlerinin getirdiği karışık ortamdan yararlanan Sırp Jupan'ı Stephan Nemanya bağımsız bir Sırp devleti kurmayı başarırken, 1185 yılı sonlarında Petro ve Asen kardeşlerin isyanıyla başlayan hareket sonucunda da bağımsız bir Bulgar devleti kurulmuştur. Dolayısıyla XII. yüzyıl sonlarında Doğu Roma İmparatorluğu Balkanlar'daki hakimiyetini kısmen kaybetmişti. Bölgeyi yeniden ele geçirmeye çalışan Doğu Roma İmparatorluğu'nun çabaları Dördüncü Haçlı Seferi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır²⁷.

Dördüncü Haçlı Seferi sonunda 1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından zaptedilmesi üzerine de Doğu Roma İmparatorluğu kısa bir süre için sona ermiştir. İstanbul ve çevresine Latinler hakim olurken İstanbul'dan kaçmayı başaran bazı İmparatorluk erkânı tarafından Epiros ve İznik'te iki ayrı devlet kurulmuştur. Bu devletlerin bundan sonraki hedefleri İstanbul ve çevresini ele geçirerek Doğu Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak olmuştur. Bu nedenle bu devletler Balkanlar politikasında etkin rol oynamışlardır²⁸.

Balkanlar'da Bulgar bağımsızlığı hem Doğu Romalılar, hem de Latinler nazarında geçici olarak görüldüğü için Latinler döneminde Bulgaristan'a karşı düşmanca tavır takınılmıştır. Ancak 1205 yılında Bulgar Çarı Kaloyan (1197-1207) Lâtin ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Kaloyan'ın ölümünden sonra bu üstünlük uzun sürmemiş o sırada Balkanlar'da güçlenen Epiros Devleti, Lâtin devletine son vererek, Balkanlar'da sınırlarını Tesalya ve Makedonya'ya kadar Lâtinler ve Bulgarlar aleyhine genişletmiştir. Ancak 1218 yılında Bulgar tahtına çıkmış olan II. Ivan Asen'in nezdinde güçlenen Bulgar devleti, Epiros devletine son vererek kısa zamanda Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'u sınırları içine almıştır. Ancak 1241 yılında Ivan Asen'in ölümü ve Moğol istilası nedeniyle Balkanlar'da Bulgar üstünlüğü sona ermiş, Bulgarlar Moğollara haraç ödeyerek varlıklarını korumaya çalışmışlardır²⁹.

Bu iktidar boşluğundan faydalanan İznik hükümdarı III. Ioannes Vatatzes(1222-1254), Bulgarların elindeki bütün Makedonya, Arnavutluk ve Epiros bölgesini zaptetmiştir. 1261 yılında İznik Devleti'nin, Lâtin Devleti'ne son vermesi üzerine Doğu Roma İmparatorluğu yeniden Palaiologos hanedanı önderliğinde ortaya çıkmıştır. Ancak, Anadolu Selçuklularının uç beyleri yavaş yavaş Batı Anadolu'ya doğru yayılmaya başlamış ve Doğu Roma İmparatorluğu'na ait bölgeleri işgal etmeye

27 Demirkent, s.22-23;Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, C.I-II-III, TTK Yay. Ankara 1998.

28 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C.I, TTK Yay., Ankara 1998, s.34;Demirkent, s.23.

29 Demirkent, s.24-25.

başlamışlardı. İmparatorluğa bağlı kale kumandanları da İstanbul'a bağlı olmalarına rağmen kendi başlarına hareket ediyorlardı. Rumeli'deki şehirler de Bulgarların ve Sırpların işgallerine açıktı. Üstelik İmparatorluğun ne güçlü bir ordusu ne de donanması bulunuyordu. Denizlerde ise Venedik ve Cenevizliler etkin rol oynuyordu³⁰.

Bundan sonraki dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu uzun bir dönem boyunca Balkanlar'da Sırplarla mücadele etmiştir. İstanbul'u ele geçirerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yerine bir Sırp İmparatorluğu kurmak isteyen Sırp Kralı Stephan Duşan(1331-1355) döneminde Sırp Devleti en güçlü dönemlerine ulaşmıştır. Balkanlar'da önemli şehirleri ele geçiren Duşan bu kez Doğu Roma İmparatorluğu'nda V. Ioannes Palailogos ile VI. Ioannes Kantakuzenos arasındaki iç savaşı fırsat bilerek 1343 yılında Arnavutluk'u ve Makedonya'yı ele geçirdi. Doğu Roma İmparatorları arasında bu iç savaş sürerken VI. Ioannes Kantakuzenos, Osmanlı Türklerinden yardım alarak üstünlük sağlamıştı. Bunun üzerine V. Ioannes'in de Sırp ve Bulgarlar'dan yardım istemesi üzerine Orhan Bey(1326-1362) ve Duşan'ın gönderdiği birlikler 1352 yılında Dimetoka yakınlarında karşı karşıya geldiler ancak yapılan savaşta Sırp kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu savaştan sonra Türklerin kendisine İstanbul yolunu kapatacağını anlayan Duşan bir Haçlı Seferi tertipleme girişiminde bulunduysa da ölümü nedeniyle bu amacına ulaşamadı. Sonuç olarak Doğu Roma İmparatorluğu içerisindeki saltanat mücadeleleri ve rakiplerden her birinin Türk, Sırp ve Bulgarlar'dan yardım istemeleri İmparatorluğun çöküşünü hızlandırmıştır. Bu İmparatorluk kavgalarından en çok fayda sağlayan da Osmanlı Türkleri olmuştur. Balkan istilası sırasında Osmanlılar bu yarımadadaki milletlerin birbirleriyle düşmanlıklarından, Venedik ve Ceneviz rekabetinden, kilise ihtilafları ve Ortodokslar ile Katolikler arasındaki ayrılıklardan, vergilerin ağırlığından ve ekonomik bunalımlardan istifade etmesini bilmiştir³¹.

Osmanlı Türkleri Avrupa topraklarına ayak bastıklarında, Balkanlar'da Hırvatistan, Bosna Krallığı, Macaristan ve Sırbistan küçük siyasi otoriteler halinde bulunuyordu. Doğu Roma İmparatorluğu'nun elinde ise, Doğu Trakya, Selânik ve civarı ile Mora ve Epiros'un güney kısmı bulunuyordu. Türklerin sistemli fetih hareketleri ile yayılmaya başlamaları üzerine Balkanlar'da hakimiyet tamamen el değiştirmiştir. 1371 yılında yapılan Çirmen savaşında Makedonya Türklerin eline geçerken, Doğu Roma

30 Uzunçarşılı, s.36-37;Demirkent, s.25.

31 Uzunçarşılı, s.139; Demirkent, s.26-28.

İmparatorluğu ve Bulgar Çarlığı da Türklerin hakimiyetini kabul ederek vassal devlet durumuna gelmişlerdir. Bundan sonra I. Murad(1362-1389) zamanında Sırlar ile yapılan I.Kosova savaşı sonucunda da Sırbistan'ın Türklerin hakimiyetine girmesiyle beraber bölgede XX. yüzyıla kadar sürecek olan Türk hakimiyet dönemi başlamıştır³².

32 Demirkent, s.30.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HUN-BİZANS İLİŞKİLERİ

1.1. Hunlar'ın Tarih Sahnesine Çıkışları

1.1.1. Hun Adının Anlamı ve Menşei

Hun adı ilk defa M.Ö IV. Yüzyılda Çin kaynaklarında “Hiung-nu (Hsi-ung-nu)”³³ şeklinde kuzey barbar kavimlerini belirtmek için geçmiştir. Ancak Hunların bu tarihlerden önce de varlıklarını sürdürdükleri muhakkaktır³⁴.

Hunlar, Orhun-Selenga ırmakları ile Türkler tarafından kutsal sayılan Ötüken ve Ongın ırmağı civarında bir devlet kurmuşlardır. Çin kaynaklarında Hun devletini kuran kurucu ailenin Tu-ku boyundan olduğundan bahsedilmektedir³⁵.

Hun kelimesinin etimolojik olarak bir takım değişimlerden geçtiği tahmin edilmektedir. Bu kelimenin Hiung, Hung, Khun, Kün=Hun şekilleri de bilinmektedir. Ayrıca Hun kelimesinin M.Ö. I. binli yıllarda Kwan, Gun şeklinde de telaffuz edildiği, anlamının ise kavim veya halk olduğu tahmin edilmektedir³⁶.

M.S IV. yüzyılda Doğu Avrupa önlerinde görünen Hunların menşei ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Bizans, Latin ve Ermeni tarihçiler Hunları “İskit” olarak belirtirken, Suriye kaynakları Ostrogotlar olarak belirtmiştir. Ayrıca Grek ve Latinler kendileri dışındaki kavimlere barbar demişler ve bunları da genel olarak “İskit” adı altında toplamışlardır³⁷.

XVIII. yüzyılda, Çince kaynakları Türkçe'ye çeviren ve Türk Tarihine önemli katkılarda bulunan Joseph Deguignes ise, Çinlilerin yüzyıllar boyunca uğraşmak zorunda kaldığı ve Güney Rusya'yı boydan boya fethedenlerin Hiung-nular ile aynı olan Hunlar olduğu iddiasını yine Çin kaynaklarına dayanarak ispat etmeye

33 J.B Bury, History of The Later Roman Empire from the Death of Theodosios I to the Death of Justinian(395-565), Vol. I, St. Martins Press, Newyork-1923, s.112.

34 İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., 10. Baskı, İstanbul-1993, s.56-57.

35 Kafesoğlu, s.57-58.

36 Kafesoğlu, s.57-58.

37 Lajos Ligeti, “Attila Hunlarının Menşei”, (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Türkçe'ye Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., S.106, İstanbul-1962,s.8-10;Akdes Nimet Kurat, IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi Yay., 2. Baskı, Ankara-1992, s.12-13;Ali Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yay., Ankara-2001, s.9.

çalışmıştır³⁸. Ancak Hunlar'ın Moğol olduğuna ve Türk-Moğol, Türk-Moğol Mançu karışımı veya Fin Ugor, Slav, German, Fin-Türk, Kafkas ve Orta Asya menşeli ya da Sümerler zamanında yaşayan varlığı ortadan kalkan kavimler olduklarına dair tezler de ileri sürülmüştür³⁹. Bütün bu tezlere rağmen yapılan araştırmalar Avrupa Hunları'nın Asya Hunları'nın torunları olduğunu ispat etmiştir⁴⁰. Bu konuda birçok tarihi, coğrafi, kültürel deliller ortaya atılmıştır. Örneğin coğrafyacı Strabon, Hunların Grek Baktria krallığının doğusunda olduğunu söylerken, tarihçi Plinus bu krallığın Hunlar tarafından yıkıldığını kaydeder ve Çin kaynakları bu Hunlar'ı Hiung-nu olarak tanıtmıştır. Yine I. yüzyılın sonlarında çizilen Orosius ve II. Yüzyılın sonlarında çizilen Ptolemaios haritalarında Hunlar'a ait bölgeler Çin kaynaklarında Hiung-nu olarak belirtilmiştir. Yine Fr. Hirth'in kaydettiğine göre 355-365 yıllarında Alan ülkesinin Hunlar tarafından istilası üzerine Çin kaynakları buranın Hiung-nu'lar tarafından zaptedildiğini yazmıştır⁴¹. Hunlar hakkında önemli bilgiler veren Latin yazar Ammianus Marcellinus ise Alan ülkesinin fethinin Hunlar tarafından yapıldığını kaydetmektedir⁴².

1.1.2. Asya Hun Devleti ve Avrupa Hun Devleti'nin Oluşum Süreci

Hiung-nu (Hun) adı ilk defa M.Ö. 318 yılında Çin ile yapılan bir anlaşma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmada Hiung-nular ile Çin'deki 5 krallık bir ittifak yapmıştır⁴³. Asya Hun Devleti'nin bilinen ilk hükümdarı Teoman'dır. Ancak Teoman'ın tahta geçiş zamanı bilinmemektedir. Devletin en ünlü ve en güçlü hükümdarı (Tanhu) ise Mete (Ma-tun)'dir. Mete M.Ö. 209-174 yılları arasında tahtta kalmış ve büyük başarılar elde etmiş, orduda onluk sistemini kurmuştur. Onun zamanında Hunlar sınırlarını doğuda Kore'den batıda Balkaş gölüne kadar genişletmişlerdir⁴⁴.

Asya Hun Devleti daha sonra Çin baskısı ve iç karışıklıklar nedeniyle gücünü yitirmeye başlamış ve Tanhuların başarısızlıkları da bunda önemli bir etken olmuştur.

38 J. Deguignes, Büyük Türk Tarihi, C.I, (Türkçe'ye Çev., Selahattin ALPAY), İstanbul 1976, s.125-147; Gyula NEMETH, "Attila ve Hunları", (Türkçe'ye Çev., Şerif BAŞTAV), Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.887-888; Kurat, s.13; Ligeti, s.11.

39 Ligeti, s.23.

40 Ligeti, s.10-19; Lajos Ligeti, "Bilinmeyen İç Asya", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.679.

41 Hüseyin Namık Orkun, Türk Tarihinin Bizans Kaynakları, Sümer Yay., Ankara-1938, s.7; Ligeti, "Attila Hunlarının...", s.13-19; Kafesoğlu, s.67-68.

42 Ammianus Marcellinus, The Later Roman Empire (AD 354-378), Penguin Press, London-2004, s.411-414.

43 Kafesoğlu, s.58.

44 Bahaeddin Ögel, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C.I, Ankara-1981, s.246-252; Lajos LİGETİ, "Asya Hunları", (Gyula Nemeth, Attila ve Hunları), (Türkçe'ye Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., S.106, İstanbul-1962, s.36.

Özellikle M.Ö 58 yılında Ho-han-yeh'in tahta geçmesi ile birlikte çöküş hızlanmıştır. Çünkü Ho-han-yeh ekonomik bunalım ve askeri yetersizlik karşısında, maddi yardım sağlayabilmek amacıyla Çin himayesine girmeyi teklif etmiştir. Onun bu teklifi durumu daha da zorlaştırmıştır. Çi-çi'nin kardeşini desteklememesi üzerine devlet ikiye ayrılmıştır. Yapılan mücadelede Ho-han-yeh Çin hakimiyeti altına girerek Çin'in kuzeybatısına çekildi. Kardeşinin Tanhuluğunu kabul etmeyen Çi-çi ise M.Ö 55 yılında ayrı bir devlet kurdu. Çi-çi kendine bağlı boylarla birlikte M.Ö 41 yılında Batı Türkistan'a gelerek varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak Çin baskıları burada da devam etti ve M.Ö 36 yılında bir Çin taarruzu neticesinde Çi-çi öldürülmüştür. Halkı ise dağınık bir şekilde bu bölgede yaşamaya başladı⁴⁵.

Çin'in tabiliğine giren Ho-han-yeh'e bağlı kitleler ise bir süre sonra yeniden toparlanmaya başlamışlar ve Tanhu Yu(M.S.18-46) zamanında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak Tanhu Yu'nun ölümünden sonra başlayan iç anlaşmazlıklar ve kıtlıklar nedeniyle Hunlar çok zor duruma düşmüşler, Pi M.S 46 yılında Tanhu olan amcası Pu'nun Tanhuluğunu kabul etmemiş ve Hunlar Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Pi M.S 48'de kuzeye çekilerek ayrı bir devlet kurarken, güneydekiler ise Çin hakimiyetinde kalmaya devam etmişlerdir⁴⁶.

Sibirya ve Cungarya ötesine kadar batı ve İç Asya'da ekonomik önemi oldukça fazla olan bütün şehir ve devletleri idaresi altına alan Kuzey Hun Devleti bundan sonra Çin saldırılarının ana hedefi haline gelmiştir. Bu saldırılar sonunda M.S 155 yılında Kuzey Hun Devleti dağıldı. Bunun üzerine halktan bir bölüm batıya göç ederek daha önce bu bölgeye gelmiş olan soydaşları Çi-çi Hunları ile birleşti⁴⁷. Önceden gelen Hun kütleleri ile daha sonradan gelen Kuzey Hun halkının birleşip kaynaştığı ve 374-375 yıllarına kadar Kazakistan bozkırlarında yaşadıkları tahmin edilmektedir. Bu dönem Çin kayıtları da bu bölgede yaşayan halkı Hiung-nu olarak belirtmiştir⁴⁸. Avrupa Hunları'nın ataları olan bu Hunlar 350 yıllarına doğru teşkilâtlarını tamamlayarak batıya doğru harekete geçtiler. 374-375 yıllarında İtil nehrini geçerek Avrupa önlerinde görünmeye başladılar. Onların buralara gelmesiyle birlikte bölgede bulunan başta Gotlar ve Alanlar olmak üzere birçok kavim hızla batıya doğru kaymaya başladı. Bu

45 Kafesoğlu, s.63;Deguignes, s.226.

46 Kafesoğlu,s.64;Ligeti, "Asya Hun....", s.55;Marcel Brion, Asya ve Avrupa'da Hunlar, (Türkçe'ye Çev. Reşat Uzmen), Çatı Kitapları, İstanbul-2005, s.54;Ahmetbeyoğlu,s.19-20.

47 Kafesoğlu,s.65;Kurat,s.12;Salim Koca, "Büyük Hun Devleti", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.706.

48 Kafesoğlu, s.68.

sırada Hunların başında Balamir bulunmaktaydı⁴⁹. Kavimler göçüne sebep olan bu olay Avrupa kıtasının siyasi, sosyal ve kültürel yapısında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Ayrıca Hunların bu hareketi sadece kavimler göçüne neden olmakla kalmamış Avrupa'yı bir asır etkileyecek olan Hun devletinin merkezini de Macaristan'a taşımıştır. Yine bu göç hareketi ile Türklere Avrupa'nın kapıları açılmış, arkadan Avarlar, Bulgarlar, Peçenekler, Kumanlar, Kıpçaklar gibi birçok kavimde siyasi otoritesini bilhassa Doğu Avrupa'da gösterme imkânı bulmuştur⁵⁰.

1.1.3. Hunların Avrupa'ya Gelmelerinden Önce Roma'nın Durumu

Hunlar daha batıya göç etmeden önce Güney Rusya üzerinde uzun süre hakim olan İskitler çeşitli Sarmat grupları tarafından batıya itilmişler ve bu baskıyla da İskit İmparatorluğu tamamen parçalanmış, batıya doğru ilerleyen Sarmatlar'ın bazıları Tuna nehrini geçerek Roma İmparatorluğu topraklarını yağmalamışlardır. Ancak daha sonra Sarmatlar'ın aralarında birlik teşkil edemeyişi nedeniyle onların geldikleri bölgelere Germanler yerleşse de Orta Asya'dan gelen Hun saldırıları sonucunda onlar da bu bölgeleri terk etmek zorunda kalmışlardır⁵¹.

M.S II. Yüzyılda Romalılar, kuzeydoğu komşuları Sarmat grupları ve çeşitli kavimler ile iç içeydiler. Macaristan'da Vandallar, Suebler, Karpatlar'ın eteklerinde Gepidler, Güney Rusya'da ise, Gotlar bulunmaktaydı. Gotlar Don arazisinin ötesinde Olt ırmağına kadar bütün Eflak ovalarına Moldavya ile Erdel'in güneyindeki dağlara kadar yerleşmişlerdi. Dinyester nehrinin doğusundakiler Doğu Gotları(Ostrogotlar), batısındakiler ise Batı Gotları(Vizigotlar) adını almıştı. Ayrıca İtil'in batısında geniş ormanlık bir sahada Fin kavmi, Dinyeper'in batısında çeşitli Slav kavimleri bugünkü Bavyera'da Alamanlar, Ren boylarında Frenkler bulunuyordu⁵².

Gotlar, III. Yüzyılda bir taraftan Karadeniz sahillerine akınlar düzenlerken bir taraftan da batıda Romalıların Tuna sınırına kadar yaklaştılar ve onlarla ilişkiye geçtiler. IV. yüzyıl sonlarında Doğu Gotları kralı Ermanarik, Gotlar arasında siyasi liderlik gücünü ele geçirdi. Kuzeydoğu Asya'da yaşayan Slav kabilelerinin ülkesini fethederek krallığını imparatorluğa dönüştürdü. Batı Gotları ise, Athanarik tarafından idare edilmekteydi. Romalılar ile Gotlar arasında 366 yılında savaş çıkmıştı. Yapılan savaşlar

49 Kurat,s.12-13;Kafesoğlu,s.80.

50 Şerif Baştav, "Attila ve Hunları", s.853.

51 Ahmetbeyoğlu, s.22.

52 Kurat,s.15;Kafesoğlu,s.69; Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu(Attila,Cengiz,Timur),(Çev., Reşat Uzman), Ötüken Yay., İstanbul-2006,s.103;Ahmetbeyoğlu,s.23.

sonunda 370 yılında bir anlaşma ile Romalılar Gotların bağımsızlığını kabul etmişlerdir. Aynı anlaşma ile bir taraftan Gotların Tuna'yı aşması yasaklanırken bir taraftan da Gotlar, Hun akınlarından önce Roma İmparatorluğu'na karşı saldırılarından vaz geçmiş oldular⁵³.

İmparator Traj (M.S 98-117) ve Hadrian (M.S 117-138) zamanlarında en güçlü devirlerini yaşayan Roma İmparatorluğu batıda, çeşitli kavimlerin hücumları, ekonomik sıkıntılar, yeteneksiz imparatorlar ve iç mücadeleler nedeniyle çöküşe geçti. Bu durum karşısında Konstantinos(324-337) devletin merkezini doğuya naklederek, İstanbul şehrini kurdu. Böylece imparatorluğun ağırlık merkezi doğuya kaymış oldu ve imparatorluğun bu kısmı Doğu Roma(Bizans) olarak ortaya çıktı⁵⁴. Batı Roma ise ekonomik ve siyasi sarsıntılar nedeniyle gücünü yitirerek önemini kaybetti. Batı Roma'nın bu durumunu fırsat bilen Ren ve Tuna boylarındaki Germen kavimleri hücum ederek imparatorluğu daha da zayıflatılar. Buna karşılık Bizans gittikçe önem kazanmaya ve güçlenmeye başladı⁵⁵.

1.1.4. Hunlar'ın Avrupa'ya Gelmeleri ve Kavimler Göçü

Kazakistan bozkırlarından batıya göç eden Hunlarla ilgili 355-365 yıllarına kadar kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. Bu boylar gittikleri yerlerde kalmayı başarmış olsalar bile yerleşik bir medeniyete komşu olmadıklarından hareketleri ve olayları kaydedilememiştir. Ancak Avrupa'ya geçişleri ve Roma dünyası ile bağlantıları sayesinde IV. yüzyılda onlardan bahsedilmeye başlanmıştır⁵⁶. Bu süreçte Romalılar ise Alan ve Gotlar ile uğraştıkları için Hunlardan bahsetmemektedir. Hun tarihinin araştırılması ile ilgili karşılaşılan en büyük güçlüklerden birisi de Hunların kendilerine ait yazılı kaynaklarının olmamasıdır. Hunlarla ilgili yabancıların eserlerinin de tarafsız olmasını bekleyemeyiz. Birçok arkeolojik kalıntı bulunsa bile bunlar yazılı kaynakların yerini tutmamaktadır. Üstelik Hunlar daha varlıklarını sürdürürken onlarla ilgili efsaneler türemiş olması Hun tarihinin araştırılmasını güçleştirmektedir. Hunlara karşı ilgi ise Hunlar'ın Alanlar'ı yenmesiyle başlamış, Attila'nın iktidara gelmesiyle doruğa

53 Ostrogorsky George, Bizans Devleti Tarihi, (Çev., Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara-1999,s.48-51;Ahmetbeyoğlu,s.24.

54 Ostrogorsky,s.41;Kurat,s.15.

55 Ahmetbeyoğlu,s.24.

56 Grousset,s.101.

ulaşmıştır. Bizans ve Roma tarihçileri bundan sonra Hunlarla yakından ilgilenmeye ve onlarla ilgili eserler vermeye başlamıştır⁵⁷.

Balamir'in önderliğinde 370'li yıllarda, İtil nehrini geçen Hunlar, öncelikle Alanlar'a saldırarak ve onları hakimiyetleri altına almışlardır. Çünkü artık onlara İtil boyu yetmiyor ve yeni otlaklara ihtiyaç duyuyorlardı. Bu nedenlerle hareket eden ve Alanlar'ı yerinden oynatan Hunlar, Karadeniz'in kuzeyinde Ostrogotlar'ın yaşadıkları yerlere de girdiler. Böylece tarihte "Büyük Halk Göçleri" ya da "Kavimler Göçü" diye bilinen süreci başlatmışlardır⁵⁸.

1.1.5. Hunlar'ın Avrupa'da Bıraktığı İlk İzlenimler

Hunlar'ın İtil nehrini geçerek batıya göç etmeleri ile birlikte Avrupa'da büyük bir tedirginlik başlamıştır. Ani ve şiddetli Hun darbelerinin ve bilinmedik yerlerde görünen Hun akıncılarının uyandırdığı korku ve dehşet, hem Doğu Avrupa kavimleri arasında hem de Batı dünyasında önemli izlenimler bırakmıştır. Bu nedenle Hunlar aleyhine, çoğu Lâtin ve Grek kaynaklarında inanılmaz rivayet ve hikâyeler yazılmıştır. Öyle ki Hun İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bile Romalılar doğudan gelen kavimleri "Hun" diye adlandırmaya devam etmişlerdir⁵⁹.

Hunların ilk ortaya çıkışları ile ilgili olarak Sozomen, Zosimus, Priskos, Jordanes gibi yazarlar ortak bir hikayeye inanmışlar ve bu hikaye daha sonra Procopius ve Agathias tarafından da aynen kullanılmıştır. Öyleki bu hikaye bir çok yazar tarafından aktararak XIV. Yüzyılın başlarında Nicephorus Callistus Xanthopoulos'un *Ecclesiastical History* adlı kitabında bile yer almıştır. Hikayeye göre Hunlar ve Gotlar uzun süre birbirlerinin varlığından haberdar olmadan yan yana yaşamışlar sadece Kerch⁶⁰ Boğazı onları ayırmıştır. Ancak bir gün at sineği tarafından ısırılan bir buzağı bataklık sularını aşarak karşı kıyıya geçmiş, çobanı da onu takip ederek burayı görmüş

57 Baştav,s.853-854;Ligeti, "Attila Hunları...",s.7.

58 Kurat,s.15-17; J.B Bury, s.112.

59 Kafesoğlu,s.70;Kurat,s.23;Laszlo Rasonyi,Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara-1988,s.90.

60 Kerc Boğazı: "Karadeniz ile Azak Denizi'ni birleştiren deniz geçidi, boğaz. İlk ve Ortaçağ boyunca, su yollarını birleştiren önemli bir ticari yol işlevi görmüştür. M.Ö.8.yüzyıldan başlayarak, Kerç Boğazının iki yakası boyunca Grek ticaret kentleri (koloniler) kurulmuştur. Bunların en önemlileri boğazın batı yakasında bulunan ve Bosporos Krallığı'nın başkenti de olan Panticapaeum ile güneyindeki Nymphaion, doğu yakasında da Phanagoria ve Hermonassa idi. Kerç Boğazı, daha sonra birçok kez el değiştirdi. 1783'te Kırım Hanlığı'nın lağvedilip topraklarının Rusya'ya ilhak edilmesi sonucu, tamamıyla Rus denetimine girdi. Sovyetler döneminde, Rus SFS Cumhuriyetine bağlı bir oblast olan Kırım, 1954'te Ukrayna SSC'ye verildi. 1991 yılı sonunda Sovyetler'in dağılması üzerine, Kerç Boğazının batı yakası Ukrayna, doğu yakası da Rusya Federasyonu sınırları içinde kaldı." Bkz.http://tr.wikipedia.org/wiki/Ker%C3%A7_Bo%C4%9Faz%C4%B1

ve kendi insanlarına anlatmıştır. Bu hikayenin bir başka şekli ise erkek geyiği takip eden Hun avcılar kaçan avlarının peşinden boğazı geçtiği şeklindedir. Geldikleri yerin iklimi ve toprağın verimliliği onları şaşırttığı için geri dönüp diğer Hunlara haber vermişlerdi. Hikaye ne olursa olsun Hunlar kısa bir zaman sonra bütün güçleriyle Boğazı geçip Gotlara saldırdılar. Bazı yazarlar bu hikayeden yola çıkarak Kerch Boğazı'nın kışın sular donduğunda Hunlar tarafından geçildiği sonucunu çıkarmışlardır. Orosius'a göre, Hunlar'ın Gotlar ve Romalılara saldırmasının nedeni dünyanın günahları adına hak edilmiş bir cezadır. Hunlar uzun süre kimsenin ulaşamadığı dağlarda dışa kapalı bir yaşam sürmüşler ancak Tanrı onları günahlarımız yüzünden bize ceza olarak göndermişti diye düşünmüştür⁶¹.

Jordanes, Hunların bıyık ve sakalsız olarak ihtiyaçladıklarını ve gençliklerinin güzellikten mahrum bulunduğunu yazar. Her ne kadar vücutça ufak yapılı iseler de maharetli bir şekilde hareket ederler ve çevik atlılardır. Geniş omuzları vardır, ok atmaya her zaman hazırdırlar, boyunları kalın ve gururlarından dolayı diktir. Ona göre Attila kısa boylu, geniş omuzlu, iri başlı, ufak gözlü, seyrek sakallı, yassı burunlu idi ve yüzü renksizdi⁶².

Ammianus Marcellinus ise, Hunların ilk kez Avrupa önlerinde görünmeleri üzerine şunları yazmıştır: "...tüm harabiyetin ve çeşitli felaketlerin ki, bunları Mars'ın gazabı ortaya çıkarmıştır, orjin ve tohumları her yerde adet dışı ateşlerle gözükmektedir. Hun insanları, az bilinen tarihi kayıtlarda buzla çevrili okyanusun yanında, Maeotis⁶³ denizine doğru oturmaktadır. Vahşilik seviyelerinin tümünü aşmışlardır. Çocukların yüzlerinde, ilk doğdukları günlerde sakallarının büyümemesi için çelikle açılmış derin izler vardır. Bu izler daha sonra buruşuk yara halini alır. Sakalsız, güzellikten yoksundurlar ve harem ağası(hadım) gibi büyürler. Sıkı, güçlü kol ve bacakları, kalın boyuna sahiptirler. Canavar gibi çirkin ve şekilsizdirler. Ama, çirkin bir şekle sahip olmalarına rağmen, kendi hayat tarzlarında o kadar dayanıklıdırlar ki, ne ateşe ne de lezzetli yiyeceklere ihtiyaç duyarlar. Ancak her ne olursa olsun her çeşit hayvanın yarı pişmiş etlerini, bacakları ile atın sırtı arasına koyup, etlerin bir parça ısınmasını sağlayarak yerlerdi. Herhangi bir barınma yerleri yoktu. Fakat geniş dağlık ve ormanlık

61 E.A. Thompson, Hunlar, (Çev., M.Sibel DİNÇEL), Phoenix Yay., Ankara-2008, s.34.

62 Jordanes, Romana Et Getica, (neşr,Theodor MOMMSEN),Berolini-1882,s.89;Peter Vaczy, "Hunlar Avrupa'da", (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay.,İstanbul-1962,s.61-62.

63 Agathias da Hunların eski zamanlarda Maeotis gölü ve Don Nehri yakınlarında yaşadıklarını kaydetmiştir. Bkz. Agathias, The Histories, (Trans., Joseph D. Frendo), Newyork-1975.

alanların ortasında amansız şartlara alışmak için soğuğa, açlığa ve susuzluğa dayanmayı beşikten itibaren öğrenirlerdi. Evlerinden uzakta olduklarında, aşırı bir zorunluluk olmadıkça asla bir eve girmezler çünkü bir çatı altında kaldıkça güvenlikte olmadıklarını düşünürler. Onlar, keten bezinden veya bir çok tarla faresi derisinin birlikte dikilmesinden oluşan giysiler giyerler ve ev içinde aynı giysiyi giyerler. Ancak bir kez solmuş giysiyi üstlerine giydiklerinde, o elbiseyi üzerlerinden parça parça yırtılana kadar çıkarmazlar. Kafalarını yuvarlak keplerle örterler. Kıllı bacaklarını keçi derileri ile korurlar. Ayakkabıları serbest adımlara imkân verememektedir. Bu nedenle ayakları üzerinde hayvanlara uyum sağlayamazlar. Ama atlarına hemen yapışır, gündüz ve gece boyunca onların üzerinde alış veriş yapar, yer ve içerlerdi. Ağırlıklı konular hakkında özen gösterildiğinde, bu konuda at sırtında istişare ederler. Onlar hükümdardan kaynaklanan hiçbir kısıtlamaya maruz değildirler. Önemli insanların düzensiz hükümetinden memnundurlar. Bu adamlar, insanları yolları üzerinde her engele zorluyorlar. Kışkırtıldıklarında, hemen hemen her zamanda savaşır ve muharebelerin içine girerek, kama şekilli cisimleri kullanırlar. Bir yandan da vahşi çılgınlık atarlar. Hızlı ve ani hareketler için techiz edildiklerinden, aniden maksada uygun olarak çizgi halinde dizilirler ve saldırırlar. O kadar hızlıdırlar ki, düşman kamplarını yağma etmek için siperlere saldırırken asla görünmezler. Onlar korkunç savaşçılardır. Belli bir measfeden keskin, sivri uçlu bronz veya demir mızraklarla savaşır. Bunları hedefe doğru fırlatmakta müthiş hünerlidirler. Mızrakları attıktan sonra dört nala giderler ve hayatlarını hiçe sayarak kılıçlarla göğüs göğse savaşır. Düşmanlar süveri kılıcı ile yaralanmaktan korunurlarken, hasımlarının üzerine kıvrılmış ipler atarlar ve onları dolayıp düşmanı yakalarlar, el ve ayaklarına zincir vururlar. Onların ülkesinde hiç kimse topraklarını sürmez. Hiçbirinin belli bir evi, aile ocağı, oturmuş bir hayat tarzı yoktur. Bir yerden diğerine firariler gibi gezerler. Dört tekerlekli yük arabalarında hayatlarını devam ettirirler. Bu arabalarda karıları çirkin elbiselerini dokurlar. Çocuklarıyla ergenlik çağına gelinceye kadar birlikte yaşarlar...⁶⁴

Yine Hunlar'ın 363-373 yıllarında Kafkasya üzerinde Ermenistan'a oradan da Urfa'ya kadar ilerleyerek Bizans topraklarına girmesi üzerine o sırada Urfa'da bulunan Süryani rahip Batı'da Hunlar hakkında ilk görgü tanığı oldu. Onların daha önce peygamberler tarafından gelecekleri kehânet edilen Ye'cüc ve Me'cüc kavmi olduklarını, haykırmalarının aslanların kükemelerine benzediğini, küheylanlar üzerinde

64 Marcellinus, s.412-414.

ufukta bir fırtına gibi uçuştuklarını ve arz üzerinde dehşet saçtıklarını bunların silahlarına karşı koyacak kimsenin olmadığını söylemiştir⁶⁵.

1.2. Avrupa Hun Devleti

1.2.1. Balamir Dönemi

Asya Hun Devleti'nin fetret döneminde Çin tabiyetini kabul etmeyen Çi-çi önderliğindeki Hunlar Batı Türkistan'a gelerek burada teşkilâtlanmışlar, Çi-çi'nin ölümünden sonra(M.Ö 36) ise dağınık bir halde yaşamaya başlamışlardır. Bu sırada Çin tâbiyetini kabul eden Hunlar da bağımsızlık mücadelesi vererek başarı elde etmişlerdir. Ancak Çin baskısıyla bunlar Kuzey ve Güney Hunları olmak üzere tekrar ikiye ayrılmışlardır. Özellikle önemli ticaret merkezlerini elinde bulunduran Kuzey Hunları üzerine yapılan Çin saldırıları nedeniyle Kuzey Hunlar'ı dağılarak Batı Türkistan'daki soydaşlarının yanlarına gittiler. Burada bu Hun toplulukları zamanla çoğalarak ve uzun süre yaşadıkları sakin ve huzurlu hayat sayesinde iyice güçlenmişlerdir. 350 yıllarına doğru teşkilâtlanmalarını tamamlayan Hunlar, büyük ihtimalle iklim değişikliği, yeni otlaklar ve yeni yurtlar arama nedeniyle batıya doğru hareket etmeye başladılar⁶⁶. 374-375 yıllarında Hunlar İtil nehrini geçtiklerinde başlarında Balamir adlı liderleri bulunmaktaydı. Komutası altında Hunlar'ı batıya sevk eden Balamir'in bütün Hun ülkesinin hükümdarı mı yoksa eski Türk devlet teşkilâtlanmasına uygun olarak batı kanadı reisi mi olduğu bilinmemekle beraber başa geçtiği zaman da bilinmemektedir. Balamir'in ismi ilk kez Jordanes'in eserinde Balamber olarak geçmektedir⁶⁷. Balamir adının Türkçe, Grekçe ya da Germence olduğu tartışmaları tam olarak sonuçlanmamıştır. Got dilinden Valamers ile bağlantı kurulmuş, Bala-mars şekliyle "parlak şöhret" manasına geldiği söylenmiştir. Türkçe Bulan ve Börü kelimeleriyle de ilişkilendirilmiştir⁶⁸.

Hunlar'ın İtil nehrini geçtikleri tarihlerde, İtil ve Don nehirleri arasında bir Sarmat kavmi olan Alanlar bulunuyorlardı. Don nehri, Alanlar'ın batı sınırındı. Alanlar göçebe olarak yaşayan bir toplumdur. Bunlar sıkça Kırım'daki Kerç Boğazı'na, Ermenistan ve Media'ya saldırırlardı. Karadeniz'in kuzeyinde ise bir German kavmi olan Gotlar, Ostrogotlar ve Vizigotlar olmak üzere ikiye ayrılmış bir şekilde

65 Başstav,s.853-855;Vaczy,s.60; Sandor Echardt, "Efsanede Attila", (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Çev., Şerif Başstav), A.Ü. DTCF Yay.,İstanbul-1962,s.142-143.

66 Kafesoğlu,s.62; J.B. Bury, s.112-113.

67 Jordanes,s.91.

68 Ahmetbeyoğlu,s.25.

yaşıyorlardı. Daha batıda Transilvanya ve Galiçya’da, Gepidler bugün kü Macaristan’da Tisza nehri dolaylarında Vandallar vardı. Aynı zamanda bu bölgede İran’lı ve İslâm kütleler ile daha başka küçük Germen toplulukları yaşıyordu⁶⁹.

Hunlar İtil nehrini geçtiklerinde ilk olarak Romalılar tarafından acımasız savaşçılar olarak bilinen Alanlar üzerine yürüyerek onları hakimiyetleri altına almışlar, bundan sonra Alanlar’ın bir kısmı Hunlar’ın askeri birliklerine katılırken, bir kısmı da Balkanlar’da Gotlar’a daha sonraları ise Vandallar’a katılmışlardır. Bunlar ileride Kartaca’ya kaçarak Vandal-Alanlı imparatorluğunu kurdular⁷⁰.

Alanları hakimiyetleri altına alan Hunlar hemen sonra bitişik komşuları olan Gotlar üzerine yürümüşlerdir⁷¹. Bu sırada Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasında yaşayan Ostrogotlar yeni bir oluşum içindeydi. İmparatorluğun sınırları Karadeniz’deki Pribet bataklıklarına kadar uzanıyordu. Ancak bunlar Hun hücumları karşısında başarılı olamadılar ve yenilgiye uğradılar. Bu yenilgi üzerine o sırada Got kralı olan Ermanarich intihar etmiş,⁷² yerine büyük yeğeni Vithimiris gelmiştir. Alanlar’ın Hun ordusunda savaşmalarına karşılık Vithimiris’in ordusunda da paralı Hun askerleri vardı. Ancak Vithimiris yapılan savaşlarda defalarca yenilgiye uğramış ve sonunda Dinyeper ve Dinyester nehri arasında Erac adı verilen bir nehirde yapılan savaşta Balamir tarafından alınma mızrak saplanmak suretiyle öldürülmüştür⁷³. Onun ölümünden sonra Ostrogotlar’ın büyük bir bölümü Hunlar’a boyun eğmiştir. Hunlar, Hunimund adlı bir kralı Ostrogotlar’ın başına tayin etmiştir⁷⁴. Bundan sonra ki süreçte ise Gotlar’ı, Dinyester nehrinin gerisine çekilmeye zorlayan Hunlar Vizigotlar’ın sınırlarına kadar gelmiştir⁷⁵.

Hunlar’ın gelişile tehlikeyi fark eden ve Ostrogotlar’ın mağlubiyetini gören Vizigot kralı Athanarik, Dinyester nehri kıyısına yerleşti. Bazı amirleri ve Munderich önderliğindeki büyük bir gücü nehrin biraz ötesine gönderdi. Hunlar ise Dinyester nehrini geçerek Vizigotlar’ı ani bir saldırıyla yenilgiye uğrattılar ve onları Pruth ırmağı taraflarına kaçmaya mecbur bıraktılar. Yine de orduları sürpriz bir bozguna daha

69 Kafesoğlu,s.69;Vaczy,s.62-63; J.B. Bury, s.114.

70 Thompson,s.39;Hüseyin Namık Orkun, Attila ve Oğulları, Remzi Kitaphanesi Yay., İstanbul-1933,s.17;VASİLİEV, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Türkçe’ye Çev., A.M.Mansel), İstanbul-s.104-109; E.Gibbon, Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, II, İstanbul-1987,s.411.

71 J.B. Bury, s.112.

72 Jordanes,s.90-91;Orkun,s.17.

73 Orkun,s.17-18;Vaczy,s.64;Ahmetbeyoğlu,s.28-29.

74 “Hun ağızlı”, “Hunlar’ın hakimiyeti altında bulunan” anlamına gelen Hunimund ismi Osrtogotlar üzerindeki Hun hakimiyetinin bir başka göstergesidir. Bkz. Vaczy,s.64.

75 Kafesoğlu,s.69;Thompson,s.39-40.

uğramıştır. Böylece Hunlar'ın atlı göçebe muharebe tarzı, Gotlar'ı tam anlamıyla şaşırtmıştı. Çünkü Gotlar, ağır ve sık saflar halinde Germen usulü göğüs göğse bir muharebeye hazırlanmışlardı. Uzaktan oklarıyla ve ani hücumlarıyla safları bozan ve karşı karşıya muharebeye yanaşmayan Hunlar'ı gördüklerinde çoktan yenilmişlerdi⁷⁶.

Hun hücumları karşısında başarılı olamayan Gotlar arasında anlaşmazlıklar başladı. Bunların bir kısmı kralları Athanarik'ten ayrılarak Tuna nehrine doğru hareket etmeye başladılar ve Athanarik'in eski rakibi Fritigern liderliğinde Doğu Roma İmparatorluğu'na müracaat ederek kendilerine yer verilmesini, bunun karşılığında Doğu Roma'ya tabi olacaklarını söylemişlerdi⁷⁷. Doğu Roma hükümeti tarafından öncelikle bunlara iyi muamele gösterildi. Çünkü onlara sınır boylarındaki tarlalarda çalışacak tarım işçileri ve imparatorluğu canlandıracak ve güç verecek insanlar olarak bakılıyordu. Ayrıca imparator Valens büyük bir ordu reformu tasarlıyordu. Bunun içinde bahsi geçen Gotları bu ordunun asıl çekirdeği olarak görüyordu. Bu plan çerçevesinde Gotların lideri Fritigern ile bir anlaşma yapıldı. Ancak bu insanların ihtiyaçlarının karşılanması için, zaten zor durumda olan imparatorluk tarafından tedbir alınmadı. Kısa bir süre sonra Gotlar yiyecek sıkıntısına düştü⁷⁸. Bu nedenle isyan eden Gotlar 377 yılında Trakya'daki Balkan dağlarının dar geçitlerinde bir Roma ordusu tarafından sıkıştırılmıştır. Durumları çok ümitsiz olan yiyecekleri kalmayan Gotlar'ın Roma kuşatmasını delip geçme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Roma hattını gizlice geçmeyi başaran bazı Gotlar ise Hunlar ve Alanlar ile ittifak yaptılar. Bu ittifakı haber alan Romalı kumandanlar adamlarını hemen geri çekmeye başladılar ve Gotlar düştükleri tuzaktan kurtuldular. Ve İstanbul'a kadar bütün Trakya'yı baştan başa tahrip ettiler⁷⁹.

378 yılında Doğu Roma imparatoru Valens ordusuyla hareket ederek Edirne civarında Gotlarla karşılaştı. Ancak çıkan savaşta yenilerek hayatını kaybetti ve ordusunun büyük bir kısmı telef oldu⁸⁰. Gotlar kazandıkları bu başarıyı Hun ve Alan kuvvetlerine borçluydular. Dolayısıyla Edirne muharebesi hem Gotlar'a hem de Hun ve

76 Thompson,s.40-41;Vaczy,s.64; J.B. Bury, s.112.

77 Jordanes, s.92-93.

78 Thompson, s.40-41;Orkun, s.18;Vaczy,66-67.

79 Marcellinus, s.415-416;Thompson, s.41-42;Ahmetbeyoğlu, s.32-33; Hunlardan bahseden bir Yunan yazarı olan Sardes'li Eunapios'un eserinden kalan bazı parçalarda Gotlar'ın Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırısından bahsederken bu saldırının sebebi olarak Hunlar gösterilmiştir. Bkz. Orkun, Türk Tarihinin..., s.7.

80 Marcellinus, s.442;Ostrogorsky George,s.47-48;Charles Diehl, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev., A.Gökçe Bozkurt),İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2010, s.22.

Alanlara ün kazandırmıştır. Mağlup Roma ordusu dağılmış ve savunmasız kalan Trakya eyaletlerinde, Hun ve Alanlar'ın küçük kıtalarıyla birlikte tahrip ve yağma yapan Gotlar'ın yolunu kesecek kimse kalmamıştı⁸¹. Ancak Gotlar kazandıkları bu muharebenin avantajlarını organizasyon eksikliği ve uygun kuşatma donanımına sahip olmadıkları için değerlendiremediler. Edirne, Hereclea ve İstanbul gibi müstahkem şehirleri ele geçiremediler⁸².

1.2.2. Uldin Dönemi

376 yılındaki büyük hareketlenme ve kavimler göçünden sonra Hunlar ortalama 20 yıl kadar Romalıların görüş alanından uzaklaştılar. Bu nedenle bu olayları takip eden yıllarda Hunlarla ilgili pek fazla bir şey duyulmadığından herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır. Belki de 370'li yıllarda Gotlar ve Alanlar ile ittifak yaparak Doğu Roma içlerine saldırıp her tarafı yakıp yıktıklarını bu süre içerisinde biraz unutturdular. Hunlar bu arada kendi devletlerinin teşkilatlanmasıyla uğraşıp diğer kavimleri rahat bırakmışlardı. Hunların Avrupa önlerine gelmeleri sonucunda Batı Gotlarının tamamına yakını, Doğu Gotları ve Alanların bir kısmını yerlerinden sürerek Roma sınırlarına yerleştiler. Bu süreç içerisinde kavimler göçünün tüm sıkıntılarını hisseden coğrafi sebeplerden dolayı Doğu Roma imparatorluğu olmuştur⁸³. 379 yılında I. Theodosios(379-395) Roma tahtına çıkmış ve imparatorluğunun ilk yıllarında Hunlar'ın, Alanlar'ın ve Gotlar'ın bazı kollarını yenerek önemli başarılar elde etmiştir. Ancak Hunlar ise kısa zamanda Pannonia topraklarını egemenlikleri altına almıştır⁸⁴.

390-400 yılları arasında Hun tahtına Balamir'in oğlu ya da torunu olduğu ve batı kanadı kralı olduğu tahmin edilen Uldin çıktı⁸⁵. Uldin döneminde Attila'nın son yıllarına kadar takip edilecek Hun dış politikasının esasları belirlendi. Buna göre Doğu

81 Vaczy,s.68.

82 Kafesoğlu, s.70;Ahmetbeyoğlu, s.33-34.

83 E.Gibbon, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, C. II, s.69;Ahmetbeyoğlu, s.43.

84 Thompson, s.43.

85 Grek kaynaklarında Uldız, "Regulus-Küçük Kral". Lâtince şekli Huldin, Uldin, Türkçe Ildız(Yıldız), Bkz. Vaczy,s.75;Kafesoğlu,s.70-71;Sınırları oldukça geniş olan Hun topraklarında Hun egemenliğinde olan kavimlerin dilleri de konuşulmaktaydı. Bunlar, başta Gotça olmak üzere çeşitli Germen lehçeleri, İslâv, İranî, Fin-Ugor dilleri, Lâtince ve Grekçe idi. Dolayısıyla Hunlar da doğal olarak bu dillerden etkilenmişlerdir. Hatta Hun hükümdar ailesinden veya yakın akrabalarından bazıların adı Gotça'dan gelmiştir. Ancak hükümdar sülalesinin Türk olduğundan ve Hun halkının Türkçe konuştuğundan da şüphe yoktur. Hükümdar ailesinde tespit edilen isimlerin bazıları şunlardır: Karaton(Karadon=siyah renkte elbise) veya (Karatun=güçlü soy), Muncuk(Boncuk, aynı zamanda "bayrak" anlamında, Attila'nın babası), Attila, İlek, Dengizik(Dengiz-Deniz'den), İrnek(Attila'nın üç oğlu), Aybars,Oktar(Attila'nın amcaları), gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bkz. Kafesoğlu, s.68-69.

Roma baskı altına alınacak, Batı Roma ile de iyi münasebetler içerisinde olunacaktı. Bu nedenle Bizans eyaletleri tahrip ve yağma edilip, İstanbul tehditlerle yoluyla ağır vergilere bağlanırken, Batı Roma İmparatorluğu, Hun dostluğunun mesut yıllarını yaşamıştır. Dolayısıyla asi Germen birlikleri tarafından sıkıştırılan Batı Roma daima Hun ordularına güveniyordu. Bu durumun sebebi ise açıktır. Bizans'ın Trakya sınırı boydan boya hakimiyet altına alınmış ve buradaki kavimler de Uldin'e tâbi olmuştur. Bu nedenle Uldin'in Doğu Roma'dan beklentisi olmadığından Doğu Roma'nın hakimiyet altına alınması onun ilk amacını teşkil etmiştir. Buna mukabil bugün kü Macar ovasını ve Germen arazisini ele geçirmesi ve barbar kavimleri itaat altına alması gerekiyordu. Bu kavimler kendisine karşı cephe alabilirlerdi. Bu yüzden Batı Roma topraklarına saldırarak huzursuzluk çıkaran barbar kavimler aynı zamanda Uldin'in de baş düşmanı oldukları için Batı Roma ile müşterek hareket edilmeli, Batı Roma'nın yardımı ve dostluğu temin edilmeliydi⁸⁶.

Hunlar'ın Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı ilk kuşatma hareketi 395 yılında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda Doğu ve Batı Roma imparatorlukları birbirleri ile savaşa tutuşmuşlardı. Doğu Roma İmparatoru I. Theodosios doğu birliklerini ve Tuna'nın güney kıyılarında oturan Vizigotları da yanına alarak imparator karşıtı Eugenius'a (394) karşı savaşmak üzere harekete geçti⁸⁷. Böylece Doğu'da ve Tuna'da, Doğu Roma sınırları korumasız kaldı. Bu nedenle aslında uzun bir süre Romalılara kendini unutturan Hunlar yeniden hatırlanmak için uygun bir fırsat bulmuşlardı⁸⁸. 395 yılı kışında Tuna nehrinin donmasını fırsat bilen Hunlar, Doğu Roma eyaletlerine saldırdılar. Trakya'yı talan edip bir sürü ganimet aldıktan sonra yurtlarına geri döndüler. Hunlar'ın bu hareketleri nedeniyle Dalmaçya'da da bir istila korkusu baş gösterdi. Bu arada İmparator Theodosios'un ölümü üzerine Arkadius(395-408) tahta çıktı⁸⁹.

Hunlar ertesi yıl Kafkas dağlarını geçip, Ermenistan'ı aşarak Doğu Roma imparatorluğu'nun en zengin eyaletlerine doğru yani Küçük Asya (Anadolu) ve Suriye'ye saldırmıştır. Bu Anadolu akını sırasında Hunlar, Erzurum, Karasu ile Fırat'ı geçerek Malatya ve Çukurova bölgesine kadar ilerlemişler, Urfa ve Antakya'yı kuşatıp, Suriye'ye gelerek Kudüs civarına kadar varmışlardır. İç Anadolu'ya Kayseri ve Ankara civarına kadar gittikten sonra, Azerbaycan ve Bakü yoluyla merkezlerine geri

86 Kafesoğlu, s.71; Vaczy, s.83.

87 Zosimus, The History of Count Zosimus, (Trans, W.Gren and T.Chaplin), General Books Press, London-1814, s.93-96.

88 Ahmetbeyoğlu, s.43.

89 J.B. Bury, s.122; Zosimus, s.96-98.

dönmüşlerdir. imparatorluk ordularının Batı'da kalması nedeniyle Doğu'da Hunlar'ı karşılayacak düzenli bir orduya sahip olmayan Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Hunlar ile anlaşmaktan başka çaresi olmadığı için 398 yılında bir barış sağlanmıştır⁹⁰. Bundan sonra on üç yıl süreyle Hunlar doğu eyaletlerine bir daha saldırmadılar. Ancak V.yy'ın başlarında kuzey Balkanlar'da yeni ele geçirdikleri yerlerinden, Orta Avrupa'dan Batı eyaletlerine doğru büyük bir taarruza giriştiler. 376 yılında yaşanan olaylara benzer olaylar yeniden yaşanmaya başladı. Hunların gerçekleştirdikleri bu akınlar rastgele değil planlı bir şekilde yapılmış, yeni vatan toprakları elde etme çabası gütmüştür. Onların bu akınları Doğu Roma imparatorluğunu olduğu kadar Sasanileri de telaşa düşürmüştür. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz Anadolu seferinin dönüşünde Hunlar, İran üzerine saldırarak onlara büyük bir korku salmıştır⁹¹.

Uzun bir sessizlikten sonra teşkilatlanmalarını tamamlayan ve güçlerini arttıran Hunlar, birçok kavmi yerinden oynatarak Güney Rusya bozkırlarının tek hâkimi olmuş ve Avrupa içlerinde yeniden harekete geçmiştir. Hunların bu saldırı haberi üzerine İmparatora refakat eden Alarik ve birlikleri hemen Tuna'da Moesia'da bulunan yerlerine geri dönerek, Balkanlar'a ve imparatorluk içlerine çekilmiştir. Bu sırada 399 yılından beri bir araya toplanan Got paralı askerlerinin komutanı Gainas önderliğinde İstanbul'un çevresi yakıp yıkılırken, bunlar aynı zamanda kendini Ostrogotların kralı ilan eden Tribigild'in askerleriyle Boğazın iki yakasında Romalılarla hem de birbirleriyle savaşıyorlardı⁹². Bu barbar akınları karşısında Doğu Roma savunması aciz bir durumdaydı. İşte bu durum karşısında Doğu Roma'nın yardım çağrılarına olumlu cevap veren Hunlar, Gainas'ı yenilgiye uğratarak kesik başını 401 yılında yeni yıl armağanı olarak İstanbul'a göndermiştir⁹³. Çünkü Uldin Tuna'nın kuzeyinde bağımsız bir barbar ordusunun bulunmasını istemiyordu. Aynı zamanda Doğu Roma hükümdarı Hunlar'dan Gainas'a karşı yardım istemişti⁹⁴. Uldin bunun karşılığında Doğu Roma imparatorundan hediyeler istemiş ve bu isteklerine kavuşmuştur. Böylece Uldin ve Doğu Roma arasında bir ittifak gerçekleşmiş oldu. Ancak bu ittifak Hunlara haraç ödenmesini de içermekteydi⁹⁵.

90 Thompson, s.45..

91 Ahmetbeyoğlu, s.43-44.

92 Zosimus, s.101-103.

93 Zosimus, s.103-107; Ahmetbeyoğlu, s.46; Orkun, Türk Tarihinin..., s.8; Vaczy, s.83.

94 Orkun, s.19.

95 Zosimus, s.107; Thompson, s.49-50.

Gainas'ın devrilmesi haberi üzerine, Balkanlar çevresinde önemli tahribatlar yapmış olan Vizigotların kralı Alarik 401 yılında İtalya'yı yağmaladı. Ancak asıl niyeti Hunların önünden kaçmaktı. Batı Roma kumandanı Vizigotları, Pannonia bölgesinin Alan ve Hun birliklerinin yardımıyla iki defa yendi. Bundan sonra 402'de Pannonia ve Dalmaçya arasındaki bölgeye çekilen Alarik'i püskürttü⁹⁶. Bu arada Karpatlar'da genel bir panik ortaya çıktı. Hunlar Doğu Karpatlar'dan küçük Karpatlar'a kadar yayılan Ostrogotlar, Vandallar, Suebler ve Gepidler'e saldırıyorlardı. Netice itibariyle dünya tarihinde görülmeyen bir panik yaşanıyordu. Tuna bölgesinden Sarmatlar'ın binlercesi Roma imparatorluğu topraklarına kaçmaya başladı. Batı Roma İmparatorluğu toprakları akın akın gelen bu insanların istilasına uğradı. Bu kaçış sonucunda Vandalların Karpat vadisindeki kolu, Alanlı ve küçük Gepid grupları ittifak içerisine girdi. Korkunç bir şok içerisinde olan bu insanlar kaçabildikleri kadar uzaklaştılar. Suebler ve Vandalların diğer kolu onların peşinden gittiler. 401-405 yılları arasında Pannonia ve Norikum'dan gelmiş diğer yağmacı gruplarla beraber Tuna vadisinden Ren nehrine geldiler. Aynı tarihlerde Tuna'nın öbür kıyısında kalan Gotlar, Sarmatlar ve diğer barbar gruplar Radagais önderliğinde İtalya'da Alp dağlarının eteklerine saldırdı. Radagais İtalya'da büyük tahribat yapıyor ve Roma'yı yeryüzünden kaldıracağını ilân ediyordu. Bu saldırı karşısında hazırlıksız olan Batı Roma kumandanı Stilicho⁹⁷, Uldin'den yardım istedi. Hunlara para ve savaş ganimetlerinden vereceğine dair söz verdi. Böylece Hun atlılarının hızlı atağı sayesinde Stilicho Radagais önderliğindeki bu asi grupları İtalya yakınlarında çembere alarak 406 yılı Ağustos ayında yok etti. Radagais yakalandı ve idam edildi⁹⁸. Uldin'in adamları esir başına 1 solidus⁹⁹ almışlardı. Bu zaferi ile Uldin Roma'yı kurtarmış oldu. Aynı zamanda Hun kudretinden bir kere daha ürken Vandal, Alan Sueb, Sarmat kavimleri Ren nehri ötesine Galya'ya gitmeye zorlamış böylece Hunlar'ın batıya yönelik yolları üzerindeki engelleri kaldırarak buralarda Hun kuvvetlerinin serbest hareket etmesine imkân hazırlamıştı.¹⁰⁰ Böylece 408 yılında Trakya'yı kuşatmalarından önce Hunlar hem Doğu Roma hem de Batı Roma ile

96 Zosimus, s.110.

97 Kumandan Stilicho ile ilgili bilgi için bkz. J.B. Bury, s.122-131.

98 The Fragmentary Classicising Historians Of The Later Roman Empire(Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus), Vol. I., (Trans, R.C. Blockley), Liverpool-1981, s.109.

99 İmparator Konstantinos döneminde yeni ve çok sağlam bir para sistemi oluşturuldu. Bu para sisteminin temelini, 4.48 gram altından oluşan Solidus oluşturmaktaydı. Böylece 1 solidus 4.48 gram altın değerindeyken 1 libre altın 72 Solidus ediyordu. Bkz. Ostrogorsky,s.38.

100 C.D. Gordon, The Age Of Attila, The University Michigan Press, Newyork-1960,s.30;Ahmetbeyoğlu, s.47;Kafesoğlu,s.71;Vaczy,s.79.

ittifaklar kurmuşlardır¹⁰¹. İtalya ikinci kez tehlikeyi atlatmış ancak bu kez de aynı yılın Aralık ayında Vandal, Alan ve Sueb'lerden oluşan bir ordu Ren'i geçerek Galya'yı tehdit etmeye başlamıştı¹⁰².

İtalya seferinde başarısız olan Radagais ve ordusu Batı Roma bölgesinde büyük bir hücumla sebep olmakla kalmamış, Pannonia bölgesine girerek burada yaşayan ulusların nüfusunda büyük bir değişmeye yol açmıştı. Burada Vandallar yaşıyor daha sonra Suebler'le birleşmişler ve bazı Alanlar da güneydoğu Rusya'dan batıya kaçmışlardı. Onların arkasından hareket eden Hunlar Pannonia'da yerleşenleri yerinden oynatarak batıya doğru sürmüşlerdir. Bunlar, öncelikle Raetia ve Norikum eyaletletlerine yerleştilerse de yine Hunların baskısıyla batıya doğru ilerleyerek 406 yılında Ren bölgesini geçerek Galya bölgesine gelmişlerdir¹⁰³. Ren'i geçmeden önce Vandal, Sueb ve Alanlar Franklarla büyük bir savaş yaparak onları geri püskürtmeyi başardılar. Daha sonraki üç yıl boyunca Galya'nın çeşitli kısımlarını yakıp yağmaladılar. Bu nedenle bölgedeki Roma birliklerinin sayısı artırılarak kuvvetleri güneye doğru yönlendirildi. 409 yılında bunlar Prieneler'i geçerek İspanya'ya girdiler. Roma şehirlerini yağmalamak yerine her biri kendi krallıklarını kurdular. İspanya'nın kuzey batısında Sueb krallığı, şimdiki Portekiz civarında Alan krallığı ve yarımadanın diğer kısmında Vandallar hakim oldular. Vandallar kısa sürede Kuzey Afrika'nın da sahibi oldular¹⁰⁴. Bu sırada Vandallar, Suebler ve Alanlar yeniden bir İtalya seferine hazırlanıyorlardı. Batı Roma İmparatorluğu yeniden istilaya maruz kaldı. 402-403 İtalya seferinden önemli bir sonuç alamayan Alarik 408 yılında yeni bir hareket başlattı. Bütün bunlar, hem Radagais'in İtalya saldırısı hem de Galya'nın istilasını, doğudan gelen Hun baskısı sonucunda gerçekleşmiştir¹⁰⁵. Bu durum karşısında Batı Roma'nın tek destekçisi ise Hunlar idi. Vizigot kralı harekete geçer geçmez, onu Uldin ve arkasındaki ordu ile korkutmak yetiyordu.

Batı Roma ile Hunlar arasındaki ilişkiler uzun süre dostluk çerçevesinde yürümüştür. Batı Roma hükümeti Stilicho'nun 408 yılında düşüşünden sonra, Germen paralı askerlere karşı bir takım önlemler almaya başladı. Bu önlemlerden bir tanesi gelecekte Germen olmayan kaynaklardan askeri yardım almaktı. Bu nedenle Hunlar'a

101 Thompson, s.50-51.

102 Şerif Baştav, Attila'nın Hayatı ve Ölümü, Türk Kültürü, S. I., 1962, s.35;Ahmetbeyoğlu, s.47.

103 Jordanes,s.99-101;Ahmetbeyoğlu, s.47-48.

104 Urfalı Mateos Vekayinamesi(952-1136), (Türkçeye çev., H.B Andreasyan), Ankara 1962, s.185;Ahmetbeyoğlu, s.48

105 Vaczy, s.77;Ahmetbeyoğlu, s.48.

baş vurarak rehinlerin geri verilmesini de içeren bir anlaşma yoluyla askeri yardım almaya başladılar¹⁰⁶. Bu ittifakın asıl teminatı ise Hunlara rehin olarak ve aynı zamanda da elçi olarak gönderilmiş olan Dorystolon(Silistre) doğumlu Aetius'tu. Aetius, Hunlardan at binmeyi yay ve kılıç kullanmayı ve daha birçok şey öğrenmişti. Esasen çok kabiliyetli bir genç olan Aetius'a, bu Hun dostluğu bir talih getirmiştir. Çünkü Roma'nın gözünde Hun ittifakının kıymeti arttığı anda Aetius da vatani için o kadar elzem bir şahıs olmuştur. Hunlarla olan münasebetlerinden dolayı Aetius bütün ordu kumandanlarından daha iyi bir durumda bulunuyordu. Batı Roma ile Hunlar arasındaki bu ittifak 450 yılına kadar sürdü ve bu sayede aslında yıkılmak üzere olan Batı Roma imparatorluğunun ömrü en az 50 yıl daha uzamış oldu¹⁰⁷.

408 yılında Arkadius'un ölümü üzerine 7 yaşındaki oğlu II. Theodosios (408-450), tahta çıkmıştır¹⁰⁸. Bunu öğrenen Uldin ise Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırmıştır. Tuna nehrinin güneyinde bazı köprü başlarını tutmak suretiyle Doğu Roma'ya Hun tehdidinin eksilmediğini gösteren Uldin Moesia¹⁰⁹ eyaletinde Castra Martis¹¹⁰ kalesini ele geçirdi¹¹¹. Daha sonra Trakya'ya doğru ilerledi. Bunun üzerine, Doğu Roma komutanı, Uldin ile barış yaparak savaşı bitirme ve ittifak teklif etti. Ancak Uldin, barışın sağlanması ve kalenin temizlenmesi için yıllık olarak vergi talep etti. Teklifi getiren komutana yükselen güneşi göstererek “eğer isteseydim güneşe kadar olan bütün yerleri hakimiyetim altına alabilirdim” diyerek Doğu Roma'nın teklifini reddetti. Daha sonra komutan, Uldin'in yanındaki ikincil konumdaki kumandanlara Doğu Roma İmparatorluğu'nun insanlığını vurgulayarak hediyelerden söz ettiyse de bir sonuç alamadı. Bunun üzerine yeniden savaş giren Doğu Romalılar Castra Martis kalesini yeniden ele geçirdiler. Uldin geri çekilirken birçok adamı onu terk etti, kendisi bile güçlkle Tuna'yı geçerek oradan kaçabildi¹¹².

Bundan sonra Doğu Roma hükümeti Uldin'in verdiği zararı karşılamak ve böyle saldırıların yinelenmesini önlemek için Hunlar'a karşı tedbirler almaya başladı. Şehir

106 Thompson, s.51.

107 Vaczy, s.85;Ahmetbeyoğlu, s.48-49.

108 Zosimus, s.150.

109 Moesia, Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın Tuna Nehrinin güneyindeki toprakları arasında yer alan tarihi bölge ve antik bir Roma eyaleti. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Moesia_Superior

110 Bir Roma kalesi olan Castra Martis Bulgaristan'ın Vidin vilayetinde,Kula'nın modern bölgesindeki Dacia Ripensis şehrindeydi.Balkan dağlarının batısındaki Vrashka Chuka geciti boyunca olan yolu korumuştur. Batı Antartika'da,Güney Shetland adalarındaki Livingston adasında bulunan Castra Martis Tepesi daha sonra adlandırılmıştır. Bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/Castra_martis

111 J.B.Bury, s.200.

112 Thompson,s.45-46;Kafesoğlu,s.71.

surları onarıldı, şehre giriş ve çıkış noktaları koruma altına alındı. Tuna donanması güçlendirilmeye çalışıldı ve yapımı yedi yıl süren bir gemi inşa edildi. Büyük nehre sınır olan Moesia ve Scythia eyaletlerinde her yıl belli sayıda gemi yapımı ve onarımı gerçekleştirildi. Her yılın sonunda programa uyulmadığı anlaşılırsa yerel idareciler çok ağır para cezalarına çarptırıldı. Alınan önlemlerden en önemlisi de Konstantinopolis kıyılarına yapımı 413 yılına kadar süren Theodosios duvarını inşa ettirmektir. “Theodosios” veya konsül düzenlemesinde yaptıklarına göre olan adıyla “Anthemik” suru olarak adlandırılan bu surlar Doğu Roma’yı bin yıldan uzun bir süre korumuştur¹¹³.

408 yılında Alarik Batı Roma üzerine yürümüş, bu savaşta Hunların bir kısmı Alarik’e bir kısmı da Honorius’a yardım etmiştir¹¹⁴. 409 yılında Batı Roma ile Alarik arasındaki ilişkiler gittikçe kötüleşirken 10.000 kişilik Hun kuvveti Batı Roma İmparatorluğu tarafından Dalmaçya kıyılarından İtalya’ya getirilmiştir. Bunu duyan Alarik Roma’ya ilerleme planını hemen iptal etti. Çünkü Hunların varlığı Alarik’in omuzlarına ayrı bir yük getirmişti. Avrupa’da ilk kez ortaya çıkmalarından otuz yıl gibi kısa bir zaman geçmesine rağmen Hun ismi en cesaretli kişileri bile dehşete düşürmeye yetiyordu¹¹⁵.

1.2.3. Rua Dönemi

Ostrogotlar ve Vizigotların mağlubiyetinden sonra Hunlar Tuna boylarında fazla görünmediler. Ancak Olympiodors’un bir fragmanından öğrendiğimize göre 412 yılında Doğu Roma tarafından Hunlara bir elçilik heyeti gönderildi. Bu heyet Karadeniz’in üzerinden kuzeye doğru yelken açmak zorunda kalmış ve yolculuk sırasında neredeyse yollarını kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Elçilik heyeti sonunda Hunların Doğu kanadı kralı olduğu tahmin edilen Donatus’a ulaşmıştır. Burası Uldin’in topraklarında çok uzakta bir yerdeydi. Ancak bunlar krallığı tehlikeli bir şekilde güçlenen Donatus’la dostluk yemini ettikten hemen sonra onu öldürmüşlerdir. Vali Anthemius’un yönetimindeki Doğu Roma hükümeti bu tehlikeyi en ucuz şekilde atlatmanın çaresini bu yolda bulmuştu. Donatus’un yerine krallığa getirilen Karaton’a da Theodosios’un adına pahalı hediyeler sunularak barışı sürdürmeye ikna etmişlerdi¹¹⁶.

113 A.VASİLİEV, Bizans İmparatorluğu Tarihi, C.I, (Çev., Arif Müfid MANSEL), Maarif Matbaası, Ankara-1943, s.124-128;Ahmetbeyoğlu, s.49-50;Şerif Baştav, Attila’nın Hayatı ve Ölümü,Türk Kültürü, S.1, 1952,s.35.

114 Orkun, s.20.

115 Thompson, s.51.

116 Thompson, s.52-53;Vaczy, s.75.

Bundan sonra 420 yılına kadar Hunlar hakkında bir şey duyulmamıştır. Ancak, Hunlar 415-420 yılları arasında Sasaniler ile savaşmışlardır. Hunlara ait arkeolojik buluntular arasında Sasani kuyumculuk sanatı eserlerinin bulunması da bunu ispatlamaktadır. Bu süre içerisinde Hunlar, Güney Rusya'dan Macaristan ovalarına, Türkistan'dan da Güney Rusya'ya hareket etmişlerdir¹¹⁷.

422 yılında ortaya çıktıklarında Hunların başında tahta ne zaman geçtiği tam olarak bilinmeyen Rua¹¹⁸ bulunmaktaydı. Bu dönemde Hunlar teşkilatlanmalarını tamamlayarak imparatorluk haline gelmelerine rağmen onun hayatı ve saltanatı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Sadece yukarıda bahsi geçen Hun kralı Karaton'un oğlu olup olmadığı veya onunla akrabalık derecesi tartışılmaktadır. Rua'nın kardeşlerinin isimleri Oktar, Aybars ve Muncuk'tur. Attila ve Bleda'nın babası Muncuk erken yaşta vefat etmiştir. Aybars ise büyük ihtimalle Doğu kanadı komutanıdır. Priskos'un fragmanlarından anlaşıldığına göre Attila onu büyük bir saygıyla sağ tarafında bulunan sandalyeye oturtturarak onurlandırmaktadır¹¹⁹. Oktar ise Batı kanadı komutanı olarak Ren nehri kıyısında Burgundlarla mücadele etmiştir¹²⁰.

420 yılında Doğu Roma İmparatorluğu Sasaniler ile savaşa girmiştir. Çünkü Sasaniler Romalı tüccarların mallarını gasp ediyor ve parayla tuttukları Romalı altın madencilerini de geri göndermiyorlardı. Hem de Hristiyanlara karşı genel bir baskı politikası uyguluyorlardı. Dolayısıyla Roma ordularının çoğunluğu doğu eyaletlerinde bulunuyordu. Bu nedenle uzun bir aradan sonra Hunlar yeniden Makedonya ve Trakya'ya bir yağma akını başlattılar. Doğu Roma Sasaniler ile 421 yılında savaşmıştır. Savaşı Doğu Roma kazanmasına rağmen bu kesin bir zafer değil sadece çatışmayı durduran bir galibiyet olmuştur. Hunların Trakya'ya saldırısı üzerine buralardaki ordular hemen geri dönmeye başladılar. Siyasette Uldin'in izinde yürüyen Rua, Doğu Roma'nın Hun ordusunu isyana teşvik etmek ve tâbi kavimleri Hunlar'dan ayırmak amacıyla Hun topraklarında faaliyete geçirdiği casusluk şebekesini ve propagandacıları ileri sürerek 422 yılında Bizans'a karşı bir sefer tertiplemiş ve Doğu Roma orduları yenilgiye uğratılmıştır. Bu sefer sonucunda imzalanan anlaşma ile Doğu Roma, Hunlar

117 Ahmetbeyoğlu, s.53; Kafesoğlu, s.71.

118 Kaynaklarda Ruga, Roa, Rua, Roila, Rugila gibi farklı şekillerde geçen Got menşeli bu ismin anlamı "kurtçuk" dur. Hunların çok uzun süre Gotlarla yakın ve sıkı münasebetlerde bulunduğu göz önüne alınırsa bu durum gayet normaldir. Bkz. Orkun, s.12; Kafesoğlu, s.68-69.

119 Ali Ahmetbeyoğlu, *Grek Seyyahı Priskos(V.Asır)'a Göre Avrupa Hunları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1995*, s.50.

120 Jordanes, s.105; Thompson, s.60; Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun...*, s.54.

tarafından 350 libre altın vergiye bağlandı. Böylece ilk kez Doğu Roma altınları Hunlara akmaya başladı ¹²¹.

Bu anlaşmayı izleyen on yıl içerisinde Doğu Romalıların yerini Batı Romalılar aldı. 423 yılında Batı Roma imparatoru Honorius ölünce, Batı Roma imparatorluğunda Büyük Theodosios'un kendi tarafından erkek halefi kalmadı. Bunun üzerine Ordu ve Senato Batı Roma'yı himayesinden bırakmak isteyen Doğu Roma'ya karşı cephe alarak bir İtalyan soylusu Senatör Johannes'i imparator seçtiler. İmparator Johannes yetenekli bir kumandan olan Aetius'a Cura Palatii ünvanını verdi. Ancak Büyük Theodosios'un kızı ve II. Theodosios'un halası Galla Placidia bunu kabul etmeyerek Doğu Roma imparatorunun yardımıyla Johannes'e karşı harekete geçti. Bu ittifak karşısında zor durumda kalan Johannes Aetius'u Hunlardan yardım istemeye gönderdi. Rua, Aetius'un bu ricasını kabul ederek İtalya üzerine yürüdü. Fakat Aetius'un sağladığı bu yardım daha İtalya'ya varmadan Johannes bertaraf edildi(425)¹²². Böylece Batı Roma imparatoru III. Valentinius'un (425-455) annesi Galla Placidia oğlunun küçük olması nedeniyle iktidarı ele geçirdi. Oğluna ise, Comes rütbesi vererek onu babası Gauentius'un halefi olarak en büyük askeri komutan sıfatıyla Galya'ya atadı. Ancak Galla Placidia'nın yönettiği Batı Roma hükümeti Hunların istenmeyen yardımlarına karşılık Hunlar tarafından haraç vermeye zorlandı. 425 yılında Hunlar İmparatorluğun iç politikasında oldukça fazla söz sahibiydiler. Aetius'u destekleyerek nüfuzunun artmasına sebep olan Hunlar hiç engelle karşılaşmadan İtalya'ya kadar ulaştılar¹²³.

Hunların bu yardımları ve sonraki yıllarda yaptıkları destekleri karşılığında onlara Tuna sınırında önemli geçiş noktaları ve içerisinde altınlarla dolu zengin bir mezar olan Valeria Ripensis şehri¹²⁴ ve Sarmat Limes'i verilmiştir. Buralar aynı zamanda Onların İtalya'dan çekilmesi karşılığında III. Valentinius tarafından verilmiştir¹²⁵. Yeni Hun iktidar merkezinin kurulması bu olayla yakından ilgilidir. Çünkü bu merkez Batı ve Doğu imparatorluk sınırlarından çok uzakta olmayan her ikisinin de başkentinin kesiştiği yola giden, iyi savunma imkânı olan bir yerdedir. Tuna havzasının göbeğinde, Körös ve Maros nehirlerinin ortasındadır. Hunların asıl

121 Thompson, s.48;J.B.Bury, s.269;Kafesoğlu, s.72;Ahmetbeyoğlu, s.54-55.

122 Kafesoğlu, s.72;Ahmetbeyoğlu, s.55.

123 The Fragmentary Classicising, I, s.111-112;Ahmetbeyoğlu, s.56.

124 425'li yıllarda Valeria şehri Hun elçilerinin isteğiyle Hunlara verilmişti. Çünkü Hunlar, kendilerine ait kontrol noktalarını Tuna çevresinde önemli yerlere kurmuşlardı. Valeria şehri de bu önemli noktalardan biriydi. Bkz, Ahmetbeyoğlu, s.56.

125 Ahmetbeyoğlu, s.56-57.

kuvvetleri burada toplandığı için Doğu Romalılar etkili savunma önlemleri almaya çalıştılar. Bu nedenle Batı Roma imparatorluğuna ait Pannonia Secunda (Sirmium) bölgesini işgal ettiler. Orada içlerinde Hunların da bulunduğu Batı Roma hizmetinde olan grupları yerlerinden sürdüler. Buralarda askeri savunma önlemleri aldılar. Batı Roma tarafından öncelikle bu işgaller kabul edilmediyse de bu olaylardan on yıl sonra III. Valentianus İstanbul'u ziyareti ve evlenmesi sırasında Bizans'ın bu hareketini onaylamıştır(437)¹²⁶.

Bu dönemde Hun İmparatorluğu içerisinde büyük bir huzur ve sükunet hâkimken Batı Roma İmparatorluğu'nda Hunlar'ın neden olduğu "Kavimler Göçü" nedeniyle hareket halinde olan kavimlerin geçiş yolları üzerinde geniş ölçüde tahribat yapmaları nedeniyle huzur ve asayiş iyice sarsılmıştı. Bütün bunlara karşılık Batı Roma ise Hun ittifakını elinde bir kamçı gibi bulunduruyordu. Her ne zaman arazisine yerleşen Germen kavimleri kendisine fazlasıyla yüklense anında bu kamçıyı harekete geçiriyordu ve Aetius aracılığıyla Hunlar'dan yardım isteniyordu¹²⁷. Dolayısıyla Aetius Hunların yardımıyla büyük başarılar elde etti. Hemen hemen her yıl Hun birlikleri Galya'da göründüler. 425-427 yılları arasında Batı Roma için daha da tehlikeli ve saldırgan hale gelen Vizigotlar geri püskürtüldü. 428 yılında Galya'nın kuzey kısımlarını yağmalayan Ripuar Frankları Ren nehrinin karşı kıyısına sürüldüler. 429-430 yıllarında kralları Gundahar'ın idaresinde bugün kü Belçika bölgesine saldıran Burgondlarla savaşmaya mecbur oldular¹²⁸. Özellikle Necker nehri boyunca yapılan savaşlarda Hun ordusuna Rua'nın kardeşi Oktar kumanda ediyordu ki, bu savaşta Gundahar dahil 20.000 Burgond öldürülmüştür¹²⁹. Bu, Hun-Burgond mücadelesi Almanlar'ın meşhur "Nibelungen" destanlarına konu olmuştur¹³⁰. 429 yılında Hunlar'a yakınlığı sayesinde Aetius İtalya'da Roma ordusunun üst komutanlığını yani "Magister Militum"¹³¹ ünvanını kazandı. Böylece rakibi Flavius Flex'in gücünü iyice kırdı. 430 yılında imparatorluk içlerine girmiş olan Juthunglar'ı kovdu ve Alpler'in kuzeyinde sarsılmış olan Roma hakimiyetini Norikum(Bugün kü Avusturya) ile Raetia'da tekrar kurdu. Yine Aetius, 431 yılında bu bölgede çıkan isyanı yine Hun birliklerinin

126 Thompson, s.66;Vaczy, s.85.

127 Kafesoğlu, s.74;Vaczy, s.84.

128 Orkun, Türk Tarihinin...,s.8.

129 Kafesoğlu, s.74.

130 Eckhardt, s.176-177.

131 Ostrogorsky, s.39.

yardımla bastırırken Tuna ve Ren nehirlerinin üst kısmındaki sınır istihkamlarını yeniden sağlamlaştırdı¹³².

432 yılında Aetius'un başarıları ile beraber neredeyse bütün iktidarı ele geçirmesi üzerine onunla hesaplaşmak isteyen Galla Placidia ve mahiyeti ondan Magister Militum ünvanını alarak, Afrika dükü ve rakibi Bonifacius'a verdi. Bonifacius ve onun Afrika orduları Aetius'u Rimini civarında yendiler. Bunun üzerine Aetius önce Roma'dan yardım aradıysa da ardından Dalmaçya üzerinden Pannonia'ya giderek Rua'ya sığındı. Çünkü Aetius 25 yıldan fazla süre Hunların elinde esir kalmıştı ve 425 yılındaki dar boğazdan Hunlar tarafından kurtarılmıştı. Fakat bu arada Galla Placidia da Güney Galya'daki Vizigotlardan yardım istemişti. Ancak son derece atik davranan Hun kuvvetleri imparatorluğun son seçkin kuvvetlerini de dağıtarak Aetius ile beraber Roma'ya kadar gittiler. Ancak Hunların yaptığı bu yardımların da bir bedeli vardı. 427 yılında, Pannonia bölgesinde, büyük Sirmium şehrini içine alan ve bütün güçlü Tuna boyu kalelerinin de yer aldığı Secunda eyaleti Doğu Roma güçleri tarafından Hunlardan alınmıştı. Ancak 433 yılında Aetius ve Hunlar arasında yapılan bir anlaşmaya göre, Batı hükümeti Pannonia'daki Prima eyaletini Hunlara teslim etmişti. Ayrıca Aetius, Roma imparatorluğu'na ait bir eyaleti de kendi isteğiyle Hunlar'a teslim etmişti. Ancak bu politika daha sonraları Batı Roma açısından tehlikeli sonuçlar doğurmuştur. Bu bölge Hunlara yerleşme bölgesi olduğu gibi onları Batı, Doğu ve Güney'e yaptıkları seferlerinde büyük avantaj sağlamıştır. Anlaşmanın şartları ne olursa olsun, Aetius'un İtalya'daki konumu Rua'nın yardımıyla tekrar güçlenmişti. İmparator ve annesi Aetius'a karşı yumuşayarak ona Patricius rütbesini vermek zorunda kaldılar. Bundan sonraki 15 yıl boyunca İtalya ve Batı İmparatorluğu Hunlar tarafından rahatsız edilmemişlerdir. Bundan sonraki yıllarda Aetius ise Hunların yardımıyla düşmanlarını alt etmeye devam etmiştir¹³³.

437 yılında Aetius'un üsteğmeni Litorius Norbon şehrini kuşatan Vizigotlara karşı harekete geçmişti. Ordusu büyük olasılıkla Rua'nın gönderdiği Hunlardan oluşmaktaydı. Litorius, Norbon'a doğru ilerlemeyi sürdürmüş ve orada her birinin iki ölçek buğday taşıması emredilen Hunlu savaşçılar büyük bir gayretle hücum ederek Vizigotları püskürtmüşler ve aç kalan şehre yiyecek ikmali yapmışlardı. Daha sonraki yıllarda Litorius ve Hunları, Vizigotlara karşı saldırılarını sürdürdüler. Anlatılanlara

132 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun...s.56-57.

133 J.B. Bury, s.269;Thompson, s.85-88.

göre 437 yılında savaş Hunların yardımıyla sürdürülmüştür ve onların yardımıyla başarı elde edilmiştir. 439 yılında Litorius Hunları Theodoric'in Toulouse'daki başkentini kuşatma altına aldı ve Gotların son üç yıldır verdikleri kayıplar nedeniyle cesaretleri kırılmıştı. Onlar Litorius'a elçi göndererek yalvarsalar da Litorius onlara “onlar Tanrı'ya ümit bağlarken bizler Hunlar'a ümit bağladık” diyerek barışı reddetti. Litorius yapılan savaşta esir düştü ve tek bir adam nedeniyle ordu yenilgiye uğradı. Ancak birkaç ay sonra savaş alanına gelen Aetius Vizigotlarla eşit sonuçlanan bir çatışmaya girdi. Sonuç olarak Romalı subay ve geleceğin Roma imparatoru Avitus aracılığıyla Romalılar ve Gotlar arasında barış antlaşması yapıldı ve soylu Aetius daha büyük bir sorunla baş etmek üzere İtalya'ya döndü¹³⁴.

Burgondlar ve Vizigotlar'dan sonra Aetius'un üçüncü düşmanları Bagaudae'lerdi. Bunlar diğerlerine göre hem daha büyük hem de daha dikkat çekiciydi. Çünkü bunların aralarında köylüler, köleler ve kuzeybatı Galya'nın eşkiyaları bulunuyordu. Bunlar geçiş yolları üzerinde tahribatlar yapıyor, yerli halkın mahsülünü zorla ellerinden alıyordu. Aynı zamanda bunların isyanı huzur ve asayiş iyce sarsıyordu. İki yıl boyunca Hunlar'ın yardımı sayesinde bunlarla mücadele edildi ve Bagaudae ayaklanması bastırıldı. Bütün Germania'nın Hunlar tarafından zaptedildiği bu savaşlar sonucunda ve bundan sonra ki yıllarda da birçok kavim Türk hakimiyeti altına alınmıştır. Priskos'un deyimiyle Türk hakimiyeti Okyanus üzerindeki adalar da bile kendini hissettiriyordu¹³⁵.

1.2.4. Rua'nın Ölümü ve Doğu Roma'nın Geçici Rahatlaması

Rua kuvvetli şahsiyeti ile Hun tahtında bulunduğu sürece hem Doğu Roma'nın hem de Batı Roma'nın iç ve dış siyasetine yön vermiştir. Bu dönemde Hunlar'a tâbi olan kavimlerin Roma'ya güvenerek herhangi bir isyana kalkışmaları olasılığı tamamen ortadan kalkmıştır.

Doğu Roma İmparatoru II. Theodosios, Rua ile barışı 350 libre altın karşılığında satın almış olmasına rağmen Hun idaresinde yaşayan yabancıları gizlice kışkırtmaya devam etmiştir. Bu nedenle Rua o zamana kadar devam eden Doğu Romalılar'ın Hun İmparatorluğu'ndaki yabancılardan ücretli asker toplama faaliyetlerini ve Doğu Romalı tüccarların Hun topraklarında ticaret yapmalarını yasakladı. Böylece Hun topraklarında

134 Thompson, s.91-92; Vaczy, s.85.

135 Ahmetbeyoğlu, Priskos..., s.46. Bu cümleden anlaşıldığı üzere Attila'nın hakimiyeti Kuzey Denizi ve Manş kıyılarına kadar dayanmıştır. Bkz. Kafesoğlu, s.74-75.

hiçbir Grek serbest dolaşamayacak ve ticaret belirli sınır kasabalarında yapılacaktı. Rua aynı zamanda bu tutumuyla Doğu Roma'nın Hun toprakları üzerinde yaşayan yabancı grupları isyana teşvik eden tutumuna da engel olmuştur¹³⁶.

434 yılında Rua'nın baş diplomatı Esla bir süre önce Hun topraklarından kaçarak Doğu Roma'ya sığınmış olan Hun ileri gelenlerinden Mama ve Atakam'ın oğullarının ve diğer Hun kaçaklarının iadesi talebiyle Konstantinopolis'e geldi¹³⁷. Eğer bu insanlar iade edilmezse Rua'nın savaş ilan edeceğini belirtti. Rua tarafından istenilen bu kaçakların arasında Tuna taraflarında oturan Amalcur, İtamar, Tunkas, Boisk ve Alacur adlı Hun kabileri de vardı¹³⁸. Hun aslından olan bu kabileler 375 yıllarında Azak Denizi'nin kuzey taraflarında oturmakta olup, daha sonraları Tuna bölgesine gelmişler ve Hunlar'ın hakimiyeti altına girmişlerdir. Doğu Roma'nın asıl niyeti ise Hunlar'a karşı bu kabilelerle ittifak yapmaktı¹³⁹.

Hunlar'ın bu isteklerinin zamanlaması isabetliydi. Çünkü bu sırada Doğu Roma Afrika'daki toprakların Vandallar tarafından ele geçirilmesi nedeniyle Batı Roma'ya yardım amacıyla askerlerini bölgeye kaydırmıştı. Daha önce 395 yılında yapılan hücumlar sırasında da Doğu Roma orduları İtalya'ya toplanmış ve Doğu Roma savunmasız kalmıştı. Yine 422 yılında yapılan saldırı sırasında da Doğu Roma orduları Sasaniler ile savaş halindeydi. Kuzey Afrika'da Doğu-Batı Roma ordularına Aspar kumanda ediyordu. Ancak alınan yenilgiler nedeniyle Kartaca ve Cirta şehirleri dışında bütün eyaletler kaybedilmişti. 432 yılında Boniface, Aetius ile savaşmaya İtalya'ya gitmiş, dolayısıyla Aspar ve Doğu Roma güçleri tek başına savaşmaya başlamışlardı. Bu nedenle Tuna sınırındaki bir düşman için altın bir fırsat ortaya çıkmıştı ve Rua da bu fırsatı değerlendirmeye niyetliydi. Doğu Roma bu kez kendi askerleri Afrika'da olduğu için ordusuna katılmak isteyen herkesi her zaman memnuniyetle karşıladığı için de bu sefer Rua ile anlaşmaya karar vermişti. Got olan Plintha ve Doğu'daki askerlerin başı Dionysios Rua'ya gitmeye gönüllü olmuşlardı. Plintha Rua'ya Sengilachus adındaki bir hizmetkârını önden göndererek onun diğer Romalılarla değil de sadece kendisiyle görüşmesini sağlama çalışmıştı¹⁴⁰. Bundan anlaşıldığına göre Rua ile görüşmeleri

136 Kafesoğlu, s.72.

137 The Fragmentary Classicising Historians Of The Later Roman Empire(Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus), Vol. II., (Trans, R.C. Blockley), Liverpool-1981, s.225; Ahmetbeyoğlu, Priskos....s.23.

138 Ahmetbeyoğlu, Priskos....s.23; Orkun, s.22; İbrahim Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", İstanbul Enstitüsü Dergisi, C.III., İstanbul-1957, s.2.

139 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun..., s.58.

140 The Fragmentary Classicising, II, s.225; Ahmetbeyoğlu, Priskos..., s.23; Orkun, s.22.

tekeline almaya çalışan bir Got takımıydı. Ancak 434 yılı sefer dönemi arifesinde Hun liderin aniden ölümü üzerine¹⁴¹ Rua'ya elçi gönderilmesine gerek kalmamıştı. Ölümü onun savaşçı özelliğiyle dehşete düşen Doğu Romalılar için büyük bir rahatlama anlamına geliyordu. Piskopos Proculus vaazlarında “Tanrı’nın, dindar imparator Theodosios’un dualarını kabul ederek Doğu Roma üzerinden bir tehlikeyi kaldırdığını” söylemiştir. Fakat Rua’nın ölümünden sonra Hunlar ile anlaşmak üzere gelen Doğu Roma elçilik heyeti Rua’yı da gölgede bırakan bir başbuğ ile karşılaştı. Attila ve Bleda döneminde Doğu Roma yeniden Hun tehdidi altında kalacaktır¹⁴².

1.3. Avrupa Hun Devleti’nin Yükselişi Ve Attila

1.3.1. Attila Dönemi Hun-Doğu Roma İlişkileri

1.3.1.1 Attila’nın Tahta Çıkışı ve Margus Antlaşması (435)

Rua’nın ölümü üzerine Hun tahtına Muncuk’un oğulları Attila ve Bleda geçmiştir(434)¹⁴³. Bleda kaynaklarda açıklandığına göre eğlenceden hoşlanan, yönetim kabiliyeti az ve keyfine düşkün¹⁴⁴ bir insan olduğu için kendisi ikinci planda kalarak devleti üstün kabiliyetli Attila’ya bırakmıştı. Hunların başına geçtiği zaman 39-40 yaşlarında olan Attila, babası Muncuk erken öldüğü için, amcası Rua’nın yanında yetişmiş, onunla birlikte seferlere katılmış, çeşitli kavimleri yakından tanımak imkanı bulmuş, devlet idaresini, Hun iç ve dış politikasının esaslarını öğrenmişti. Ordu ve dış ilişkilerin düzenlenmesi Attila’nın elindeydi. Amcaları Aybars doğu kanadında, Oktar batı kanadında, Rua zamanındaki yerlerini muhafaza etmişlerdir¹⁴⁵. Attila’nın yönetimde kardeşiyle müşterek olduğu yıllar belirsizdir. Sadece Doğu Roma ile yapılan anlaşma koşulları ve maddeleri bilinmektedir. Sonraki beş yıllık sürede her şey karanlıktır. Rua’nın ölümünden sonra yeni yöneticilerin tahta çıkmasına rağmen Doğu Roma senatosu yine Plintha’nın elçilerinin gönderilmesine karar vermiştir. Plintha ikna

141 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.23.

142 Thompson, s.95-98;Ahmetbeyoğlu, s.58-59;Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.72.

143 The Fragmentary Classicising, II, s.225;J.B. Bury, s.270;Orkun,s.23;Ostrogorsky,s.53.

144 Priskos’un bir fragmanında anlatıldığına göre Bleda’nın Zercon adında cüce ve kekeme bir soytarısı vardı. Bleda onun biçimsiz görünüşü ve kekemeliği ile son derece eğleniyordu ki Attila bu adamın görünüşüne bile tahammül edemiyordu. Bleda Zercon’u ziyafetlerinde bulunuyor, hatta onunla birlikte seferlere bile çıkıyordu. Bir defasında Zercon birkaç Romalı esirle beraber kaçmıştı. Bunu duyan Bleda derhal büyük bir itinayla onun aranmasını emretti. Fakat yakalanıp zincirlere bağlı olarak kendisine getirilen Zercon’u görünce güldü. Öfkesini bir yana bırakıp, ona neden kaçtığını sordu. Zercon bunun üzerine Bleda’nın kendisine bir eş vermediğini söyledi. Bunun üzerine büyük bir kakhaha koparan Bleda, Zercon’a bir eş verdi. Böylece anlaşma sağlanmıştı. Ancak Bleda’nın ölümünden sonra Attila, Zercon’u Batı Romalılar’ın komutanı Aetius’a hediye olarak gönderdi. Bkz. Ahmetbeyoğlu, Priskos....s.54.

145 Kafesoğlu, Türk Milli...s.72-73.

ve konuşma kabiliyeti yüksek olan Epigenes'i yanına almıştı. Epigenes, Theodosios Kanunlarını kaleme alan komisyonda görevliydi¹⁴⁶.

Bizans elçileri Hunlar tarafından Morava suyunun Tuna'ya döküldüğü yere çok yakın olan bir ovada Margus(Dobruca) şehri civarında kabul edildi. Şehir Morava nehrinin ağzına yakın olduğu için önemli bir ticaret merkezi olmuştu. Ve Margus piskoposu da Hunlar ile Doğu Romalılar arasında yapılacak savaşta önemli bir rol oynayacaktı. Bleda ve Attila Romalı elçileri surların dışında karşıladılar ve takip eden konuşma süresince de atlarından inmemişlerdir. Doğu Romalılar ise yere inince Hunlara yukarıya doğru hitap ederlerse saygınlıklarının zedeleneyeceğine inandıkları için onlar da atlarından inmemişlerdir¹⁴⁷. Fakat sonunda anlaşma sağlanabildi. Tarihte Margus Barışı olarak bilinen anlaşmaya göre bundan sonra Doğu Romalılar Hun idaresindeki bölgelerden gelen hiçbir kaçağı kabul etmeyecek ve hali hazırda bulunan kaçakları da iade edeceklerdi. Ayrıca kaçmış olan Romalı esirleri de ya iade edecekler ya da her biri için 8 solidus ödeyeceklerdi. Yine Doğu Romalılar Hunların savaştığı hiçbir halka müttefik olmayacaktı. Hunlar, Doğu Romalı tüccarlarla eşit şartlar altında ve güvenli bir biçimde ticaret yapacaklardı¹⁴⁸. Ayrıca Rua'nın yaptığı anlaşmaya göre Doğu Roma her yıl 350 libre altın ödeyecekti. Bu anlaşma sayesinde Aspar'ın Afrika'ya gitmesinden sonraki birkaç yıl boyunca Tuna sınırında barış hakim olmuştur. Aslında olayın bu yılda gerçekleşmesi iyi olmuştu. Rua, Aspar'ın ayrılışının bir sonucu olarak bu anlaşmayı zorla yaptırmıştı. Dolayısıyla bu anlaşma ile Rua döneminde alınan 350 libre altın 700 libreye çıkarıldı¹⁴⁹. Bu anlaşma Attila'nın ilk başarısıydı. II. Theodosios bu anlaşma sonucunda Mama ve Atakam'ın oğullarını Hunlar'a iade etti. Bunlar teslim alınır alınmaz Trakya'da Karsur(Bulgaristan'da Hirsova) kalesinde Attila tarafından astırıldı. Bu ise Hunlar arasında olduğu kadar Doğu ve Batı Roma'da ve diğer kavimler arasında Attila adının dehşet saçan bir otoritenin timsali haline gelmesine yardım etti¹⁵⁰.

Margus barışından sonra Hunların hareketleri hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Tarihçi Priskos'un kaydettiğine göre Attila ve Bleda İmparatorluğun doğu bölgelerinde aylarca süren bir teftiş gezisi yaparak, İtil kıyılarındaki Saragur(Ak-Ogur)'ların ayaklanma teşebbüslerini bastırarak diğer ulusları da kendilerine bağlamaya

146 Thompson, s.98-99.

147 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.23-24; Orkun, s.23.

148 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.24;Orkun, s.23.

149The Fragmentary Classicising, II, s.225-227;J .B.Bury, s.270.

150 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.24;Thompson, s.99-100;Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.73;Vaczy,s.86.

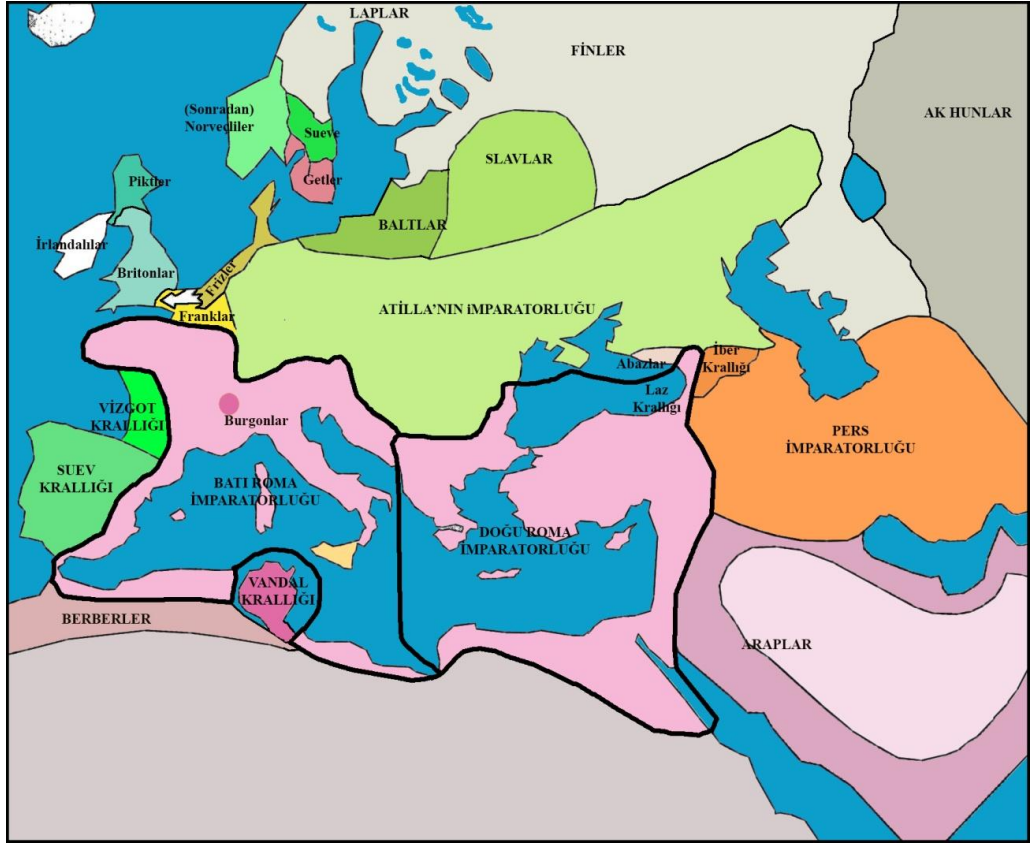
devam ettiler¹⁵¹. Bu cümleden anlaşıldığına göre 435 ile 439 yılları arasında Attila sınırlarını genişletme çalışmalarını son haddine getirmiş görünmektedir. Bu tarihte bütün tarihi kaynaklar son derece yetersiz ve belirsiz olduğu için Bleda ve Attila tarafından yönetilen imparatorluğun tam büyüklüğü ve gücü hakkında bir şey söylemek de oldukça zordur. Ancak Hunların Batı sınırı Ren nehrini geçmemiştir, çünkü bağımsız Doğu Burgonyalılar, onlarla büyük nehir arasında kalan topraklarda yaşıyorlardı. Ayrıca bunların yanında Ripuaria Frenkleri de bağımsızdı. Şüphesiz başka kavimler de vardı. Rua'nın liderliğinin ilk yıllarında Oktar'ın en batıdaki Hun topraklarını yönettiği kesindi ve sınırları Ren nehrine kadar dayanmıştı. Priskos'un ifadesine göre Attila kuzey sularında Okyanus'taki adaları bile yönetiyordu¹⁵². Haritadan da anlaşılacağı üzere¹⁵³ günümüz tarihçilerine göre, bu adalar Baltık Denizi'ndeki adalardır. Bütün bunlara bakılırsa Alpler ile Baltık Denizi ve Hazar Denizi ile Ren nehrinin doğusunda bilinmeyen bir uzaklığa çizilen bir çizgi arasındaki yerlerde yaşayan bütün Germen ve diğer uluslar, Attila ve Bleda'yı efendileri olarak kabul etmişlerdi. İki kardeş her zaman uyum içerisinde davranıp imparatorluklarına bir bütün olarak sahip çıkmışlardı. Ama onu aralarında bölüp yönetmişlerdi. Ancak hangi bölgeyi kimin yönettiğini bilmiyoruz¹⁵⁴.

151The Fragmentary Classicising, II, s.227; Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.24;Kafesoğlu, Türk Milli...s.73.

152 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.46.

153 Bkz. Harita (1) Halil Berktaş, "Vizörden Bizans:Haritalarla Düşünmek", Cogito Dergisi S.17,Yayı Kredi Yay., İstanbul-1999, s.71.

154 Thompson, s.100-102.

Harita 1. Attila Döneminde Avrupa Hun İmparatorluğu (M.S 451)

1.3.2. Attila'nın Doğu Roma Politikası ve Doğu Roma'nın Durumu

Attila Batı Roma İmparatorluğu ile amcası Rua dönemindeki politikayı güderek iyi ilişkiler kurmuştur. Aetius'un orduları 439 yılında Toulouse önlerinde Vizigotlar tarafından kılıçtan geçirilene kadar Hun desteği devam etmiştir. Ancak 440 yılına gelindiğinde Tuna sınırlarındaki kritik durumdan dolayı Aetius'un orduları bir daha yenilenmemiştir. Doğu Roma 435-440 yılları arasında kuzey sınırlarında huzursuz bir barış dönemi geçirmiş gibi görünmektedir. 435 yılında Plintha'nın aracılığıyla yapılan barış anlaşmasına önceleri boyun eğen Theodosios sonraları bundan vaz geçmiş ve anlaşmada yer alan Hunlar'a verilmesi gereken 700 librelük altını göndermemiştir. Kendisine sığınan kaçak kabileleri efendilerine geri göndermektense asker olarak kendi ordusunda kullanmayı da tercih etmiştir. Ancak izlediği bu politikanın tehlikesini de fark ederek 439 yılında Vali Cyrus'a talimat vererek şehrin surlarının tamamlanmasını istemiştir¹⁵⁵. 408 yılında Uldin'in Trakya'ya saldırmasının ardından Vali Anthemius'un Konstantinapolis'in surlarını yenilediğini, Konstantin'inkinin batısında belli bir

¹⁵⁵ The Fragmentary Classicising, II, s.235;J.B. Bury, s.270.

uzaklığa büyük Theodoios duvarını inşa ettirmişti. Ancak bu duvar başkenti bütünüyle korumaya yeterli değildi. Çünkü iki duvarın arasında her iki uçta yer alan deniz kıyısı açıktaydı ve bu iki açıklık denizden gelebilecek ve her an Hunların müttefiki olabilecek Vandal saldırılarına davetiye çıkarıyordu¹⁵⁶. İmparatorluğun kendi içinde de sorunlar mevcuttu. O yıllarda imparatorluk bünyesine önceden yerleşmiş olan Rugi topluluğu liderleri Valips önderliğinde imparatorluğa meydan okumaya başlamış ve Avrupa eyaletlerinde birçok insanı kendi yanlarına çekerek Tuna'da Noviodunum şehrini ele geçirmeyi başarmışlardı¹⁵⁷. Yine de Doğu Roma imparatorluğunun güçleri çok büyük zarar görmemiş, kaleler güçlendirilmişti. Aynı zamanda Bizans'ın şansı da kendisine yardım etmiş, Attila'nın kuzeyde yeni fetihlerle meşgul olması da bir süre olsun toparlanmasını sağlamıştı. Dolayısıyla Attila'nın, o her yıl gelmeyen 700 librelük altının peşine düşmesi imkansızdı. Ancak 440 yılında Attila için eşi görülmemiş bir fırsat ortaya çıkmıştı¹⁵⁸.

Doğu Roma İmparatorluğu, II. Theodosios döneminde hiç olmadığı kadar gerginlik ve sıkıntılar yaşamıştır. 439 yılında Kartaca Vandallara teslim olmuş, halk yarımada'yı savunmak üzere silahlanmıştı. Askerlerin başı Sigisvult İtalya kıyılarını korumak üzere bir vardiya sistemi oluşturmuştu. Aetius ise Galya'dan dönüş yolundaydı. Valentinus hükümeti 24 Haziran 440'da bir bildiri çıkararak halkına Doğu imparatorluğundan yardımın gelmek üzere olduğu teminatını vermişti. Aslında Theodosios kuzeyde uyguladığı politikalardan dolayı tehdit altındaydı. Ancak Kuzey Afrika'nın savunulması Batı Roma için olduğu kadar Doğu Roma için de önemliydi. Kartaca'da üslenecek bir filo, Batı Roma'yı ve aynı anda Doğu Roma'yı da kolayca mahvedebilirdi. Vandal akıncılar zaten Mısır'dan yapılan tahıl sevkiyatına engel olmak için Rodos'a bir baskın düzenlemişlerdi. Ve Konstantinopolis Geiserik'in Mısır'a saldırmayı istediği söylentileriyle sarsılmıştı. Dolayısıyla 441 yılında 1100 gemi olduğu¹⁵⁹ söylenen büyük bir donanma gücü Kartaca'yı Vandallar'dan kurtarmak üzere Konstantinopolis'ten yola çıktı. Bu sefer V. yy'ın siyasal tarihinin hem doğuda hem batıda, Kuzey Afrika'nın yitirilmesi üzerine odaklandığını işaret ediyordu. Bu felaket karşısında üzerinde durulması gereken diğer askeri kaygılar ikinci planda kalıyordu¹⁶⁰. Doğu Roma Kuzey Afrika'ya bir ordu gönderdiği sırada bir şanssızlık daha meydana

156 Thompson, s.102-103.

157 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.278,4-20.

158 Thompson, s.103.

159 J.B. Bury, s.255.

160 Thompson, s.103-104.

gelmişti. II. Yezdegerd(438-453) kumandasındaki Pers orduları Romalıların kontrolündeki Ermenistan'a bir kuşatma operasyonu başlatmıştı. Ancak, Ak Hunlar'ın arkadan saldırımları üzerine kısa zamanda çekilmek zorunda kalan Pers kuvvetlerine karşın, yine de Doğu Roma'nın burada oldukça büyük bir orduyu konuşlandırması gerekmişti. Bu nedenle Doğu Roma'nın kuzey sınırı biraz daha savunmasız kalmıştı. Böylece Attila'nın şansı açılmıştı o da bu şansı sonuna kadar değerlendirmek niyetindeydi¹⁶¹.

1.3.3. Doğu Roma'nın Margus Barışını İhlâli ve I. Balkan Seferi

Doğu Roma'nın Afrika'da Vandallar ile İran'da Persler ile savaş halinde olması nedeniyle Hunlar Tuna'nın kuzeyinde bir kaleyi ani saldırıyla ele geçirdiler¹⁶². Burası aslında Rua döneminde yapılan anlaşmaya göre, Hunların da ticaret yapma hakkının bulunduğu kaleydi. Tam da Pazar zamanı baskın yapan Hunlar, Romalı askerlere üstün gelerek birçok insanı katletmişti¹⁶³. Doğu Roma hükümeti, kalenin işgal edilmesini ve Margus anlaşmasının pazarların eşit koşullarda oluşturulup her iki taraf için de tehlike söz konusu olmamasını şart koşan maddesinin ihlalinin protesto etti. Bu durum karşısında, büyük bir diplomat olan Attila hareketin niçin yapıldığını yine diplomatik zekasıyla Doğu Romalıları'a izah etmiştir. Yani aslında bu bir savaş değil, uyarı idi. Margus piskoposunun Tuna'yı geçerek Hun topraklarına girdiğini ve karşı kıyıda yer alan zengin Hun mezarlarını soyduğunu, gömülen hazineleri çaldığını ve bunların bir an önce iade edilmesi gerektiği söylendi. Bu suçlamaları Doğu Romalı elçilerin inkar edebildikleri söylenemez. Aslında piskopos'un bu şekilde davranışı da Hunlar için geçerli bir bahane olmuştur. Sonuçta, Hunlar suçlamalarına devam ediyor, Doğu Romalıların Margus antlaşmasının tersine Hun imparatorluğundan kaçan önemli sayıda Hun'u alıkoyduğunu iddia ediyorlardı. Dolayısıyla haklı konumda olan Hunlar derhal Margus piskoposunun ve kaçakların kendilerine teslim edilmesini istediler. Doğu Romalı elçiler bu her iki suçlamayı da zayıf bir şekilde inkar etmekte başka bir şey yapamadılar¹⁶⁴. Bunun üzerine Hunlar saldırılarına devam ettiler. Tuna'nın güney kıyısında yer alan önemli sayıda şehir ve kaleyi tahrip ettiler. Büyük Viminacium(Kostolaç-Sırbistan) şehrini ellerine geçirdiklerinde ilk önemli başarılarını

161 J .B. Bury, s.270;Thompson, s.104-105.

162 J .B. Bury, s.271.

163 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.280.5-7.

kazanmış oldular. Viminacium yerle bir olmuştu ve diğer sınır şehirleri de bu tehdit altındaydı¹⁶⁵. Bu olayla birlikte tehdit altına giren diğer sınır şehirleri Margus piskoposunun teslim edilmesini istiyorlardı. Bunu duyan ve kendisinden her an vazgeçilebileceğini hisseden piskopos farklı bir plan yapmış ve sessizce Margus'tan ayrılarak Hunlar'a sığınmıştır. Attila'ya kendi şehri ve cemaatini kendi elleriyle teslim etme sözü vererek kendi güvenliğini talep etmiştir. Attila bu teklifi kabul etmiş ve gece Hunlardan oluşan bir birlik şehrin surları dışında konuşlandırılmıştır. Piskoposun kapıları açması üzerine, Margus şehri Attila'nın eline geçmiştir. Şehir Viminacium gibi tahrip edilmiş, ancak hiçbir zaman yeniden inşa edilememiştir. Ayrıca şehrin piskoposunun kaderi de bilinmemektedir¹⁶⁶. Böylece bu olayla Hunlar'a Trakya ve Konstantinopolis'in yolu açılmıştı.

Doğu Roma'nın siyasi ve iktisadi anlamda içinde bulunduğu güç durumdan ve Vandal kralı Geiserik'in yardım istemesinden faydalanan Attila, Margus'un ele geçirilmesiyle başlayan hareketine devam ederek Balkanlar'a doğru ilerlemeye başladı. Hunlar Margus'u aldıkları sırada Tuna'nın tam karşısındaki Constantia kalesini de ele geçirmişlerdi. Aynı yıl Singidinum(Belgrad) ve hayati bir önem taşıyan bütün Tuna boyundaki sınırın korunmasında dayanak noktası olan Sirmium, Niş gibi şehirleri de ele geçirmişlerdi¹⁶⁷. Her ne kadar 441 yılı seferleri sonunda Hunlar Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına derinlemesine nüfuz edemeseler de ertesi yıl, Tuna sınırındaki destek birliklerinde büyük açıklık meydana gelmiş böylece Balkanlar'da Hunlar'a karşı durabilecek mukavemet yuvaları ortadan kaldırılmıştı¹⁶⁸. Ancak 442 yılında hiçbir askeri girişim olmadı. Çünkü Aspar, Aetius aracılığıyla Hunlar ile bir yıllık barış anlaşması yapmayı başarmıştı. Aetius bundan böyle Theodosios'un anlaşma şartlarına riayet edeceğini garantilemek üzere kendi oğlu Carpilio'yu Hun sarayına rehine olarak göndermiştir¹⁶⁹.

Bu arada Doğu Roma'nın Sicilya'daki donanması Geiserik'in kurnazca diplomasisi sayesinde Vandallara karşı hiçbir başarı kazanamamıştı. Bu nedenle Theodosios Hunların saldırıya hazırlandıkları haberini alınca bu donanmayı geri çağırdı. Ancak, donanma Doğu Roma'ya zamanında ulaşamadığı için 441 yılı savaşlarına

165 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.24-25; Thompson, s.103-106;Kafesoğlu, Türk Milli...s.75; Orkun, Türk Tarihinin..., s.11.

166 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.25.

167 Ahmetbeyoğlu,Priskos...s.13-14;Gordon, s.63-65.

168 Kafesoğlu, Türk Milli...s.75;Thompson,s.106-107.

169 Ali Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.35.

katılamamıştır. Dolayısıyla hükümet sınır kasabalarına yapılan saldırılara karşı güçlü bir savunma sistemi oluşturamamıştı. Sefer sezonu boyunca Attila Doğu Roma arazisinden gelen herhangi bir direnmeyle karşılaşmadı¹⁷⁰. Bunun nedeni ise Attila'nın isabetli zamanlamasıdır. Çünkü bütün mevcut Romalı güçler Pers ve Orta Akdeniz seferlerine çıkmıştı. Kalanlar ise Hunlara karşı saldırı üssü olarak kullanılması gereken Trakya bölgesinde meydana gelen nedeni belirsiz bir olay yüzünden yok olmuştu¹⁷¹.

442 yılında Aspar'ın yaptığı anlaşmanın şartları muhtemelen kaçaklar ve geciken vergi borçları konusunda talepler içermektedir¹⁷². Ancak her ne olursa olsun Theodosios, bu anlaşma sayesinde, bir süre nefes almış ve yeni bir savaş için yapılan hazırlıklara para sağlama ve adamlarının maaşlarını ödeme çabaları içine girmişti. Bu nedenle 442 yılının ilk dokuz ayında altın solidiler tadavüle çıkarılmıştır¹⁷³. 443 yılının sefer sezonu geldiğinde Doğu Roma hızla hazırlıklarını tamamlamış, donanma da Sicilya'dan dönmüştü. Bunun üzerine Theodosios kendisini Attila'nın karşısında çok daha cesur hisseder olmuştu. Attila ise ordusunu toplayarak kaçakları ve vergi parasını yeniden talep etti. Eğer daha fazla gecikme olursa ya da Doğu Romalılar herhangi bir saldırıda bulunursa Hunların da saldırıya geçeceğini bildirdi. Theodosios imparatorluk ordusuna kattığı kaçaklar meselesini inkâr etti. Ancak her iki tarafın da tatmin olacağı bir anlaşma sağlayabileceklerini bildirdi. Doğu Roma 441 yılında gerçekleşen olaylara rağmen Hunlarla savaşa girmenin ne anlama geldiğini fark etmemişti. Ancak çok geçmeden yaşadıkları olaylarla bunu anlamışlardır¹⁷⁴.

Attila, Doğu Roma imparatoru Theodosios'tan kaçakların iade edilmesi ve biriken vergi borçlarının ödenmesi konusunda olumsuz cevap alınca öfke içinde Doğu Roma imparatorluğu topraklarını yakıp yıkmaya başladı. Tuna nehri boyunca doğuya doğru ilerleyerek öncelikle birkaç kaleyi ele geçirdi ve sonrasında da Yukarı Moesia'da Tuna nehrinin sağ kıyısında büyük ve yoğun nüfuslu Ratiaria şehrini aldı¹⁷⁵. Tamamen yok edilen bu şehir, Tuna donanmasının üssü konumundaydı. Aynı zamanda devletin silah üretim merkezlerinden birisiydi. Artık imparatorluk eyaletlerinin içlerine giren Hunlar arkalarını güvene almışlar, bağlantılarını engellemeye yönelik herhangi bir Romalı saldırısı ile karşılaşma tehlikesinden kurtulmuşlardı. Margus nehrinden yukarı

170 Kafesoğlu, XII. Asra Kadar...s.4.

171 Thompson, s.107-108.

172 Vaczy,s.77.

173 Bu paraların üzerindeki ayrıntılar, Thompson, s.108.

174 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.28. fr.3; Thompson, s.108-109.

175 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.26. fr.3

doğru ilerleyerek bugün olduğu kadar o gün de önem taşıyan Niş şehrine vardılar. Bu şehirde imparatorluğa ait büyük bir silah üretim atölyesi bulunuyordu. Aynı zamanda nüfusu da yoğundu. Hunlar oradan uzaklaşırken Konstantin'in doğduğu bu şehir Viminacium ve Singidinum gibi ıssız bir yer haline gelmişti. Bu şehirlerin bu durumu Justinus'un bir asır sonraki yeniden onarımına kadar devam etmiştir¹⁷⁶.

Viminacium, Singidinum ve Niş gibi önemli şehirleri ele geçiren Hunlar artık güneydoğuya Nischova nehri vadisinden yukarılara doğru yönelerek burada başka bir Balkan şehri Sardica(Sofya)'yı yakıp yıkmışlardı¹⁷⁷. Böylece bütün Balkan yarımadasının yukarı kısmı Hunlar tarafından istila edilmişti. Bundan sonra artık Doğu Roma başkentine giden yol Hunlara açılmıştı. Meriç vadisi boyunca ilerleyen Hunlar Philippolis (Filibe)'i ele geçirdiklerinde Romalılar için artık Avrupa eyaletleri savunmak imkansız hale gelmişti. Çünkü bu şehir Tuna'daki Oescus (İskar) nehrinden Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük kuzey güney yolu ile boğazlardan batıya doğru giden eski anayolun kesiştiği stratejik bir noktada yer alıyordu. Ayrıca Hunlar Arcadiopolis (Lüleburgaz)'i de ele geçirmiş çok büyük ganimetler ve çok sayıda esir almışlardı¹⁷⁸. Hükümdar Theodosios bu müthiş Hun istilasına karşısında Vandallar'a karşı gönderdiği orduyu geri çağırarak, başka taraflardan da asker toplayarak Hunlara karşı göndermiştir. Hunlar sonunda Theodosios'un ordusu ile karşılaştılar. Doğu Roma ordusu Attila ile başkentin dışında bir takım savaşlarda karşılaştı ancak hepsinde de çok ağır kayıplar vermişlerdi. Artık Hunlar Callipolis (Gelibolu), başkentin güneyinden ve kuzeyinden olmak üzere üç noktadan denize ulaşmışlardı. Şehir surlarına yakın olan Athyra(Büyükçekmece) kalesi de işgal altındaydı. Hunlar Bizanslılar'ı mağlup ettikten sonra Hellespont'da Thermopylae'ye ve İstanbul haricindeki kısımlara kadar olan araziye sahip olmuşlardı. Bütün Trakya ve Makedonya Hun istilasına altında kalmış, 70'e yakın şehir Hun askerleri tarafından yağma edilmişti. Ancak Hunların silah donanımları, Romalıların yeni silahlı kuvvetlerine karşı yetersiz olduğu için başkente doğru herhangi bir hareket de olmadı¹⁷⁹.

176 Thompson, s.109-110;Orkun, s.26.

177 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.25;J.B. Bury, s.271.

178 Theophanes,s.102.

179 Thompson, s.110-111; Orkun, s.26-27.

1.3.4. I. Anatolius Antlaşması(443)

Hunlara karşı alınan yenilgi sonrasında Theodosios'un antlaşma yapmak için yalvarmaktan başka çaresi kalmamıştı. Anlaşmayı yapmakla doğuda Perslere karşı başarı kazanan Doğu kumandanı Anatolius görevlendirildi¹⁸⁰. Savaşa devam etmek Attila'ya da fayda sağlayamayacaktı ancak yine de çok katı şartlar ileri sürdü. Öncelikle kaçakların derhal teslim edilmesini istedi. Geciken vergi borcunu 6000 libre olarak hesapladı ve hemen ödenmesini istedi. Bunlara ek olarak Hunlara ödenen vergi üç katına çıkarılacak ve Attila'ya her yıl 2100 libre altın ödemesi yapılacaktı. Hunlardan kaçan her Romalı tutsak başına, 435 yılında şart koşulan 8 solidi yerine 12 solidi kurtarma bedeli ödenecekti. Daha sonraki dönemlerde Hun imparatorluğundan kaçan hiç kimse Romalılar tarafından kabul edilmeyecekti¹⁸¹. Bu antlaşma şartlı olarak 27 Ağustos 443 tarihinde imzalanmıştı. Çünkü Theodosios o gün Anadolu'dan Kostantinopolis'e dönmüştü. Aksi halde başkent in çevresindeki husumet devam ediyor olsaydı, bunun gerçekleştirilmesi mümkün olmayacaktı¹⁸². Yapılan bu antlaşma Hunlar için ne kadar büyük bir başarı ise Doğu Roma için de o kadar büyük bir hezimetti. Bizans bu parayı ödeyecek durumda değildi ve devlet hazinesi bomboştu. Bu nedenle Doğu Roma İmparatoru, Hunlar'a bu parayı vermek için ülke zenginlerini sıkıştırarak para tedarik etmeye mecbur olmuştur¹⁸³.

Anatolius barışından önce Roma ordusu sadece tek bir yerde Asemus'ta Hun ordusuna karşı başarı kazanmıştı. Bunun sebebi ise şehrin sakinlerinin cesaretli savunmalarıydı. Onlar kaleleri etrafındaki hendek ve surlara güvenmekle kalmayıp kendilerini savunmak için daha fazla önlem aldılar. Ayrıca Hunların da kazandıkları başarılarından dolayı ganimetleri ağır, tutsakları çoktu. Dolayısıyla onların bu ağırlığında casuslar tarafından haberdar olan Asemus ordusu Hunların boş bir anında baskın düzenleyerek çok az bir kayıpla önemli sayıda düşmanı yok ederek Romalı esirleri de kurtarmayı başardılar¹⁸⁴. Ancak Anatolius barışı sonrasında, Attila'nın önde gelen askerlerinden Scotta altınları ve kaçakları almak üzere Kostantinopolis'e gittiğinde altınlar ona verildi ama Romalılar bütün kaçakları katlettiklerini söylediler. Scotta antlaşmaya bir madde daha eklenmesi konusunda kendisine talimat verildiğini

180 The Fragmentary Classicising, II, s.237; Orkun, Türk Tarihinin...,s.11.

181 The Fragmentary Classicising, II, s.237;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.26; J .B. Bury, s.271;Kafesoğlu,Türk Milli...s.75;Vaczy,s.87.

182 Thompson, s.111-112.

183 Orkun, s.27

184 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.27,fr.5.

söyleyerek Romalı veya barbar, Asemus’lu bütün herkes ve esirlerin Hunlar’a teslim edilmesini istedi. Aksi halde Hun ordusunun geri çekilmeyeceğini ve anlaşmanın da imzalanmayacağını söyledi. Anatolius, Scotta’yı vazgeçirmeye çalışsa da başarılı olamadı. Bunun üzerine Asemus şehrine bir mektup yazarak, ya kurtardıkları Romalı esirleri iade etmelerini ya da her biri için 12 solidi ödemelerini, ayrıca ellerinde bulundurdıkları Hun esirleri de iade etmelerini söyledi. Asemus halkı bu mektuba cevaben, Romalı esirlerin kaçtıklarını, ayrıca iki kişi dışında esir Hunların hepsini katlettiklerini söylediler. Bu iki kişiyi de, Hunların şehrin surları dışında yakaladıkları bazı çocuklarla değiş tokuş yapma niyetiyle ellerinde tutsalar da Attila bu şekilde elde tutulan çocukların olmadığını bildirmişti. Asemus halkı ise Attila’nın bu güvencesini kabul ederek, çocukların kaybolduklarına inanarak bu iki Hun’u iade ettiler. Böylece Anatolius’un ilk barış anlaşması 443 yılında yürürlüğe girmiş oldu¹⁸⁵.

1.3.5. II. Balkan Seferi

Her ne kadar Anatolius barışı ile Hunlarla bir anlaşma sağlansa da gerçek anlamda bir huzur ortamı olmamıştı. Çünkü Attila Konstantinopolis’e sık sık elçiler göndererek kaçakların iadesini istiyordu. Ancak Theodosios’un bakanları her defasında elçilere güzel hediyeler vererek ve Roma topraklarında hiç kaçak kalmadığını söyleyerek geri gönderiyorlardı. Attila’nın bu elçilik heyetlerini sık sık göndermesinin bir diğer nedeni de bu elçilere her defasında kıymetli hediyelerin verilmesiydi. Bu heyetlerin sayısız küçük şikayetleri Doğu Romalı memurlar tarafından incelenirken, Attila’nın elçileri her defasında daha fazla servet topluyorlardı. Doğu Romalılar ise bu elçilere hediyeler vererek Hunların düşmanlığını çekmemeye çalışıyorlardı¹⁸⁶.

Elçilerin geliş gidişleri bu şekilde devam ederken, bir taraftan da Doğu Roma’nın sınırları ve çevresi rahatsız edilmeye başlanmıştı. Persler, 442 yılında Ermenistan’dan çekilmelerine rağmen sınırda halâ askerlerini bekletiyorlardı. İşin daha kötüsü ise Ermenistan sınır koruması, yerel arazi sahiplerinin imparatorluğa ait komşu eyaletlere el koymaları ve sınır garnizonunda hizmet veren adamların, arazi sahiplerinin yeni ele geçirdiği eyalet bölgelerinde çalışmaya zorunlu tutulmaları nedeniyle zayıf düşmüştü. İsaerialılar da Anadolu’nun güneyinde yer alan geçit vermeyen dağlardaki yerlerinden ortaya çıkmış, çevre toprakları yağmıyorlardı. Ancak Perslerin Roma

185 The Fragmentary Classicising, II, s.240-241; Ahmetbeyoğlu, Priskos..., s.27-28, fr.5; Thompson, s.111-113; Orkun, s.27.

186 Ahmetbeyoğlu, Priskos..., s.28-29, fr.6; Orkun, s.27.

ordularını dağıtma girişimi dışında bu olayların hiçbirisi Doğu Roma'nın güvenliğini tehdit etmiyordu. Ama yine de çoğu sınır bölgesinde asker bulundurulması gerekiyordu. İşte 444 yılı boyunca Attila'nın elçilerinin biri gelip biri giderken, Roma orduları da imparatorluğun her köşesine dağıtılmıştı. Bu nedenle Roma hükümetinin Hunlara sert bir tavır takınma şansı yoktu¹⁸⁷.

Doğu Roma için bu dönemdeki en büyük tehlikelerden biri doğudaki Persler, diğeri ise kuzeydeki Hunlardı. Bu nedenle kuzey sınırında güvenliğı sağlamak isteyen imparator Theodosios elinden gelen her türlü önlemi almaya çalışmıştır. Savaşın bitiminden sonra 12 Eylül 443'te imparatorun en güvenilir bakanlarından biri olan, subayların başı Nomus 441 yılında Attila'nın ilk zaferini kazandığı sınır bölgesini güçlendirmesi, oradaki kaleleri onarması ve orduyu yeniden toparlaması için görevlendirildi. Bu görevler 444 yılı boyunca Nomus tarafından başarıyla tamamlandığından 445 yılında kendisi konsolos olarak atandı. Ancak Nomus'un bu çalışmaları devam ederken, Doğu Roma Attila'nın sıkça gönderdiği elçilik heyetlerini karşılıyor, onlara kıymetli hediyeler veriyor ve onların şikayetleriyle ilgilenmek zorunda kalıyordu. Bu arada Attila'nın kardeşi Bleda ölmüştür. Bazı kaynaklar, Bleda'nın Attila tarafından öldürüldüğünü kaydetse de bu doğru değildir¹⁸⁸. Çünkü Attila gibi büyük bir şahsiyet abisini öldürerek Hun tahtına oturmak isteseydi, tüm güç elinde olduğu halde ona on yıl katlanmazdı. Ayrıca Hun ulkesini ziyaret eden Priskos'un notlarında buna dair hiçbir kayıt yoktur. Gerci başta Jordanes olmak üzere bazıları bu iddialarını, Priskos'un eserinin kaybolan kısımlarına dayandırıyorlarsa da, mevcut fragmantlarda bunun aksini ispat edecek notlar bulunmaktadır. Nitekim Priskos'da, Hun ulkesindeki gezilerinde Bleda'nın dul eşinin sahibi olduğu yerleşim yerinde, kendisiyle görüşmesinin anlatıldığı notlarda mağdurluğunu belirtecek hiçbir kayıt yoktur. Ayrıca Bleda'nın isminin geçtiği yerlerde onun öldürüldüğüne dair bir bilgiye

187 Thompson, s.113-114.

188 The Fragmentary Classicising, II, s.241; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.73;Attila'nın ağabeyisi öldürdüğünü bildiren kaynaklar Priskos'un kayıp eserine istinaden bilgi verdiğini iddia eden Jordanes'in eserine dayandırılmaktadır. Bkz. Jordanes, s.105.Bu bilgiden yola çıkanlar ise Rua'nın ölümünden sonra Bleda tek başına ve güçlü olarak tahta çıkmıştır. Attila ise 10 yıllık bir plan neticesinde kardeşini öldürmüş ve tahtı ele geçirmiştir. Nitekim daha Bleda'nın tahta geçtiği ilk yıllarda Attila Bleda'dan sonra tahta geçebilecek Hun prenslerini öldürerek veya ülkeden kaçmaya mecbur ederek varis olarak tek kalmıştır. Bunun en güzel örneği ise Doğu Romalılarına kaçan ve Margus Barışı sonunda iade edilen Mama ve Atakam'ın idam edilmesidir. Muhtemelen bunlar Rua ve Octar'ın oğullarıdır. Daha sonra bazı kavimleri hakimiyeti altına alarak güçlenen Attila 445 yılında Bleda'yı tuzağa düşürerek öldürmüş ve ona bağlı olanları da kendine bağlanmaya mecbur kılmıştır. Bkz. Thompson s. 88; H. Homeyer, Attila, Berlin, 1951, s. 78-79; C.D.Gordon, s. 61; J. Deguignes, Büyük Türk tarihi, 2, İstanbul, 1976, s. 479; E. Gibbon,II, s. 206.

rastlanılmamaktadır¹⁸⁹. Bleda'nın ölümünden sonra yönetim tamamen Attila'nın eline geçmiştir¹⁹⁰.

445 yılında ölümüne kadar geçen dönemde de Attila'nın Hunlar arasında hiçbir rakibi olmadı. Attila'nın hükümdarlığı elinde bulundurması ile ilgili çeşitli efsaneler mevcuttur. Bu efsanelerden biri de Attila'nın kılıcı ile ilgilidir. Rivayete göre bir gün bir çoban yaralanan sığırlardan birinin akan kanını kaynağına kadar takip eder ve çimlere gömülü eski bir kılıç bulur, onu Attila'ya götürür. İşte bu kılıç daima Attila'nın yanında bulunmuş ve bunun hakkında bazı efsaneler uydurulmuştur. Bu kılıcı taşıyan dünyaya hakim olur ve hiçbir zaman mağlup edilemezdi. Veya bazılarının rivayetine göre bu kılıcı bir asker bulup Attila'ya getirmiştir. Bir diğer rivate göre de Sorosg'lar¹⁹¹ üzerine yaptığı muharebede kralın hazinesinin yakınında bu kılıcı bulmuş ve kullanmaya başlamıştı. Tanrı Ares'in kılıcı olduğu sanılan bu kılıcın ortaya çıkması ile cihan hakimiyetinin Tanrı tarafından kendine tevdi edildiğine inanan Attila, dünyanın fethine karar vermiştir¹⁹². Attila'nın kılıcı ile ilgili ortaya çeşitli rivayetler atılmıştır ancak kılıcın Türk toplumunda mukaddes olduğu ve birçok Türk topluluklarının da kılıca hürmeten baktığı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir¹⁹³.

Hunlar 447 yılında, Doğu Roma imparatorluğu'na ikinci kez saldırdılar¹⁹⁴. Anadolius barışını takip eden kış mevsimi oldukça sert geçmişti. Kar altı ay boyunca yerden kalkmamış, binlerce insan ve hayvan soğuktan ölmüştü. Sonraki yılda ise yağmur fırtınaları ve seller Bithnia'yı¹⁹⁵ harap etmiş, bütün şehir yıkılmıştı. 445 yılında ise Konstantinopolis'te Circus isyanları bir çok kişinin ölmesine neden olmuş çok sayıda insan veba salgınından yok olmuştu. Bu felaketler 446 yılında da devam etmiş, başkentin yiyecek stokları tükenmiş arkasından yeni bir veba salgını daha ortaya çıkmıştı. Bu nedenle imparator Theodosios kuzey sınırında risk alacak durumda değildi.

189 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.38.

190 Jordanes, 105.

191 435 yılında Attila tarafından hakimiyet altına alınan Sorosg'lar Hun soyundandır. Bunların isimleri Türkçe olmakla beraber hükümdar veya kahramanlar manasına gelmektedir. Bkz. Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.24.

192 Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, I,II, Nakışlar Yay., İstanbul-1978,s.153-154.

193 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.47; Jordanes, 106; Orkun, s.29.

194 J .B. Bury, s.272.

195 Bitinya (Yunanca Bithinia (Βιθυνία), Bithinis (Βιθυνίς)), Küçük Asya'nın kuzeybatısında, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Phrygia, Galatia, batısında Propontis, doğusunda Paflagonya ve Galatia'yla sınırlanmış, bugünkü Bursa, Kocaeli, Sakarya, Bilecik, İzmit, Düzce, Yalova, Bolu, Kastamonu, Bartın ve Zonguldak illerinin bulunduğu coğrafi alanın, antik çağ ve sonrasındaki adı olup MÖ 2.000 yılın ortalarında Trakya'dan göç eden Bittni adlı kavim tarafından işgal edilmiş ve MÖ 2. yüzyılda bir krallığa dönüşmüşse de, M.Ö 74 yılında Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. Bkz.<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bitinya>

Bu olayları fırsat bilen ve kariyerinin zirvesinde olan Attila 447 ilkbaharında saldırıyı başlattı. Bu kez 441 yılından daha büyük çaplı bir saldırı planlamıştı. Saldırıya Hunların egemenlikleri altında bulunan diğer kavimlerin destek kuvvetleri de katılmıştı. Gepidlere kralları Ardarik, Gotlara da Valamer komuta ediyordu. Saldırı 441'deki hareketin daha doğusundan Moesia(günümüzde Bulgaristan ve Sırbistan bölgesi) eyaletlerinin içlerinden yönetiliyordu. Böylece Nomus tarafından yapılandırılan yeni istihkam bölgeleri devre dışı bırakılabilecekti. Ayrıca, bu olay Hunların bölünmemiş Doğu Roma ordularına saldırdıkları ilk ve tek örnek gibi görünmektedir. Çünkü o sırada Theodosios'un ordularını meşgul edecek herhangi bir cephede başka bir sorun yoktur¹⁹⁶.

Ancak Hunlar, Doğu Roma'ya saldırıya hazırlandıkları sırada Romalılar çok büyük bir felaketle karşılaştılar. 26 Ocak 447'de başlayan ve dört ay süren bir dizi deprem Doğu Roma imparatorluğunu yerle bir etti. Kasabalar bir bütün halinde kayboluyor, hem karada hem de denizde sayısız felaket meydana geliyordu. Trakya, Çanakkale Boğazı ve Cyclades Güney Ege'deki adalar, hepsi depremden etkilenmişlerdi. Bu depremin başlamasından üç dört gün sonra da çok şiddetli yağmurlar başlamıştı. Konstantinopolis'te sayısız bina çökmüş, en kötüsü de Anthemius'un güçlü duvarlarının en az 57 kuleyi içeren bir bölümü yerle bir olmuştu¹⁹⁷. Arkasından gelen veba salgını ile binlerce insan ölmüştü. Yine de yaşanan anlık bir panik sonrasında Konstantinopolis halkı sakinleşti. Yaşanan bu felaketin altıncı gününde, Attila'nın orduları çoktan akın etmeye başlamıştı. Doğu Roma'nın askeri ve mali bakımdan içine düştüğü çok zor şartların yanında Attila'nın hareketinin asıl sebebi Doğu Roma'yı kesin hakimiyet altına alıp Batı Roma'ya yönelmekti. Yani alt yapısı oluşturulan cihan hakimiyetini gerçekleştirmekti¹⁹⁸. Ancak sulh hakimi Vali Flavius Konstantin yönetiminde şehrin gösteri grupları öncülüğünde duvarlar tamamen onarılmıştı. Konstantin sadece Anthemius'un duvarlarını onarmakla yetinmemiş, bu duvarın önüne ikinci bir duvar daha ördürmüştü ve artık şehir üçlü bir savunma hattıyla korunmaktaydı¹⁹⁹.

196 Thompson, s.116-117.

197 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.73.

198 Turan, s.157;Gibbon, s.270-271.

199 İki ay gibi kısa bir sürede tamamlanan bu sur çalışmaları sonunda Rhegion Kapısı(Mevlevihâne Kapısı) üzerine bu olayı simgeleyen bir kitâbe de konmuştur. Kitâbe'nin Lâtince metni şöyledir: "Theodosios'un emri üzerine iki aydan daha az bir sürede Constantius verilen emri yerine getirdi ve sevinçle bu sağlam duvarları inşa etti". Aynı yerde bu olayı anlatan bir de Grekçe kitâbe bulunmaktadır. Bkz.,Işın Demirkent, "Bizans Kaynaklarına Göre IV. ve XI. Yüzyıllarda İstanbul ve

Başkentin savunması böylece İsaüralı Flavius Zeno'ya emanet edilmişti. İsaüralılar V. yüzyıl boyunca imparatorluğun en acımasız düşmanları arasında yer almışlardır. Bunların nasıl olup da böylesi yaşamsal bir konuda güven kazandıkları bilinmemektedir. Ancak yine de Zeno'nun savunması veba felaketine uğramış halka yeterince güven telkin etmemişti ve Hunlar yaklaştıkça halkın büyük çoğunluğu kaçımaya başlamıştı²⁰⁰. Attila Dacia Ripensis'te Utus (Vid) nehrinin yanında mevzilenmişti. Bu arada imparatorluk ordusu da onu karşılamak üzere Marcianopolis'ten hareket ederek buraya gelmişti. İmparatorluk ordusu kumandanı Germen Arnegisclus idi. Arnegisclus 441 yılında Vandal John'u öldürmesiyle ün salmıştı. Arnegisclus kumandasındaki imparatorluk orduları Hunlar'a karşı büyük bir direniş sergilediler. Ancak tek bir savaşta ellerindeki bütün imkanları seferber etmişler ve yenilmişlerdi. Fakat bu savaşta Hunların gücüne de büyük zararlar verilmişti. Zaten bu savaş Attila'nın Doğu Romalıları karşı kazandığı son zafer olarak bilinmektedir. Bu savaşın ilk sonucu, Arnegisclus'un üssü Moesia Secunda'nın başkenti ve Trakya'nın en büyük şehri Marcianopolis'in(Devnya) düşmesiydi. Hunlar bu kez başkente saldırmaya niyetli değillerdi. Çünkü başkentin duvarları tamamen onarılmıştı. Ancak Balkan eyaletlerini tahrip etmişlerdi. En ciddi zarar gören eyaletler İlyricum²⁰¹, Trakya, Dacia²⁰² eyaletleri, Moesia'dır. Bu savaşla ilgili 441-443 yılları savaşlarından daha az bilgiye sahibiz. Ancak o sıralarda yaşayan Aziz Hypatius Callinus yüzden fazla şehrin istila edildiğini ve Konstantinopolis'in tehlikeye girmesiyle birçok insanın buradan kaçtığını, birçok kişinin öldüğünü, birçok kilise manastırın ele geçirilerek rahip ve rahibelerin de kılıçtan geçirildiğini yazarak savaşın dehşetini ifade etmektedir. 452 yılının Galya günlemleri yazarı da en az yetmiş kadar şehrin harap olduğunu ve batıdan

Çevresinde Depremler",Bizans Tarihi Yazıları(Makaleler-Bildiriler-İncelemeler),Dünya Yay.,İstanbul,2005,s.126.

200 Thompson, s.117-119.

201 İlyricum Balkan Yarımadası'nın batısında, Adriyatik Denizi'nin genel olarak Dalmaçya Kıyıları'nda M.Ö. IV. Yüzyılda kurulmuştur. En önemli kentleri Lissus (Bugünkü Arnavutluk kenti Lezhë ve Epidamnustır. (Bugünkü Arnavutluk kenti Durrës) M.Ö. 335 yılında Makedonya Kralı Perdikkas III, İllirya'ya saldırmış ve saldırıda yaşamını yitirmiştir. Fakat daha sonra Büyük İskender'in babası, II. Filip İllirleri yenilgiye uğratmış ve kendi kontrol alanını Ohri Gölü'ne değin genişletmiştir. Daha sonra İskender'in döneminde de egemenlik altında tutulan İllirler, onun ölümünden sonra tekrar kendi krallıklarını kurmuşlardır. Bugünkü İşkodra'ya kadar ilerleyerek Hersek ve Karadağ'ın bir bölümünü de ele geçirmişlerdir. İllirler'e daha sonra Romalılar son vererek bölgeyi bir eyalet olarak düzenlemişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun bölünmesi ve kavimler göçü sonrası İllirya, Güney Slavları (Yugoslavlar)'ın işgaline uğramıştır. İllirlerin günümüzde ki devamı ise Arnavutlardır. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0llirya>

202 Daçya Balkanlarda kuzeyde Karpat dağları, güneyde Tuna nehri, batıda Tisa nehri, doğuda ise Dinyester nehri ile sınırlıydı. Bugünkü Romanya, Moldovya ve Ukrayna'nın bir bölümüne tekabül eder. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C3%A7ya>

hiç yardım gelemediğini aktarmaktadır²⁰³. Batı'dan yardım gelmemesinin sebebi ise, Batı Roma'da yaşayan bazı kişilerin, Doğu Roma harap edilirken Aetius'un yalnız başına bırakılmaması gerektiğine inanmalarıdır. Doğu Roma sıklıkla Batı Roma'nın yardımına koşmasına rağmen bu yardımlar fedakarlık amacıyla yapılmamıştı. Hatta çoğunlukla Doğu Roma'nın gücünü de aşıyordu. Batı Roma'nın bu borcu ödemesi gerektiğini düşünen kimseler de yoktu²⁰⁴.

1.3.6. II. Anatolius Antlaşması

447 yılındaki büyük kuşatmadan sonra ki üç yıl Hunlar ve Doğu Romalılar arasındaki diplomatik görüşmelerle geçmiştir. Askeri güçlerini kaybeden Romalıların elindeki tek şey güvendikleri diplomatların yetenekleriydi. Diplomatların yetenekleri sayesinde belki de beklenenden daha fazla başarı elde edilmiştir. O yılların diplomatik ilişkileri ile ilgili çok değerli bilgilere sahip bulunuyoruz. Bunun nedeni ise Doğu Romalıların 449 yılında gerçekleştirdiği en önemli elçilik heyeti içerisinde Priskos'un da bulunması ve onun gördüklerini kitabında ayrıntılarıyla anlatmasıdır.

Kuzey sınırında 448 yılında tekrar barış sağlanmıştı. Ancak yine baş müzakereci 443 yılı savaşını sonuca bağlayan Anatolius idi. Anatolius'un yaptığı bu ikinci barış anlaşmasının en önemli maddelerinden bir tanesi bu anlaşmanın 443'de yapıldan daha sert bir anlaşma olduğuna işaret etmektedir. Attila, Tuna'nın güneyinde yer alan geniş bir bölgenin tamamen Romalılardan arındırılmasını şart koşmuştu. Bölgenin sınır şeridi Pannonia sınır bölgesindeki Singidinum'dan Novae'ye 300 millik bir mesafe kadar uzayacak, tam olarak da beş günlük yolculuk mesafesi yani 100-120 mil kadar uzayacaktı. Başka bir ifadeyle bütün Dacia Ripensis ve başka üç eyaletin bazı bölümleri terk edilecek yeni sınır Niş içerisinde geçecekti. Tuna nehri boyunca güçlendirilmiş ve şimdi birer yıkıntıya dönüşmüş olan o sınır şehirleri artık Doğu Roma imparatorluğu'nun sınırlarını oluşturmayacaktı²⁰⁵. I. Anatolius anlaşmasında belirtilen vergi miktarları aynen devam edecekti ve bir an önce Hunlara ödenecekti. Bu olayı takip eden iki yılda Roma diplomasisi bu anlaşmanın şartlarını hafifletmeye yönelik faaliyetler sürdürülmüştür²⁰⁶.

203 Thompson, s.119-121.

204 Thompson, s.121.

205 Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.5-6.

206 Thompson, s.127-128.

1.3.7. Attila'nın Doğu Avrupa'da Gerçekleştirdiği Son Seferi

Attila'nın amacı büyük Roma imparatorluğuna karşı büyük bir Hun imparatorluğu kurmaktır. Bu nedenle doğuda Hunlarla birlikte gelmeyen ve oralarda kalan kavimleri itaate almak ve her şeyden evvel hükümdarlığı Hun ırkından olanlarla kuvvetlendirmek istemişti. Doğu'da Hun ırkından olan ve Balamir ile birlikte hareket etmeyen Grek ve Roma kaynaklarında Akatziriler²⁰⁷ olarak anılan kavim bulunuyordu. Akatzirilerin kim olduğuna dair çeşitli görüşler olsa da Priskos onları yine bir Hun kavmi oldukları ve Karadeniz yakınlarındaki İskit'te yaşadıklarını aktarır. Priskos Akatzirilerin cesaretli ve güçlü insanlar olduklarını, onların tarımdan anlamadıklarını göçebe olduğunu, sürüleri ile birlikte geçimlerini avlanarak sağladıklarını söyler. Onların klanlar ve kabileler şeklinde bir düzenleri olduğunu ve her bir kabile ve klanın kendi reisi tarafından yönetildiğini anlatır²⁰⁸. İmparator Theodosios ise Attila'nın arkasında yer alan bu bağımsız gücün önemini anlamıştı. Zaten böylesi güçleri imparatorluğa mümkün olduğunca bağımlı kılmak da Doğu Roma'nın diplomasi geleneğinin önemli uygulamalarındandı. Böylece Roma sınırının hemen ötesinde yaşayan düşman uluslar gerektiğinde tehdit edilebiliyordu. Bu nedenle imparator Akatziri kabile reislerine hediyeler göndererek onları Attila ile ittifak yapmaktan vazgeçirip kendisiyle bir anlaşma yapmalarını teklif etmiştir²⁰⁹. Ancak imparatorun gönderdiği Romalı elçi bu insanların toplumsal düzenleri konusunda yeterince bilgi sahibi değildi. Aralarından Kordak isimli bir reis, diğer kabile reislerinden daha yüksek bir konumda olmasına rağmen Theodosios'un hediyeleri bir başkasına verilmişti. Bunun üzerine öfkelenen Kordak Attila'ya baş vurmuş ve onun konumuna el koyan Akatziriler arasındaki adamlarına saldırmasını istemişti. Attila istenilen güçleri göndermekte gecikmedi. Yapılan meydan savaşları sonrasında bütün ulusu kendisine bağladı²¹⁰. Arkasından Kordak'ı huzuruna çağırdı ancak Kordak kurtarıcısının niyetinden bir şekilde şüphelenmiş ve şu mesajı göndermiştir: “Bir adamın tanrıya doğrudan bakması zordur; güneşe bakmak nasıl olanaksızsa, bir kimse yara almadan tanrıların en büyüğüyle nasıl göz göze gelebilir?”²¹¹ Onun bu tedbirli davranışı meyvesini vermiş

207 Bu isim Türkçe'de “Orman Adamı” anlamına gelen Ağaçeri olarak açıklanmışsa da çeşitli tenkitlere uğramıştır. Bunların Hazar Türklerinin ataları veya bir Hazar kolu olması ihtimali yüksektir. Bkz. Kafesoğlu, Türk Milli...s.74.

208 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.37;Orkun, s.24.

209 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.37.

210 Orkun, s.24.

211 Thompson,s.127.

kendi kabilesini yönetmesine izin verilmiştir. Ancak Attila en büyük oğlu Ellac'ı da diğer Akatzirileri yönetmesi için bölgeye göndermişti²¹². Böylece Theodosios'un Hunların arkasında bir müttefik kazanma girişimi boşa çıkmıştır.

1.3.8. Attila'nın Doğu Roma'ya Elçilik Heyeti Göndermesi ve Attila'ya Suikast Girişimi

Attila'nın en güçlü sağ kollarından biri olan Edeco(Edek)²¹³ 449 yılı baharında Konstantinopolis'e gitti. 448 yılında II. Anatolius anlaşması müzakereleri çerçevesinde yine Konstantinopolis'e gelen Edeco, bu kez Attila'nın diğer seçilmiş adamı Roma asıllı Pannonia'lı Orestes ile beraber gelmişti. Orestes, Attila'nın uşağı ve katibiydi. Romulus adlı birinin kızıyla evlenmiş ve oğluna da aynı adı yani Batı Roma son imparatorunun adını vermişti²¹⁴. Saraya kabul edilen Edeco Attila'dan bir mektup getirmiş ve bazı sözlü açıklamalarda da bulunmuştu ki bu sözler tercüman Bigilas(Vigil) tarafından imparator ve bakanlarına çevrilmişti²¹⁵. Bundan sonraki olaylarda baş rolü oynayan Bigilas 448 yılındaki görüşmelerde Anatolius'un tercümanı olarak zaten daha önce de görev yapmıştı. Doğu Roma imparatorluğunun Hunlarla olan ilişkilerinde diplomasının

212 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.37.

213 Attila'nın yanında bulunan seçilmiş adamlar ve onun yakın dostlarından daha önce Priskos'un fragmanları sayesinde haberdar oluyoruz. Mesela göz kamaştıran başarılarında dolayı Edeco bunlardan biriydi. Bir diğeri Berichus'tu. Bir diğeri bir Romalı olan son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus'un babası Orestes'di. Bu kişiler birçok defa Attila adına diplomatik görevlere gitmişler bazen de Attila'nın huzuruna gelen yabancı elçilerle müzakereler yapmışlardır. Bunların Konstantinopolis'e yaptıkları ziyaretin asıl amacı ise orada her elçinin topladığı zengin hediyelerdi. Bundan başka görevleri de Attila'yı korumaktı. Her biri günün belirli saatlerinde silahlı olarak Attila'ya eşlik ediyorlardı. Bu da onlara Attila'ya doğrudan ulaşma ve ilişki kurma fırsatı veriyordu. Bu görev kimileri tarafından kölelik olarak nitelendirilse de aslında en büyük sadakati göstermek anlamına geliyordu. Edeco belki de Chrysaphius tarafından Attila'ya suikast konusunda ikna edilmişti. Ancak hemen olayı Attila'ya itiraf etmişti ve Priskos'a göre de efendisini öldürmeyi belki de hiç düşünmemişti. Bu kişiler için daha önemli bir görev ise geri kalan Hunların yönetilmesi ile ilgiliydi. Süvarilerin bir bölümü Edeco'nun kumandasındaydı ve Attila'ya suikast düzenleneceğini duyduğunda yaptığı ilk iş Attila'yı korumak için emrindeki adamların işbirliğinden emin olmaktı. Dolayısıyla bu kişiler öncelikle kime karşı sadakat borçlu olduğunun bilincindeydi. Yine Berichus birçok kasabayı idare ediyordu. Şüphesiz Onegesios, Edeco ve diğerleri de öyleydi. Bu durum Attila'nın oğullarının konumuna benziyordu. Hatırlanacağı gibi, Akatziriler teslim olduğunda Attila en büyük oğlu Ellac'ı oranın yönetimi için göndermişti. Ve bu kişiler bir sefer sırasında sadece onlara pay edilmiş bir grup Hun taburundan değil, egemenlikleri altındaki bölgelerden sağlanan askerlerin de komutanlığını yapıyordu. Attila'nın hizmetindeki bu adamlar arasında bir tür hiyerarşi de vardı. Bu ise efendileriyle beraber ziyafet masasına oturdukları zaman belli oluyordu. Kendilerine ayrılan yerler farklı idi. Onegesios Attila'nın sağ tarafında, Berichus ise solunda otururdu. Attila'nın amcası da benzer şekilde onurlandırılırdı. Yine Romalı Orestes rütbe olarak Edeco'nun altında idi. Çünkü Edeco en başarılı savaşçıydı ve Hun'du. Sonuç olarak bu kişiler yönettikleri bölgeler, alan, nüfus, zenginlik ve stratejik önem bakımından eşit değillerdi. Bunlar kendilerine bağlı uluslar içinde asayışı sağlamakla beraber onlardan vergi ve yiyecek toplamakla da sorumluydular.Bkz. Thompson, s.106-19;Kafesoğlu,Türk Milli...s.76.

214 The Fragmentary Classicising, II, s.243;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.32,39.

215 The Fragmentary Classicising, II, s.243;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.29-30.

inceliklerine hakim olmayan adamları sıklıkla göreve getirmesinin nedeni ancak Hun dilini bilen uygun nitelikli insan bulmanın zorluğu olarak açıklanabilir²¹⁶.

Edeco, Romalıların yine ikinci Anatolius anlaşmasının şartlarını yerine getirmekte gecikdiklerine işaret eden bir mektup iletmişti. Mektupta, önceki yıllarda Moesia ve Trakya'da istila etmiş olduğu yerler artık kendi arazisi olduğundan bundan sonra müşterek pazarın Tuna kenarında değil Nissa şehrinde yapılması isteniyordu. Aynı zamanda Attila onları ülkesinden firar eden kaçakları saklamak ve Tuna'nın güneyindeki toprakların boşaltılmaması ile suçluyordu. Bunlar yerine getirilmezse yeniden savaş yapılacağını belirtiyordu. Ayrıca bu tür anlaşmazlıkları görüşmek üzere Doğu Romalılarından önemsiz subayları değil, en yüksek düzeyli konsülleri elçi olarak göndermesini talep ediyordu. Aksi durumda Tuna'yı geçip Sardica (Sofya)'ya kadar ilerleyerek elçilere karşı duracaktı²¹⁷. Bu mektuptan anlaşıldığı kadarıyla Attila, 443 yılı barış anlaşmasından sonra ısrarla sürdürdüğü tehdit politikalarını devam ettiriyordu. Fakat artık Doğu Roma hükümeti çok güçlü bir plan yapmıştı ve kendisini kurtarmayı düşünüyordu²¹⁸.

Edeco mektubu sunduktan ve sözlü açıklamalarını yaptıktan sonra Theodosios'un en güçlü bakanı Chrysaphius'la görüştürülmüştü²¹⁹. Chrysaphius 443-444 yılında yapılan I. Anatolius anlaşmasından itibaren Theodosios hükümetinin kontrolünü tamamen ele geçirmiş görünmektedir. Ancak çok yakında, vaftiz babası Eutyches'in kilise politikalarındaki karışıklıklar, sahip olduğu gücü biraz zayıflatacaktır. Söylentilere göre onun imparatorun yanındaki güçlü torpilini, kişisel servetini ahlaksız yollardan artırmak için kullandığına işaret ediyordu. Ancak bu tür suçlamalar sonraki dönem Romalıların önde gelen bütün devlet adamları için geçerliydi. Edeco, Chrysaphius'la görüşmesi sırasında başkentteki imparatorluk saraylarının ihtişamı karşısında duyduğu hayreti dile getirmiştir. Chrysaphius, Hunlar'ı terk edip kendisini Romalıların emrine sunduğu takdirde Edeco'nun da büyük zenginliklere ve malikânelere sahip olabileceğini söylemiştir. Edeco efendisinin izni olmadan bunu yapamayacağını söylemiştir. Chrysaphius'da ona Attila'nın huzuruna serbestçe çıkıp çıkamadığını ve onun Hunlar arasında gerçek bir otoriteye sahip olup olmadığını sormuştur. Edeco da var diye yanıt vermiş ve Attila'nın sağ kolu olarak, her günün belli

216 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.34.

217 The Fragmentary Classicising, II, s.243;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.29,fr.7;Orkun, s.30.

218 Thompson, s.128-129.

219 The Fragmentary Classicising, II, s.243;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.30, fr.7.

bir bölümünde onu silahlı olarak korumakla görevli olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Chrysaphius, eğer kimseye söylemeyeceğine yemin ederse, ona kendi yararına olacak bir teklifte bulunacağını, ancak düşünmek için de zamana ihtiyacı olduğunu söylemişti. Ayrıca Edeco'dan, Orestes ve Konstantinopolis'e onunla gelmiş olan diğerleri olmaksızın, onunla yemek yemek için tek başına geri gelmesini istemiş ve Edeco buna razı olmuştu²²⁰. Daha sonra bu teklif üzerine Edeco, Chrysaphius ve tercüman Bigilas ile yalnız olarak yemek yedi. Chrysaphius yeminle, Edeco'ya sunmak üzere olduğu teklifi misafir olarak ona hiçbir zarar vermeyeceğini, bilakis ona en büyük iyilikleri getireceğini söyledi. Buna karşılık Edeco da teklifi bir sır olarak saklayacağına dair söz vermesi üzerine Chrysaphius teklifi yaptı. Eğer Edeco Attila'yı öldürüp Konstantinopolis'e sağ salim dönerse, hayatının geri kalanını huzur ve zenginlik içerisinde geçirecekti. Edeco teklifi kabul etti. Ancak başında olduğu Hunların ona sadık kalmalarını garanti etmek için, paraya yani 50 libre altına ihtiyacı olduğunu söyledi. Chrysaphius bu parayı hemen vermek istedi ancak Edeco itiraz etti. Derhal Attila'ya gitmesi ve görevinin sonucunu ona bildirmesi, ayrıca Bigilas'ın da kendisiyle gelerek, Attila'ya şikayetçi olduğu kaçaklar konusundaki cevabını şahsen vermesi gerektiğini söyledi. Bigilas, ona paranın nasıl gönderileceği bilgisini verecekti. Parayı kendisi götüremezdi çünkü Attila her zaman elçilerinin Konstantinopolis'ten aldığı paraları tek tek soruşturduğu için bu kadar parayı saklamak ya da Orestes'den gizlemek zor olacaktı. Chrysaphius bu önerileri kabul etti²²¹.

Bu görüşmeden sonra Chrysaphius, imparator ve bir çeşit dış işleri bakanı Martialis arasında Edeco ile yapılan görüşmeler müzakere edildi. Ancak Edeco'nun Bigilas'ın bizzat elçi olarak gelip Attila'ya durumu anlatması teklifini başka bir şekilde değiştirdiler. Buna göre Maximinus elçi olarak görevlendirilecek, Bigilas heyette sadece bir tercüman olarak bulunacaktı. Böylece Bigilas kendisinden şüphe edilmeden seyahat edebilecekti. Maximinus'un Attila'nın öldürülmesi planından haberi olmayacaktı. O sadece Attila'nın mektubuna imparatorun cevabını iletenecekti²²². Bu toplantıda mektubun içeriği de görüldü. Mektup Bigilas'ın sadece bir tercüman olduğu ama Maximinus'un yüksek rütbeli, asil kanlı ve imparatora çok yakın bir kimse olduğu bilgisiyle başlayacaktı. Daha sonra Attila'nın, Romalıların topraklarına saldırması için bir neden olmadığı, çünkü daha önce iade edilen kaçaklara ek olarak imparatorun elinde kalan son

220 The Fragmentary Classicising, II, s.245;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.30, fr 7.

221 The Fragmentary Classicising, II, s.245;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.30-31, fr.7;Orkun, s.30-31.

222 The Fragmentary Classicising, II, s.247;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.31, fr. 7;Orkun, s.31.

on yedi kaçağı da bu elçiler eşliğinde teslim ettiği ifade edilecekti. Bunlardan başka Theodosios ve iki bakanı, Maximinus'un Attila'ya sözel olarak Doğu Romalı elçilerin yüksek rütbeli kişiler olması isteğini geri almasını istemenin uygun olacağını bunu Doğu Romalılarla olan daha önceki anlaşmalarda ne kendisinin ne de başka bir Hun liderin talep ettiğini, şimdiye kadar uygun olan herhangi bir Doğu Romalı asker ya da gizli servis elemanı ile de yetinebildiklerini ifade etmesini kararlaştırdılar²²³. Bu son konunun mektuba dahil edilmemesi ve sözlü olarak ifade edilmesinin sebebi bu sözlerin gerçeğe aykırı olmasıydı. Çünkü daha önce en yüksek rütbedeki adamlar yani Viri İllustres'ler Attila ile görüşmeler yapmışlardı. Askerlerin başı Anatolius ve eski konsül senatörü de daha önce görüşmeler yaptılar. Theodosios'un Viri İllustres göndermemesinin sebebi şüphesiz eğer Attila suikastı başarısız olursa, gelecekte hiçbir önemli Romalı şahsiyetin Hun topraklarından sağ salim dönemeyecek olmasıydı. İşte bu iç açıcı olmayan şartlar altında imparator Maximinus'u Attila'ya gönderdi²²⁴.

449 yılının yaz başlarında Maximinus önderliğindeki heyet Konstantinopolis'ten Hun topraklarına doğru yola çıktı. Maximinus Viri İllustres değildi ama oldukça önemli bir şahsiyetti. Tarihte ilk kez 435 yılı Aralık ayında Comes (yüksek mevki sahibi bir kimseye refakat eden kişi) rütbesiyle ortaya çıkmıştı ve o tarihlerde Theodosios kanunlarını hazırlayan komitenin bir üyesi olarak görevlendirilmişti. Maximinus'un imparator tarafından tercih edilmesinin nedeni ise büyük olasılıkla onun herhangi bir kriz anında kontrolü kaybetmeyecek kadar becerikli bir devlet memuru olarak görülmesidir. Maximinus bu görevi alır almaz arkadaşı tarihçi Priskos'tan bu uzun yolculuğa kendisiyle beraber çıkmasını istemiştir²²⁵.

Doğu Roma'dan hareket eden kafiilede Attila'nın Romalı sekreterlerinden biriyle halletmesi gereken özel bir konusu olması nedeniyle Rusticus da bulunuyordu. Onun varlığı kafiile için oldukça faydalıydı. Çünkü Bigilas dışında, Hun dilini anlayan tek kişi oydu. Kendisi Moesia'nın yerlisiydi ve uzun yıllar savaş esiri olarak Hunlar arasında

223 The Fragmentary Classicising, II, s.247;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.31, fr.8;Orkun, s.32; Orkun, Türk Tarihinin...,s.11.

224 Thompson, s.130-132.

225 The Fragmentary Classicising, I, s. 119;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.19-20; Priskos hakkında bu daveti almasından önce herhangi bir bilgimiz yoktur. Yolculuk sırasında Maximinus ile arasında resmi bir ilişkiden daha çok kişisel bir ilişki olduğunu anlıyoruz. İmparatorluğun daha sonraki dönemlerinde de, elçiler hazır ve yetenekli konuşmacılarla desteklenebilsin diye onların yanına bir filozof veya sofist almaları gelenek haline gelmişti. Büyük bir ihtimalle Priskos'un Maximinus'a eşlik etmesinin en önemli nedeni onun bir yazar olarak kazandığı şöhretidir. Bkz.Thompson,s.133

yaşamıştı²²⁶. Kafile içinde sadece Bigilas ve Edeco Attila'yı öldürme planından haberdardı. Konstantinopolis'e Edeco ile beraber gelen Orestes ve Edeco'ya yolculuğu sırasında eşlik etmiş diğer Hunlar bu plandan habersizdi. 13 günlük yolculuktan sonra kafile 441'deki savaşta yok olan Sardica'ya geldi. Burada Maximinus, Edeco'yu ve önde gelen Hunları akşam yemeğine davet etti. ancak yemek sırasında tatsız bir olay yaşandı. Hunlar, Attila, Maximinus ve Theodosios'un şerefine kadeh kaldırmak istediğinde Bigilas araya girerek Theodosios'u kastederek bir tanrının, herhangi bir adamla yani Attila ile aynı kefeye koyulamayacağını söylemiştir²²⁷. Bu davranışının sonucunda Hunlar büyük bir hoşnutsuzluk sergilemiş ancak Maximinus ve Priskos lafı çabucak çevirmişlerdi. Yemekten sonra Maximinus, Edeco ve Orestes'e Hint incileri ve ipek kumaşlardan hediyeler verdi. Ancak akşamın ilerleyen saatlerinde kafaları karıştıracak bir olay daha meydana geldi. Orestes, Maximinus'a yaklaşıp onun zekasını övmüştü. Maximinus'a diğerlerinin yaptığı hatayı yapmadığını, Edeco'yu yalnız başına yemeğe çağırıp sadece ona hediyeler vermediğini söyledi. Maximinus, Orestes'in bu sözlerine şaşırılmış ve ona ne yönden kendisinin hiçe sayılıp da Edeco'nun haksız yere onurlandırıldığını sormuştu. Ancak Orestes hiçbir şey söylemeden orayı terk etmişti. Maximinus ve Priskos onun bu davranışına çok şaşırılmış ve bir anlam verememişti. Ertesi gün yolculuk devam ederken konuyu Bigilas'a anlatmışlardı. Bigilas hiçbir şeyden şüphelenmemişti. Hemen Orestes'in Edeco ile aynı saygıyı görmedi diye kızmaya hiç hakkı olmadığını söyledi. Ne de olsa Orestes sadece bir uşak ve Attila'nın sekreteriydi. Edeco ise bir Hun ve Attila'nın en iyi savşçılarından biriydi. Bunları söyledikten hemen sonra Bigilas, Edeco'ya gitti ve onunla kısık sesle bir şeyler konuştu. Sonra büyükelçi Maximinus'a dönerek de Edeco'ya Orestes'in sözlerini aktardığını ve Edeco'nun kızgınlığını zor yatıştırdığını anlattı²²⁸. Bigilas gerçeği görememişti ama durum korkunçtu. Edeco bütün planı arkadaşlarına anlatmıştı ve Orestes de Maximinus'a övgüler yağdırarak, konu hakkında hiç bir şey bilmediği izlenimi uyandırmak niyetindeydi²²⁹.

Theodosios, Attila ve Maximinus'un ölümünden sonra Priskos bu konu hakkında şunları söylemiştir: "Edeco bu sırrı ya hiçbir zaman Attila'yı öldürmeye niyetlenmediği için ya da Orestes'in şüphelerinden korktuğu için açıklamıştı. Orestes'in

226 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.34.

227 The Fragmentary Classicising, II, s.247;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.31-32.

228 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.32,fr.8.

229 The Fragmentary Classicising, II, s.249;Orkun, s.32-33.

Attila'ya, Chrysaphius ile baş başa yediği yemekten söz etme olasılığı onu korkutmuştu. Her ne olursa olsun, Edeco bulduğu ilk fırsatta efendisine Chrysaphius'un onun hayatına kasteden komplodan ve teklif edilen paradan söz etmenin yolunu bulmuştu. Ayrıca Maximinus Attila'ya götürdüğü İmparatorluk mektubunun içeriğini de öğrenmişti. Ancak bunu nasıl yaptığı bir sır olarak kalmıştı²³⁰.

Kafile Niş'e vardığında Romalı subaylar bir göçebe savaşının sonuçlarını kendi gözleriyle gördüler. Konstantin'in doğduğu şehri enkaz olmuş, şehir tamamen terk edilmişti. Burada büyükelçi Maximinus ve beraberindekiler uygun bir yer bularak çadırlarını kurdular. Ertesi gün İlyricum'da askerlerin başı Agintheus ile karşılaştılar ve ondan, Attila'nın istediği on yedi kaçağın beş tanesini kendilerine teslim etmesini istediler. Bunun üzerine Agintheus kaçakları ona teslim etti²³¹. Kafile bir sonraki gün Tuna nehrine vardı ve Hunlar tarafından karşılanarak ağaç gövdelerinden oyulmuş kayıklara bindirilerek karşıya geçirildi. Bu Hunlar Attila'nın nehri geçmesi ve güney kıyısında yeni ele geçirdiği topraklarda avlanması için hazırlık yapıyorlardı. Büyük nehirden yetmiş stadyum(185 metre) kadar Romalılara durmaları emredildi. Edeco ve bazı Hunlar önden giderek Attila'ya büyük elçinin gelişini haber verdiler. Aynı akşam tam kafile yemeğe oturduğu sırada iki Hun gelerek Attila ile buluşmak üzere hazırlanmalarını söyledi. Doğu Romalılar bu Hunlara yemeğe katılma önerisinde bulununca beraber yemek yediler. Ertesi gün bu Hunlar Attila'nın kampına doğru kafileye rehberlik ettiler. Romalılar bir tepeye gelip de aşağıya baktıklarında birçok Hun çadırı ile karşılaştılar. Burada kamp kurmak istemelerine rağmen iki Hun onlara engel oldu. Attila'nın çadırları aşağıda dururken bunların tepede çadır kuramayacaklarını söylediler. Böylece aşağı ovaya indiler çadırlarını bile kuramadan Edeco, Orestes, Scotta gibi Attila'nın sağ kolu olan adamlar tarafından ne amaçla geldikleri konusunda sorgulanmaya başladılar²³².

Romalılar bu soru karşısında şaşırarak sessizce birbirlerine baktılar. Hunlar ısrarla ikinci kez soruyu tekrarladıklarında Maximinus, imparatorun kendisine Attila dışında hiç kimseyle görüşmeme talimatı verdiğini söyledi. Scotta öfkeyle bu soruyu sorması için bizzat Attila'nın kendisine emir verdiğini, aksi durumda zaten buraya gelme zahmetine katlanmayacaklarını belirtti. Bunun üzerine Maximinus resmi bir elçiye karşı böyle davranmanın doğru olmadığını ve hiçbir büyük elçinin görüşme

230 Thompson, s.133-135.

231 The Fragmentary Classicising, II, s.249;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.32.

232 The Fragmentary Classicising, II, s.249-251.

yapmaya geldiği insanın yüzünü görmeden görüşmesinin detaylarını anlatmayacağını söyledi. Hunların kendilerinin de bu durumdan haberdar olduğunu, kendilerinin de sık sık imparatora gelen elçilik heyetleri içerisinde olduklarını ve diplomatik usulleri bildiklerini hatırlattı. Bu nedenle kendisine kurallara uygun davranılmaması halinde, oraya gelmekteki amacının ne olduğunu söylemeyeceğini belirtti. Onun bu kararlı sözleri üzerine susan Hunlar atlarına binerek Attila'nın yanına geri döndüler. Kısa bir süre sonra dönen Hunlar Theodosios'un mektubunu ve Maximinus'a vermiş olduğu talimatları eksiksiz ve sözlü olarak, Maximinus ve Priskos'un yüzüne karşı okudular ve eğer söyleyecek başka şeyleri yoksa derhal Roma sınırına doğru yola çıkmalarını emrettiler. Büyük elçi ve Priskos Hunların nasıl olup da imparatorun gizli kararlarından haberdar olduklarını anlayamamıştı. Ancak yine de özel görevlerini açık etmeyi reddetme konusunda ısrarcı davranmaya karar vermişlerdi. Bu nedenle Maximinus Hunlara yanıt olarak oraya geliş nedenlerini kendilerine söylendiği şekilde olsun ya da olmasın Attila'dan başkasına söylemeyeceklerini ilan ettiler. Hunlar ise onun ve kafilisinin bir an önce gitmesini emrettiler²³³.

Doğu Roma elçilik heyetinin geri dönüş için hazırlıklar başlatıldığında Bigilas, Maximinus'a dönerek ona ağır hakaretler etti. Bu şekilde geri dönmektense yalan söyleyerek veya bir bahane bularak muhakkak Attila ile görüşme fırsatı yakalanabileceğini söyledi ve ekledi: "eğer Attila ile konuşma şansım olsaydı onu çok kolaylıkla Romalılarla arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmek üzere ikna edebilirdim" dedi. Bu sözlerinden anlaşıldığına göre Bigilas'ın henüz Edeco'nun ihanetinden haberi yoktu²³⁴. Gece olmuştu hazırlıklar tamamlanmıştı ki bir grup Hun onlara gelerek Attila'nın sabaha kadar kalmaları için onlara izin verdiğini söyledi. Arkasından da Attila'nın hediyesi olarak bir öküz ve biraz da balık getirdi. Romalılar bu davranış üzerine ertesi gün daha iyi karşılanacaklarını sandılar ama hayal kırıklığına uğradılar. Aynı Hunlar geri dönerek Attila'nın bildikleri dışında söyleyecek bir şeyleri yoksa derhal gitmelerini söylemişlerdi. Romalılar hiç cevap vermeyerek yolculuk için hazırlanmaya başladılar. Bigilas, yine bu duruma karşı çıktı. Maximinus'un aslında söyleyeceği başka şeyler olduğunu söylemesini istedi ama büyükelçi bunu reddetti²³⁵. Priskos arkadaşı Maximinus'un moralsizliği üzerine bu sorunu çözmek üzere harekete geçti. Hun dilini iyi bilen Rusticus'u yanına çekerek Scotta(Çat)'ya yaklaştı ve eğer

233 The Fragmentary Classicising, II, s.251;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.33-34;Orkun, s.34-35.

234 The Fragmentary Classicising, II, s.253; Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.34.

235 The Fragmentary Classicising, II, s.253;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.34.

efendisiyle Romalı elçi arasında bir görüşme ayarlayabilirse, kendisine hediyeler verileceğini söyledi. Scotta'nın Attila üzerinde ne kadar etkili olduğuna dair haberler aldığını ancak bunu somut olarak ispatlamadıkça inanmayacağını söyledi. Scotta şanına sürülen bu lekeden hoşlanmamıştı ve Priskos'un sözlerini öfkeyle keserek kampta kendisinden başka hiç kimsenin Attila üzerinde etkili olamayacağını ilan etti. Sözlerini ispatlamak üzere atına binerek gitti. Maximinus, Priskos'un ne yaptığını duyunca Priskos'a minnettarlığını gösteren bir sözle ayağa kalktı ve geri dönüş için hazırlıkların durdurulmasını emretti. Kısa süre sonra Scotta gelerek onlara Attila'nın çadırına gelmelerini söyledi²³⁶.

Maximinus ve Priskos Attila'nın çadırı önüne gittiğinde kalabalık bir muhafız grubu çadırın önünde nöbet tutuyordu. Onlar Attila'nın huzuruna çıkarıldığında onu ahşap bir sandalye üzerinde otururken buldular. Maximinus ve Bigilas öne doğru ilerlerken Priskos ve onunla gelen bir ya da iki kişi daha geride duruyorlardı. Tarihçi Priskos böylece Hun liderini incelemek için ilk fırsatı bulmuştu. Priskos'un gözlemine göre Attila kısa, tıknaz bir vücuda sahip, büyük bir suratta yer alan küçük ve çukura kaçmış gözleri, yassı burnu ve sakalında birkaç tüyü vardı. Priskos, Attila'yı incelerken Maximinus onu selamlamış ve imparatorun mektubunu vererek Theodosios'un Attila ve adamlarının iyiliği için duacı olduğunu belirtmişti. Attila esrarengiz bir şekilde, Romalıların kendisi için diledikleri aynı yazgıya kendilerinin kavuşacaklarını söyledi. Ancak Maximinus bu sözlerin ne anlama geldiğini çözemedi çünkü halâ suikast planından habersizdi. Attila Bigilas'a dönerek ona "yüzsüz hayvan"²³⁷ diye hitap ederek , Anatolius barış anlaşmasında geçen bütün kaçaklar Hunlara teslim edilmedikçe hiçbir Romalı büyük elçinin geri gönderilmeyeceğini ve bunları bile neden geldiğini sordu. Bigilas ise artık Doğu Romalıların himayesinde hiçbir kaçak bulunmadığını hepsinin bu sefer iade edildiğini söyledi. Attila'nın öfkesi iyice artmıştı ve Bigilas'a en ağır sözlerle hakaret ederek büyük elçilik himayesinde olmasaydı, onu çoktan kazığa oturtup kuşlara yem diye atmış olacağını haykırdı. Attila Doğu Roma'da halen kaçakların olduğunu söylüyordu. Sekreterini çağırarak bu kaçakların ismini tek tek okuttu. Daha sonra Bigilas'a gitmesini emretti ve Aetius'un oğlu Carpilio'nun Hunlara tutsak olduğu yıllardan beri kaçak olan Hunlar'ın son durumu hakkında görüşme yapmak üzere, Rua'nın eski büyük elçisi Esla'yı da Konstantinopolis'e onunla birlikte

236 The Fragmentary Classicising, II, s.253;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.35;Orkun, s.35-36.

237 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.35

göndereceğini söyledi. Köleleri olan bu kaçak Hunlar'ın, Roma ordusuna girip kendisine karşı savaşmalarına izin vermeyeceğini söyledi. Savaşa girdiği takdirde, kaçak Hunlar'ın Doğu Romalıların da pek işine yaramayacağını söyledi. Daha sonra herkesi kovarak Maximinus'a, imparatorun mektubuna yanıt alıncaya kadar topraklarından ayrılmamasını emretti. Böylece ilk görüşme sona erdi. Başlangıçta yaptığı selamlaşmadan başka büyükelçi hiçbir şey söyleyememişti²³⁸.

Attila ile görüşmeden sonra çadırlarına dönen Romalılar görüşmede yapılan konuşmaları gözden geçirdiler. Bigilas, Attila'nın kendisine neden böyle davrandığını anlayamadığını söylemişti. Priskos ise Bigilas'ın Sardica'da yemek sırasında yaptığı konuşmadan Attila'nın haberi olabileceğini öne sürdü. Onlar konuşurken çadırın eşiğinde beliren Edeco, Bigilas'ı çağırdı. Sırrı halâ saklıyor gibi görünerek ondan sadık adamlarına paylaştırmak için söz verilen 50 librelük altını Konstantinopolis'ten getirmesini istedi ve arkadan uzaklaştı. Çadıra geri gelen Bigilas, Edeco'nun kaçaklar konusunda Attila'nın ne kadar kızgın olduğunu kendisine anlattığını söyledi. Aynı anda Attila'nın gönderdiği bazı Hunlar gelerek bütün anlaşmazlıklar giderilene kadar Romalıların Hun topraklarında yiyecek dışında hiçbirşey satın alamayacaklarını söylediler. Bu aslında Bigilas'a karşı kurulan bir tuzaktı²³⁹. Eğer Esla ile birlikte Konstantinopolis'e gitmeden önce Hun topraklarından hiçbir şey satın alamayacağını bilirse Edeco'ya getireceği 50 librelük altını açıklama şansı olmayacaktı. Hunlar, ayrıca Onegesios kampa geri dönene kadar Maximinus'un Attila'nın topraklarında beklemesi gerektiğini de eklediler. Onegesios, Scotta'nın kardeşlerinden biriydi. Ayrıca Attila'nın sağ kolu ve Scotta'dan sonra Hun imparatorluğundaki en güçlü isimdi. Şu anda kampta yoktu çünkü Attila'nın en büyük oğlu Ellac'ı geçen sene himayeleri altına aldıkları Akatziriler'in başına vali olarak yerleştirmeye gitmişti. Maximinus onun dönüşünü beklerken Bigilas da Konstantinopolis'e doğru yola çıkmıştı. Halâ 50 libre altını getirirse Attila'yı öldürme planının gerçekleşeceğine inanıyordu²⁴⁰.

Ertesi gün Hunlar kampı toplayarak kuzeye doğru hareket ettiler. Romalı büyük elçiler ise ev sahiplerinin ana heyetiyle beraber yola çıkmamış, daha farklı bir tarafa yönlendirilmişlerdi. Çünkü Attila belli bir kasabayı ziyaret etmek ve orada yaşayan Eşkam adlı birinin kızıyla evlenmeye niyetliydi. Bu yüzden Romalılar büyük bir oviden

238 The Fragmentary Classicising, II, s.255-257;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.35-36,Thompson, s.139-140;Orkun, s.37-38.

239 The Fragmentary Classicising, II, s.257-259;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.36;Orkun, s.38-39.

240 The Fragmentary Classicising, II, s.259;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.32.

ve nehirlerden geçtiler. Yolculukları sırasında birçok kasabaya uğramışlardı. Bunlardan bir tanesi de Bleda'nın eşlerinden birinin yaşadığı yerd. Burada kendilerine yiyecek ikram edilmiş ve misafirperverlik gösterilmişti. Onlar da bunun karşısında ona üç gümüş kupa, kürkler, Hindistan'dan getirilmiş bir miktar karabiber, palmiye meyveleri gibi hediyeler sunmuşlardı. Yedi gün sonra Doğu Romalıları bir kasabada durmaları talimatı gelmişti. Çünkü Attila'nın süvari alayları onların önündeki yola geçmeliydi. Kafile bu kasabada yine Attila ile görüşmeye çalışan bir takım Batı Romalı elçiye rastlamıştı. Bu heyette elçiler arasında, Pannonialı bir Romalı ve gelecekteki Romulus Augustulus'un babası Attila'nın sağ kolu Orestes'in kayınpederi Romulus da bulunmaktaydı. Bundan başka Romanus adında bir subay ve oğlunu görmek için yola çıkmış olan Orestes'in babası Tatulus ve Aetius'un Attila'nın kâtibi olması için gönderdiği Constantius adında biri bulunmaktaydı²⁴¹. Böylece Doğu ve Batı Romalıları kafilayı birleştirdiler. Attila ilerideki yoldan öne geçince onunla beraber yolculuk etmeye başladılar. Birçok nehirden geçilerek Attila'nın sarayına varıldı. Burası büyük bir yerd. Geniş, ağaçsız ve kayasız bir ova üzerinde atlıların serbestçe manevra yapabilecekleri ve hiç kimsenin ani bir baskın düzenleyemeyeceği bir şekilde kurulmuştu. Attila'nın evleri herkesinkine oranla daha özenle yapılmış, düzgün kerestelerden inşa edilmişti. Evler doğal bir tepenin üzerinde ve etrafı çitlerle çevrelenmiş, ahşap kulelerle süslenmişti²⁴². Romalıları, biraz dinlendikten sonra çağırdığında hemen yakınında olabilmek için, Attila'nın mekânından fazla uzak olmayan bir yere çadırlarını kurdular²⁴³.

Ertesi gün Maximinus Priskos'u hem imparatorun kendisi için gönderdiği hediyeleri sunmak hem de görüşme zamanı belirlemek amacıyla Attila'nın sağ kolu Onegesios'a gönderdi. Priskos, Onegesios'a gittiğinde kapıların kapalı olduğunu gördü ve beklemeye başladı. Ancak beklerken birisi tarafından sürpriz bir şekilde Grekçe selamlandı. Priskos kampta genellikle Hun ve Got dillerinin konuşulduğunu fark etmişti. Ancak Batı Roma ile ilişkileri olan bazı Hunlar biraz Latince öğrenmişlerdi. Grekçe ise sadece Hunların Trakya ve İlyricum'dan getirdikleri esirler tarafından konuşuluyordu. Fakat kendisine selam veren bu adam esire de benzemiyordu. Tam aksine bir esirden çok düzgün giyimi ve Hun saç biçimiyle, yönetici sınıfa mensup görünüyordu. Priskos ona kim olduğunu, Hunların egemenliğindeki topraklara nasıl

241 The Fragmentary Classicising, II, s.261-263;Thompson, s.141-142;Orkun, s.40-41.

242 The Fragmentary Classicising, II, s.265;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.40;Orkun, s.43.

243 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.40-41.

geldiğini ve onların yaşantılarına nasıl uyum sağladığını sordu. Adam Priskos’a neden bilmek istediğini sordu. Priskos böyle beklenmedik bir yerde Yunan dilinin konuşulmasına şaşırdığını belirtince adam gülererek Yunanistan’dan geldiğini kabul etti²⁴⁴ Ticaret maksadıyla Viminacium’a geldiğini söyledi. Burada epey zaman kalan tüccar burada zengin bir kadınla evlenmişti. Priskos’a Hunların savaştan sonra sakin bir hayat sürdürdüklerini ve herkesin serveti nispetinde geçindiğini, kimseye yük olmadığını söylemiştir²⁴⁵.

Priskos küçük bir gecikmeden sonra Onegesios’un huzuruna çıkarıldı. Onegesios sunulan hediyeleri kabul etti ve Maximinus’u kısa zamanda ziyaret edeceğine dair söz verdi. Bu sözünde durarak Maximinus’u ziyaret etti. Maximinus, imparator adına onu Konstantinopolis’e davet etti. oraya gelip bütün önemli sorunları Doğu Roma hükümetinin resmi görevlileriyle görüşmesini istedi. Eğer Onegesios böyle bir anlaşmaya aracı olursa kendisi ve ailesi sonsuza kadar Roma’nın dostları olarak kalacaktı. Onegesios, Maximinus’a bu sözleriyle efendisi Attila’ya ihanet etmekten ve Hunlar arasındaki yaşantısını, karısını ve çocuklarını terk etmekten söz edip etmediğini sordu. Eğer öyleyse şimdiden bunu yapmayacağını çünkü Attila’nın yanında esir olmayı, Romalıların yanında zengin bir adam olmaya tercih ettiğini söyledi. Bunları söyleyerek oradan ayrıldı. Dolayısıyla Onegesios’u ikna etmek zordu²⁴⁶.

Priskos ertesi gün, Attila’nın karısı Ellac’ın annesi Hereca’ya hediyeler sunmaya gitti. Dolayısıyla Attila’nın kazıklı çitler içerisinde yer alan diğer binalarını da inceleme fırsatı buldu. Kalabalık bir Hun grubu arasından geçerek Hereca’nın çadırına girdi. Onu yeri tamamen kaplayan keçe üzerine serilmiş yumuşak bir yaygı üzerinde uzanmış bir biçimde buldu. Önünde yerde hizmetçileri oturuyor ve renkli ipliklerle giysiler örüyorlardı. Priskos kısa bir görüşme içerisinde Hereca’ya hediyelerini sundu ve huzurdan ayrıldı. Priskos Onegesios’la yeniden görüşmeyi umuyordu. Çünkü Hun kampında daha fazla kalmaya degecek bir gelişme bekliyordu. Artık Attila’nın muhafızları onu tanıdığı için kampta dolaşmasına karışmıyorlardı. Bu sırada Priskos halâ Onegesios’u bekliyor, bir yandan da Batı Romalı elçilerle sohbet ediyordu. Batı Romalıların heyetinde bulunan bir adam şimdiye kadar hiçbir İskit’in böyle kısa bir sürede bu kadar çok şey başarmadığını ve bundan sonra gücünü arttırmak için de Persler’e saldıracağını öne sürdü. Priskos ve bazıları Attila’nın Persler üzerine bir

244 Thompson, s.145.

245 The Fragmentary Classicising, II, s.267-269;Orkun, s.45.

246 The Fragmentary Classicising, II, s.273-275;Thompson, s.145-146; Orkun, s.46.

hareketini hiç olmazsa Romalılar için bir nefes alma şeklinde yorumlarken Batı Romalı Constantiolus, Perslerin Attila'ya yenilmesi durumunda Roma imparatorluğunun durumun hiç de parlak olmayacağını düşündüğünü ifade etti²⁴⁷. Gerçekten de bu her iki imparatorluk için geçici bir rahatlamayı ifade etse de Attila'nın Pers imparatorluğunu hakimiyeti altına alması durumunda daha güçlü olması ve bu kez sıranın Doğu ve Batı Roma'ya gelmesi ihtimal dahilindeydi. Ancak ne yazık ki Attila'nın planları arasında Persler üzerine yürümek olsa da ömrü buna yetmemiştir.

Priskos yanındaki Batı Romalı elçilerle sohbet ederken Onegesios nihayet dışarı çıkmıştı. Öncelikle Batı Romalılar ona yaklaşıp dertlerini anlatmaya başladılar. Ancak o sadece etrafındaki birkaç Hun ile konuştu. Sonra Priskos'a dönerek Doğu Romalıların konsül düzeyinde elçi göndermeleri hususunu tekrar gündeme getirdi. Priskos'tan Maximinus'tan hangi konsülün gönderilme olasılığının en yüksek olduğunu öğrenmesini istedi. Priskos, gidip geri geldi ve aslında Roma hükümetinin Konstantinopolis'e Onegesios'u davet etmek istediğini ancak bu olmazsa Hunlar kimi istiyorsa o elçinin gönderileceğini söyledi. Onegesios bu imtiyazı çok önemli bulmuştu. Derhal Maximinus'un Attila'nın huzuruna çıkarılmasını sağladı. Priskos onlarla beraber içeri davet edilmemişti. Maximinus dışarı çıktığında Attila'nın Nomus, Anatolius veya senatörü istediğini söyledi. Bu üç kişi aslında daha önce Attila ile müzakereler yapmıştı. Ayrıca, Attila bu üç kişi dışında hiç kimseyle görüşmeyeceğini ve bu görüşme de gerçekleşmezse savaş çıkacağını bildirmişti. Maximinus kamp yerinde bütün bunları Priskos'a anlattı. Daha sonra onlara Orestes'in babası Tatulus da katıldı ve akşam için Attila'nın onları ziyafete davet ettiğini haber verdi²⁴⁸.

Maximinus ve Priskos, Tatulus ile beraber Attila'nın ziyafetine katıldılar. Böylece Priskos bu ziyafet mekanını inceleme fırsatı buldu. Hun geleneğine göre oturmadan önce ellerine içkileri verildi. Her iki tarafa da Hunlar misafirleri için sandalyeler koymuştu ve tam ortada içeriye girdikleri kapıya dönük olarak Attila'nın döşeği yer almaktaydı. Onun arkasında bir döşek daha vardı ama burada kimse oturmuyordu. Bütün bunların arkasında birkaç basamak yukarıda yüksek bir platforma yerleştirilmiş bir yatak görünmekteydi. Ancak bu yatak salonun diğer bölümlerinden işlemeli keten perdelerle ayrılmıştı²⁴⁹. Attila'nın yanındaki şeref koltuğuna ise

247 The Fragmentary Classicising, II, s.275-279;Thompson, s.146-147.

248 The Fragmentary Classicising, II, s.283; Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.47,.

249 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.48.

Onegesios oturmaktaydı. O kampta Attila'dan sonra gelen en güçlü adamdı²⁵⁰. İkinci derece şeref koltuğunda ise Berichus vardı. Yanında da Doğu Romalılar yer alıyordu. Attila'nın oğullarından iki tanesi hemen önünde oturuyorlardı. Herkes yerine oturduğunda Attila'ya bir kupa şarap getirildi. O da şarabı alarak Berichus'un şerefine kaldırdı. Berichus ayağa kalktı çünkü geleneklere göre Attila'nın şerefine kadeh kaldırdığı kişi, şaraptan bir yudum alana kadar ya da hepsini bir dikişte içip bitirene kadar yerine oturamazdı. Berichus tekrar yerine oturdu ve sonra Romalılar da dahil her bir misafir Attila'yı bu şekilde onurlandırdı. Attila bu ziyafette ahşap tabakta yemek yemiş, misafirlerine ise altın ve gümüş kaplarda ikramlarda bulunmuştur. Gecenin ilerleyen saatlerinde meşaleler yakılarak şarkılar söylenmiştir. Şarkılar bittikten sonra ortaya bir hokkabaz getirilerek misafirler eğlendirilmiştir. Ancak bütün bunlar olurken Attila'nın yüzü asıktı. Ancak oğlu İrnek'i²⁵¹ gören Attila'nın keyfi yerine geldi. Attila'nın bu durumunu merak eden Priskos, Latince anladığını keşfeden bir Hun'a dönerek ona bunun sebebini sordu. Hun önce ona kimseye bir şey söylememesi için yemin ettirdi. Sonra, falcıların Attila'ya birgün ailesinin itibarını yitireceğini ve küçük oğlu İrnek'in bu durumu düzelteceğini söylediklerini söyledi. Ziyafet bütün gece devam etmişti. Ancak Doğu Romalılar erkenden çadırlarına çekildiler. Priskos'a göre onlar daha fazla içki içmek istemiyorlardı²⁵².

Doğu Romalılar ertesi sabah Onegesios'a giderek burada zaman kaybettiklerini ve ayrılmak için izin istediklerini bildirdiler. Onlara gitme izni hemen verildi. Romalılar bir sonraki elçilik görevini kimlerin yapacağı konusunu Hunlara bırakmışlardı. Onegesios, bir takım seçilmiş adamlara da danışarak Theodosios'a bir mektup hazırlamış bu mektup Rusticius tarafından kaleme alınmıştı²⁵³. Doğu Romalılar Attila'nın karargâhından ayrılmadan önce bir kez daha yemeğe davet edildiler. Ziyafet olaysız geçmişti. Attila'nın sağ yanındaki onur sandalyesinde bu kez amcası Aybars oturuyordu. Aybars'ın neden erkek kardeşleri Rua ve Oktar zamanında yönetime geçmediğini bilmiyoruz ama 449 yılına kadar yaşamış olmasını kardeşlerine oranla çok daha genç olmasına bağlayabiliriz. Bu ziyafet sırasında her nasılsa Attila Maximinus ile

250 The Fragmentary Classicising, II, s.283-285;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.48.

251 Jordanes'in eserinde Hernac, Thompson'ın eserinde Ernac, Priskos'ta Ernak olaran geçen Attila'nın küçük oğlunun ismi Türkçe İrnik veya İrnek'dir. "Küçük-er veya kahraman, yiğit, gerçek insan" anlamına gelmektedir. Bkz., Jordanes,s.127;Ahmetbeyoğlu,Priskos...,s.49-50;Thompson,s.226.

252 The Fragmentary Classicising, II, s.285-287;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.49-50,; Orkun, s.48-52.

253 The Fragmentary Classicising, II, s.289.

konusmuştur. Batı Romalı katibi Constantius'un²⁵⁴ Konstantinopolis'in varlıklı bir kadının yardımcısı olan Saturninus'un kızını istediğini söylemişti. Bu oldukça uzun, detaylı ve Maximinus için can sıkıcı bir konuşma olmuştur²⁵⁵. Üç gün sonra Doğu Romalılar yola çıkmıştı. Berichus Attila tarafından Romalılarla yolculuk etmek, imparatorun memurlarıyla görüşmek ve geleneksel olarak verilen hediyeleri almakla görevlendirilmişti²⁵⁶.

1.3.9. III. Anatolius Antlaşması

Maximinus ve Priskos Philippolis'ten Adrianopolis'e (Edirne) gelirken yolda 50 libre altınla beraber Attila'nın yanına giden tercüman Bigilas'a rastladılar. Kampı terk ettikten sonra neler olduğu konusunda sadece birkaç soru soran tercüman içinde bulunduğu ihanetten en ufak bir şüphe duymaksızın yoluna devam etti²⁵⁷. Nihayetinde 50 libre altınla beraber Attila'nın kampına ulaşan Bigilas derhal tutuklandı. Getirdiği altın kendisinden alınarak Attila'ya götürüldü. Attila ona neden bu kadar çok parayı yanında taşıdığını sormuştu. O ise parayla hem kendisine hem de hizmetçilerine yiyecek alacağını, uzun yolculuklarından dolayı atlardan ve yük hayvanlarından yorgun düşen olursa onları yenileriyle değiştirmek için aldığını söyledi. Aynı zamanda, imparatorlukta yaşayan ve yakınları en son savaşta esir edilmiş olan birçok insan ona para vererek, eğer başarabilirse ondan arkadaşlarını para karşılığı kurtarmasını istemişlerdi. Attila “seni iğrenç canavar” diyerek devam etti: “kaçamak yanıtların seni adaletin pençesinden kurtaramayacak, cezadan kurtulmak için hiçbir mazaretin yok, çünkü yanındaki para harcamaların ve alacağını söylediğin atlar, yük hayvanları ve tutsakları kurtarmak için çok büyük bit miktar ki Maximinus'la beraber buraya geldiğinizde bu kadar çok paranın taşınmasını size yasaklamıştım”²⁵⁸ dedi.

Bigilas bu yolculuğa çıkarken en küçük oğlunu da yanına alma hatasına düştü. Attila, eğer doğruları söylemezse oğlunun kılıçla öldürüleceğini söyledi. Bigilas göz yaşları içinde o kılıcın oğluna değil de kendisine doğrultulması gerektiğini söyledi. Sonra bu planın Edeco, Chrysaphius ve imparator tarafından yapıldığını söyledi. Israrla oğlunun serbest bırakılıp kendisinin katledilmesini istedi. Attila zaten Edeco'nun

254 Constantius Batı Roma orduları baş kumandanı Aetius tarafından Attila nezdine katip olarak gönderilmişti. Bkz. Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.50.

255 The Fragmentary Classicising, II, s.291; Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.50-51.

256 The Fragmentary Classicising, II, s.293;Thompson, s.151-152.

257 The Fragmentary Classicising, II, s.293-295; Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.51;Orkun, s.54-55.

258 The Fragmentary Classicising, II, s.295;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.52.

kendisine anlattıklarından dolayı Bigilas'ın doğru söylediğini biliyordu. Bigilas'ın, Orestes ve Esia eŖlięinde oğlunun Konstantinopolis'e gidip fide olarak 50 libre altını getirene kadar, zincire bağlanmasını emretti²⁵⁹. Orestes'den içinde Bigilas'ın 50 libre altın getirdiği çantayı boynuna asmasını ve onu imparatora ve Chrysaphius'a göstererek hatırlayıp hatırlamadıklarını sormasını istedi. Ayrıca Esia da Theodosios'a götürecek i mesajda, imparatorun babası Muncuk'un da asil bir adam olduğunu ancak Attila'nın babasının bonkr özelliklerini taşmasına rağmen, Theodosios'un kendi babasının yolundan saptığını, Attila'nın esiri olduğunu ve ona vergi ödediğini, onun bir esir olarak efendisine doğru davranmadığını, kötü niyetle gizlice ona saldırdığını söyleyecekti. Affedilmesi ise ancak Chrysaphius'un cezalandırılmak üzere Hunlara teslim edilmesiyle mümkün olacaktı. Bu son istek çok can sıkıcıydı. Çünkü Chrysaphius bir başka düşmanı tarafından barış karşılığında isteniyordu. Bu İsaualı Zeno idi. Çünkü 447 yılında meydana gelen kriz sırasında Konstantinopolis'i o savunmuştu. 448 yılında buna karşılık konsül olmuş 449 yılında da doğudaki askerlerin başına getirilmişti. Artık o da kendisini imparatorun emrindeki en güçlü rakibine yeni haremağası Chrysaphius'a meydan okuyacak kadar güçlü gryordu²⁶⁰.

Diğer taraftan Attila'nın Batı Roma'lı Katibi için istediği Saturnius adlı Romalı zengin kızı, Zeno tarafından kaçırılarak Rufus adındaki sadık yardımcılarında biri ile evlendirilmişti. Bunun zerine Attila, Constantinius için en Saturnius'un kızı kadar çeyiz getirecek zengin birinin bulunmasını ya da Zeno'dan kızın yeniden alınmasını istedi. Eğer Theodosios bunu tek başına başaramıyorsa onunla ortak hareket etmeyi teklif etti. Ancak bu teklif hakkında çok fazla bilimiz yoktur. Eğer Theodosios bunu kabul etmişse doğudaki askerlerin başına, Doğu Roma imparatorluğu içerisinden Attila ile ortak bir sefer düzenlenmiş olabilir. Zeno'nun bu olaylara müdahale etmesinin asıl nedeni ise Chrysaphius'u zor durumda bırakmaktır. Sonuçta her ne olduysa, Theodosios kızgınlıkla Rufus'un karısının mallarına el koyarak onların mutluluklarını bozmuştu. Bunun zerine Zeno haklı olarak, bu hareketin arkasında Chrysaphius'un ölümünü talep etmiřti²⁶¹.

Chrysaphius bu durum karşısında en güçlü düşmanı ile uzlaşma yolunu seti. Attila, Maximinus'a ileride yalnızca Nomus, Anatolius veya Senator'la görüşme

259 The Fragmentary Classicising, II, s.295-296;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.52.

260 The Fragmentary Classicising, II, s.297.

261 The Fragmentary Classicising, II, s.297-299;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.54-55, fr.12;Thompson, s.154-155.

yapabileceğini ifade etmişti. Doğu Roma hükümeti de bunu kabul etmişti. Chrysaphius da Attila'ya Anatolius ile Nomus'u göndermeye karar vermişti. Onlara 448 barışının korunması için Attila'yı ikna etme talimatı verilmişti. Buna karşılık Constantinius, Saturnius'un kızından daha az soylu ve daha az zengin olmayan bir eşe sahip olacaktı. Bu en son konuyla ilgili olarak Anatolius ve Nomus'un Attila'ya Romalıların hiçbir kadını kendi istekleri dışında evlendirme geleneği olmadığını açıklamaları talimatı verilmişti. Bundan başka Chrysaphius, Attila'yı hayatına son verme isteğinden vazgeçmesi için kişisel olarak ona bir miktar altın göndermişti²⁶².

450 yılının baharında Nomus, Anatolius ve babasını kurtarmak için 50 libre altın götüren Bigilas'ın oğluyla beraber yola çıkmışlardı. Onlar Tuna nehrini geçerek Hun topraklarına girdiğinde Attila onları karşıladı. Attila'nın bu tutumundan anlaşıldığı üzere bu iki adamın gönderilmesi onu memnun etmişti. Attila onlarla karşılaştığında kızgın bir şekilde konuştu ancak elçilerin getirdiği zengin hediyeler ve güzel sözleriyle sakinleşti. Elçiler o gün Doğu Roma hükümetinin nadiren kazandığı bir diplomatik başarı elde etmişlerdi. Attila'yı 448 yılı barış anlaşmasının devam etmesi konusunda ikna etmişlerdi. Sadece bu bile Chrysaphius'un verdiği görevin başarılması anlamına geliyordu. Ayrıca kaçaklar konusunda Attila'dan Theodosios'un bir daha rahatsız edilmeyeceğine dair söz almışlardı. Ancak en büyük başarıları, Attila'nın 448 yılında Doğu Romalıların tamamen terk etmesini istediği Tuna'nın güneyindeki eyalet şeridinden Attila'yı çıkmaya ikna etmeleri olmuştur. Diğer taraftan Bigilas'ın da serbest bırakılmasını sağlamışlardı. Yine Chrysaphius'un hayatı bağışlanmış ve her iki taraf da politik davranarak suikast planından hiç söz etmemişlerdi. Son olarak da Attila elçilere jest yaparak Doğu Romalı tutsakların büyük bir bölümünü serbest bırakmıştı. Attila elçilere atlar ve Hun liderlerin giysi olarak kullandıkları deriler ve kürkler hediye etmişti. Constantius, Theodosios'un onun için seçtiği soylu hanımı almak için onlara bu yolculuklarında eşlik etmişti. Bu hanım 435 yılında Hunlarla Margus anlaşmasını imzalayan Plintha'nın oğlunun dul eşidir²⁶³. Anatolius tarafından gerçekleştirilen bu üçüncü anlaşma Doğu Roma için gerçek bir başarıydı. Çünkü anlaşma şartları genellikle Romalılardan yanaydı. Dolayısıyla 450 yılı mevsiminin ilk aylarında Doğu Roma halkının büyük çoğunluğu kuzey sınırında barışın sağlandığına kani gelmişti. Ancak 26

262 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.55-56, fr.13.

263 The Fragmentary Classicising, II, s.299;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s. 56.

Temmuz'da başkente yakın Lycus nehri yakınlarında avlanan imparator Theodosios, atından düşerek yaralandı ve iki gün sonra hayatını kaybetti²⁶⁴.

Attila III. Anatolius anlaşmasını imzalarken Tuna sınırında bir sukunet bekliyor bundan da faydalanarak önce Batı Roma sonra İran üzerine yürümeyi hedefliyordu. Ancak 451 yılında Tuna sınırında umulan sukunet yoktu. Theodosios'un ölümünden sonra Doğu Roma tahtına çıkan Marcius(450-457) Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış politikasında değişikliğe gitmişti. Özellikle Marcius'un, taviz politikaları ve Attila'ya vergi ödenmesinden sorumlu olan Bakan Chrysaphius'u idam ettirmesi dikkat çekici bir politika değişikliğidir. Marcius Attila'nın gönderdiği elçilik heyetine, Theodosios'un vergilerini ödemeyeceğini belirtmiş, Attila'nın savaş tehdidi karşılık olarak ona Apollonius elçi olarak gönderilmişti²⁶⁵. Bu elçi bir iki yıl önce Chrysaphius'un yaptığı müzakereleri neredeyse mahveden Zeno'nun yandaşıydı. Apollonius aslında Saturnius'un kızıyla evlenen Rufus'un erkek kardeşlerinden biriydi. Magister Militum gibi yüksek bir mevkiye sahip olmasına rağmen Attila onunla görüşmeyi reddetmişti. Galya'ya doğru yola çıkmak üzere olan Attila, Apollonius'un vergileri getirmediğini ama anlaşmaya geldiğini duyunca çok kızdı. Ayrıca elçiyi reddetmek Marcius'u da küçük düşürmek anlamına geliyordu. Attila elçiye kaba bir mesaj göndermiş ve kabul etmemesi durumunda ölümle tehdit etmiş, imparatorun gönderdiği hediyeleri bırakıp gitmesini emretmişti. Apollonius eğer kendisi bir elçi gibi ağırlandıysa hediyeleri vereceğini eğer öldürülürse ölü bir adamdan alınan hediye değil çalınan bir mal olacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Attila elçiyi bir kere bile görmeden göndermişti²⁶⁶.

451 yılı Eylül ayında Attila Doğu İlyricum'da küçük bir grup Hun'u yağma akınına göndererek, Marcius'a sefer sezonu başladığı zaman başına neler geldiğini hatırlatmak istedi. Buna rağmen Attila 452 yılı yaz mevsimi geldiğinde bir kez daha Doğu Roma topraklarına saldırıyı erteledi. Niyeti sadece bir yıl ertelemekti ancak gerçekte Attila bu saldırıyı Attila'nın Tuna sınırından oldukça uzak bir yerde olmasını değerlendiren Marcius, elçisi Apollonius'un herkesin içinde küçük düşürülmesinden sonra intikam almak için harekete geçti. Bunun üzerine enteresan bir şekilde Aetius ismini taşıyan bir subayın komutasında oluşturulan bir Doğu Roma birliği Tuna nehrini geçti. Aetius önceki yıl Khalkedon konseyinde yerel vekil olarak görev almış ve 452

264 Thompson, s.155-157.

265 Diehl,s.23.

266 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.58-59.

yılındaki hizmetlerinin karşılığı olarak da 454 yılının konsülü seçilmişti. Aetius, topraklarını korumak için geride kalan Hun birliklerini bozguna uğratmıştı ve Attila hem insan hem de doğa koşullarının baskısıyla, Po'nun güneyine ayak bile basmadan İtalya'dan çekilmişti ve imparatorluğu temelden sarsılmıştı²⁶⁷.

Batı Roma ile olan ilişkileri nedeniyle Marcius'un sonunu iki yıl erteleyen Attila savaş bitip de geri döner dönmez Marcius'a bir mektup göndermiştir. Bu mektup'ta Theodosios ile birlikte kararlaştırılan vergi ödenmediğine göre Doğu Roma imparatorluğuna karşı savaş ilan edip, halkını esir almak istediğini belirtti. Ancak, Attila'nın bu niyeti ani ölümünden dolayı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir²⁶⁸.

1.3.10. Attila'nın Ölümü

Batı Roma ile olan ilişkileri nedeniyle Doğu Roma sorununu iki yıl erteleyen Attila savaş bitip de geri döner dönmez Marcius'a bir mektup göndermiştir. Bu mektup'ta Theodosios ile birlikte kararlaştırılan vergi ödenmediğine göre Doğu Roma imparatorluğuna karşı savaş ilan edip, halkını esir almak istediğini belirtti. Ancak, Attila'nın bu niyeti ani ölümünden dolayı hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 453 yılında sefer sezonu başlamadan önce bir kez daha evlenmek isteyen Attila, Germen kökenli İldico²⁶⁹ isimli bir kadınla evlenmeye karar verdi. Bu evliliğin herhangi bir siyasi nedeni olup olmadığını bilmiyoruz. Düğünden sonra Attila burun kanaması geçirerek hayatını kaybetmiştir²⁷⁰. Ertesi gün zaman ilerleyip de Attila ortalarda görünmeyince hizmetçileri oda kapısından yüksek sesle seslenmişler ve sonunda içeri girmişlerdi. Odada efendilerini ölmüş ve yüzü peçeyle kapalı gelini de yanında ağlayarak bulmuşlardı²⁷¹. Attila'nın vücudunda herhangi bir yara izi yoktu. Hunlar, saçlarını kesip

267 Thompson, s.185-186.

268 Thompson, s.179-181.

269 Attila'nın Roma seferi dönüşünde evlendiği İldico adlı bu kadının menşei belirsizdir. Daha çok Germen ya da Got olduğu üzerinde durulmasına rağmen kimliği kesin olarak tespit edilememiştir. Ve daha sonraki efsaneler ve destanlar da aslı ve ismi daha çok karıştırılmıştır.

270 The Fragmentary Classicising, II, s.317; J.B. Bury, s.290-291.

271 Attila'nın ölüm nedeni tam olarak bilinmemektedir. Ancak aniden gelişen bir burun kanaması sonucunda ölmesi suikast ihtimalini azaltmaktadır. Ayrıca öldüğünde vücudunda bir yara veya darp izinin bulunmayışına bakılırsa eşi İldico ya da bir başkası tarafından öldürülmediği ihtimali de yüksek bulunmaktadır. Ayrıca tarih ve destanlar Attila'nın ölümünün düğün gecesinde gerçekleştiğine dair hem fikirlerdir. Attila'nın ölümü ile ilgili ilk bilgi veren eser Priskos'un eseridir. Günümüze fragmanlar halinde gelen bu eserin tamamı elimizde değildir. Ancak daha sonra Attila'nın ölümü ve birçok faaliyeti hakkında bilgiler veren kaynakların çoğunluğu Priskos'un eserinden faydalanmıştır. Jordanes'in eseri de bunlardan biridir ve bu eserde Attila'nın ölümü ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Jordanes'in eserinde: "Attila, tarihçi Priskos'un anlattığına göre, öldüğü sırada İldico adlı çok güzel bir kızı, o soyun geleneği uyarınca, sayısız eşlerinin ardından kendine eş olarak alıyordu ve düğün sırasında çok fazla neşelenerek gevşeyip şarap ve uykunun

kılıçlarıyla yüzlerini çizdiler böylece savaşçıların en büyüğünün yası kadınsı ağıtlarla değil erkek kanıyla tutulmalıydı. Attila'nın naşı ipek bir çadırın içerisine yerleştirildi ve onu sevenler ona meraklı gözlerini dikmişken ülkenin en yetenekli süvarileri naşın etrafında at sürdüler²⁷². Attila'nın mezarının nerede olduğu bilinmemektedir. İçinde çok kıymetli eşyalar bulunan bu mezar o zaman ki şartlar altında yağma ve soygunlara karşı gizli tutulmuş, hatta mezarı kazanlar bile bu nedenle öldürülmüştür²⁷³.

Attila'nın ölüm haberi Konstantinopolis'e ulaştığı zaman imparator Marcianus ve halk derin bir nefes almıştı. Aynı sevinci daha önce Rua'nın ölüm haberi üzerine de yaşayan Doğu Romalılar bu imkânsız habere inanamıyorlardı. Çünkü her Doğu Roma'lı Attila'nın adını bilir, Attila ile şahsi davası olmayanlar bile onun adından ürkererek bahsederdi. Dolayısıyla bu beklenmedik ölüm geniş bir kitle için büyük bir umut olmuştur²⁷⁴. Attila'nın bu özelliği nedeniyle onunla ilgili olarak halk arasında efsaneler yayılmıştır. Bu arada Jordanes, Priskos'a dayanarak yazdığı eserinde imparator Marcianus'un Attila'nın ölümü ile ilgili gördüğü bir rüyayı anlatır. Buna göre Marcianus, rüyasında tanrının kendi yanında oturduğunu görmüş ve tanrı ona Attila'nın yayının kırıldığını göstermiştir²⁷⁵. İmparator Marcianus'un bu rüyayı bilinçaltındaki Attila korkusundan görmüş olma ihtimali çok yüksektir. Ancak gerçekten de Attila'nın ölümüyle beraber Hunların hakimiyeti, Attila'nın oğulları arasında mücadeleler başta olmak üzere çeşitli nedenlerden dolayı kırılmaya başlamıştır.

verdiği ağırlıkla sırtüstü uzandığında, her zaman başına geldiği üzere, burnundan oluk oluk kan akmaya başladı. Kanın normal akış yolları engellenince de öldürücü yoldan boğazına inerek hayatına son verdi. Ertesi gün, güneş gökyüzünün tepesine yükseldiğinde hakanın adamları kuşku içerisindeydiler. Kapıyı açıp içeriye girdiklerinde Attila'yı ağlayıp sızlayan kızın kollarında yarası beresi olmadığı halde ölü durumda, kızı da yüzünü peçesinin altına gömmüş, ağlarken buldular."Bkz. Jordanes, s. 123-124.

272 Thompson, s.187-189; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp... s.104;Attila'nın cenaze törenini tasvir eden Jordanes bize şunları aktarmaktadır: "Ordugâhın ortasındaki ipek çadırın içerisinde Attila'nın naşı duruyordu. Bunun etrafında Hun askerlerinden seçilmiş süvariler savaş oyunlarını oynuyorlardı. Erkekler halk geleneğine uygun olarak saçlarını kestiler. Korku uyandıran yüzlerini derin yaralarla çirkinleştirdiler. Aynı zamanda ozanlar ve savaşçılar Hun dilinde şarkılar söylerler. Muncuk'un oğlu Attila en kahraman milletlerin efendisi. Sen İskitya ve Germanyaya sahip olduğun gibi sayısız şehirleri de zaptettin. Her iki Roma İmparatorluğunu da korkutarak kendine diz çöktürdün. Onlardan yıllık vergi aldın. Kaderin bütün bunları yaptıktan sonra düşmanların hıyanetinden yahut yarısından değil, halkının arasında hiçbir acı duymadan öldün." Bkz. Jordanes, s.124-126.

273 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.106-107.

274 Jordanes, s. 123-124; Ostrogorsky George, a.g.e, s.53.

275 Jordanes,s.124.

1.4. Attila Dönemi Hun-Batı Roma İlişkileri

Attila III. Anatolius anlaşmasını imzalarken Tuna sınırında bir sukunet bekliyor bundan da faydalanarak önce Batı Roma sonra İran üzerine yürümeyi hedefliyordu. Bu nedenle bu ana kadar ittifak halinde bulunulan Batı Roma'ya karşı Attila'nın tutumu değişmeye başladı. Çünkü Doğu Roma'yı hakimiyeti altına alıp vergiye bağlayan ve cihan imparatoru olmak isteyen Attila için artık sıra Batı Roma'ya gelmişti. Bu nedenle Attila bundan sonra Batı Roma'ya saldırmak için bahaneler aramaya başlayacaktı²⁷⁶.

Attila Doğu Roma ile savaştığı yıllar boyunca Batı Roma ile iyi ilişkiler içerisinde bulunmayı tercih etmişti. Bunun için de Batı orduları komutanı Aetius'u hem savaşlarda hem de Roma siyaseti içerisinde uzun yıllar boyunca desteklemişti. 430'lu yıllarda Burgonyalılar, Vizigotlar ve Bagaudaeler ile düşman olan Aetius 440'lı yıllarda yine bunlarla Hunların yardımı sayesinde mücadele etmiştir²⁷⁷. Attila ile Aetius arasındaki dostluk ilişkileri neticesinde Maximinus'un 449 yılındaki elçilik heyetinden bir süre önce Aetius, Attila'ya Constantius adında bir İtalyanı kâtip olarak göndermişti. Bu ona gönderilen ikinci adamdı. 430'lu yıllardaki Galya seferi sırasında da birisi gönderilmişti ve tesadüfen onun adı da Constantius idi. Ancak bir takım nedenlerden dolayı başı derde girmiş ve 445 yılında daha Bleda hayattayken öldürülmüştü. Bleda'nın ölümünden sonra dostluk yine devam etmiştir. Aynı zamanda Attila'ya Batı imparatorluğu'nda askerlerin başı "Magister Militum" rütbesi verilmiştir. Ancak ne Attila Roma ordularına kumanda ediyor ne de Aetius ondan bunu bekliyordu. Fakat bu unvan yüksek oranlı ödemeyi de beraberinde getiriyor, askerlerinin yiyecek ihtiyacını karşılamak için de büyük miktarda tahıl veriliyordu. Yani bu unvan yabancı hükümdarlara şeref payesi olarak sunuluyordu.

449 yılına gelindiğinde Batı Roma ile iyi ilişkiler bozulmuştu. Priskos'un Attila'nın karargâhında karşılaştığı Batı Romalı elçiler arayı düzeltmek için oraya gelmişlerdi. Attila çok önce gerçekleşmiş bir olayı anlaşmazlık çıkarmak için bahane ediyordu. 441 yılı seferinde büyük Sirmium şehri tehdit edilirken Galya'lı sekreter Constantius, şehir henüz düşmeden oranın piskoposu ile anlaşarak kilisedeki bazı altın kapları almıştı. Piskopos, eğer Sirmium düşerse ve kendisi de esir olursa, Constantius'un bu kapları kullanarak kendisini kurtarmasını istemişti. Ancak eğer piskopos öldürülürse, Constantius'un bu altınla satın alabileceği kadar çok kasaba halkını kurtarmasını

²⁷⁶ Kafesoğlu, Türk Milli...s.76.

²⁷⁷ Thompson, s.159-161; Kafesoğlu, Türk Milli...s.76; Vaczy, s.84.

istemişti. Ancak şehir hücumu uğramış, halk esir alınmış ama yine de Constantius bir şey yapmamıştı. Daha sonra Roma'ya bir iş gezisine çıkan Constantius bu altın kapları Silvanus adında biriyle beraber tefeciye rehin olarak yatırmıştı. Hun topraklarına döndüğünde ise kendisinden şüphelenen Attila ve Bleda tarafından kazığa oturtularak öldürüldü. Daha sonra bu altın kapların akibetini öğrenen Attila onun hakkı olan çalınmış malları zimmetine geçirmek suçundan Silvanus'un kendisine teslim edilmesini istemiştir²⁷⁸. Aslında bu olay Attila'nın Batı Roma'ya saldırması için aradığı bir bahane olmuştur.

449 yılında Priskos ve Maximinus'un karşılaştığı Romulus ve diğer Batı Romalı elçiler bu isteğe cevap vermek üzere Hunların topraklarına doğru yola çıkmışlardı. Onları Attila'ya gönderen Aetius ve III. Valentinius'tu. Bu elçilere ise Attila'ya Silvanus'un sadece Constantius'a borç para verdiğini ve o altın kapları da çalıntı olduğunu bilmeksizin borcuna karşılık rehin olarak aldığını söyleme talimatı verdiler. Aslında Silvanus bu kapları bazı Romalı rahiplere satmıştı, çünkü insanın tanrıya adanmış kendi ayın kaplarını kullanması günahtı. Elçiler ayrıca, eğer Attila talebinden vaz geçerse, Silvanus'un ona altının değeri kadar bir parayı ödemeye ikna edileceğini söyleyeceklerdi ancak Batı Roma hükümeti yanlış bir hareketi olmayan bir adamı kesinlikle Attila'ya teslim etmeyecekti. Priskos'un öğrendiğine göre Attila isteğinde direniyor eğer Silvanus teslim edilmezse savaş çıkacağını söylüyordu. Attila'nın bu şekilde davranmasının sebebi de artık gerçekten Batı Roma ile savaşmak istemesidir. Çünkü Doğu Roma ile yapılan III. Anatolius anlaşması ile arkasını güçlendirmişti. Theodosios yaşadığı sürece Hun imparatorluğunun Tuna sınırında herhangi bir düşmanca harekete girmesi için bir nedeni yoktu. Zaten arkadan gelen olaylar yani 451 Galya ve 452 İtalya kuşatması Attila'nın Anatolius ve Nomus'a neden bu kadar hoşgörülü davrandığını göstermektedir²⁷⁹.

278 Ali Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmp...*, s.84-85;Thompson, s.162-163;Orkun, s.27-28.

279 Ahmetbeyoğlu, *Avrupa Hun İmp.*, s.85;Thompson, s.163-165.

1.4.1. Campus Mauriacus Savaşı

Attila, Doğu Roma imparatorluğu ile III. Anatolius anlaşmasını yaparken müzakerelerde o kadar hoşgörülü davranırken Batı Roma'ya yapacağı seferini göz önünde bulundurmıştır. Bu anlaşma ile arkasını sağlama alarak Galya'ya saldırı başlatmak konusunda kararlıdır. Dolayısıyla Anatolius Attila ile çok olumlu şartlar içinde müzakereler yapmıştır. Attila Theodosios yaşadığı sürece artık Doğu Roma'yı vergiye bağlayarak itaat altına aldığından emindi. Ancak Theodosios'un aniden ölümü bu planları alt üst edecektir. Attila için artık iş işten geçmişti çünkü o bundan sonra yönünü batıya çevirmişti²⁸⁰.

450 yılı baharından önce Afrika'daki Vandal kralı Geiseric Attila'yı Vizigotlara karşı bir akın başlatması için kışkırtmıştır. Ancak zaten Attila bu öneriden de önce Vizigotlara saldırma düşüncesinde idi. Asıl niyet ise Vizigotları bahane ederek batıya saldırmaktı. 450 yılının ilk aylarında Attila, Tolulouse merkezli Vizigot krallığına saldırmak üzere olduğunu ve bunu Valentinius'un müttefiki olarak yapmayı planladığını açıkladı. Aslında Attila'nın tek askeri hedefi Vizigotlar değildi. Onların yok edilmesi kendisine değil ama Batılı toprak sahiplerinin yararına olabilirdi. Attila Valentinius'un müttefiki olarak harekete geçtiğini söylese de bu gerçeklere aykırıydı. Çünkü bir dünya imparatorluğu kurmak isteyen Attila Vizigotlara yapacağı saldırıyı sadece Valentinius veya Geiseric'e yardım olsun diye yapmamıştır. Çünkü bir yabancıyı memnun etmek adına Attila Avrupa'daki konumunu bütünüyle tehlikeye atamazdı. Ancak Hunlar bu uzun yolculuğa çıkmadan önce Attila, III. Valentinius'a mesaj göndererek Batı Romalılarla hiçbir kavgası olmadığını ve gerçekleştireceği seferin sadece Vizigotları hedef aldığını bildirmişti. Aynı zamanda da Theodoric'i 439 yılında Avitus'un Batı Roma ile gerçekleştirdiği ve pek de sağlam olmayan anlaşmayı geçersiz ilan etmeye yönlendirmiştir²⁸¹.

İşte tam bu sırada Honoria olayı meydana gelmiştir. III. Valentinius'un kız kardeşi olan Honoria, tahta ortak çıkmaması adına Valentinius tarafından evlendirilmiyordu. Ancak Honoria'nın Eugenius adında bir kahya ile ilişkisi olması ve hamile kalması üzerine Eugenius ölüme mahkum edildi. Prenses ise zorla taht üzerinde planları olması beklenmeyen Herculianus adında saygın ve zengin bir senatörle nişanlandırılmıştı. Bu şekilde aşağılanan Honoria 450 yılı baharında, gizlice Attila'dan

280 Orkun, s.61.

281 Orkun,s.61-62.

yardım istedi. Ayrıca Attila'ya yüzüğünü gönderdi. Honoria'nın niyeti baştan beri siyasi idi. Planı, Epigenius'u imparator yapıp imparatoriçe olarak ülkeyi yönetmektir. Attila'ya ise bu teklifi yine siyasi amaçlarla yaptı. Bunun sonucunda Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti Ravenna olmazsa Galya'da Attila'nın eşi olarak hükümlanlığını sürdürmeyi planlıyordu²⁸².

Honoria'nın Attila'ya yüzüğünü göndermesi ve ondan yardım istemesi kısa süre içinde Valentinus'un kulağına gelmişti. Bunun üzerine Theodosios Valentinus'a bir mektup yazarak Honoria'yı Attila'ya teslim etmesi ve ülkesi üzerinde hak iddia edilecek durumlara yol açmaması tavsiyesinde bulunmuştu. Ancak Valentinus bunun tam tersine hareket etti. Honoria'nın annesi Placidia prensesin kendi himayesine verilmesi için yalvarmıştı. Valentinus bunu kabul etti ancak Honoria'nın bundan sonraki durumu bilinmemektedir²⁸³. Prensesin durumu ne olursa olsun, Attila ona verilen bu fırsatı memnuniyetle karşılamış ve Honoria'yı derhal karısı olarak ilan etmişti. Prensesin yaptığı davet ve gönderdiği yüzüğü sayesinde Attila bu konuda oldukça güç kazanmıştı²⁸⁴.

Honoria'nın yardım çağrısı ve Doğu Roma'nın dış politika değişiklikleri üzerine Attila iki ayrı elçilik heyeti topladı. Bunlardan biri Ravenna'ya diğeri Konstantinopolis'e gidecekti. Bu elçilik heyetlerinin biri Batı Roma hükümetine Honoria'ya zarar vermeme talimatıyla gidiyordu. Honoria Attila'nın karısıydı ve eğer ona karşı bir hata yapılırsa veya Batı Roma imparatorluğunun yarısı karısının mirası olarak kendisine verilmezse hesabını soracaktı. Ancak Valentinus elçilere verdiği cevapta Honoria zaten başka bir adamla sözlendiği için Attila ile evlenmesinin imkansız olduğunu söylemişti. Ayrıca Batı Roma imparatorluğunda taht kadının değil, erkeğin soyundan devam ettirilirdi. Dolayısıyla imparatorluğun yarısı Honoria'ya ait olmadığı, cevabı verildi²⁸⁵.

İkinci elçilik heyeti ise Marcius'a gönderildi ve Theodosios'un kabul ettiği şekliyle vergi ödemeye devam etmesi istendi. Ancak Batı'ya oranla daha sert bir tutum sergileyen Doğu Roma hiçbir koşulda vergi ödemeyeceğini bildirdi. Eğer Hunlar barışı korurlarsa Marcius onlara hediyeler vercekti ancak savaştan yana olurlarsa Marcius da

282 The Fragmentary Classicising, II, s.301-303;Thompson, s.167-168; J .B. Bury, s.286-287;Orkun,s.60;Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...,s.85.

283 Kafesoğlu,Türk Milli...s.77.

284 Thompson, s.168-169.

285 The Fragmentary Classicising, II, s.305-307;Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.57;Orkun, s.60.

aynı derecede güçlü bir orduyla karşlarına çıkacağını söyledi²⁸⁶. Ancak Marcius'un yaptığı bu cesaret gösterisi son derece zamansızdır. Marcius tahta çıktıktan birkaç ay sonra Doğu Roma'yı uçurumun eşiğine getirmiş, Theodosios'un 11 yıl boyunca sabırla emek vererek ve çok masraf yaparak edindiği kazanımların hepsini harcamıştı. Attila onun bu hareketini asla unutmuyacaktı²⁸⁷.

450 yılının sonlarına doğru Batı Roma ile çıkan bir başka anlaşmazlık Ripuria Frenklerinin başına kimin geçeceği konusuydu. Frenk kralı ölmüş, oğulları arasında taht kavgası çıkmıştı. Kralın büyük oğlu Attila'dan, küçük oğlu ise Aetius'dan yardım istemişti. Aetius, prensi kendi oğlu yerine koyarak Valentinius'la beraber ona hediyeler vererek istediği kuvvetleri emrine vermişti. Artık Aetius ve Batı Roma hükümetinin Hunlara karşı açık bir anlaşmazlık sergiledikleri ortadaydı ve bulabildikleri her yerde müttefik arayışı içine girmişlerdi²⁸⁸. Valentinius'un Aetius'u harcamak gibi bir niyeti yoktu. Aetius'un Attila ile olan ilişkileri kırılma noktasına gelse de iki taraftan da savaşmak isteğine dair bir sinyal yoktu²⁸⁹.

Doğu Roma İmparatoru Marcius'un vergileri reddetmesi ve askeri durumundan övünerek bahsetmesi üzerine Attila hangi yöne saldıracağı konusunda kararsız kalmıştı. Sonunda orduları henüz zarar görmeden daha fazla güç gerektiren seferi öne aldı ve Vizigotlara saldırmaya karar verdi. Artık sadece Vizigotlara değil Frenklere de saldıracaktı. Çünkü kralın büyük oğlu Attila'dan yardım istemişti. Attila Frenkleri de düşman olarak görüyordu²⁹⁰. Diğer yandan Batı Roma ile bir savaş ihtimali de vardı. Bu düşünceler içinde Galya'ya giren Attila halâ bunu Batı Roma'nın koruyucusu olarak yaptığını söylüyordu bunun yanında Batı Roma'nın muhalefetiyle karşılaşma olasılığını da göz önünde bulunduruyordu. Ayrıca Afrika'daki Geiserik de, Vizigotlara karşı yapılacak bu saldırıda memnunluk duyabilirdi fakat bunu belli edecek herhangi bir somut girişimde bulunmamıştı²⁹¹.

451 yılı başlarında Attila, Hunlar ve müttefiklerinden oluşan büyük sayıda bir orduyla beraber Galya'ya doğru harekete geçti²⁹². Esasını Hunların teşkil ettiği orduda en büyük ağırlığı Germenler oluşturuyordu. Bunun dışında Ardarik ve Valamir

286 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.57;Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp., s.87.

287 Thompson, s.170-171.

288 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.57-58, fr.16;Orkun, s.61.

289 The Fragmentary Classicising, II, s.307-309;Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp..., s.88;Thompson, s.170.

290 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.57.

291 Thompson, s.170-171.

292 J .B. Bury, s.288.

komutasında Gepidler ve Ostrogotlar ile, Rugi, Skir, Quad, Alaman, Herul, Thüring, Burgund ve Franklar da vardı²⁹³. Hunların batıya doğru yola çıkmaları üzerine olayın dehşetine düşen çağdaşları Attila'nın ordusunun yarım milyon olduğunu söylüyorlar ki bu da paniğin açık bir ifadesidir²⁹⁴. Attila bu seferde ilk hedefi olan Ripuria Frenkleri üzerine yürümüş onları yendikten sonra bazı savaşçıları da kendi ordusuna katmıştı. Bundan sonra yoluna devam eden Attila ileride kendisine çok pahalıya mal olacak bir adım atmıştı. Daha önce bildiğimiz gibi Batı Romalılar Attila'ya Honoria'yı vermeyi reddetmişti. Verseler bile Roma kanunlarına göre onun kocası Batı Roma'nın yarısını miras olarak alamayacaktı. Bu yanıtın hoşnut olmayan Attila'nın ordusu Vizigotların üzerine yürürken Batı Roma'ya bir başka heyet göndermişti. Heyet, Honoria'nın Attila'nın nişanlısı olduğunu ifade etmiş ve Honoria'nın ona gönderdiği yüzüğü de ispat olarak göstermişti. Valentinius'un krallığının yarısından vaz geçmek zorunda olduğunu çünkü Batı Roma'nın yarısının Honoria'ya babasından miras olarak kaldığını söylemişlerdi. Bu istekler Batı Roma tarafından derhal reddedildi. Sonrasında Attila yine yol boyunca müttefikler toplayarak yolunda ilerlemeye devam etti²⁹⁵. Batı Romalılar ise hiçbir şey yapmayarak halâ Hun saldırısının sadece Vizigotlar üzerine olmasını ümit ediyorlardı. Ancak Attila'nın onlara gönderdiği bu son mesaj onların ümitlerini yitirmelerine neden oldu. Bunun üzerine Valentinius ve Aetius yakın zamanda gerçekleşmesi beklenen Galya kuşatmasına karşı anlık bir direnme kararı aldılar²⁹⁶.

Attila'nın bu şekilde hareket etmesi üzerine Aetius hayat boyunca düşmanları olan Vizigotlarla ittifak yapmaya yöneldi. Attila Honoria'nın yüzüğü sayesinde çıktığı seferini, Batı Avrupa'nın bütün düzenli ordularına karşı yapılan bir sefer haline getirmişti. Aetius'un Vizigot kralı Theodoric ile ittifak yapması da hiç de kolay değildi. Çünkü öncelikle Theodoric'i son yirmi yılın gelişmelerini unutmaya ve Batı Romalılarla ittifak yapmaya ikna etmeliydi. Ayrıca Gotlar kendi topraklarında kendilerinden emin bir şekilde krallıklarını savunmak durumundayken Aetius bütün bir Galya'yı kurtarmak zorundaydı. Üstelik Vizigotlar herhangi bir yardım beklemeden savaşın yükünü tek başlarına üstlenmeyi çoktan kabullenmişlerdi. Aetius bütün

293 Jordanes, s.108.

294 Jordanes, s.108-109; "451 yılı başlarında Orta Macaristan'dan batıya harekete geçen Hun kuvvetlerinin mevcudu, 80-100 bini Türk, bir o kadarı da yardımcı Germen ve İslâv olmak üzere 200 bin kişi civarında idi". Bkz. Kafesoğlu, Türk Milli...s.77.

295 Ahmetbeyoğlu, Priskos..., s.58.

296 Thompson, s.171-174.

Galya'yı kurtarabilmek için Theodoric'i kuzeye doğru ilerlemeye ve sınıra mümkün olduğu kadar yakın bir mesafede Attila ile savaşa ikna etmeliydi. Ve bu ittifak geleceğin imparatoru Avitus aracılığıyla başarılmış oldu. Bu durumda Theodoric hayatı boyunca düşmanı olduğu Aetius ile ittifak yaparken Aetius da tam tersine hayatı boyunca dost olduğu Attila'ya karşı savaşmaya hazırlanıyordu²⁹⁷. Aetius İtalya'dan yola çıktığında Attila çoktan Galya'ya girmişti. Aetius ise o aylarda İtalya'da yaşanan kıtlık nedeniyle yeterli sayıda asker bulamamış ve o da sonunda bulabildiği kadar askerle ve birkaç destek birliği ile yola koyulmuştu. Vizigotlar'a katıldığında çeşitli uluslardan oluşmuş karmaşık bir savaşçı ordusuyla düşmanla savaşmak üzere kuzeye doğru yürümeye devam etti.

Attila, Ren nehrini geçtikten sonra birçok şehir ona teslim olmuştu. Nisan ayında Metz düşmüş ve Attila Orleans'a doğru yönelmişti. Bunun sebebi ise Armorikalı Bagaudaeler üzerinde hakimiyet kurabileceklerini düşünerek Galya'ya yerleşmiş olan Alanların kralı Sangibanus'un Hunlara şehre yaklaştıklarında yardım sözü vermesiydi. Bunu duyan Aetius ve Theodoric Attila'dan önce Orleans'ı ele geçirmeye yöneldiler. Ancak onlar harekete geçtiğinde Hunlar şehrin içlerine kadar girmişlerdi²⁹⁸. Savaş başladığında her iki taraf da hakim bir tepe ele geçirmeye çalışmış ancak başarı sağlanamamıştır. Çünkü her iki taraf da tepenin bir tarafına doğru mevzilenmiş, zirve boş kalmıştı. Aşağı ovada ise Theodoric'in başını çektiği Gotlar müttefik kanadın sağ tarafını, Aetius ve Romalılar ise sol tarafını tutmuşlardı. Ortalarına ise Sangibanus ve sadakatinden şüphelendikleri Alanları almışlardı²⁹⁹. Attila kendi hatlarının ortasında yer alarak bocalayan Sangibanus ile karşı karşıya geldi. Gepidler, Ostrogotlar gibi ona bağlı diğer uluslar da Attila'nın yanında yer alarak soydaşlarıyla karşı karşıya geldiler. Attila, savaş için uygun bir yer aramak ve rakiplerini oraya çekmek için geri çekildi. Bu sırada ordusunun moral gücünü artırmak isteyen Attila Jordanes'in yazdığına göre şunları söylemiştir: "Ordusunun sendelemeye başladığını gören Attila, onları şu sözleriyle cesaretlendirmeye çalıştı: bu kadar çok kavim üzerinde kazandığınız zaferlerden sonra, şimdi dünyayı istilâ etmek üzere olduğunuz sırada sizi gayrete getirmeyi uygun bulmam. Çünkü bu ancak acemi komutanlara, tecribesiz orduya karşı söylenir. Zaten savaştan başka bir şey tanırmısınız ki siz" diyerek askerlerini cesaretlendirmiştir. Bir erkek için, elinde silahı ile intikamını alması kadar güzel bir şey var mıdır? Tabiatın,

297 Jordanes, s.107; J .B. Bury, s.288-290.

298 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp..., s.94; J .B. Bury, s.289; Kafesoğlu, Türk Milli...s.77.

299 Jordanes,s.108-109; J .B. Bury, s.290.

kalbi intikam hırsıyla doldurması en büyük lütuftur. Bunun için her halükârda düşmana hücum edelim. Çünkü daima ilk hücum eden daha cesurdur. Bu birleşmiş çeşitli kavimleri önemsemeyiniz. Zaten müdafaa için birleşme de korku alametidir. Görüyor musunuz? Daha hücumdan evvel onları korku sardı. Tepelere çıkmak istiyorlar. Fakat buraları da onları kurtaramayacak. Düz yerlerde sığınacak yer arayacaklar. Bunu da başaramayacaklar. Romalıların pek beceriksiz silah kullandıklarını biliyoruz. Bunun onlar için ilk başarısızlık belirtisi olduğunu söyleyemem. Fakat toz tabakası onların aleyhindedir. Disiplinsiz bir surette birleşerek kalkanlarıyla savunma yapmak istiyorlar. Bunlara asla önem vermeyerek Alanlar ve Vizigotların üzerine hücum ediniz. Burası savaşın en çetin olacağı yöndür. Sinirler kesilince uzuvlar düşer ve kemikler çökerse vücut kendini tutamaz. Kalpleriniz heyecanlansın, adetinize üzere heyecanla hücum ediniz. Silahlarınızın kuvvetini, Hunların azametini gösteriniz. Eceli gelen rahat yatağında da ölür. Savaş olmamış olsa idi bu kadar kavim üzerinde Hunlar hakim olarak kalabilir miydi? Maetios kapalı, gizli yollarını asırlardan beri atalarımıza niçin açtı? Başarıdan eminim. Bu savaş meydanı Hunlara iyi gelecek, talih vaat etmektedir. Düşmana ilk oku ben atıyorum ki, okumun değdiği adam ölmüş insan demektir. Zira Attila savaş yapmaktadır” dedi³⁰⁰.

Ayrıca Attila bu sırada o civarda bulunan bir kâhinden, bu savaşta kimin galip geleceğini sordu. Ayrıca bir koyun kesilerek, kürek kemiği ateşte yakılmış, kemiğin ateşte aldığı şekle göre savaşın sonucu öğrenilmeye çalışılmıştır. Çıkan falın sonucuna göre düşman komutanı ölecekti. Fakat Hunlar da mağlup olacaktı³⁰¹. Zaten Türklerde kürek kemiği yakılarak fal bakma adeti de bilinmektedir³⁰². Sonuç olarak bu iki ordu Maurica veya Mauriacum bölgesini çeviren antik şehir Trecas’dan 5 Roma mili(yaklaşık 7.5 km.) uzakta bulunan düzlükte yani Campus Mauriacus veya Mauriacum Campanum’da karşılaştılar³⁰³. Savaş çok sert geçmiş, Got kralı Theodoric bile bu savaşta öldürülmüştü. Ancak dehşet verici bu savaşta her iki taraf da galip

300 Jordanes, s.110-111;Ahmetbeyoğlu, Avruapa Hun İmp...,s.95-96.

301 Orkun, s.71.

302 Afet İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara-1986, s.154;Türkler arasında ateşin gökten indiği inancı yaygındır. Özellikle kötülüklerinden şüphe edilenler için ateş, bir temizlenme aracı olarak düşünülmekteydi. Meselâ Yakutlarda ava çıkmadan önce, yakılan ateşin üzerinden atlamak veya tütsüleme yoluyla elbiselerini ve silahlarını temizleme adeti mevcuttur. Yine Türkler arasında yaygın olan hastaları,ölüleri, evleri tütsüleme uygulamasında ateşe verilen kutsal ve temizleyici anlamı da görebilmekteyiz. Ateş Türkler arasında aynı zamanda kehanet aracı olarak da kullanılmıştır.Türklerde ateş kültü için bkz. Ünver Günay-Harun Güngör, Türk Din Tarihi, Laçın Yay.,Kayseri-1998,s.55-56.

303 Jordanes, s. 113-114.

gelemedi. Attila karanlık çökerken karargâhına döndü, tahta araba ve eyerlerden bir set oluşturdu. Vizigot-Roma ordusu Hunların yoğun ok yağmuru altında karanlığın çökmesi nedeniyle geri döndü. Aetius geceyi kalkanların koruması altında geçirdi. Vizigotlar öldürülen kralları Theodorik'in cesedini de yanlarına alarak, savaşta başından yaralanan tahtın varisi Thorismund'un krallığını emniyet altına almak için hızla yurtlarına geri döndüler. Diğer müttefikler de dağıldı. Aetius ise az sayıdaki askerleri ile bir süre karargâhında kaldı. Daha sonra Attila'yı takip etmek istediye de perişan durumundan dolayı bunu başaramadı³⁰⁴. Bu savaşın galibinin kim olduğuna dair çeşitli görüşler vardır. Genellikle Roma kaynakları bu savaşta Attila'nın mağlup olduğunu yazarlar. Aslında onlar kendilerini üstün gördükleri için nereden geldiğini bilmedikleri bir kavim tarafından yenilgiye uğratıldıklarını kabul etmemişlerdir. Zira daha sonraki gelişmelere baktığımızda Attila'nın açlığa va salgın hastalıklara rağmen ordusunu ülkesine selametle götürmesi ve aradan bir yıl geçmeden yine güçlü bir şekilde Roma önlerinde görünmesi göz önüne alındığında zafer ve başarının Attila'ya ait olduğu anlaşılabacaktır³⁰⁵. Ayrıca bu savaşta Attila'nın amacına ulaştığı açıktır. Batı Roma'yı hakimiyeti altına alabilmek için öncelikle Roma İmparatorluğu'nun insan ve asker deposu konumunda olan Galya'ya yürümüş ve Batı Roma'nın bu tâbi müttefiklerinin savaş gücünü kırarak, desteksiz bırakmaya muvaffak olmuştur. Bu nedenle Aetius da Batı Roma'da gözden düşmüştür³⁰⁶.

Batı Roma için de Hunların savaştan galip çıkması onların lehine olmuştur. Eğer bu savaşta Hunlar tamamen yok edilselerdi Batı Roma hükümeti kendisini Vizigotlara karşı korumakta zorlanacaktı. Çünkü bu zamana kadar Batı Roma, Vizigotlara karşı hep Hunların desteği ile savaştı ve başarılar kazandı. Dolayısıyla Aetius son kralın oğlu Thorismud'a onun yokluğunda erkek kardeşlerinden birinin tahtı ele geçirmesini önlemek için bir an önce Toulouse'a dönmesini önerdi. Thorismud bu tavsiyeyi dinleyerek geri döndü³⁰⁷. Daha sonra Aetius, Frenk kralına Attila'nın dönüş yolunun Frenk toprakları üzerinde olduğunu ve eğer Attila'nın isterse büyük erkek kardeşini kral yapabilceğini söyledi. Bunun için bir an önce ülkesine geri dönmesi gerektiğini belirtti.

304 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...,s.97-98.

305 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...,s.101-102;Kafesoğlu,Türk Milli...s.77.

306 Kafesoğlu,Türk Milli...s.77; J .B. Bury, s.291.

307 Jordanes, s.113.

Böylece Aetius Frenkleri ve Vizigotları uzaklaştırarak Attila'ya istediği zaman Galya'dan çıkabilme fırsatı vermiştir³⁰⁸.

1.4.2. Roma Seferi

Attila yeniden 452 yılında İtalya seferine çıkarken, Galya'da felaketine neden olduğunu düşündüğü Batı Romalılarına kızgınlığı yüzünden çıktı. Diğer neden ise Roma ve Vizigot ordularının birbirinden ayrılması yüzünden Attila'nın onları teker teker yenebileceği düşüncesi idi. Attila büyük bir ordu toplayarak Pannonia eyaletlerinin içinden geçerek Alpleri aşmış ve 452 yılının sefer sezonunda İtalya'ya ulaşmıştı. Aetius ise Attila ile müzakere yapmak ve Hunları yeniden dost edinmeyi beklediği için hazırlıksız yakalanmıştır. Batı Roma Julius Alplerine hiçbir garnizon kuvveti göndermediği için Hun süvarileri dağlık alanda kolaylıkla hareket etmiştir. Attila'nın İtalya'ya geliş haberi Aetius'u beyninden vurmuş olmalı ki o Valentinus'u da yanına alarak İtalya'yı tamamen terk etmeyi düşünmüştür. Nihayetinde İmparator Valentinianus kaçarken Aetius da Doğu Roma imparatoru Marcianus'dan yardım istedi ancak onun askerlerinin gelmesi uzun zaman alacaktı. Hunlar ovaya inip Aquileia şehrini kuşattılar. Aquileia şehri imparatorluğun doğu sınırlarını müdafaa eden bir konumda idi. Bu yüzden çok iyi tahkim edilmiş bir durumdaydı. Burayı Alarik ve Antala'nın komutasındaki Got askerler koruyorlardı. Şehir Hunların saldırılarına üç ay direndi ve hiçbir zaman teslim olmayacak intibai uyandırdı. Ancak son bir hamlede Hunlar şehri düşürmeyi başarmışlardı³⁰⁹. Özellikle burada Attila'nın ve askerlerinin tam ümitlerini yitirmişken yuvalarını çatılara kurmuş olan bembeyaz bir leylek sürüsünün yavrularıyla beraber şehirden havalanarak uzaklaştığını görmeleri iyiye işaret olarak yorumlanmış ve saldırıya devam etmelerinde etkili olmuştur. Aquileia şehrini ele geçiren Hunlar şehri yağmalayarak yerle bir etmişlerdi. Bu şehrin yok edilmesi uzun süre akıllardan çıkmamış ki, VI. Yüzyılda şehrin bir zamanlar nerede kurulduğunu anlamak bile zorlaşmıştı³¹⁰.

Aquileia şehrini bu şekilde yerle bir eden Hunlar ilerlemelerine devam ettiler. Onların geldiklerini duyan halklar korkudan şehirlerinin kapılarını açıyorlardı. Attila kendisine kapılarını gönüllü açmayan şehirleri ateşe verdi bu durumda ise çoğu teslim olmayı tercih etti. Güneye doğru gittiklerinde Concordia ve Altinum şehirleri onlara

308 Thompson, s.178-179.

309 Orkun, s.76-77.

310 Jordanes, s.114; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp..., s.102-103; Thompson, s.181-183.

teslim oldu. Sonra batıya doğru dönen Hunlar Vicentia(Vicenza), Verona, Brexia(Brescia), Pergomom'u yerle bir ederek Ticinum ve Milan'a vardılar³¹¹. Milan'ın ele geçirilmesi ile ilgili bir hikaye daha anlatılmaktadır. Hikayeye göre, oradaki sarayda Attila bir tablo görmüş ve tabloda Doğu ve Batı Roma imparatorları altından yapılmış tahtlarına oturuyormuş ve önlerinde ise katledilmiş bazı İskitlerin cesetleri yatıyormuş. Bunun üzerine Attila da yerel bir ressamı, kendisi altından yapılmış bir tahta otururken iki Roma imparatorunun ona doğru uzattıkları bir torbadan ayaklarına çil çil altın dökerek resmedildikleri bir tablo yaptırmıştır. Priskos'tan günümüze ulaşan bir başka hikayeye göre ise Attila aslında Roma'ya saldırıyı düşünmüştü ancak adamları daha önce Roma'yı yağmalayan Alaric'in bu şehri yağmaladıktan hemen sonra nasıl öldüğünü hatırlatmışlardı. Onlara göre Attila Roma'ya saldırırsa Alaric ile aynı kaderi paylaşabilirdi³¹². Aetius İtalya'yı kendi kaderine terk etmekten vaz geçerek daha fazla ileri gidilmeden Hunlardan barış istemeye karar vermişti. Bunun üzerine Attila'ya başında Papa Leo'nun bulunduğu bir elçilik heyeti gönderildi. Papa Leo'nun yanında ise daha önce 435 yılında Vandallarla önemli bir anlaşmaya imza atan eski vali Trigetius bulunuyordu. Bu en soylu elçilik heyetinin üçüncü üyesi ise 450 yılının konsülü, zengin Gennadius Avienus'tu³¹³.

Attila bu elçilik heyeti ile Po ve Mincio ırmaklarının birleştiği yerde görüştü. Elçilik heyeti Attila'dan barış istedi ve bunu elde etmeyi başardı. Hristiyan dünyanın en büyük ruhani şahsiyeti olan Papa Leo, Attila'nın ayağına gitmeden önce özel törenlerde giyilen papalık elbisesini giymiş ve büyük Hun imparatorunun önüne bu kıyafetleriyle çıkmıştı. Romalılar böylece bağışlanmak için yalvarmışlardı. Yanlarında getirdikleri esirleri Hunlara teslim ettiler. Attila'nın hakimiyetinin bir göstergesi olarak büyük miktarda altın verdiler. Yapılan bu barıştan sonra Attila İtalya'yı hakimiyet altına aldığına inanarak Tuna nehrinin gerisine geri döndü. Yorgun olan ordunun yolda Doğu Roma ordusu ile karşılaşmaması için de güzergâhını değiştirerek Adise ırmağı tarafından geçti³¹⁴.

Attila'nın bu barışı geciktirmeden yapması ve hemen geri dönmesinin başka nedenleri de vardı. Mesela önceki yıl Aetius Galya'ya doğru yola çıkarken İtalya'da kıtlık vardı. Hun kuşatması nedeniyle de ekinlerin durumu daha kötüye gittiği için kıtlık

311 Jordanes, s.114-115.

312 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.58, fr 17.

313 Jordanes, s.115;Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp..., s.103; Thompson, s.183-184;Kafesoğlu, Türk Milli...s.78.

314 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp..., s.103-104.

daha belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla Hunların 452 yılında at sürdüğü bu topraklar hem kıtlıktan hem de veba salgınından kırılıyordu. Attila'nın adamlarını buraya getirerek tehlikeye atması yersiz bir davranış olacaktı. Veba salgını bir kez bulaşırsa Hunların Avrupa'daki durumu çok büyük tehlikeye girebilirdi. Tuna sınırında barış halâ sürüyor olsa bile bu şartlar altında harekete geçmek büyük bir hata olacaktı³¹⁵. Böylece Attila hem insan hem de doğa koşullarının baskısıyla, Po'nun güneyine ayak bile basmadan İtalya'dan çekilmişti ve imparatorluğu temelden sarsılmıştı³¹⁶.

1.5. Attila'nın Ölümünden Sonra Hunlar

Büyük Hun hükümdarı Attila, bütün Türk imparatorları gibi dünya hakimiyetini kurmak adına mücadele etmiştir. Bunun için öncelikle Doğu ve Batı Roma imparatorluklarını yıkmak istemiştir. Bu çabalarının sonucunda da İstanbul kuşatmasıyla Doğu'yu, Campus Mauriacus savaşıyla da Batı Roma'yı etkisiz hale getirmiştir. Bundan sonra hedefinde Sasaniler üzerine bir sefer düzenlemek varken aniden ölümü üzerine bu hedefine ulaşamamıştır. Bu büyük hükümdar ölümünden sonra geride sınırları tam olarak tespit edilemeyen fakat bir taraftan Atlas okyanusuna diğer taraftan İran'a belki de Altaylar'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk bırakmıştır³¹⁷. Attila hayatı boyunca yaptığı faaliyetlerle insanlığın zihninde ölümsüzlüğe ulaşmış tarihin kaydettiği nadir insanlardandır. Bu nedenle onun hatıraları etrafında İtalya'da, Galya'da, Germen ülkelerinde, bütün Avrupa'da asırlar boyunca ağızdan ağza dolaşan efsaneler türemiş, romanlara, resimlere konu olmuş ve hakkında en çok kitap yazılan şahsiyetlerden biri olmuştur. Ancak Attila'nın bu efsanelerde anlatıldığı gibi korku dolu bir insan olmadığı son zamanlarda yapılan araştırmalarla anlaşılmıştır. Aksine iyilik sever, babacan ve yüksek vasıflı, yetenekli bir hükümdardı³¹⁸.

Attila'nın ölümünden sonra bu büyük devlet hızla parçalanma sürecine girdi. Attila'nın oğulları arasında babalarının ölümü üzerine çok geçmeden kavga başladı. Kardeşler arasındaki bu kavga Hunların askeri güçlerinin zayıfladığının açık göstergisi olup, egemenlikleri altında bulunan ulusların da isyanına zemin hazırlamıştı³¹⁹. Her ne kadar Onegesius başta olmak üzere bazı devlet adamlarının desteğiyle İlek başa geçtiyse de devleti toparlayarak tabi kavimlerin isyanına engel olamadı. Hatırlanacağı gibi Attila

315 The Fragmentary Classicising, II, s.309-317;Thompson, s.184-185.

316 Thompson, s.185-186.

317 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...,s.115.

318 Kafesoğlu,Türk Milli...s.78-79.

319 J .B. Bury, s.291-292.

Akatzir isyanının bastırılmasından sonra oğlu İlek'i onlara vali olarak atamıştı³²⁰. İlek'in hakimiyeti çok kısa sürdü. Onun iktidarı daha önce hakimiyet altına alınan ancak şimdi isyan eden kavimlerle savaşarak geçti. Öncelikle Hun devletine isyan eden Gepid kralı Ardarik ile mücadele etti. 454 yılında Germen ve Sarmatlar'ın da yardım ettiği Gepid ordusu ile Karpatlarda karşı karşıya geldi. Ancak Nedao nehri civarında ordusunun mağlup olmasıyla Hun imparatorluğu'nun parçalanma aşamasında önemli bir dönüm noktası yaşandı. Ordusuyla beraber kahramanca savaşan İlek de bu savaşta öldürüldü. Hunların geri çekilmesiyle boşalan yerler Gepidler tarafından işgal edildi. Böylece Tuna ve Sava nehirleri boyunca Doğu Germen Krallığı oluşmaya başladı. Bu orduda yer alan Sarmat ve Germen gruplar ise ele geçirdikleri topraklarda hakimiyet kurmaya çalıştılar. Bu arada Attila'nın ortanca oğlu Dengizek ve en küçük oğlu İrnek de kendilerine sadık kalan ve topraklarını kaybeden Hunlarla beraber Karadeniz'in kuzey kesimlerine çekildiler³²¹.

Karadeniz'in kuzeyine çekilen Dengizek ve İrnek idaresindeki Hunlar, Doğu Gotları'nın topraklarını işgal ettiler. Valamer idaresindeki Gotlar ise bu durum üzerine İmparator Marcianus'tan yardım istediler ayrıca yeni bir vatan talebinde bulundular. Bu isteği İmparator memnuniyetle karşıladı çünkü Marcianus Galya'daki Vizigotlar tarafından imparator ilan edilen Avitus'u tanımıyordu. O, şimdi bu fırsatı değerlendirerek Hunların boşalttığı yerlerde Doğu Roma hakimiyetini tekrar tesis etmeye çalışıyordu. Dolayısıyla Marcianus İmparatorluğun en zayıf noktası olan Pannonia'yı daha fazla güvendiği Doğu Gotlarına bırakmayı düşünüyordu. Çünkü bölgede Ardarik idaresinde kuvvetlenen Gepidler, Edika ve Skirler Tuna ve Tisa nehrini ele geçirmişler ve doğu Germenlere düşmanca karşı çıkıyorlardı. Böylece Marcianus'un desteğiyle 456 yılında Pannonia Ostrogotlar tarafından işgal edildi³²². Ancak yapılan savaşlar sonunda Hunlar yenilgiye uğratıldı. Hunlar bundan 80 yıl önce aynı yerden Ostrogotlara saldırarak Avrupa tarihine geçeceklerinin sinyalini vermişlerdi. Ancak yerlerinden hoşnut olmayan Hunların bir kısmı yine Karpatlar üzerinden Theiss vadisindeki eski yerlerine doğru geri sızmaya başladılar ve egemenliklerini reddeden Ostrogotlara saldırarak onlara kaçak esirlere davrandıkları gibi davrandılar. Ancak bu mücadelede Hunlar yıkıcı bir yenilgiye uğradılar. Aralarında Attila'nın çok sevdiği en küçük oğlu İrnek'in de bulunduğu bir bölüm Hun savaş alanından kaçarak Marcianus'un

320 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.37.

321 Thompson, s.191-192; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.118;Kafesoğlu,Türk Milli...s.79.

322 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.118-119.

izniyle Tuna ve Theiiss'in birleşme noktasına yakın bölgelere sığındılar. Geri kalanlar hakkında birkaç Hun çetenin arada bir giriştiği yağmalar ve Marcius'un Doğu Roma topraklarına yerleştirdiği Hunlar dışında hiçbirşey bilmiyoruz. Bazı Hunlar ise uzun zaman önce Uldin'e yenilmiş ve Castra Martis yakınlarına yerleşmiş olan diğer bir grup soydaşlarıyla beraber yaşamaya başlamışlardır³²³.

Attila'nın akrabaları olan Emnetzur ve Ultzidur ise Dacia Ripensis'e yerleşmiş ve orada bulunan Utus, Descus ve Almus kalelerini kontrolleri altına almışlardı. Anlaşılan Attila'nın bir diğer oğlu Dengizek de, Ostrogotların Hunlara akrabalığı olan fakat küçük bir kavim olan Sadagirilere saldırdığını duyana kadar Theiiss vadisinde kalıyordu. Ancak bu haber üzerine halen egemenliğinde bulunan birkaç kabileyi toplayarak Sirmium'un doğusunda yer alan Pannonia'nın bir eyaleti olan Basiana'ya geldiler ve köyleri yakıp yıkmaya başladılar. Ancak Ostrogotlar onları yenilgiye uğrattılar³²⁴. Bundan sonra uzun yıllar tarih sahnesinden yok olan Dengizek 460 yılının sonlarına doğru yeniden ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde durumu yeniden düzeltmeye ve Tuna'nın aşağısındaki kuzey bölgelerinde tutunmaya çalıştılar. 468-469 yılında Konstantinopolis'e Attila'nın çocuklarından bir elçilik heyeti gelmişti. Bu heyetin amacı, Doğu Roma ile kendileri arasında süregelen anlaşmazlıkları gidermekti. Barışın sağlanması için müzakereler yaparak Roma sınırındaki ticaret merkezi olan şehirlerin Hunlara yeniden açılmasını sağlamaktı. Ama elçiler başarı sağlayamadılar. İmparator Leo, Roma ticaretini bir zamanlar imparatorluğa büyük zararlar vermiş olan insanlara vermek için bir neden görmemişti³²⁵. Heyetin başarı sağlayamadığını duyan Attila'nın çocukları arasında bundan sonra nasıl bir yol izleneceği konusunda anlaşmazlık çıktı. Dengizek Doğu Romalılara karşı savaş açmak isterken erkek kardeşi İrnek bunu reddetti. İrnek'in hakimiyeti altındaki topraklarda yapılan savaşlar onu yeterince meşgul ediyordu³²⁶. Ayrıca İrnek eski büyük devletin tekrar kurulamayacağını bilinciyleydi. Bir taraftan da doğudan gelen Ogur göçünün devamlı tazyiki altında bulunuyordu. Priskos Ogur göçleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur(Sarı Ogur), Urog(Ogur) ve Onogurlar Doğu Romalılara elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirler'e yapılan harp neticesinde meskûn oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istilâ etmişlerdi.

323 Jordanes, s.126.

324 Jordanes, s.128;Thompson, s.192-196; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.119.

325 Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.120.

326 Orkun,s.125.

Sabirler'i Abarlar(Avarlar) püskürtmüşlerdi. Abarları ise Okyanus kıyısında oturan ve bir yerden denizden yükselelen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş(grifon)'un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartmışlar ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olamyacakları söylentisi vardı ve insanları paralıyorlardı. Bu felâketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler, hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemedi bulundukları yerleri terk edip kaçıyorlardı. Öyleki yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Akatir Hunları'na rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak maksadıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi³²⁷. Bu şartlar altında İrnek'in sefere karşı çıkması üzerine Dengizek yalnız başına sefere çıktı. Tuna nehrinin kıyısında karşısına, zamanında Attila ile birçok kez savaşan Arnegisclus'un oğlu ve Trakya'daki askerlerin başı Anagast çıktı. Dengizek'e bir elçi gönderen Anagast ona ne istediğini sordu. Ancak Dengizek elçiye cevap vermeyerek onları aşağılarcasına geri gönderdi. Kendisi imparator Leo'ya bir elçilik heyeti göndererek, eğer imparator kendisine ve adamlarına toprak ve para sağlamazsa bunun sonucunun savaş olacağını bildirdi. Elçilik heyetlerinin bu isteklerini dinleyen imparator Leo'ya bu Hunları ordusuna katma düşüncesi cazip geliyordu. Ancak bir anlaşma sağlanamayınca Dengizek Roma eyaletlerini kuşattı. 469 yılında Anagast onları yenilgiye uğratarak Dengizek'i de öldürdü. Kesik başı başkente getirilerek Mese adı verilen caddede, geçit töreni boyunca taşınmış ve Xylokerkos kapısında bir direğe oturtulmuştu. Bütün şehir sevinçle bu kesik başı izlemeye gelmişti. Bu durum bize Hun saldırısı olasılığının Konstantinopolis'te halâ büyük bir korkuya neden olabildiğinin göstergesidir³²⁸.

İrnek Attila'nın en çok sevdiği hatta imparatorluğunun kaderini bağladığı evladıdır. Çünkü Priskos'un anlattığına göre kendilerine verilen bir ziyafet sırasında suratı çok asık olan Attila'nın İrnek'in oraya gelmesi üzerine yüzü gülmüştür. Çünkü anlatılanlara göre bir kâhin Attila'ya bir gün dağılmak üzere olan Attila'nın imparatorluğunun İrnek tarafından kurtarılacağını söylemiştir³²⁹. Ancak Attila'nın soyunun kaybetmiş olduğu mirası geri kazanacağı yolundaki kehanet de böylece yanlış çıkmıştır. Ogur Türklerinin baskısı altında kalan İrnek ve bazı Hun grupları Pontus

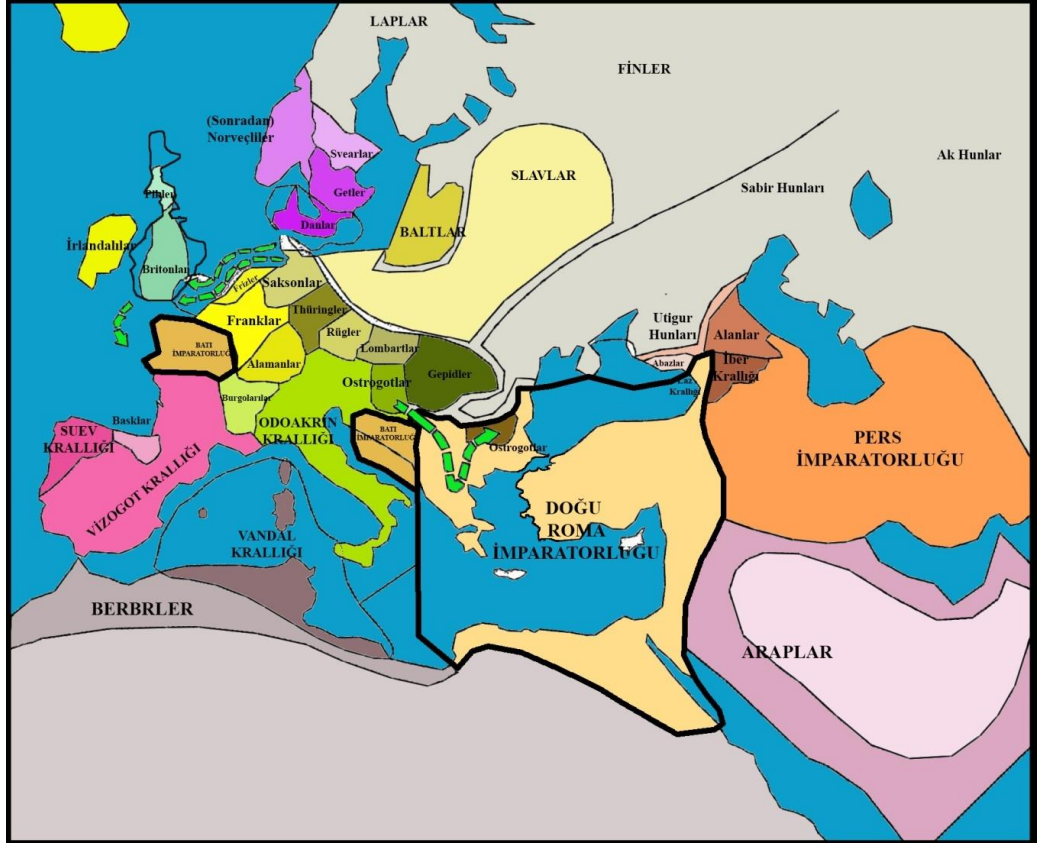
327 Ali Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.65-66.

328 Orkun,s.136;Thompson, s.196-197; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.120-121.

329 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.49-50.

boylarındaki yerlerinden ayrılarak Bizans imparatorundan yerleşmek için toprak rica ettiler. Ogur Türkleri ile aralarında sadece Don nehri kalan bu insanlar acele ile sınırların müdafaası karşılığında Tuna boyuna yerleştiler. Bundan sonra 469 yılında Dengizek'in savaş meydanında ölümünden sonra İrnek, mahiyetindeki halkıyla birlikte iç tarafı Tuna ile çevrili ve güneyi güçlü bir şekilde tahkim edilen Kuzey Dobruca'ya doğru çekilmiştir. İrnek'in daha sonraki siyasi faaliyetleri ve hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Ancak kendisine bağlı kitlelerle doğuya çekildiğinden bahsedilmektedir. Bunun neticesinde de kuzey-batı Karadeniz kıyılarında daha önce Doğu Avrupa'ya göç etmiş olan Ogur Türkleriyle karışarak tarihte Bulgar diye bilinen Türk devletinin köklerini oluşturmuşlardır. Nitekim Bulgar Türklerine ait olan "Hakanlar Listesi"nde İrnek ilk sırada yer almaktadır. Bulgarların teşekkülü ise Priskos'un anlattığı gibi Ogur Türklerinin Doğu Avrupa'ya göçleriyle başladı³³⁰.

330 Orkun, s.147; Kafesoğlu, Türk Milli...s.79; Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp...s.124-125.; Ogurlar Doğu Avrupa'ya gelişlerinden sonra Don-Yukarı Dinyeper arasında yaşayan Akatir(Akatzir) Hunları'na saldırdıktan sonra Bizans'ın müttefiki sıfatıyla İranlılar'a karşı savaştılar ve bugünkü Gürcistan ile Ermeni topraklarını tahrip ettiler. Bu arada Ogur birliğinin zayıflaması sonucunda yeni teşkilatlanmalara gittiler. Volga'dan Tuna ağzına kadar büyük bir sahada federasyonlar oluşturdular. Bunlardan Oturgur(Utigur-Utrigur=30 Ogur) adıyla bir Ogur grubu Kafkasya'da kaldı. Don ile Kuban nehirleri arasında On-Ogur, Don ile Dinyeper arasında Kutrigur(9 Ogur)'lar yerleşti. Ayrıca Bittugur (5 Ogur), Ultingur(6 Ogur)'lar, Saragur(Sarı-ak Ogur)'lar da vardı. Ogur Türkleri milâdın ilk yıllarında Orta Volga ve Kama çevresinde oturmaktaydılar. Sabirler ise İrtiş nehri civarında bulunmaktaydılar. M.S II. Yüzyılda Volga ve Ural nehirleri çevresinde görünmektedirler. Bu arada Sabirler Volga ve Kama civarındadırlar. M.S III-IV. Yüzyıldan itibaren Ogurlar artık Kafkasya civarında görünmektedirler. Bkz. G. Feher, Bulgar Türkleri Tarihi, Ankara 1985, s.15; Şerif Baştav, "Sabir Türkleri", Belleten, S.17-18,1941,s.53;Orkun, s.147-150;A.Osman Demiral, Bulgarlar'ın Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-2006;Bkz. Harita(2) Berktaş, s.74.

Harita 2. Attila'nın Ölümünden Sonra Hun Toplumu (M.S 476)

Hunların V. yüzyılda Tuna'nın güney eyaletlerine yaptıkları son saldırı imparator Zeno'nun (474-491) tahta yeni çıktığı sıralarda nehrin korumasız bırakılan bir bölgesinden başlatılmıştı ancak Zeno'nun generalleri bu baskını çok zorlanmadan bastırmışlardır. Dolayısıyla Leo ve Zeno dönemlerinde Hunların asıl kuvvetleri Tuna boyunda yerleşmişti. Ancak bunların bir kısmı Roma topraklarına yağma akınları yaparken bir kısmı da imparatorluk ordusunda görev yapmayı tercih etmiştir³³¹.

Attila'nın ölümünden sonra Hunlar bir kez daha bir konfederasyon altında birleşmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. Bunda etkili olan önemli bir faktör ise 460'lı yıllarda gelişen olaylardır. Priskos'un anlattığı 463 yılındaki Avar hücumu yeni bir durumu ortaya çıkarmıştır. Priskos bize Saraguri, Uguri ve Onoguri uluslarından elçilerin Konstantinopolis'e geldiklerinden söz eder³³². Bu uluslar Sabiriler tarafından topraklarından sürülmüşler onlar da kendilerinden ilk defa söz edilen Avarlar tarafından topraklarından sürülmüşlerdi. Avarlar, Saragurileri de harekete geçirmek yoluyla ilerlemiş, Saraguriler de 448 yılında Attila'nın egemenliği altına giren ve o günden

331 Thompson, s.197-199.

332 Ahmetbeyoğlu, Priskos...s.65-66.

sonra giderek özgürlüklerini yeniden kazanan Akatzirileri harekete geçirmişlerdi. Ancak sonra yeniden ülkelerini kaybettiler ve bundan sonra Doğu Roma'nın dostluğunu kazanmaya çalıştılar. Ancak Saraguriler arkalarından batıya doğru hareketlenen ulusların yalnızca öncüsüydüler. Attila'nın ölümünden 12 yıl sonra yeniden yeni bir nesil göçebe ve savaşçı kavmin akını başladı. İnek ve diğerleri ise Doğu Roma imparatorluğu topraklarında ya da sınır bölgesinde yaşamaya mecbur kalmışlardı³³³.

1.5.1. Hun İmparatorluğu'nun Yıkılışının Nedenleri

Hun askeri gücünün büyük çaplı fetihlerde çıkan en belirgin özelliği bölünmüşlüğüydü. Çünkü Attila'nın imparatorluğu Kafkaslar'dan Fransa ve Danimarka sınırlarına kadar uzanıyordu. Ancak bu zayıflıktan kaynaklanan bir tutum sergileyen Attila, Ardarik ve daha bir takım lejyon krallarını iktidarda bırakmayı gerekli buluyordu. Eğer Attila bu ulusları güvendiği adamları ve garnizonları aracılığıyla doğrudan kendisi yönetseydi daha başarılı olabilirdi. Aksi takdirde yiyecek ve vergi toplama ve garnizon görevleri nedeniyle Hun savaşçıları büyük ölçüde dağınık bir halde bulunuyorlardı. Bunun sonucunda Attila her defasında Doğu Romalılarından Hun esirleri ve kaçakları istemek zorunda kalıyordu. Bu esirlerin ve kaçakların sayısı Attila'nın elinde liste halinde bulunduğu için bunların saklanması da mümkün olmuyordu. Tabi yine onun bu şekilde davranmasının nedenlerinden biri de Doğu Roma ordusunun yeni asker alımlarıyla güçlenmesini önlemektir. Ancak her defasında bu düşüncesini gizlemek için Romalı elçilere böyle orduların Romalıları çok fayda sağlamayacağını söylüyordu. Attila 447 yılında, Utus nehri yakınlarında zafer kazanmasına rağmen ağır kayıplar vermiştir. 451 yılında Galya'da ağır bir yenilgi yaşamıştı ve 452 yılında Veba ve kıtlık nedeniyle İtalya'dan geri dönmüştü ve ertesi yıl da ölmüştü. Ölümünden sonra imparatorluğu oğulları arasında bölüşüldü. Oğulları önce kendi aralarında çatıştılar. Sonra tebalarına karşı bir dizi masraflı savaşa giriştiler ve Nedao nehrinde bozguna uğradılar. Burada önemli sayıda Hun kaybedildi. Sonuç olarak Hun hakimiyetindeki kavimler isyan hareketine giriştiler. Bu olayları takip eden karmaşa ve yenilgi dönemlerinde Doğu Roma hükümeti Hun toplumuna iki ayrı darbe indirmiştir. Bunlardan birincisi 468-469 yıllarında Attila'nın çocukları tarafından Leo'ya bir elçi heyeti göndermeleri sırasında yaşanmıştır. Bu heyet Roma hükümetinin Tuna boyundaki eski pazarları yeniden yapılandırmasını böylece Hun ve Romalıların

333 Thompson, s.199-200.

ellerinde olan fazla malların ticaretinin kolayca yapılmasını talep etti. İmparator I.Leo(457-474) ise Roma'ya bu kadar zarar vermiş bir ulusun onun ihraç ettiği mallardan yararlanması için bir neden görmediğinden Hun heyeti başarılı olamamıştı. Burada pazarların yeniden yapılandırılması talebinden 468 yılından önceki bir tarihte Doğu Roma hükümetinin pazar kurulan kasabaları Hunlara kapattığını tahmin edebiliyoruz. Böylece Hun toplumuna Attila zamanında ulaşılan refah düzeyine büyük bir darbe indirilmişti. Artık Hunlar, temel gereksinimlerini karşılayamaz hale gelmişlerdi. Ayrıca Nedao meydan savaşının ertesi günü yürürlüğe sokulan bir kanunla Marcius, her türlü silahın ve silah yapmaya yarayan bütün malzemelerin Hunlara ihraç edilmesini yasaklamıştı. Bu kanun daha sonraları diğer başka milletler için de geçerli olmuştu ancak ilk olarak Hunlar için yürürlüğe girmişti. Nedao meydan savaşından sonra Hunların durumunu iyice kavrayan Doğu Roma hükümeti ekonomik anlamda da onları zor duruma düşürmek için pazar kurulan kasabaları onlara kapatmış ve Hunların silah ikmal yollarını kesmişti³³⁴.

Priskos'un aktardığına göre Romalı esirlerden biri serbest bırakılmasından sonra Priskos'a Hunların barış zamanlarında ellerindeki nimetlerin keyfini çıkardıklarını rahatsızlık ve sıkıntı yaşamadıklarını, Romalıların barış zamanında olduklarından daha tasasız ve kaygısız bir hayat yaşadıklarını söylemiştir³³⁵. Ancak Attila'nın ölümünden sonra oğulları arasındaki ayrılık ve yenilgiler sonunda Hunlar arasında güvensiz ve karmaşık bir ortam oluştu. Her küçük kabile reisi kendisine mümkün olduğu kadar çok taraftar toplayıp diğerlerine boyun eğdirmeye ve onları tebaası yapmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Hun toplumunda konfederasyon gibi üst düzey organizasyonların yerini kabile düzenleri almıştı. Ancak 460'lı yılları takip eden yirmi otuz yıllık dönem içerisinde yeni ve güçlü milletlerin Doğu Avrupa'ya akın etmeleri nedeniyle ne yeni bir Attila ne de yeni bir konfederasyon ortaya çıkmıştır³³⁶.

334 Thompson, s.220-224.

335 Ahmetbeyoğlu, Priskos...,s.41-42; Thompson, s.114-115.

336 Thompson, s.224-228.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVAR-BİZANS İLİŞKİLERİ

2.1. Avarların Menşei

Çin kaynaklarında “Juan-Juan” diye bilinen bir kavim olan Avarlar, Orta Asya’da bir süre Altay çevresindeki Türk boylarını hakimiyetleri altına alarak büyük bir devlet kurmuşlardı. Bu devletin sınırları M.S 400 yıllarında İrtiş nehrinden Korea’ya kadar uzanıyordu. 535’lerden sonra bunların hakim oldukları “Aşina” sülalesinden Bumin ve kardeşi İstemi idaresinde ayaklanan Türk boyları 552 yılında Avarların hakimiyetinden çıkarak Gök Türk Devleti’ni kurdular³³⁷.

Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre bu olaydan sonra bunların bir kısmı Çin’e göç ederken bir kısmı da Batı’ya doğru göç ettiler. Batı’ya göç edenler Orta Avrupa’da Doğu Roma ile Frank Krallığı arasında, eski Hun, Sabir kalıntıları ve Ogur(Bulgar) gibi Türk kitlelerinin desteğiyle güçlü bir devlet kurdular. Yaklaşık üç asır boyunca(558-805) Avrupa siyasetine yön verdiler. Avarlar’ın menşei konusu bilim adamlarını oldukça uğraştıran zorlu konulardan birisi olmuştur. Bunun sebebi ise olaylara hem zaman hem de mekân bakımından en yakın olan Doğu Roma kaynaklarındaki birbirleri ile çelişkili bilgilerdir³³⁸. Avarlar ile ilgili ilk bilgileri bize Roma tarihçisi Priskos³³⁹ başta olmak üzere yine başka bir Roma tarihçisi Theophylact Simocatta³⁴⁰ vermektedir. Simocatta eserinde “Gerçek Avarlar” ve “Sahte Avarlar” olmak üzere iki ayrı topluluktan bahsetmiştir. Ona göre İdil boylarına gelen Avarlar,

337 Kurat,s.24;Ahmet Taşağıl, Gök-Türkler, TTK Yay., Ankara-2012, s.18;Orkun,s.151;Rasony,s.78.

338 Kafesoğlu,Türk Milli...s.151-152.

339 Priskos Orta Asya’da Juan-Juan’ların çökmesinden 100 yıl önce Batı Sibiryâ bölgesinde Avar kavminden bahsetmiştir. Eserde Avar adının geçtiği fragmanda şunlar anlatılmıştır: “...Aşağı yukarı bu sıralarda Saragur(Sarı Oğur) ve Onogurlar Doğu Romalılarına elçiler gönderdiler. Bu kavimler Sabirler’le yapılan harp neticesinde meskun oldukları yerlerden çıkartılmışlardı ve komşu ülkelerin topraklarını istila etmişlerdi. Sabirler’i Abarlar(Avar) püskürtmüşlerdi. Abarlar’ı ise okyanus kıyısında oturan ve bir yandan denizden yükselen büyük buharlarla sislerin, diğer taraftan şimdiye kadar duyulmamış pek çok yırtıcı kuş(griffon)’un yaklaşmasından kaçan kavimler vatanlarından çıkartmışlardı ki, bu yırtıcı kuşların insan soyunu yiyip bitirmeden yok olmayacakları söylentisi vardı ve insanları paralıyorlardı. Bu felaketler neticesi hareketlenerek komşu ülkelere hücum ettiler. Bütün bu kavimler hücumun şiddetinden dolayı mukavemet edemeden bulundukları yerleri terk edip kaçıyorlardı. Öyleki yeni bir yurt arayan Saragurlar ilerlediler ve Acatir Hunları’na rastladılar. Onları harple yenerek tâbi kıldılar ve özellikle Romalıların dostluğunu kazanmak maksadıyla elçiler yolladılar. İmparator elçileri iyi kabul etti ve hediyelerle memnun ederek geri gönderdi ”. Bkz. Ahmetbeyoğlu,Priskos...s.65-66.

340 Theophylact Simocatta, “The History Of Theophylact Simocatta”, (Translation English, Michael and Mary Whitby), Oxford Universty Press, 1997.

“Sahte Avarlar”dır. O dönemde Avar zannedilerek Doğu Roma’ya korku vermek isteyen Batı Türkistan ve Kuzey Kafkasya arası ve Don-Volga nehirleri dolaylarındaki Ogur boylarına komşu olarak yaşayan Doğu Romalılar tarafından kendilerine “Warkhon”(yani Var ve Hun) denilen kavimlerin var olduğu da bir gerçektir. Ancak 552 yılında Gök Türklerin baskısıyla Talas boylarından kalkarak İdil boylarına oradan da Kuzey Kafkas Don boylarına gelenler “Gerçek Avarlar”dır. Gök Türklerin bunları sıkı bir şekilde takip etmeleri ve iki kavim arasındaki düşmanlık ve savaşlar bunu ispat eden önemli bir unsurdur. Nitekim Batı Gök Türk hükümdarı İstemi Han, 576 yılında kendisine gelen Bizans elçisi Zemarchos’a Avarların Türk hakimiyetinden kaçtıklarını belirtmiştir. Böylece İstemi Han Avarların kimliklerini de aydınlatma konusunda bize yardımcı olmuştur³⁴¹.

Son dönemde yapılan ilmi çalışmalar ve arkeolojik buluntular sonucunda da Avrupa Avarlarının Türk olduğu kabul edilmiştir³⁴². Avar kavminin ismi Orhon kitabelerinde de görülmektedir. Thomsen ve Nemeth’e göre kitabelerde adı geçen “Apar” adlı kavmin Avarlar olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. Nemeth, bu kavmin ismini “Abamak” fiilinden çıkarmıştır. Abamak, muhalefet etmek, karşı koymak, isyan etmek anlamına gelmektedir. Kaçmak fiilinden “Kaçar” adlı kabile ismi yapıldığı gibi bu fiilden de kavim ismi teşkil edilmiştir³⁴³. Yine Avar Hakanlığında kullanılan bazı Türk idari makamlar Türkçe deyimlerle anıldığı gibi (Tudun, Yugruş, Tarhan, Boyar, Ban vs.) isimleri tarihe yazılmış Avar devlet adamları Türk menşeliydiler. Ünlü Avar Hanı Bayan’ın adı da Türkçe bir kelimedir. Bayan kelimesi Türkçe Bay(zengin) kökünden türemiş bir şahıs adı olup, yalnız Avarlar tarafından değil, Bulgar Türkleri arasında da çok yaygın kullanılmıştır³⁴⁴. 579 yılında İstanbul’a gelen bir Avar elçisinin ismi “Solah” yani “Solak”tır. Menandros Protektor³⁴⁵ ise Koh adlı bir Avar isminden bahsetmiştir ki,

341 Kurat, s.24-25; Orkun, s. 151; R. Grousset, s.199; Kafesoğlu, Türk Milli...s.152; Taşağıl, s.33; İstemi Han “Avarlar kuş değil, havada uçup Türk kılıçlarından kaçamazlar; balık değil, suya dalıp derin sularda yok olamazlar; toprak yüzeyinde dolanırlar. Eftalitlerle işim bitince, Avarlara saldıracağım ve benim gücümün kaçamayacaklar” demiştir. Bkz. İsmail Mangaltepe, Bizans Kaynaklarında Türkler, Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul 2009, s.39; Hatice Palaz Erdemir, VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul-2002, s.29.

342 Kafesoğlu, Türk Milli...s.153-154; İsmail Mangaltepe, “Avar Hakanı: Bayan ve Dönemi”, İslam Öncesi Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul-2008, s.167-168.

343 Sevda A. Süleymanova, “Kafkasya ve Avarlar”, Türkler Ansiklopedisi, C.II., s.675; Orkun, s.152.

344 Kafesoğlu, Türk Milli...s.153; Emil Hersak, “Avarlar: Etnik Yaradılış Tarihlerine Bir Bakış”, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yay., C.II., Akara-2002, s.644; Rasyonı, s.79; L.Rasyonı, Tuna Köprüleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara-1984, s.7-8; Orkun, s.152.

345 Menandros eseri öncelikle Grekçe’den İngilizce’ye tercüme edilmiş daha sonra Türk tarihi ile ilgili kısımları da İsmail Mangaltepe tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Bkz. R.C. Blockley, The

bu isim de Türkçe “Gök” kelimesi ile aynıdır. Yine Frank salnamelerinde “Canizauci” veya “Camzauci” isimli bir Avar Hakanından bahsedilmiştir. Nemeth, bu ismi Kam+Sauçi diye tahlil etmiştir. Bilindiği gibi “Kam” Türklerde din adamları sınıfından, Sauçi da haberci peygamber demektir³⁴⁶.

Avar Hakanlığının kurucularını ve hakim tabakasını, Asya içlerinden gelen ve güney Rusya düzlüklerinde karşılaştıkları Ogur boyları ile birlikte, aralarında Gök Türklerin siyasi genişlemesi sonucu baskı altında kalarak batıya çekilen bazı Moğol ve Alan gibi yabancı unsurların da bulunduğu Türk kütleleri oluşturmuştur³⁴⁷. Avarlar Doğu Roma İmparatoru Justinianos’un (527-565) son zamanlarında önlerine Ogur ve Sabir ve diğer Hun topluluklarını katarak Avrupa’ya göç etmiş ve Doğu Romalıları Hunları hatırlatmışlardır. Onlar da tıpkı Hunlar gibi çeşitli kavimleri ve hayatla ilgili hiçbir sosyo-ekonomik ve kültürel bilgi ve deneyime sahip olmayan Slavları yanlarına alarak, parçalanan grupları birleştirerek hakimiyetleri altına alarak büyük bir devlet kurdular. Ortalama 250 yıl kadar Avrupa’nın siyasi tarihine yön verdiler³⁴⁸. Nitekim Attila’nın Hunlarıyla aynı kaynaktan gelen Avarlar sadece görüntü olarak onlardan farklıydılar. Bu tek farkları ise sırtlarına kadar inen iki taraflı saç örgüleridir³⁴⁹.

2.1.1. Avarlar’ın Avrupa’ya Gelmeleri

Doğu Roma İmparatoru Justinianus(527-565) zamanında Göktürk hakimiyetine girmek istemeyen Avarlar, iki yüz bin kişilik bir ordu ile batıya doğru hareket etmişlerdi. Yalnız aralarında Tarniah, Kotzager ve Zabender isimli üç kabile eski yurtlarında kalmışlardı³⁵⁰. Bu sırada İmparator Justinianus tarafından başlatılan seferler başarıyla sonuçlanmıştı. Doğu Roma bir taraftan 534 yılında Kuzey Afrika’daki Vandalları hakimiyeti altına almış, bir taraftan da 534-552 yıllarında İtalya’daki Ostrogotların devletini ortadan kaldırmıştı. Ancak İran’a karşı üstünlük elde edilememiş, yirmi yıl boyunca süren savaşlar Doğu Roma İmparatorluğu’nu yorgun

History of Menader The Guardsman, Liverpool 1985; İsmail Mangaltepe, Bizans Kaynaklarında Türkler, Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul 2009.

346 Rasony, s.79; Orkun, s.152.

347 Kafesoğlu, Türk Milli...s.153.

348 Michael Whitby, Essential Histories Rome at War AD 293-696, Osprey Publishing, 2002, s.25; Yusuf Hamzaoglu, “Slovenya’da Avar İzleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.688.

349 R. Grousset, s.199; Hersak, s.644; İsmail Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muharasası”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.10, 2006, s.1; Balkanlar El Kitabı, C.I, (Çev., Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ), KaraM Vadi Yay., Ankara-2006, s.87.

350 Orkun, s.153.

düşürmüştü³⁵¹. Bir de Karadeniz'in kuzeyinde Hunlardan arta kalan topluluklar yani Kutrigur Bulgarları³⁵² ve Slavlar Doğu Roma'nın Balkan topraklarını huzursuz etmekteydi³⁵³. Tam bu sırada "Kavimler Kapısı"ndan Avarların gelmesi Doğu Roma tarafından öğrenildi ve tedbirler alınmaya çalışıldı³⁵⁴.

Avarlar'ın Batı'ya hareketi nedeniyle Sabirler önlerinden kaçmaya mecbur olmuşlar, onlar da Saragur ve Onogurları yerlerinden oynatmışlardı. Avarlar, bundan sonra ilerledikleri bölgelerde her temas ettikleri kavim üzerinde önemli tesirler bırakmışlardı³⁵⁵. 558 yılında "Hakan" ünvanı alan Bayan³⁵⁶, Kuzey Kafkasya'da

351 Prokopius, Bizans'ın Gizli Tarihi,(Çev., Orhan Duru), Türkiye İş Bankası Yay.,İstanbul-2005, s.115.

352 Kutrigur Bulgarlarına karşı Doğu Roma yine ünlü politikalarından biri olan düşmanlarını birbirine kırdırma yolunu deneyerek Utrigur Bulgarlarını kullanmaya çalışmıştır. Bu nedenle İmparator Justinianos Utigurların lideri Sandilkh'e baskı uygulayarak onu Kutrigur lideri Zabergan'a karşı savaşması için ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca ona eğer Kutrigurları yok ederse Kutrigurlara ödenen verginin hepsini vereceğini söylemiştir. Ancak Sandilkh soydaşlarını ortadan kaldırmanın kötü ve uygunsuz bir davranış olduğunu söyleyerek "... çünkü onlar sadece bizim dilimizi konuşmuyor, bizim gibi çadırlarda yaşamıyor, bizim gibi giyinmiyor ve bizim gibi yaşamıyorlar, onlar aynı zamanda başka liderleri takip etseler bile, bizim akrabalarımızdır. Ne var ki, Kutrigurları Atlarından yoksun bırakacağız ve onların sahibi biz olacağız, böylelikle binekleri olmadan Romalıları talan edemeyecekler" demiş ve Doğu Romalıların bu oyunlarına alet olmayacağını bildirmiştir. Bkz. R.C Blockley, The History of Menader The Guardsman, Liverpool-1985, s.43;Mangaltepe, Menandros Protektor... s.38-39.

353 J.B Bury, History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian, Volume II, St. Martins Press, Newyork-1923,s.156-159.

354 Kurat, s.25-26.

355 Rasony, Tuna Köprüleri, s.7;Bkz. Harita 3.Berkay, s.78.

356 Bayan Han'ın hüküm sürdüğü dönem ile ilgili çeşitli görüş ayrılıkları vardır. Bir çok tarihçi Bayan Han dönemi ile ilgili farklı tarihler vermiştir. Mesela Gyula Moravcsik, 568-582 yılları arasında hüküm sürdüğünü belirtirken, J.B Bury ise 558 yılında Avar Hanı'nın Kandik olduğunu söyler ki Doğu Romalı tarihçi Menandros Protektor'un verdiği bilgilere göre de Kandik Han değil Doğu Roma'ya gönderilen bir Avar elçisidir. Z. V. Togan ise 626 yılında İran ile İstanbul kuşatması ittifakının Bayan Han tarafından yapıldığını kaydeder. A.N Kurat ise Avarların İmparator Justinianos'a(527-565) elçi göndermelerinin tarihini 562 olarak kaydetmiştir. Bu bilgiden hareket edilirse Bayan Han'ın hükümdarlığının başlangıcı 558 yılından sonradır. Ancak 565'te Justinianos'un ölümünden önce olduğu söylenebilir. Ancak kesin olarak Hakanlığa ne zaman geçtiği ve ne kadar süre hüküm sürdüğü bilinmemektedir. Ancak Menandros Protektor'un eserinde 582 yılı Sirmium kuşatması sırasında halâ Bayan Han'ın isminin zikredilmesine bakılırsa bu tarihe kadar hüküm sürdüğü kesindir. Sirmium kuşatmasından sonra yapılan Avar-Doğu Roma Antlaşması(14 Ağustos 582), iki yıl kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak Avarlar'ın saldırıya geçmesi üzerine anlaşma bozulmuştur. Bunun üzerine Doğu Roma elçileri Han'ın huzuruna gelerek onu ikna etmeye ve barışı sağlamaya çalışmışlardır. Antlaşmanın iki yıl sürdüğünü hesap edersek elçilerin gelişi 584-585 yıllarına tesadüf etmektedir. Elçilerin Avar Hanı'na İmparatorun, Han'ın atalarına karşı göstermiş olduğu hoşgörüden bahsetmiştir. Bu konuşmalara bakılırsa tahtta bulunan Han Bayan değil, bir başkasıdır. Çünkü elçilerin Han'a kendisinden öncekilere duyulan hoşgörüden bahsetmesi Han'ın yakın zamanda değiştiğini göstermektedir. Bu bilgilerden hareketle ortalama bir dönem belirleyecek olursak Bayan Han'ın 558-583 yılları arasında bir tarihte hüküm sürmüş olduğu söylenebilir. Bkz. Mangaltepe, Avar Hakanı...,s.170-175;Blockley, The History of Menader..., s.241-243;Mangaltepe, Menandros Protektor... s.41;J.B Bury,II, s.166;Zeki Velidî Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Yay., İstanbul-1981,s.155;Kurat,s.28; Denis Sinor, Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yay., İstanbul-2000, s.286.

öncelikle Zaros(Sarasios) adlı Alan³⁵⁷ kralına başvurarak kendisini Doğu Roma İmparatoru ile tanıştırmasını, dostane ilişkiler kurulması konusunda yardımcı olmasını istemişti³⁵⁸. Zaros aracılığıyla İmparatorun yakın akrabası olan Lazica(Lazika)³⁵⁹ valisi Jüstin ile temasa geçildi. Zaros, Avarların Doğu Romalıları ile dostane ilişkiler kurmak istediğini belirtti. Jüstin bu durumu İmparator Justinianus'a iletince İmparator Avarların bir elçilik heyetini kabul etmeye razı oldu. Bundan kısa bir süre sonra Avarların elçisi Kandik heyetiyle beraber İstanbul'a gelmiştir(558)³⁶⁰. Akdeniz dünyasının dış çevresine dolayısıyla Doğu Roma'nın ilgi alanında olan bölgelerde bir şekilde siyasi bir vücut bulan topluluklar, güç ve kuvvetlerini ispatlayan faaliyetlerin ardından İstanbul'a elçi gönderirlerdi. Avarlar da aynı şekilde 558 yılında İstanbul'a elçilik heyeti gönderdiler. Bu heyet İstanbul'da büyük bir ilgi ile karşılanmıştı. Elbiseleri ve dilleri ile Hunlara benzeyen Avarların uzun ve örgülü saçları karşısında halk sokaklara birikmiş ve şaşkın kalmıştı³⁶¹. Avar elçisi Kandik, Doğu Roma'ya dostluk teklif etmiş, eğer kendilerine arazi verilirse, yıllık ödeme yapılırsa ve değerli hediyeler verilirse onlarla dostça geçineceklerini söylemişti³⁶². İmparator ise elçiye değerli hediyeler vererek Avar Hanı'na Valentin³⁶³ isimli elçisi ile kısa bir süre içinde cevap vereceğini bildirmişti. İmparatorun asıl niyeti Balkanlar'da Bulgarlar'a ve Slavlar'a karşı onların askeri gücünden faydalanmaktı³⁶⁴. Bir süre sonra söz verildiği gibi Valentin Avar Hanı'na gönderilmiştir. Valentin, İmparatorun yıllık vergi ödeyeceğini ancak Avarların da Doğu Roma'nın düşmanlarına karşı savaşlar yapmasını talep ettiğini bildirmişti. Böylece

357 Bu dönemde Alanlar Kafkas Dağları'nın kuzey batı kısımlarında yaşıyorlardı. Bunlar daha önce Hun baskısından etkilenmeyen ve batıya göç etmeyen Alanlar'dı. Burada Lazica(Lazika) bölgesinden dolayı da Doğu Roma ile ilişkileri vardı. Bkz. Blockley, *The History of Menander...*, s.49;Mangaltepe, *Menandros Protektor...* s.40; İsmail Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar-Bizans Münasebetleri", (Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına), Dünya Yay., İstanbul-Şubat 2008, s.3.

358 Orkun, s.153.

359 Türkiye'nin Kuzey Doğusunda Gürcistan'da Kolhis(Colchis) olarak bilinen bölge. Bkz. Mangaltepe, *Menandros Protektor...* s.41.

360 J.B Bury, II, s.166.

361 Balkanlar El Kitabı, s.87.

362 Blockley, *The History of Menander...*,s.49;Mangaltepe, *Menandros Protektor...*,s.41; J.B Bury, II, s.166;Edvard Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C.V, (Çev., Asım Baltacıgil), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul-1995, s.200-201.

363 Valentin muhtemelen Doğu Roma'da önemli bir askeri görevde bulunan önemli bir şahıstı. Zira kıdemli kişilerin elçi olarak gönderilmesi devletler arası ilişkilerde büyük bir önem arz eder. Büyük Hun İmparatoru Attila da Doğu Romalılarından kendisine gönderilen elçilerin rütbeli kişilerden olması konusunda ısrarcı davranmıştır. Ayrıca Doğu Roma İmparatorunun yüksek rütbeli bir kişiyi Avarlara elçi olarak göndermesi, Avarlardan gelecek herhangi bir tehdide karşı duyulan korkunun önemli bir ifadesi olması gerekir.

364 Prokopius, s.127.

Avarlar ve Doğu Romalılar arasında dostça bir münasebet teşkil edilmişti³⁶⁵. 558 yılında yapılan bu anlaşma gereğince Avarlar, Sabirler, Onogurlar ve diğer kavimler üzerine saldırmışlar ve bu sırada birbirleriyle mücadele halinde olan Kutrigur ve Utigurlara da hücum ederek onları hakimiyetleri altına almışlardır³⁶⁶. Doğu Roma İmparatorluğu böylece bu kuzey ve kuzeydoğu kavimlerine karşı, bunları birbirlerine kırdırma siyasetini bir kez daha ön plana çıkarmıştı. Aksi halde onlarla savaşın getirebileceği ekonomik kayıp ve insan kaybı riski daha büyüktü. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı ve bekâsı için önemli bir savunma politikası uygulanmış oluyordu³⁶⁷.

365 Doğu Roma İmparatorluğu yöneticileri Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimlerin hareketleri ile yakından ilgilenmişlerdir. Çünkü bu kavimlerin hareketleri önünde sonunda Doğu Roma'nın Balkan eyaletlerinde etkili rol oynamıştır. Bu husus Hunlardan itibaren Doğu Roma'yı ilgilendirmekteydi. Daha sonra Avarlar ve Bulgarların hareketleri de aynı şekilde gerçekleşmiş onlar da Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a gelmişler ve Doğu Roma için önemli bir tehdit haline gelmişlerdir. Bu durumda Doğu Roma'nın barbar siyaseti karşımıza tehlikeli olmaya başlayan bir barbar kavmi bir başka kavime imha ettirmek şeklinde çıkıyor. Dolayısıyla burada da Doğu Roma'nın düşmanlarını birbirlerine kırdırma politikaları ön plana çıkmıştır. Avarlar bu savaşlarda ister yenilsin ister yensinler her iki durumda da Doğu Romalılar kârlı çıkacaklardı. Bkz. Kurat, s.60;;Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar... s.3.

366 Blockley, *The History of Menander...*,s.51;Mangaltepe, *Menandros Protektor...*,s.41; J.B Bury, II, s.166-167;Orkun, s.153-154;Kurat, s.26-27; Gibbon, V, s.201;Avarlar Kutrigurlar'ı hakimiyetleri altına almışlardı ancak Doğu Roma'ya karşı kendi önemlerini ispatlamak için bunu yaptılar. Zira Kutrigurlar 558 yılında Avar elçilik heyetinin Doğu Roma ile görüşmesinden sonra Balkanlara en büyük saldırıları yaptıkları gibi 562 yılı elçilik heyeti görüşmesinin hemen öncesinde de Balkanlara tekrar saldırıp Varna'yı ele geçirdiler. Böylece Avarlar Kutrigurları istedikleri zaman durdurup istedikleri zaman Doğu Roma'ya karşı salıvereceklerini göstermişlerdi. Bu Kutrigur Türklerine bağlı Doğu Slavları da özellikle ormanlık ve dağlık alanlarda atlı Avarlara yaya olarak hizmet etmişlerdi ki sayıca az ve atlı olan Avarlar bu alanlarda ilerlemekte güçlük çekiyorlardı. Böylece aslında Kutrigurların eşliğinde Balkanlar Avar-Slav ortak akınlarına maruz kalıyordu. Bkz. Balkanlar El Kitabı, s.88-89.

367 Doğu Roma'nın kuzey kavimleri ile mücadelede kullandığı stratejinin temelini Kafkaslar, Kırım ve Tuna olmak üzere başlıca üç bölge oluşturmuştur. Tuna, Kırım ve Kuzey Kafkasya'dan daha net bir sınır çizgisi teşkil ediyordu. Dolayısıyla Aşağı Tuna, Asya'dan gelen kavimlerin kullandığı yola komşuydu. Bu nedenle Doğu Roma'nın Kuzey Kafkasya ve Kırım'da uyguladığı stratejiden kurtulmayı başaran kavimler kolaylıkla Tuna'yı geçerek Balkanlar'a uzanabiliyordu. İstanbul ise denizden gelen saldırılara karşı çok iyi korunmasına rağmen Trakya üzerinden yapılan kara saldırılarına karşı gerektiği gibi korunamıyor ve zaman zaman bu kavimlerin tehdidi altında kalabiliyordu. Bkz. Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar... s.1-2.

geldiğini söylemişler ve İmparator tarafından kendilerine verilecek arazinin gösterilmesini istemişlerdi³⁶⁹.

Bu sırada Avarların Batı'ya göçlerini ve Doğu Roma İmparatorluğu'ndan arazi aldığını duyan Gök Türk hükümdarı derhal Doğu Roma İmparatorluğu'na elçiler göndermiştir. Bu elçiler Doğu Roma İmparatorundan esirlerinin iade edilmesi ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avarlarla müttefik olmasının kendi kendisini ne kadar küçülttüğünü söylemişlerdir. İmparator ise bir takım hediye ve vaadlerle elçileri geri göndermişti³⁷⁰. Bu sırada Roma sınır kumandanının tavsiyesiyle Avar elçileri önceki olaydan dolayı soğuk bir muamele görmüşlerdi. Huzura kabul için günlerce bekletilen Avar elçileri Han tarafından geri çağırılmış, elçilerin hareketinden önce de İmparator, Avarların Heruller ve Longobardların yoğunlukta yaşadığı Pannonia'ya yerleşmelerini söyledi³⁷¹. Ancak Pannonia'ya ulaşmak için buralara yakın yerlerde yaşayan Longobardlar ve Tisa havzasındaki Gepidler³⁷² ile mücadele edilmeliydi. Doğu Roma İmparatoru'nun asıl niyeti de zaten Avarları bir savaşın içine çekmekti. Bu yüzden Bayan Han bunu kabul etmedi. Doğu Roma ise bu yolla iki düşmanını birbirine kırdırmak istiyordu. Zira Avarların Tuna'nın güneyine geçmesi de Doğu Roma için tehlike arz ediyordu. Aynı zamanda Doğu Roma Gepidlerin elindeki Sirmium'u da kazanma şansına sahip olacaktı.³⁷³ Yine burada Doğu Roma İmparatorluğu'nun adeta savunma sisteminin bir parçası olan, zor durumda kaldığı anlarda sınırlarını tehdit eden yabancı kavimleri birbirlerine karşı kullanma politikası ön plana çıkmıştır³⁷⁴.

Justinianos döneminde Doğu Roma İmparatorluğu özellikle Akdeniz fetihlerine önem vermiş ve eski Roma'yı yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu nedenle kuzeydeki meseleleri geçici çözümlerle idare etmiştir. Örneğin, Avarlara kıymetli hediyeler ve para verilerek sınırlarında tehdit oluşturan kavimlere karşı Avarlar'ın yardım ve desteği

369 Balkanlar El Kitabı, s.87-88;Orkun, s.154.

370 Gibbon, V, s.200-203.

371 Blockley, The History of Menader...,s.53;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.43.

372 Avarlar, Macar ovasına girdiklerinde orada Gepidler ve Longobardlar bulunuyordu. Gepidler III. Yüzyıldan beri Macar ovasının kuzeyinde oturmalarına rağmen daha sonraları Hunların hakimiyetine girmişlerdir. Ancak Attila'nın ölümünden sonra oğulları arasında başlayan kavgaları fırsat bilerek ilk ayaklananlar Gepid'ler olmuştur. Bundan sonra Gepidler Tisa nehrinin doğusundan, aşağı Tuna'ya kadar uzanan bölgeleri ele geçirerek Attila'nın mirasından en büyük payı almışlardır. Dolayısıyla Avarların geldiği zaman bölgenin en kuvvetli kavmi Gepidlerdi. Doğu Roma İmparatorluğu ise Gepidlerle ittifak yaparak onlara sınır güvenliklerini sağlamaları karşılığında 100 libre altın ödemiştir. Daha önce Hunlara ödenen 2100 librelük altın göz önüne alındığında bu rakam Doğu Roma'ya çok uygun gelmiştir. Bkz. Şerif Baştav, "Avar İmparatorluğu", Makaleler-1, Berikan Yayınevi, Ankara-2005, s.497-498; Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.3.

373 Orkun, s.154-155;Kurat, s.28;Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.3.

374 Baştav, Avar İmp...s.498.

alınarak devlet tehlikelerden korunmuştur³⁷⁵. Fakat Balkan yarımadası buna rağmen büyük bir şekilde istilaya uğramış, Justinianos'un batıdaki zaferlerinin faturası doğuda çok ağır sonuçlar doğurmuştur³⁷⁶. Bunun yanında İmparatorluk bir taraftan savunma önlemlerini de ihmal etmezken bir taraftan da bugün kü Romanya'da yaşayan Ant'ları Avarlara karşı kışkırtmayı başarmıştır³⁷⁷. Bu nedenle Slavlara mensup Ant'ların³⁷⁸ isyanı üzerine Avarlar bu isyanı bastırmakla meşgul olmuş daha sonra Slavlar ve Vend'ler üzerine yürüyerek bunları da hakimiyetleri altına almışlardı³⁷⁹. Bu şekilde zaferden zafere koşan Avar ordusu ilerleyerek Thüning dağlarına kadar gelmişler ve burada Austrasia Frank'larının kralı Siegbert, Avarlarla Albis nehri civarında savaşmış ve onları yenmiş sonrasında aralarında anlaşma yapılmıştı (566)³⁸⁰.

Bu arada Doğu Roma İmparatoru Justinianus vefat etmiş, yerine II. Jüstin (565-578) geçmişti³⁸¹. Onun ölümünden sonra Doğu Roma İmparatorluğu büyük bir sarsıntı yaşamıştır. Justinianus ülkesini Hunlar'dan çok daha tehlikeli bir düşmanla Avarlar'la baş başa bırakmış haleflerini büyük sorumluluklar altına sokmuştur³⁸². Avarlar, yeni imparator Jüstin'in tahta çıkması üzerine ona Targit adlı elçinin başkanlığında bir heyet göndererek anlaşmayı yenilemek ve yıllık vergi almak istemişlerdi. Menandros Protektor'un aktardığına göre bu heyet İmparator'a şunları söylemiştir: "Ey İmparator, doğrudur ki babanızın hâkimiyetini miras aldınız, bu nedenle tıpkı babanızın yaptığı gibi onun arkadaşlarına menfaat sağlamalısınız ve babanız hayattayken yaptıklarının hiçbirini değiştirmeden, şu an ölü olduğu için kendinizi onun gerçek halefi olarak göstermelisiniz. Bu nedenle, aynı davranışlara devam edecek ve eşit derecede istekli bir biçimde sizin cömertliğinizden bahsedeceğiz. Ayrıca, eğer bize cömert davranılırsa, davranışlarınıza aynı şekilde karşılık vermemekten utanç duyacağız. Babanız bize hediyeler verince biz de hem de yapabileceğimiz halde Roma bölgesini istila etmeyerek

375 Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.4.

376 Diehl, s.40.

377 İmparator Justinianos'un aldığı bu savunma tedbirlerinden birisi Magister Militum(Askeri Hakim, Kumandan) lara verdiği büyük komutanlıklar idaresinde bütün sınırlarda, özel birlikler ile sınır güvenlik bölgeleri oluşturmaktır. Böylece istilacı kavimlerin karşısında "Devletin kamuflaj düzeni" denilen teşkilatı oluşturdu. Ve özellikle bütün sınırlarda stratejik noktalarda, saldırılara karşı birbirini takip eden engeller oluşturan bitişik kaleler hattı meydana getirdi. Bu kalelerin gerisi emniyet için şatolarla kaplandı. Bkz. C.Diehl, s.40; Balkanlar El Kitabı, s.88;Rasonyi, s.79.

378 Ant'lar Karadeniz'in kuzeyinde Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasında yaşayan içlerinde Slavların ve Sarmat toplulukların bulunduğu bir kavimdir. Bkz. Blockley, The History of Menader...,s.51;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.42.

379 Michael Whitby, s.25.

380 Orkun, s.155;Hersak, s.644.

381 Ostrogorsky, s.73.

382 Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.4.

sakin durup borcumuzu ödedik. Bizler, Trakya'yı sürekli istila eden komşu barbarları toptan yerle bir ettik ve hayatta kalanlardan hiçbirini Trakya sınırlarını geçemedi. Çünkü Roma İmparatorluğu ile dost olan Avarların gücünden korktular. Bu nedenle bizim için yapacağınız tek yeniliğin bize babanızın yaptığından daha fazla ödeme yapmanız olduğunu düşünüyoruz ve bu da bizi size babanızdan daha fazla yakınlaştıracak ve size daha fazla teşekkür borçlu olacağız. Olağan yıllık hediyelerimizi almak için geldik. Şunun farkında olmalısınız ki eğer liderimiz öncelikle bu hediyeleri alamaz ise sizlerin ve Roma Devleti'nin iyi bir dostu olamaz ve bunun için Romalıları saldırmayı planlar” diyerek Avarların isteğini net bir şekilde iletmıştır³⁸³.

Bu konuşmalar üzerine İmparator elçi Targit'e, yıllık vergiyi ancak bir hizmet karşılığında verebileceğini Avarların tehditlerinin işe yaramayacağını, hediye olarak elçilerin canlarını bağışladığını söyleyerek onları geri göndermiştir³⁸⁴. Bayan Han bu durumu kızgınlıkla karşılamış ancak Doğu Roma üzerine de herhangi bir harekette bulunmamıştı. Çünkü daha önemli bir mesele ile meşgul olması gerekiyordu. Bayan Han, Gepidlerle Longobardların arasında sürekli bir düşmanlığın olduğunu görerek bu durumdan yararlanmaya karar vermişti³⁸⁵.

2.2.1. Gepidlere Karşı Avar-Longobard İttifakı ve Zaferi

Longobardlar 565'li yıllarda halâ 540 yılında Justinianos tarafından, Gepidlerden sonra yerleştirildikleri Pannonia ve Noricum dolaylarında yaşıyorlardı. Longobard kralı Alboin'in Gepid Kralı Cunimund'un üvey kızı Rosamund'u kaçırması üzerine Alboin ile Cunimund arasında şahsi meseleden dolayı bir düşmanlık ortaya çıkmıştı. Aslında daha önceden Longobardların dostu olan Doğu Romalılar bu olaydan sonra taraf tutarak Gepidlere yardım etmişlerdir. Bu nedenle Gepidlerin gücünü kırmak için intikam hırsıyla dolu Alboin, Avar Hanı ile ittifak girişiminde bulunmuştu. Söz konusu ittifak Frank Kralı Siegebert aracılığıyla yapılacaktı. Çünkü Siegebert'in kız kardeşi Longobard Kralı Alboin'in eşi olduğundan siyasi koşullar da uygundu. Bu

383Blockley, The History of Menader...,s.93-95; Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.45-46.

384 Blockley, The History of Menader...,s.95;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.46-47;II. Justin'in Avarların isteklerini kendisinden önceki İmparatorun tam tersine reddetmesinin nedenlerinden biri Avarlar'ın Balkanlar'a inme tehlikesi karşısında yeni politikalar üretme düşüncesi ve onun diplomasiden habersiz oluşudur. Bunun yanında o sırada Avarların Franklarla mücadele içerisinde olmasının verdiği rahatlık, bir diğeri de Göktürklerin Doğu Roma'yı sarsan önemli tehditleridir. Zira II. Justin dönemin Doğu Roma ve Göktürkler arasında yapılan iki tarafında birbirlerinin düşmanına düşman dostuna dost olacağını temin eden 568-571 anlaşmaları da bozulmuştur. Bkz. Erdemir, s.28-29;Balkanlar El Kitabı,s.88;Mangaltepe, “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...”, s.3.

385 Orkun, s.155-156.

ittifak, Göktürk tehdidinin kendilerini takip ettiğini düşünen Longobardlar'a Avarlar kadar gerekliydi. Çünkü Longobard Kralı Alboin halkıyla beraber çok zor durumdaydı. Devleti Doğu Roma ve İtalya'nın kapıları üstünde kuruluydu. Önünde çok zengin ganimetler vardı ancak o bundan faydalanamıyordu. Çünkü İtalya Narses tarafından korunuyor Doğu Roma yolu ise kendisine kötü bir yenilgi tattırmış olan Gepidler tarafından kesilmişti³⁸⁶. Longobardlar eğer Avarlar kendilerine katılırlarsa yenilmez olacaklarını, Gepidleri ortadan kaldırırlarsa birlikte onların zenginliklerine ve topraklarına sahip olacaklarını söylediler. Ayrıca bu başarılırsa Avarların Trakya'ya ulaşarak Doğu Roma'ya komşu bölgelerden işe başlayacaklarını ve hiç çaba göstermeden Doğu Romalıların topraklarına hatta İstanbul'a bile girebileceklerini ve Doğu Romalıları savaş açmanın Avarların lehine olacağını belirttiler. Aksi takdirde Doğu Romalıların Avarların gücünü alt üst edebileceğini de eklediler³⁸⁷. Bayan Han, bu anlaşmadan daha fazla kâr elde etmek için öncelikle elçileri oyalamaya karar verdi. Daha sonra kendilerine katılamayacağını bildirdi. Uzun ricalardan sonra Avar Hanı gönülsüz bir şekilde ve sadece Longobardların hayvanlarının onda birini kendilerine vermesini, galip gelince de ganimetlerin yarısını ve Gepidlerin işgal ettiği arazinin tamamını Avarlara vermek şartıyla ittifakı kabul etmişti³⁸⁸.

Gepid kralı Cunimund bu ittifakı duyunca çok endişelenmiş ve derhal Doğu Roma İmparatorundan yardım istemesine rağmen boş vaatler karşısında kalmıştı. İmparator geçmiş deneyimlerinden Cunimund'un güvenilir bir insan olmadığını bildiği için ricasını sürüncemede bıraktı. Doğu Roma güçlerinin dağıldığını ancak en kısa sürede güçleri bir araya getirerek kendisine göndereceğini söyledi. Aslında bu cevabı vermekle İmparator, tarafsız kalarak galip gelen tarafı görmeyi beklemeye karar vermişti. Çünkü Doğu Roma Justinianos döneminde dahiyane bir ittifak sistemiyle komşu devletlerin gücünü eşitlemeye dayanan ve mükemmel uygulanan bir stratejiyle, Tuna sınırını güvence altında tutmayı hedefliyordu. Sonuçta Doğu Roma birlikleri Macaristan'da kimi zaman Longobardlar ile kimi zaman Gepid'ler ile ittifak yapmışlar ve bu toplulukları birbirine karşı koruma politikasını gayet başarılı yürütmüşlerdi. Ancak II. Justin tahta çıkar çıkmaz Justinianos'un sistemini terk etti ve sınırlarını kabilelerin ittifakı olmadan, kendi güçleriyle korumanın yollarını aramaya başladı.

386 Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.4; Gibbon, V, s.260-262.

387 Blockley, The History of Menander..., s.129; Mangaltepe, Menandros Protektor..., s.62-63.

388 Blockley, The History of Menander..., s.129-131; Mangaltepe, Menandros Protektor..., s.63-64; Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.4.

Dolayısıyla II. Justin'in bu politikasından ilk etkilenen Avarlar'dı. Buna paralel olarak da Gepid'lerin yardımlarına gitmek yerine onları Longobardlara karşı yalnız bırakmayı tercih etti ve hiç savaşmadan Sirmium'u ele geçirdi³⁸⁹.

Bu savaşta Gepidler yenilgiye uğramış, kral Cunimund, Longobard kralı Alboin tarafından öldürülmüştü. Bunun üzerine Gepidler, Sirmium'u Doğu Romalı kumandan Bonus'a teslim etmeyi tercih ettiler³⁹⁰. Bu olaydan sonra Gepidler tarih sahnesinden silindiler. Nitekim bunların bir kısmı Longobardlar'a katılırken bir kısmı da Sava nehrini geçerek Doğu Romalılara teslim oldular. Longobardlar ise Avarlar gibi tehlikeli bir kavimle komşuluk yapmaya cesaret edemediklerinden Macar ovasını terk ederek Kuzey İtalya'ya girdiler ve Po ovasına yerleştiler(568). Longobardlar bu hareketleriyle Avarlardan kurtuluşu gerçekleştirmiş oldular³⁹¹. Avarlar ise kendi güçleri sayesinde Macar ovasında tek başlarına kalmayı başardılar³⁹². Avarların bu zaferinden sonra hemen hemen bütün Macar ovası tarihte ilk defa tek bir siyasi iktidarın hakimiyeti altına girmişti. Ayrıca Avarların hakimiyetleri altında yaşayan Slav kavimleri de tarihlerinde ilk defa tek bir siyasi iktidarın çatısı altında bir araya gelmişti. Bayan Han devlet merkezini Tuna ve Tisa ırmakları arasında bir yere naklederek ileride gerçekleştirmek istediği seferleri için önemli bir yere sahip olmuştu. Bayan Han zamanında İmparatorluğun sınırları Dinyeper nehrinden Elbe ırmağına kadar, Kuzey denizinden Adriyatik kıyılarına kadar uzanıyordu. Böylece II. Justin'in kuzey siyasetindeki yanlışlık Akdeniz siyasetini de boşa çıkaracaktır. Çok büyük zahmetlerle yeniden ele geçirilen İtalya aradan fazla zaman geçmeden göçmen Longobardlar tarafından ele geçirilmişti³⁹³.

2.2.2. I. Sirmium Kuşatması (568-569)

Bayan Han, Doğu Romalıların daha önce Gepidlerden aldığı Sirmium şehrini ele geçirmeyi hedefliyordu. Bunun için aniden şehre hücum etmiş ancak başarılı olamamış, geri çekilmek zorunda kalmıştı. Daha sonra Bayan Han şehre elçiler göndererek şehir kumandanı Bonus'tan bir takım isteklerde bulundu. Elçiler Bonus'a şunları söylediler:

389 Blockley, *The History of Menader...*,s.131;Mangaltepe, *Menandros Protektor...*,s.64;Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.4-5;Hersak, s.645;Orkun, s.156.

390 Hersak, s.645;Orkun, s.156.

391 Rasony, s.79;Balkanlar El Kitabı, s.88;C.Diehl, s.48;Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.5;Hamzaoglu, s.688.

392 Süleymanova, s.674;Rasony, *Tuna Köprüleri*, s.8.

393 Kafesoğlu, *Türk Milli...*s.154;Baştav, *Avar İmp...*s.499;Balkanlar El Kitabı, s.88.

“Savaşın başlamasından ötürü sadece bizi suçlamayın. Buna siz neden oldunuz. Bir sürü mücadeleyle ve zorluğa katlanarak ve uzaklarda dolaşarak, bu bölgeyi güç bela aldım ve siz zorla onu benden aldınız. Ayrıca, fetih hakkı ile benim olan Usdibad’ı da benden aldınız. Ayrıca, İmparatorunuz bir değil iki değil, sürekli kötü hareketlerde bulundu ve yapması gereken şeylerden herhangi birini yapmayı reddetti. Sizden bu kadar haksızlık gördükten sonra, ordulara başvuruyorsam, bunun suçlusu ben değilim. Fakat şimdi, eğer bir anlaşma ve barış hakkında bizimle konuşmak isterseniz, biz hazırız. Kendi avantajınıza bakmak ve barışı savaşa tercih etmek size kalmış”³⁹⁴. Böylece Bayan Han şehrin terk edilmesini ve şehri Doğu Romalılara veren bir Gepid olan Usdibad’ın iadesini istemişti. Çünkü bütün Gepidler kendilerinin esiri olduğunu onlara ait her şeyin de Avarlara ait olduğunu düşünüyordu.. Bonus ise bu sözlere karşılık şu cevabı verdi:“ ilk olarak, savaşı biz başlatmadık ve size saldırmadık. Tam tersine, siz Roma bölgesine saldırdınız. Ayrıca, İmparator size para vermeye karar verdi. Fakat sizin kibrinizi, normal barbar davranışından öte böbürlenmenizi ve gücünüzü aşan küstah tehditlerinizi öğrenince, akıllı bir adam olduğu için uygun olanı yaptı. Şimdi yapmamız gereken şey barış yapmak için seçtiğiniz bu elçileri İmparatora göndermektedir. İmparator’un onayı olmadan kesinlikle herhangi bir şey söyleme ve yapma yetkimizin olmadığını bilmelisiniz”³⁹⁵. Bu cevabı alan Bayan Han Doğu Roma İmparatorluğu’na hücum etmek için kendi kendine söz vermişti³⁹⁶.

Bu gelişmeler sonucunda Doğu Roma diplomasisi çok zorda kalmıştı. Doğu Roma Göktürk baskısından dolayı Avarlar ile anlaşamıyor Avarlar ise istekleri karşılanmadığı için Balkan eyaletlerine akınlar düzenliyorlardı³⁹⁷. Bu nedenle Bayan Han’ın emri üzerine on bin Kutrigur ve Utigur Sava nehrini geçerek Dalmaçya’ya girmiş, etrafı yağmalamış ve tahrip ederek birçok yeri işgal etmişlerdi³⁹⁸. Bayan Han İstanbul’a elçi Targit’i göndererek bu olayın kendisinin haberi olmadan gerçekleştiğini bildirdi. Avar elçisi Targit, İmparator’dan Kutrigur ve Utigurlara verilen meblağın kendilerine verilmesini, bu kavimlerin artık Avarlara tabi olduğunu ve Sirmium şehriyle, Usdibad’ın Avarlara verilmesini talep etmişti³⁹⁹. İmparator, bu talepleri

394 Blockley, The History of Menader...,s.135;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.66-67.

395 Blockley, The History of Menader...,s.135;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.66-67.

396 Blockley, The History of Menader...,s.135;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.68;Orkun, s.156-157;Rasony, Tuna Köprüleri, s.8.

397 Balkanlar El Kitabı, s.89.

398Blockley, The History of Menader...,s.137;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.68-69.

399 Blockley, The History of Menader...,s.139;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.69.

reddetmiş, hatta elçileri kendisine yönlendiren Bonus'u da görevden almıştı. Avarlar İstanbul'a birkaç defa daha elçi göndermişler ancak bu arada da savaş hazırlıklarına başlamışlardı⁴⁰⁰. İmparator, Avarlara karşı kumandan Tiberius'u göndermiş fakat bu teşkilâtsiz Doğu Roma ordusu Avarlara karşı duramayarak kaçmıştı⁴⁰¹. Bunun üzerine İmparator 571 yılında Avarlar ile anlaşmaya mecbur olmuş, yıllık vergi ödemeyi de kabul etmişti⁴⁰². Dolayısıyla Bayan Han da Sirmium'un kendisine verilmesi konusunda ısrarcı olmamıştı. Elçiler hediyeleri alıp yola çıkmışlar ancak yolda bazı haydutlar tarafından gasp edilmişlerdi. Bunun üzerine İmparator tekrar aynı hediyeleri geri vermeye mecbur olmuştu⁴⁰³.

578 yılında Doğu Roma İmparatorluğu tahtına Tiberius(578-582) geçmişti. 580 yılında Doğu Roma İmparatoru, Batı Göktürk hükümdarı İstemi'nin oğlu Türk Şad'a elçi göndererek tahta çıktığını bildirmiş ve İran'a karşı ittifak teklif etmişti. Fakat, elçi Valentin Göktürkler tarafından sitemler ve savaş tehditleri ile geri gönderilmişti⁴⁰⁴.

578 yılında Bayan Han, Slavlara elçiler göndererek yıllık vergi talep etmiş fakat Slavlar bunu kabul etmedikleri gibi elçileri de öldürmüşlerdi⁴⁰⁵. Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu'nun durumu ise çok karmaşık bir hal almıştı. İran kralı Hüsrev Anadolu ve Suriye'yi tahrip etmiş, Longobardlar İtalya'yı istila etmişti. Bunun üzerine idareyi

400Avar elçisi Targit ile İmparator arasında geçen konuşmaların ayrıntıları için Bkz. Blockley, The History of Menander...,s.139,141,143;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.70-72.

401 Blockley, The History of Menander...,s.149-151;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.74-75.

402 İmparatorluğun kuzey-batı sınırlarında çok kuvvetli bir güç haline gelen Avarlar'ın şiddetli saldırılarına karşı koyamayan Doğu Roma İmparatorluğu'nun güven içerisinde bağımsızlığını koruması ve geleceği bu anlaşmaya bağlıydı. Dolayısıyla çıkış yolu bulamayan İmparatorluğun Göktürkler'e rağmen Avarlar'la anlaşması mazur görülebilir. Bkz. Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.6.

403Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.76; Stephen Mitchel, A History of the Later Roman Empire AD 284-641, Blackwell Publishing,2007, s.405;Orkun, s.157-158.

404Gök Türk Kağanı'nın bu ittifak teklifine olumsuz cevap vermesinin sebebi hem Doğu Romalıların güvensizliği hem de Doğu Romalıların Avarlar ile anlaşma yapmasıdır. Kağan'ın bu duygularını ifade eden konuşma Menandros tarafından şu şekilde aktarılmıştır: "On dil kullanan ve tüm bu dillerde yalan söyleyen siz Romalılar değil misiniz? (on parmağını ağzına götürerek) şu an on parmağında ağzımın içinde ve siz Romalılar çok sayıda dil kullandınız. Bazen beni, bazen de kölelerimi, Avarları kandırdınız. Uzun lafın kısıası, çeşitli dillerinizi ve haince planlarınızı kullanarak tüm kabilelere yaltaklanıp akıllarını çeldiniz, başlarına bir felaket geldiğinde onları terk ettiniz ve tüm faydaları kendinize sağladınız. Siz elçiler bana yalanlarınızla geldiniz ve sizi gönderen kişi aynı şekilde beni de kandırıyor. Sizi hemen ve hiç tereddüt etmeden öldüreceğim. Yalan bir Türk'e hiç yakışmaz ve ondan uzaktır. İmparatorunuz(II.Justinus), idarecilerden kaçan ve kölelerimiz olan Avarlar ile bir anlaşma yaparken, bana dostluktan bahsettiği için bunun cezasını ödeyecektir. İstedğim zaman, Avarlar Göktürklerin bir tebası olarak bana gelecekler. Kendilerine gönderilen kırbaçları görür görmez, yer yüzünün en derin yerine kaçacaklar. Eğer benimle karşılaşılırsa uygun olduğu üzere kılıçlarla değil tıpkı karıncalar gibi, atlarımızın nalları altında çiğnenerek ölecekler. Avarların akibetinin bu olacağından emin olabilirsiniz."Bkz.Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.76-83;Erdemir, s.31;Balkanlar El Kitabı, s.89;Orkun, s.157-158;Taşağıl, s.33.

405 Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.84-85.

eline alan Tiberius çeşitli milletlerden topladığı ordu ile Hüsrev'in üzerine yürümüş ve onu mağlup etmişti⁴⁰⁶. Bu sırada Balkanlar'ın kuzeydoğusundan gelen Slavlar, Balkanlar'da müthiş bir tahribatta bulunmuşlardı. Bu Slav akınlarının asıl sebebi ise, Doğu Roma'nın uzun yıllardır kuzey cephesini ihmal etmesi ve Avarlar ile mücadele halinde olması ayrıca İran ile sürekli savaş halinde olmasıdır⁴⁰⁷. Dolayısıyla Slav akınları sırasında Doğu Roma İmparatorluğu, İran ile savaş halinde olduğu için onlara karşı koyacak bir orduya sahip değildi. Bunun üzerine Doğu Romalılar Avarlardan yardım isteyerek Slavlardan intikam almak istemişlerdi. Bayan Han, zaten Slavlardan öldürülen elçilerin intikamını almak istediği için bu isteğe olumlu cevap vermiştir. Derhal 60.000 kişilik bir orduyla Pannonia'dan İlyricum'a geçmiş, oradan da Tuna nehrini geçerek Slavlar'a hücum etmiştir. Bu hücum karşısında dayanamayan Slavlar çareyi kaçmakta bulmuşlardır. Avarlar ise Slavların topraklarını tahrip ve yağma ederek birçok ganimet elde etmişlerdir⁴⁰⁸. Bu gelişmelere bakılırsa Avarlar Doğu Roma'nın bu karmaşık durumundan yararlanmayı ihmal etmemişler ve Slavları hakimiyetleri altına almışlardır⁴⁰⁹.

2.2.3. II. Sirmium Kuşatması(579-582)

Bu yıllarda Doğu Romalılar ve Sirmium ve Singidinum şehri kumandanlarıyla iyi ilişkiler içinde bulunan Bayan Han bir takım inşaat faaliyetleriyle meşgul olmaya başlamıştır. 582'de Doğu Roma İmparatorundan hamam inşa etmek için ustalar istemiş, bunlara Tuna üzerinde bir köprü yaptırmaya başlamıştı. Bir taraftan da Doğu Romalıların gemilerle saldırıya geçebileceğini hesap ederek yukarı Pannonia'da bulunan bütün gemileri toplatmış, bunlar üzerinde biraz tadilat yaptırarak savaş gemileri oluşturmuş ve bu filoyu Singidinum'a göndermişti. Bu gemiler Singidinum ve Sirmium arasına gittikleri sırada Sirmium yarımadasına da bir ordu göndererek Sava ırmağı yanında Sirmium'un karşısında bir karargâh kurdurmuş ve bunu takiben köprünün inşasına başlanmıştı⁴¹⁰. Bunu gören Singidinum kumandanı Sethus, Bayan Han'dan bu olayın izahını istemiştir. Bayan Han da Slavlara karşı savaşlardan dolayı gerek Romalıların gerek Avarların menfaati gereği bazı inşaatlar yaptığını söylemişti. Ayrıca

406 Orkun, s.158.

407 Balkanlar El Kitabı, s.89.

408 Blockley, The History of Menader...,s.191-195;Balkanlar El Kitabı, s.89;Orkun, s.158-159.

409 Rasonyi, s.80-81;Sinor, s.286; Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.6.

410 Blockley, The History of Menader...,s.217-219.

Slavların kendisine vermesi gereken yıllık vergileri reddettiklerini⁴¹¹ ve kendilerine gönderilen Avar elçilerini de haksızca öldürdüklerini belirtmiştir. Bütün bunlara rağmen Sethus İmparatorun izni olmadan inşaatın devam etmesine izin vermeyeceğini bildirmişti. Bayan Han da bunun için şahsen İstanbul'a gideceğini ve İmparator'dan gerekli izni alacağını ancak o zamana kadar inşaatın yarım kalmaması için devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Eğer çalışanlara tek bir ok atılırsa savaşaacağını ve köprünün inşasında kesinlikle kötü bir niyet olmadığını, bu konuda yemin bile edeceğini eklemiştir. Bunun üzerine Doğu Roma kumandanı İmparator'dan cevap gelene kadar Bayan'a inanmak zorunda kalmıştı. Şehrin dışında her iki taraftan gelen ordular özel bir törenle karşılaşmışlar, Bayan Han kılıcını çekerek Avar gelenekleri ile şu sözleri söyleyerek yemin etmişti: "Eğer Sava nehrinde köprü inşa ederek Romalılara zarar ıka niyetinde isem mahvolayım, Avarlar mahvolsun, gök üstünüze yıkılsın, gökteki Tanrının ateşli oku öldürsün, dağlar ve ormanlar başımıza yıkılsın ve Sava nehri bizi boğsun"⁴¹². Aynı sözleri Doğu Roma geleneklerine göre İncil'i elinde tutarak tekrarlamıştı. Bundan sonra kendisi İstanbul'a gidemeyeceğini ve elçi göndereceğini bildirmiş, kumandan da bunu kabul etmişti. İstanbul'a giden elçiler Han'ın hem kendisinin hem de Romalıların düşmanı olan Slavları yok etmek istediğini Avar askerlerinin Slavlara karşı hareket edebilmesi için bir filo tedarik edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. İmparator bunu duyunca Han'ın asıl niyetinin Sirmium'u almak olduğunu anladı. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu orduları o sırada Ermenistan ve Mezopotamya'da İranlılara karşı savaştığı için İmparatorluğun askeri birliği yoktu. Bu nedenle Han'ın ne planladığını anlamamış gibi görünmek için Slavlara saldırmak için kendisinin de istekli olduğunu söylemiştir⁴¹³.

Köprü tamamen inşa edildikten sonra Bayan Han 582 yılında İmparatora "Solak" adlı bir elçiyi göndererek Sava'da bir köprü inşa edildiğini, bunun Sirmium'un

411 579 yılında Avar Hanı Sava nehri üzerine bir köprü inşa etmesinin gerçeğini Slavlara karşı olduğunu açıkladığına göre tam anlamıyla Eflak Slavları Avar hakimiyetine alınmamıştır. Ancak Slavların bir yıllık vergi ödemek zorunda olduğunu da söylemesine bakılırsa Avarlar'ın 578-579 seferlerinde belli bir başarı elde ettiklerini ve muhtemelen çeşitli Slav kabileleri ile anlaşmalarını düşünebiliriz. Han'ın yıllık vergi istemek için gönderdiği elçisi öldürüldüğüne göre yapılan anlaşmanın çok güçlü olmadığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Han Eflak Slavları'na karşı yeni bir akın planlıyordu ki 578-579 yıllarında onlara boyun eğdirmiş olsa bile bunun geçici olduğu ve sağlam bir dayanaktan yoksun olduğu söylenebilir. Bkz. Tıbor Zivkovic, "Avarlar ve Slavlar Arasındaki İlişkiler(579-626)", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.659.

412 Blockley, The History of Menander...,s.219-221;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.87-88;Sinor, s.286;Orkun, s.159-160.

413 Blockley, The History of Menander...,s.223;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.89-90;Orkun, s.160.

mahvolması anlamına geldiğini çünkü Sava kapatılırsa şehre ne erzak ne de kuvvet gönderilemeyeceğini, bunun için altın veya vaadlerin hatta tehditlerin faydasız olduğunu söylemiştir. Ayrıca kendisi için Sirmium'un alınmasının hayati bir önem arz ettiğini ve aslında Gepidlerden sonra bu şehrin kendisine ait olması gerektiğini bildirmişti⁴¹⁴.

İmparator Tiberius(578-582), bu olay karşısında hiddetlenerek şu cevabı verdi: “Herkes için açıktır ki Kağan, ordularının gücü veya cesareti veya akıl yoluyla değil, barış anlaşmasını ve yemin ettiği Tanrıyı reddederek tarafımızdan ayrıldı. Fakat ihanetinin ona hiçbir kazanç sağlamayacağını düşünüyorum. Gönüllü bir biçimde Sirmium şehrini teslim etmektense iki kızımın birinin onunla nişanlanmasına bile rıza gösterebilirim. Şehri zor kullanarak alması gerekse bile, hakaret ettiği Tanrının vereceği cezayı bekleyerek, Roma Devleti’nin herhangi bir bölümünü terk etmeye razı olmayacağım”⁴¹⁵. Bu yaşananlar sonucunda Avarlar ile Doğu Roma arasında savaş ihtimali belirmeye başlamıştı.

Doğu Roma bir taraftan asker toplarken diğer taraftan da Sirmium’a kuvvet göndermişler, Sava nehrinin Casia ve Carbonaria adlı iki küçük adasındaki Doğu Roma askerleri de Avarların kuşatma hareketini izlemeye başlamıştı. Fakat Sirmium halkı açlıktan korkarak ya barış ya da kesin bir savaş istiyordu. Bayan Han da Doğu Roma kumandanı Theognis’den nehrin kenarında bir görüşme talep etmiş, kumandan gemide, Bayan Han da at üzerinde birbirlerine yaklaşmışlardı. Bayan Han attan inmiş, değerli eşyalarla süslenen bir çardak altına konulan altın bir sandalyeye oturmuş, yüzüne de Romalıların ok atma ihtimaline karşı bir kalkan tutulmuştu. Böylece görüşme başlamıştı. Ancak görüşme sonunda bir anlaşma sağlanamamış, kumandan Theognis kızgınlıkla Bayan Han’a “Romalıların gözü önünden uzaklaş...silahını al... yarın benimle muhakkak harbetmek fırsatını bulacaksın...” demiştir⁴¹⁶. Fakat aradan günler geçmesine rağmen Doğu Roma ordusu savaşmamıştı. Bu fırsatı değerlendiren Bayan Han da şehri Dalmaçya tarafından sıkıştırmak için bir ikinci köprü inşa ettirmişti⁴¹⁷. Birkaç hafta sonra yüzbin Slav Tuna’yı geçerek Moesia ve Trakya’ya girmiş ve

414 Blockley, The History of Menader...,s.225;Orkun, s.160.

415 Blockley, The History of Menader...,s.227;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.91-92.

416Blockley, The History of Menader...,s.239;Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.92-93;Orkun, s.160-161.

417 Orkun, s.161.

tahribata başladıkları haberi gelmişti⁴¹⁸. Sirmium ise her taraftan kuşatılmış ve açlıkla yüzyüze gelmiştir. Bu durum karşısında İmparator Sirmium'u feda etmekten başka bir çare bulamamıştı(13-14 Ağustos 582)⁴¹⁹.

Bayan şehri teslim alırken halkın bütün eşyalarını şehirde bırakmalarını ve İmparatorun üç yıllık vergi olmak üzere 80.000'den 240.000 altın vermesini ve eşinin biriyle ilişki kuran bir Avarın Doğu Roma İmparatorluğu içinde her nerede olursa olsun hemen yakalanarak kendisine verilmesini talep etmişti. Dolayısıyla bir kez daha Doğu Roma İmparatorluğu barışı satın almak zorunda kalmıştı⁴²⁰. Sirmium'un alınmasından sonra Avarların güç ve kudreti iyice artmıştı. Çünkü Sirmium Avarlar'ın Doğu Roma üzerine yapacakları akınlarda üs olarak kullanabilecekleri ve askeri faaliyetlerini rahatça yürütebilecekleri bir merkezdi ve Bayan Han artık burada ikâmet etmeye başlamıştı. Böylece Orta Tuna kesin olarak Avarlar ve Doğu Roma arasında sınır olmuş, Balkanlar'ın istilası için büyük bir kapı açılmış, Hun İmparatorluğu gibi büyük ve önemli bir imparatorluk kurulmuştu⁴²¹.

Bu savaşlardan sonra Bayan Han, Avrupa'daki Avarların sayısının azaldığını görmüş, bu nedenle maiyetindeki insanların sayısını arttırmak için doğu yolunu kullanarak doğuda kalan üç kabilenin yani Tarniah, Kotzager, Zabender kabilelerine kendisine katılmalarını teklif etmiş, bunlar da Avrupa'ya gelerek Bayan Han'a katılmıştı⁴²².

Bayan Han böylece kuvvetini arttırdıktan sonra öncelikle Thüring'teki yenilginin acısını çıkarmak için Frank topraklarına girmiş ve onları yenilgiye uğratarak kralları Siegbert'i esir almıştı. Kral daha sonra yüksek bir meblağ karşılığında serbest bırakılmış ve ikisi de birbirlerine karşı savaş ilan etmeyeceğine dair söz vermişlerdi. Birkaç yıl sonra Bayan Han, Slavları takip ettiği bir sırada erzak tedarik etmek için Frank topraklarına girmiş, Frank kralının kendisine gereken erzağı vermesi halinde üç gün içinde bölgeyi terk edeceğine dair söz vermişti. Her iki taraf da verdiği sözde durmuş gerekli erzağı alan Bayan Han Frank topraklarını terk etmişti⁴²³.

418 Slavlar'ın Doğu Roma'ya karşı bu saldırılarına bakılırsa Bayan Han onları hakimiyeti altına almayı başarmıştır. Bkz. Hamzaoglu, s.688.

419 Hersak; s.646;Orkun, s.161;Mangaltepe, "Avar Hakanı....", s.175.

420 Michael Whitby, s.60.

421Mangaltepe, Menandros Protektor..., s.94-95; Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.6;Orkun, s.161;Rasony, s.80;Michael Whitby, s.59;Zivkovic, s.659.

422 Orkun, s.161-162.

423 Mangaltepe, Menandros Protektor..., s.61-62;Rasony, s.79;Orkun, s.162.

582 yılında Doğu Roma İmparatoru Tiberius vefat etmiş, yerine damadı Mavrikios(582-602) geçmişti⁴²⁴. Bunun üzerine yeni İmparatora elçiler gönderen Bayan Han İmparator ile iki yıl süren ve 80.000 altın yıllık vergi karşılığında bir anlaşmaya varmıştı⁴²⁵. Theophylact Simocatta bu olayı eserinde bize şöyle aktarmıştır: “Şimdi, tarih ağını örmeye ve barbar savaşlarının kayıtlarını tutmaya başladığım için, olayların yakınlığı ve düzenlemenin uygunluğu nedeniyle, ilk olarak Avarlara karşı başlatılan hareketten bahsedeceğim. O zamanlar, hızlı bir şekilde sayısız şiddet eylemine girişmişlerdir. Bu insanlar göçebe olarak yaşayanlar arasında en güvenilmez ve doymak bilmeyen ulus olan, Tuna’nın yakınlarında yaşayan Hunlardır, Avarlar’dır⁴²⁶. Bu insanlar İmparator Mavrikios’a bir elçi yolladılar. Avrupa’da yaşayan Romalılar arasında çok ünlü olan Sirmium adındaki büyük şehri ele geçirmişlerdi. Bu şehir, İmparator Mavrikios, İmparator olmadan hemen önce ele geçirilmiştir. Şartlar ünlü Menandros tarafından tamamen açıklanmıştı. Tüm detayları anlatmak için yeterince zamanım yok. Ama belirtmeliyim ki durum çok net olarak rapor edilmişti. Eleştiri getirmek zaman kaybı olacaktır. Şehir Avarlar tarafından ele geçirildikten sonra bir anlaşmaya varıldı. Bu durum barışın gelmesini ve ortamın sakinleşmesini sağladı. Böyle büyük bir yıkımdan sonra kabul edilen şartlar Romalılar için yüz kızartıcıydı. Antlaşma öncesinde hakimlerin üstün olanların tavrı sergilendi, barbarlara görkemli hediyeler sunuldu. Avarlara her yıl 80.000 altın para, gümüş ticari meta ve altınlarla bezenmiş elbise şeklinde verilecekti”⁴²⁷.

Avarlar daha sonra tekrar yeni imparatora elçi göndererek yıllık verginin 80.000 altından 100.000 altına çıkarılmasını talep etmişler ancak İmparatorundan olumsuz cevap almışlardı. Simocatta bu olayı eserinde bize şöyle aktarmıştır: “Antlaşma sadece iki yıl sürdü. Hun(Avar) Kağan’ı Romalılara karşı kibirli bir tavır sergiledi. Barış bitmeden önce bir söylenti yayıldı. Romalılar arasında büyüklüğü ve güzelliği ile eşsiz çok sayıda yaratığın olduğu şeklinde söylentiler yayıldı. Kağan, Roma İmparatorunun buraya gelip

424 İmparator Mavrikios, Strategikon adlı eserinde Avar tipi silahların ordusunda kullanıldığından ve Avar savaş taktiklerinden faydalandığını açık bir şekilde anlatmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Maurice’s, Strategikon, (Trans., George T. Dennis), Universty of Pennsylvania-1984, s.12,13,23,95,116.

425 Sinor, s.286; Mangaltepe, “VI. Yüzyılın İkinci Yarisında Avar...”, s.7.

426 Avarlar Hun değildir ancak yabancı kaynaklar genelleme yaparak Hunlardan sonra Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlar’a gelen kavimlerden Hun olarak bahsetmişlerdir. Bunun nedeni ise Hun hükümdarı Attila zamanında Hunların Romalılar üzerinde bıraktığı büyük tesirdir. Kitabında Hun(Avar) tabirini kullanan Simocatta da bunu ifade etmek istemiştir. Bkz. Simocatta, s.24;Stephen Mitchel s.403;Prokopius,75,82,83,115,127 vs.

427 Simocatta, s.23-24.

durumu kendi gözleriyle teşhis etmesini istedi. İmparator hızlı bir şekilde merakını gidermeyi başarmış ve ona kendisinin yetiştirdiği hayvanların en göze çarpanı olan bir fil göndermişti. Kağan fili görünce kendine yollanan bu Hindistan filini önceden teşhir etti. Sonra da imparator'a yolladı. Böylece İmparatoru küçümseyerek terör yaratmayı amaçlamıştı. Ben bunu söylemek zorundaydım, saklı tutamazdım. İmparatoru bu durum rahatsız edince Kağan'a altın taht yolladı. Kağan'ın bahtı açıldı. Taht hükümdarın hibesiydi ve İmparatorluk güçlenince taşınmıştı. Fakat sanki hediyein değersizliğinden kirlenmiş gibi kibirli bir şekilde mağrur bir havaya bürünmüş ve sanki ucuz ve yaygın bir şeymiş gibi, şatafatlı altın yatağı İmparatora geri göndermiştir. Ayrıca yıllık 80.000 altına ek olarak 20.000 altın daha istedi. İmparator öfkeyle bunu reddetti ve yeminini bozdu »⁴²⁸.

2.3. Bayan Han'ın Oğulları Dönemi

2.3.1. 583-609 Yılları Arası Avarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler

583 yılında muhtemelen Bayan Han'ın ölümü üzerine büyük oğlu tahta geçmiştir. Avar Han'ı⁴²⁹ tahta geçtiği aynı yıl aniden Singidinum şehrini kuşatmış ve başarıya ulaşmıştır. Böylece, Avarlara Balkan yolu tamamen açılmıştır⁴³⁰. Daha sonra Avar Han' Viminacium ve Augusta(Augusta Triana-Stara Zagora-Bulgaristan) şehrini zaptederek tahrip etmiştir. Oradan da hamamlarıyla ünlü olan Anchial(Pamorie-Bulgaristan) şehrine gelerek şehri ele geçirmişti. Burada hamamlardan istifade eden eşlerinin ricası üzerine şehir tahrip edilmemiştir. Avar Han'ı burada kamp kurarak Doğu Roma elçileri olan, senatoya terfi ettirilen ve Sicilya valisi olan Elpidius ve Romalıların Scribo olarak adlandırdıkları, İmparatorun korumaları arasında önemli bir yere sahip olan Comentiolus'u kabul etmiştir. Elçilerin neden bu harekete giriştiği sorusuna şu

428 Simocatta, s.24;Stephen Mitchell, s.406;Theophanes bu isteğin 583 yılının Mayıs ayında yapıldığını belirtir. Olayların gelişimi de bu tarihe isabet etmektedir. Bu tarihte İstanbul'da bir deprem olduğu da ifade edilmektedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Işın Demirkent, s.133.

429 Bayan Han'dan sonra yerine geçen Avar Hanlarının isimleri kaynakların yetersizliği nedeniyle bilinmemektedir. Bayan Han'ın ismini dahi bu ismi ilk defa zikreden bir Roma kroniği olan Menandros'un eserinden öğreniyoruz. Menandros'tan sonra Avar Hanlarının isimleri zikredilmemiştir. Bkz. Mangaltepe, "Avar Hakanı...",s.171-175.

430 Rasyonu, s.80.

cevabı vermiştir: “Bilmek istiyor musunuz maksadım nedir?... Arkasına saklandığınız uzun taş duvarları yıkmak...”⁴³¹.

Comentiolus, Avar Hanını sözleriyle ikna etmeye çalışmış ve şunları söylemişti: “Kağan, Romalılar sizin atalarınızın tanrılarınıza tapınmanıza, yemininizin gereğini yerine getirmenize, anlaşmayı hiçbir koşulda bozmamanız gerektiğine inanıyor. Barış arabası sizin şahsınızca devrilmemeli. Roma hükümdarlık hediyelerini ve Romalı nezaketini hatırla. Siz onların sizin atalarınızla komşuluk yaptıklarını ve dost olduklarını unutuyor gibisiniz. Onları bağışlamıyorsunuz. Romalıları zarar vermek için emriniz altındaki diğer uluslara baskı yapmamalısınız. Liderler açısından, hem gerçekte hem de ismen, tebaalarından daha basiretli olmaları uygun olduğu için, güç konusundaki üstünlükleri de iyi ahlak üstünlükleri ile uyumludur. Barış yanlısı oldukları için Romalılar sizin daha önce yaptığınız hataları ve işlediğiniz suçları unutmaya hazırlar. Onlar diğer bütün kavimler arasında insani değerlerinin yüksekliği açısından farklıdır. Bu nedenle size misilleme yapmamak amacıyla silahlanmıyorlar. Gelecek günlerin daha huzurlu olması için geçmişteki vahşi suçlarınızı umursamıyorlar ve sadece bir özür bekliyorlar. Ancak siz bu olumlu durumdan haberdar değilsiniz. Adaletin gözü kördür. Toprağın, sınırları savunacak insanların tamamen hakim olamayacağı kadar geniş ve çok. Tanrınız sizin kaderinizdir. Romalılar eski muhteşem günlerini unutmamışlardır. Bu nedenle çok büyük bir savaş hazırlığında olacaklardır. Ve büyük bir yıkıma imza atacaktadırlar. Savaş onlar için barıştan daha az önemlidir. Eğer düşman ısrarcı olmazsa düşünceleri barıştır. Dünya üzerinde Romalılardan başka hangi millet özgürlük, onur, toprak ve çocukları konusunda bu kadar hassastır? Eğer kanlı bir savaş olursa ve şartlar kötüleşirse en az önemli olanlar ne yapar? Birbirlerine zarar vermektan çekinirler. Peki, siz bu kadar savaşçı ve İmparatorluğa bağlı Romalıların böyle davranacağını mı düşünüyorsunuz? Bu umulduğu üzere çok kolay olmayacak ve sınırların en uzak noktasında olacaktır. Bugünkü kötü ve günahkâr görüntüyle övünmeyin, şu an için bu, istediğiniz sonuçları verebilir ancak kibirle oluşmuş bu düzen gerçek bir zafer değildir. Sizin kibirli tavrınız büyüktür ama Roma’nın gücü, İmparatorun gayreti, bağlı milletlerin desteği ve kaynaklarının çokluğu dünyadaki bütün uluslar arasında Romalıları farklı kılan dine aşırı bağlılık ve bütün

⁴³¹Simocatta, s.25; Orkun, s.162-163; Burada “uzun taş duvarla tabiri ” Uzun Surları kastetmektedir. Uzun Surlar, İstanbul’dan 40 km kadar uzaklıkta, Marmara Denizi ile Karadeniz arasında, İmparator I. Anasthasios(491-518) tarafından yaptırılmıştı.Bkz. Kafesoğlu, “XII. Asra Kadar...”, s.7.

bunların sonuçları da büyük olacaktır. Siz sadece onlara karşı savaşmak istediniz ama sonuçlarını düşünmediniz. Romalıları yok sayarak diğer kavimler arasında kendinize nasıl bir saygınlık sağlayabilirsiniz? Ya da kendinizi gelecekte nasıl garanti altına alabileceksiniz?

Tanrılarınızı önemsememeye başladınız, yeminler tutulmadı, anlaşmalar bozuldu, insanlarımız sizden zarar görmeye başladı. Onlardan gelen hediyeler sizin için kıymetsizleşmeye başladı. Bizi barış halinde bırakın. Durumunuzu şeytani tavırlarla hileler yaparak değiştirip bizi siz komşularımıza karşı savunmaya geçmeye zorlamayın. Roma sınırlarında olan topraklarınızda düşündüğünüzden daha fazla saygılı olun. Unutmayın ki sizler yabancı ve göçebeyken size ev verildi. Bu size doğulu eski kabilenizin yargılarından uzaklaştığınızda sunuldu. Dostluğun adil dengesini bozmayın. İnsanların merhameti küçümsemesini engelleyin. Tanrı adına yaptığınız yeminin, şeytani hale geldiğini halkınıza söylemeyin. Eğer arzunuz paraysa zaten çok cömert ve muhteşem bir hazineye sahip olan Romalılar bunu size verdi. Çok büyük bir ülkeniz var ve bu nedenle halkınız asla ülkenizde çok kalabalık olmayacak. Yeni gelen muhacirler asla bir şeylerin yoksunluğunu duymayacak. Geri dönün ve Romalıların size verdiği ülkenize gidin ve gücünüzü sınırlarınız dışında kullanmayın. Rüzgârlar ne kadar güçlü olursa olsun kökü derindeki ağaca zarar vermez. Bu ağaç çok yapraklı, dayanıklı gövdeli, gelişmiş kökleri olan bir ağaçtır. Cennet yağmurlarıyla zenginleşmiş, iklimlerle güçlenmiş, yanında akan sularla beslenmiştir. Ülkesinde topraklarında güçlenip yayılmak isteyen de akıllı olmalıdır. Cezalandırmayı tam zamanında yapmalı ve hata yapılmasına göz yummamalıdır. Bu düşünüldenden çok daha zarar verebilecek bir suçtur⁴³².

Buna son derece kızan Avar Han'ı hemen elçiyi zincire vurdurmuş, hapse attırmış ve çadırını parçalatmıştır. Bu aslında elçilik heyetini ölüme mahkum etmek demektir. Ancak ertesi gün Avar Han'ı çevresindeki ileri gelen Avar büyüklerinin ricası üzerine elçiyi öldürmemiş geri göndermişti. İmparatora elçilerini böyle aşağılanmış bir şekilde yollamanın yeterli olacağını, bu davranışının elçilerin kendi ülkelerinde cezalandırılmalarını garanti edeceğini düşünmüştü. Doğu Roma ordusu o sırada İran ile savaştığından İmparator Avarlara karşı hiçbir şey yapamıyordu. Avar Han'ı da kışın gelmesinden dolayı zengin ganimetler elde ederek geri dönmüştü⁴³³.

432 Simocatta, s.26-28.

433 Orkun, s.162-163.

584 yılında Doğu Roma İmparatorluğu Elpidius'u tekrar elçilik vazifesiyle görevlendirdi. Elpidius, Avar Han'ına kendisiyle beraber bir Avar elçisinin İmparatora gelip gelmeyeceğini sordu. Anlaşmanın tekrar görüşülebileceğini ve daha önceki anlaşmada belirlenen meblağın üzerine 20.000 altın daha eklenebileceğini ancak bu şekilde İmparatoru ikna edebileceğini söyledi. Avar Han'ı bunu kabul ederek Avarlar içinde çok büyük bir saygınlığı olan Targiti gönderdi. Targit'in Elpidius ile beraber İmparator ile görüşmesi sonucunda anlaşma sağlandı. Doğu Roma 80.000 altının üzerine 20.000 altın daha vermeyi kabul etmiş ve bu suretle barış yapılmıştı⁴³⁴. Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu şartlar altında barış yapması İmparatorluğun Avarlar karşısında savunma konumuna düştüğünü ve gerçekte neredeyse Avarların eline kadiğini göstermektedir. Bu durum Doğu Roma İmparatorluğu'nun İran ile savaş halinde olduğu her dönemde bu şekilde devam etmiştir⁴³⁵.

584 yılında yapılan anlaşmayla Avarlar ile barış yenilenmiş gibi görünüyordu ancak kısa bir barış döneminden sonra Avarlar tekrar harekete geçtiler. Bu açık bir saldırı değildi ama Slavların dağınık bir halde bırakılması nedeniyle Slavlar aracılığıyla yapılan bir saldırıydı. Slavlar Moesia ve Trakya'dan geçerek Doğu Roma topraklarına girmişler, buralarda tahribat yapmışlardı. Artık Doğu Roma'nın bölgedeki sınırlarını koruyan müstahkem mevkiiler ortadan kaldırılmış ve bunun sonucunda Avar ve Slav topluluklarının Balkanlar'a yayılması kaçınılmaz bir hale gelmiştir.⁴³⁶ Bu nedenle İmparator kaygıyla Konstantinopolis surlarının çevresinde askeri garnizonlar oluşturdu. Şehrin çevresinde çok iyi planlanmış bir savunma hattı oluşturuldu. İmparator kendisini koruyan askerleri de şehir dışına yerleştirdi. Comentiolus'a da kumandanlık görevi verildi. O da Trakya'ya giderek Slavlarla savaştı ve onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu başarısından dolayı Comentiolus'a Magister Militum Prasentalis(başkent çevresine yerleştirilen askeri birlik komutanı) ünvanı verildi⁴³⁷.

585 yılı yazında Comentiolus ordusunu toplayarak Adrianopolis'e gitti ve orada Ardagustus'un kumanda ettiği güçlü birliklerden oluşan Slav ordusuyla yüz yüze geldi geceyi geçirdikten sonra şehrin kuzeybatısındaki bir kale olan Ansinon kalesine ulaştı.

434 Simocatta, s.28;Orkun, s.162-163.

435 Sinor, s.287.

436 Ostrogorsky, s.74.

437 Simocatta, s.28-29.

Burada Slavları yenilgiye uğratarak onları Trakya'nın dışına doğru sürükledi ve yüklü miktarda ganimet elde etti⁴³⁸.

Bu sırada Avar Han'ının sarayında oturan bir din adamı Han'ın sarayında bulunan kadınlardan biri ile münasebette bulunmuş, bu da ortaya çıkınca yedi Gepid hizmetçisi ile birlikte İstanbul'a iltica etmeye mecbur olmuştu. Avarların Bokolabras(Büyücü) adını verdiği bu kişi İstanbul'da Avar Han'ının aleyhinde İmparatora birçok sözler söylemiştir. Han'ın yalnız özel hayatını anlatmakla kalmamış, politikasına ilişkin bilgiler de vermiştir. Hatta son defa Slavların, Doğu Roma'ya hücumunu Avar Han'ının düzenlediğini de söylemişti. Buna kızan İmparator bu sırada yıllık vergiyi almak için İstanbul'a gelen Avar elçisi Targit'i hemen hapsedtirmiş ancak daha sonra serbest bırakmıştı. Bu haberi alan Avar Han'ı ordusuyla Doğu Romalıların üzerine yürümüştür. Ratiaria(Arcar-Bulgaristan), Bonania(Vidin), Durostor(Silistre), Marcianopolis(Devnya-Bulgaristan) ve birçok şehri tahrip etmiştir. 586 yılı sonunda bu bölgeler adeta harabeye çevrilmiştir⁴³⁹.

Bu durum İmparatoru oldukça büyük bir yük altına sokmuştur. Şehirler zor kullanılarak alınmıştı. Bunun üzerine İmparator, Comentiolus'u general olarak atadı ve bütün birliklerin kumandasını ona bıraktı. Comentiolus ise Anchial(Pomorie-Bulgaristan) şehri civarında karargâh kurarak, ordusunu üç ayrı kısma bölerek Avarlar üzerine hareket etmişti. Avar Han'ının Aemus ve Tomea havalisinde bulunduğunu bilen Roma kumandanı ordusunun bir kısmını Castus, diğerini Martin'in idaresine, üçüncüsünü de kendi idaresine alarak, zayıf ve güçsüz askerlerini de karargâhında bırakmıştı⁴⁴⁰. Genel karargâh da Martianapol'da olup her ordu seferden buraya dönecekti. Castus sola doğru hareketle Tzapar'da veya Zaldapa(Abrit-Bulgaristan) ve Haemus(Balkan Dağları) dağlarına kadar ilerlemiş, burada güneş doğarken aniden Avarlar üzerine hücum ederek bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir alarak bunları muhafızlarına emanet etmişti. Ancak Avarlar kendilerini toparlayıp aniden hücum ederek Doğu Romalıların elde ettiği ganimeti yeniden ele geçirmeyi başarmışlardı⁴⁴¹.

438Simocatta 585 İlkbaharında Slavlar'ın Trakya'ya saldırdıklarını kaydettiğine göre ve Avar saldırılarından bahsetmediğine göre İmparator Mavrikios Slav saldırılarını Avar siyasetinin bir sonucu olarak görüyordu. Bu da bize bir kez daha Avarlar'ın Slavları hakimiyetleri altına aldıklarını ve istedikleri zaman Doğu Roma'ya karşı kullanabildiklerini ispat etmektedir. Bkz. Zivkovic, s.660.

439 Simocatta, s.29-31;Orkun, s.163-164.

440 Simocatta, s.57.

441 Simocatta, s.57;Orkun, s.164.

Martin ise casusları aracılığıyla Avar Han'ının bulunduğu tarafı öğrenerek Tomi(Köstence) havalisine Mea şehrine doğru hareket etmiş, burada Avarları gözetleyerek aniden üzerlerine hücum ederek bir kısmını öldürmüş Han'ı da kaçmaya mecbur etmişti. Martin birçok ganimet ile diğer orduların birleşeceği yere gelmiş burada Comentiolus'un bir yüzbaşısının tavsiyesi üzerine Martianopol şehrine çekilmişti. Daha sonra Castus'un ordusu ile birleşmiş fakat Comentiolus'u bulamamışlardı. Simocatta bu olayları şu şekilde anlatmıştır: "Comentiolus bir önceki gün yapılan sözleşme ve antlaşmaları reddetti, kesinlikle zeka belirtisi olan hiçbir şey yapmadı. Avarların çokluğu nedeniyle, onları geriye çekmek ve muhtemelen kazanacakları bir zafere destek olmamak için Castus ve Martin'e doğru yola çıkmadı. Destek kuvvetlerinden birinin komutanı olan Rusticus'un General Comentiolus'un anlaşılması güç belirsiz bir durum nedeniyle gelişine aldırmadığı, Castus ve Martin'le olan randevularına dikkat etmediği konusunda uyardığı iddia edilmektedir. ...Martin ve Castus, Comentiolus'un Marcianopolis'e ulaştığını öğrenince ona doğru çekilmişlerdir. Güneş ışık saçan yörünge hareketine başladığında Comentiolus tüm Roma ordusuyla birlikte, geride bıraktığı işe yaramaz olanların bulunduğu kampa doğru harekete geçmiştir. Daha sonra zirvelere ve yüksekteki vadilere tırmanarak, kampını Haemus'un dar geçitlerine taşımıştır. Buranın yerel adı Sabulente Canalion'dur(Gül Vadisi-Bulgaristan)"⁴⁴².

"General Comentiolus ertesi gün ve daha sonraki gün ordunun kamp kurmasını emretti. Sabah Martin'i çağırdı ve ona Avarları şaşırtacak bir pusu ile saldırı düzenleme görevini verdi. Ayrıca nehrin üzerindeki tahta köprü çevresinde ve üzerinde konuşlanarak, barbarların akıntının az olduğu yerden geçip geçmediklerini gözetlemekle görevlendirilmişti. Castus ise karşı tarafta kamp kuranların geçitteki hareketlerini izleyecekti. Martin nehir civarındaki birliklerin sudan geçtiğini görünce Comentiolus kumandasındaki birliklere katılmak üzere geri çekildi. Castus ise sinsice davranarak ırmağı geçti ve karşı taraftaki düşman kuvvetlerini görebilecek bir alana birliklerini yerleştirdi. Sağlam olan herkes kılıçlarına sarıldı. Bu başarılarından sonra ne yazık ki Castus'un şansı devam etmedi. Kötü niyetli ve hatta şeytani bazı emirlerden sonra kibirli davranışları nedeniyle Comentiolus'a dönemedi. Martin'e yardımcı olmak için tahta köprüünün yakınında beklemeye başladı. Planın başarısız olması ve günün aydınlanması üzerine gecelemek amacıyla bu bölgede kamp kurdu. Ertesi gün düşman ihtiyatlı bir şekilde toplandı ve köprüünün diğer yanına geldi. Akıntı yüzünden suyu

442 Simocatta, s.58.

geçmek mümkün değildi. Nehir çok hızlı akıyordu. Dalgaların gücü yüzmeye çalışacak kişiyi sürükleyip götürebilirdi. Castus ana kamp yerinde birleşmeye karar verip de geri dönünce düşmanla yüz yüze geldi. Tehlike o kadar büyüktü ki hile yapmanın strateji geliştirmenin imkânı yoktu. Castus adeta ter banyosu yapıyordu. Ruhu umutsuzluğa düştü. Ürkerek geri çekildi ve şanssızlık onu büyük bir felâkete itti. Birlikleri dağıldı ve panik içinde başka yerlere gittiler. ...Ancak bazı Romalılar Avarların eline geçti ve korkunç işkencelerle öldürüldüler. Birlikleri korku ve tehdit altında kalan Castus'un geri dönme şansı kalmamıştı. ...Tugay komutanı esir alındı. Düşman için bu büyük ve görkemli bir avdı. Castus'la birlikte olan birlikler de düşmanın hızlı hareketiyle yakalandılar. Çarpışma büyüdü ve şiddetle alevlendi. Kağan için; Trakya'yı alan ve şu anda çok kederli olan bu orduyu affetmek çok zordu. Düşman Mesembria(Nesebar-Bulgaristan) sınırlarına kadar ulaştı. Beş yüz kadar Romalı askerden oluşan birlik burada kahramanca bir direniş gösterdi. Avarların saldırısını öğrenen ve Trakya'dan bir süvari birliğini komuta eden komutan Ansimuth, Uzun Surlar'ın çevresine yerleşti. Ordusunu içerilere kadar sürdü. Barbarlar tarafından esir edilene kadar mücadele etti, hayatta kaldı. Trakya'ya yakın bölgelerde henüz ele geçirilemeyen topraklara gözünü diken Kağan'ın birlikleri, bölgeye çok sayıda farklı noktada giriş yaptı. Comentiolus birlikleri ile bahsi geçen bölgeye batıdan girdi. Romalılar Haemus dağlarına saklandılar. Avarlar, Romalıların Trakya bölgesinde birçok farklı yönlere kaçmalarına sebep oldu. Üçüncü günde Comentiolus kendi çadırına askerlerini ve komutanlarını çağırdı. Ve tam olarak ne yapabileceklerini ve niyetini onlara anlattı. Barbarlara karşı nasıl mücadele edeceklerini, geçmişe bakmamalarını, yürekli olmalarını, cesaretle anlattı⁴⁴³.

Fakat bu sırada subaylardan biri savaştan yana değil geri çekilmekten yana tavır alarak şunları söyledi: “Erkekler, savaşın ustaları, ruhlarında bunu hissedener; fırsat olduğunda ve şans bizden yana olduğunda birleşmek lehimize, ayrılık tehlikeyi getirir, kurtuluş ise bölünmemektedir. Korkaklık, yeri geldiğinde dikkatsizlik en istenmeyen arkadaştır. Geri çekilme akıl ürünüdür. Suç değildir. Kimi zaman ihtiyatlı olmaktır. Fakat yüreğimden geçen kelimeleri söylemeden ve size duyurmadan önce generalin ne kadar dikkate değer sözler sarfettiğini belirtmeliyim. Kimi zaman konuşmacının bir duvar gibi olmasının neticesinde kovulma kaygınızı paylaşmanız, hoş geldin diye karşılanmaktan daha kolaydır: bazen despot olmak güvenilirliği de beraberinde getirir. Dümeni kullanarak bir şeyleri kazanmayı umulana ulaşmayı sağlar.

443 Simocatta, s.59-61.

Ey insanlar, general, düşmana karşı dayanmanız, gururla hareket etmeniz için sizi cesaretlendiriyor, Castus'un yenilmesinden sonra bazılarını komutanlarının emirlerini uygulamayı reddetti. Savaş alanındaki başarısızlıklarına benimle beraber siz de şahitsiniz. Size doğruyu söylediğim için suçlanmayı hak etmiyorum. Yanlış yere suçlanmak kınanmaktan daha iyidir. Olanlar övgüye değer değildir⁴⁴⁴.

General son olarak kale surlarını korumak amacıyla bunların savaş için uygun olmadığını söylemedi mi? Bu adamların sayısı dört bindi, böylelikle geriye kalanlar ilgili kişilerle, savaşçı olmayanlar da savaşçılarla neredeyse eşitti ve sağlıklı olanlar da topladı. Bunlar savaşmayan ve sağlıksız özürlü olan gruplardır. Sadık ruhların son zamanlardaki şanssızlıklar nedeniyle zarar görmeleri sebebiyle sessizliğe bürünüyorum. Düşmanın gücümüzü nasıl kırptığını gördünüz. Eğer yanlış düşünmüyorsam, son felaketler başarımızdan çok daha büyüktür. Üstelik başarımız daha önce gerçekleşmiştir. Castus çok sayıda barbar öldürdü fakat ertesi gün barbarlar onu yakaladı. Şimdi size uğursuz bir söz söylemek istiyorum. Askerleriyle beraber o adamı(Castus) yakalayınca muazzam bir krallığı da yakalayıp dondurdular. Castus ağaçlıklar arkasına saklandığı vakit bulduklarında kaçmadı. Kağan bataklık adada saklandı. Bu Martin ve yanındaki adamlara söylenmemiştir. Bu, özel bilgiye sahip olmayan insanlar arasında bir gizem olarak kaldı. Şimdi İmparatora sunulan küçük başarı öyküsü onu kandıracak ve bizden askeri yedek güç istenmemesini sağlayacaktır. Çünkü henüz bu kötü şansla gelen olayları bilmemektedir. Eminim ki son zamanlarda yaşanan belirsizlikler, düşmanı kendinden daha da emin yapacaktır. Ancak gelecekte güvenliklerine daha fazla önem verip en küçük bir şanssızlık ihtimalini dahi ortadan kaldırmayı düşüneceklerdir. Gelecek ile ilgili olarak yeterince konuştum. Belki talih beklentilerimi gerçekleştirmem de bana yardımcı olur⁴⁴⁵. Ancak bu subayın konuşmaları karşısında orada bulunan yaşlı bir asker tam tersine kalabalığı galeyana getiren bir konuşma yapmıştır. Onun çöşkulu konuşmaları sonucunda savaşmak için heyecanlanan insanlar Haemus'tan Calvomontis(Trakya'da Sredna Gora dağlarında bir yer) ve Libidurgan'a(Trakya'da Sredna Gora dağlarında bir yer) doğru hareket ettiler⁴⁴⁶.

Comentiolus Trakya'ya doğru ordusuyla ilerlemeye başladı ancak bu sırada gerçekleşen bir yanlış anlaşma nedeniyle ordu geri çekilmeye başlamıştı. Yük taşıyan hayvanlardan biri üzerindeki eşyaları yere dökünce karışıklık içinde diğer hayvanlarda

444 Simocatta, s.62-63.

445 Simocatta, s.61-62.

446 Simocatta, s.62-64.

ileri geri sürüklenmeye başlamışlardı. Bunun üzerine kötü bağlanmış yüklerin düzeltilmesi için emir verildi. Bu sırada ortaya çıkan bir panik duygusuyla kargaşa ortaya çıktı. Çoğunluk eşyaların düzeltilmesi için sarf edilen sözleri yanlış anladığı ve telaffuz ettiği için parola çarpıtıldı ve sanki düşman hemen önlerinde belirmiş ve parola kaçıışı ifade ediyormuş gibi anladı ve kendiliğinden geri çekilme başladı. Böylece ordu büyük bir karmaşa yaşamaya hatta bazıları geri dönme arzularını yüksek sesle dile getirmeye başladı. Bu karışık durumdan faydalanan Avar Hanı ise Doğu Roma ordularını sıkıştırarak onlara önemli kayıplar verdirmeyi başardı.⁴⁴⁷ Castus'un ordularına yandan hücum ederek Doğu Roma ordusunu dağıtmışlar, ordunun büyük bir kısmı hayatını kaybederken bir kısmı kaçmış, bir kısmı da Avarlar tarafından yakalanarak esir alınmışlardı. Daha sonra büyük bir meblağ karşılığında serbest bırakılmışlardı⁴⁴⁸.

Bu zaferden cesaretlenen Avarlar Trakya içlerine kadar girerek buraları yağmalamışlar, Doğu Roma orduları ise bunlarla ancak küçük mücadeleler yapabilmışlerdi. Bu sırada Avar ordusu etrafı yakıp yağmalamaya devam etmiştir. Appiaria(Tutrakan-Bulgaristan) kalesini de alan Avarlar kalede bulunan sanatkâr Busas'ı da esir almışlar ve ondan savaş ve duvar delme aletlerinin yapımını ve kullanmasını öğrenmişlerdi⁴⁴⁹. Bu nedenle şehirleri daha güçlü bir şekilde kuşatan

447 Simocatta, s.64-65.

448 Simocatta, s.67; Orkun, s.164-165.

449 Bu konuyu Simocatta şöyle aktarmıştır: “Busas adında çok farklı bir asker vardı. İyi savaşırdı. Savaşlarla ünlenen diğer kahramanlardan çok daha fazla bilinirdi. Çünkü çok cesurdu ve ne zaman savaş trampeti duysa çekinmeden savaşa katılırdı. O da bu kalede (Appiaria) yaşıyordu. Kaleye yakın bir alanda kaleye paralel hareket ederse avda başarılı olacağını düşündü. Fakat bu sırada Barbarlar Busas'ı yakalayınca avcı tuzağa düşmüş oldu. Ona işkence yapmaya başlayıp mızrakla onu yaralayınca Busas barbarlardan bunu yapmamalarını diledi. Bu can için yapılan bir pazarlıktan çok daha fazla anlam içeriyordu. Kendisinin ölümünün bir anlam ifade etmeyeceğini, Avarlara bir getirisinin olmayacağını, fidye karşılığında serbest bırakılmasını söyledi. Barbarlar daha sonra vaadlerini gerçekleştirmeyi ve değiş-tokuş yapmayı kabul ettiler. Daha sonra Busas'ı kalenin önüne getirerek içerdekilere dostça istedikleri hediyeleri ve ücreti ödemezlerse gözleri önünde Busas'ı öldüreceklerini söylediler. Bunun üzerine ölümle hayat arasındaki terazide git geller yaşayan Busas Romalıları yalvarmaya başladı. Kendisinin Romalıları için çok savaştığını, çok riskler aldığını, kritik anlarda onların lehine olacak davranışlarda bulunduğunu ve bunların inkâr edilmemesi gerektiğini belirterek bu durumda bırakılmamasını istedi. Ayrıca onlar için savaştığında aldığı yaraları, çektiği işkenceleri, emeklerini sıralayarak bu acıdan ve ızdıraptan kurtarılması için yalvardı. Busas'ın eşiyile birlikte olan bir adamın onları yanıltmasıyla, Busas'ın isteklerini yerine getirmeyi reddettiler. Fakat barbarları onursuzlukla suçladılar. Büyük bir tehlike içinde olduğunu anlayan Busas, ölümünün geciktirilmesi için Avarlara bir takım öneriler sundu. Hayatı karşılığında kaleyi ele geçirmelerini sağlayacaktı. Yaptığı iyiliklerin bu şekilde hızlıca unutulması, insanlık dışı muameleyle reva görülmesi, kale halkının insanlık dışı muameleden hisselerini almalarını ve onlara yapacağı bu kötülüğün kendisine yarayacağını düşünüyordu. Düşmanlar büyük bir ödül aldığını düşününce şefkatli ve yumuşak bir şekilde davrandılar. Ona sadece istediği kadar zaman değil aynı zamanda hayatını da garanti altına alacaklarına dair yemin ettiler. Onun doğal bir şekilde ölmesine imkân sağlayacaklarını da eklediler. Bunun üzerine Busas Avarlara, şehirleri ve kaleleri kolaylıkla

Avarlar Beroe'ye(Zagora-Bulgaristan) saldırmıştı. Daha sonra yapılan bir anlaşma ile bir meblağ karşılığında kuşatmadan vazgeçen Avarlar Diocletianopolis'e (Hisar-Bulgaristan) doğru ilerleyerek burasını kuşatmıştır ancak şehir halkının güçlü direnişi yüzünden başarı sağlanamamıştır⁴⁵⁰.

Filibe'de de aynı şekilde mukavemet gören Avarlar Edirne'ye gelmişler fakat buradaki insanlardan da aynı şekilde karşılık buldukları için başarılı olamamışlardı. Bu sırada Castus ve Ansimuth'un kuşatıldığı haberi tüm Doğu Roma'da yankılanmış ve bir takım insanlar bu başarısızlıklarından dolayı İmparatora yazdıkları manzumeler ve besteledikleri şarkılarla hakaret etmeye başlamışlardı. Bunları duymamazlıktan gelen İmparator Avarların üzerine yeni bir ordu göndermeye karar vermiştir. Halkın Mystacon olarak adlandırdığı John'un general olarak atamış ve Longobard kökenli cesur bir savaşçı ve yüksek nüfuzlu Dracton'u da bazı yetkileri verdiği bir ikinci kumandan olarak atamıştır. Bu ordular Edirne'ye geldiklerinde Avarların kuşatmalarıyla karşılaştılar ve ikinci gün savaş başladı. Bu savaşta üstün gelen taraf Doğu Romalılar oldu ve savaş onların lehine döndü. İkinci komutan Dracton Avarları arkadan sardı ve daha sonra sahte bir kaçış planı hazırlayarak, geri çekilmiştir. Ancak sonradan geri dönmüş ve Avarlara birçok zayıat verdimiş, geri çekilen Avarlar farklı yönlerle dağılmıştır⁴⁵¹. Bunun üzerine Avar Han'ının, İmparator'dan beş yıllık barış talebinde bulunması nedeniyle barış yapılmıştı. 587 yılında yapılan bu barışın geçici olduğunu her iki taraf da bildiği için savaş hazırlıklarına başlanmıştı⁴⁵².

Avar Han'ı kuzey kavimlerinden⁴⁵³ kuvvetli olanlara ittifak teklif etmiş zayıf olanlara da Doğu Romalılara karşı yapacağı savaşta kendisine katılmalarını istemiştir.

kuşatabilecekleri ve ele geçirebilecekleri yeni bir makine yapımını öğretmeye başladı. Uzun mesafeli saldırılarda kullanılabilecek bir kuşatma makinesini hazırladı. Kalenin düşmesinden kısa bir süre sonra Busas, kuşatma sanatına dönük, teknolojik bir makineyi barbarlara sunmakla suçlandı. Sonuç olarak Busas'ın yaptığı bu ilk kuşatma makinesini geliştiren düşmanlar(Avarlar) pek çok makine yaparak, diğer Roma şehirlerini zorluk çekmeden zayıflatmayı ve almayı başardılar..." Bkz. Simocatta, s. 65-66.

450 Simocatta, s.67.

451 Simocatta, s.68.

452 Orkun, s.165; Simocatta, s.155-160.

453 Bu kuzey kavimlerinden en önemlisi Slavlar olmalıdır. Çünkü İmparator savaş hazırlıklarına başladığı ve başkentten uzak bir yerde Enaton'da bulunduğu sırada İmparatorun muhafızları silahsız ve ellerinde Lir adı verilen bir tür müzik aleti bulunan üç Slav'ı yakalalarak İmparatora getirirler. İmparator bunlara Doğu Roma topraklarında niçin bulunduklarını anlamak amacıyla hangi milletten olduklarını sorar. Bunlar kendilerinin Slav olduklarını ve Avar Hanı'nın güç toplamak için ülkelerine elçiler gönderdiğini ve Slav yöneticilerine çok sayıda hediyeler verdiğini de söylemişlerdir. Yöneticilerinin hediyeleri aldığını fakat yolculuk süresinin uzun olmasından çekindikleri için Avar Hanı ile ittifak yapmayı reddettiklerini de eklemişlerdir. Aynı zamanda Han'a bunu bildirmek için gönderilen elçilerin yolculuklarını on beş ayda tamamladıklarını ancak Han'ın elçileri dönüş yolunda

Ayrıca Tuna'daki geçişleri kontrol altına almak için Slavlardan çok sayıda tekne inşa etmelerini istemişti⁴⁵⁴. Bu sırada Singidinum halkı teknelerin inşa edildiği atölyeleri basarak teknelere el koymuşlardı. Bu nedenle Avar Han'ı şehri yedi gün süren bir kuşatma altına alarak şehir halkını cezalandırdı ve şehirden çıkarken iki bin altın solidi, altın bir masa ve değerli bir çok ganimet elde etmişlerdi. Buradan Sirmium'a geçen Avar Han'ı Slav gruplarını organize ederek kereste tedarik etmelerini istemiş böylece yapılacak kayıklarla Sava nehrini geçmeyi amaçlamıştı. Bu yolla nehri geçen Avar Hanı askeri gücünü parçalara ayırarak sevk etti kendisi de Bononia'ya(Vidin) geldi⁴⁵⁵.

Doğu Roma İmparatoru Mavrikios da İran savaşından dönmüş, ordusunu kumandan Priskos'un idaresinde 588 yılında Anchial'a göndermişti⁴⁵⁶. Priskos ise Salvianus'u bin kişilik bir süvari birliğinin başına ikinci komutan olarak atadı ve kendisinden önce giderek önemli noktaları ele geçirmesini istedi. Kendisi de Procliane(Sipka geçidi) geçişlerini kapattı ve burada kamp kurdu. Amacı ise Haemus dağ silsilesi geçitlerini güvence altına almak ve Trakya'yı yağmalanmaktan korumaktı. Priskos kampının beşinci gününde öncü bir Avar grubu ile karşılaştı ancak yeterince askeri güce sahip olmadığını anlayınca tekrar daha güçlü noktaların güvenliğini sağlamak için kaçtı ama sonuçta Avarlar ve Doğu Romalılar arasında çok şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Doğu Romalı ikinci kumandan Salvianus Avarlara karşı üstünlük sağladı. Bunu haber alan Avar Hanı sekiz bin kişilik bir orduyla savaş meydanına ilerledi. Avarların bu gücü karşısında dayanamayıp geri çekilen Salvianus Priskos'un yanına döndü⁴⁵⁷.

Avar Han'ı 592 yılında Doğu Romalıların bu şekilde kaçması üzerine geçitlerin zor kısımlarını ele geçirmek üzere harekete geçti. Bu yolculuğunun üçüncü gününde Sabulente Canalin denilen bölgeye geldi. Daha sonra Anchialus'a ulaştı ve burayı zaptederek tahrip etmiştir. İlermesine devam eden Avar Han'ı yolda Doğu Roma generalinin keşif için gönderdiği kişilerle karşılaştı. Bunlara yolculuklarının nedenini sormasına rağmen gerçeği öğrenemedi çünkü onlar hayali hikâyelerle Avar Han'ını kandırmak istiyorlardı. Bu durum karşısında çok sinirlenen Avar Han'ı daha sonra

cezalandırdığını anlatmışlardır. Ayrıca Avarların Trakya'ya bir sefer düzenlemek niyetinde olduğunu da söylemişlerdir. İmparator bu kişileri silahsız ve barışçı bir niyetle sadece birer müzik aleti taşıyan insanlar oldukları için onların zayıflıkları nedeniyle de onları serbest bırakmıştır. Bkz. Simocatta, s.159-160.

454 Simocatta, s.162-163.

455 Simocatta, s.162-163;Mangaltepe, s.136-137.

456 Simocatta, s.163;Mangaltepe;s.137.

457 Simocatta, s.163-164;Mangaltepe;s.137-138.

ordusuyla beraber Edirne'nin güneybatısındaki Drizipera(Trakya'da Büyük Karıştıran yakınlarındaki bir kale ve civarı) şehrinin üzerine yürümüş, şehri iyice kuşatmış fakat bundan vazgeçerek⁴⁵⁸ Heracleia(Marmara Ereğlisi) yakınlarında karargâh kuran Priskos'u takip etmeye başlamış ve onu Tzurullon(Çorlu) şehrine girmeye mecbur ederek şehri kuşatmıştır.⁴⁵⁹ Avarların bu güçlü kuşatmasını duyan Doğu Roma İmparatoru büyük bir dehşete kapılmıştı. Bu nedenle askeri yolla Avarları yenilgiye uğratamayacaklarının farkında olan İmparator kurnazca bir plan yaptı. Kuşatma sırasında bir gün bir casus yakalayan Avarlar, casusun üzerinde İmparatorun Priskos'a gönderdiği bir mektup ele geçirmişlerdi. Bu mektupta İmparator Priskos'a sonuna kadar şehri savunmasını ve kendisine denizden gemilerle her türlü lojistik destek verilen bir orduyu sevk ettiğini söylüyordu. Bunun üzerine Avar Han'ı, Priskos'u kuşatmanın kendisine çok fayda sağlamayacağını düşünerek İmparator'dan barış istemişti. Böylece küçük bir meblağ karşılığında barış yapılmış, Doğu Romalıların hileleri de tutmuştu. Çünkü kuşatma ve gemilerle ilgili hiçbir hazırlık olmadığı gibi bu tamamen Doğu Romalıları tarafından uydurulmuştu⁴⁶⁰.

Avar Han'ının ittifak teklifine katılmakta geç kalan Slavlar yavaş yavaş Han'a katılmaya başlamışlar, gizli gizli savaş hazırlığı yapılmaya başlanmıştı. Slavların bu hareketleri Trakya'nın güvenliğini tehdit ediyordu⁴⁶¹. Priskos İmparatora, Tuna'da güçlü bir hakimiyet kurulmadığı sürece barbarların sessiz kalmayacağını söyledi. Bu nedenle Priskos, İmparator tarafından Tuna'ya gönderildi ve süvari birliklerinin başına geçirildi. Gentzon adlı biri ise piyade komutanlığına getirildi. 593 yılı ilk baharında Doğu Roma orduları karargâhını Dorostolon(Silistre)'da kurmuştu. Avar Hanı bu durumu öğrenince Koch(Kok-Gök), adlı bir Avar elçisini göndererek barış yeminini bozmakla itham etmiş ve Doğu Romalıları tehdit etmişti. Elçi konuşmasında: “Bu nedir,

458 Han'ın bu kuşatmadan vaz geçmesinin nedenini Simocatta ilahi bir güç tarafından Han'ın engellediğine bağlar. Ancak Avar Han'ın Priskos'un orduları ile savaşmak için bu kuşatmadan vaz geçmesi ihtimali daha yüksektir. Bkz. Simocatta, s.165;Mangaltepe, s.139.

459 Mangaltepe, “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...”, s.7.

460Bu mektupta Doğu Roma İmparatoru!: “Trakya'nın en güvenilir komutanı ve en donanımlı ordunun yöneticisi olan Priskos'a. Günahkâr Avarların rahatsızlık veren girişimleri her ne olursa olsun bizim açımızdan kayda değer değildir. Tam tersine biz onları imha etmek için meşgul olacağız. Yüksek mevkinizin şunu bilmesine izin verin, Kağan Romalıları tarafından devredilen ülkelerden sayısız kayıplar vererek, talihsiz ve alçak bir biçimde geri çekilmek zorunda kalacaktır. Bu nedenle sizin mevkiniz en talihli ordu ile birlikte Tzurullon şehrinde sağlam duracak ve melun Avarların sadece civarda dolaşmasına izin verecektir. Bu amaçla kaçakları yakalamak üzere, denizden gemilerle her türlü lojistik desteği verdiğimiz askerlerimizden oluşan bir ordu gönderdik, sonuç olarak uğursuz Avar lideri sınırlarımızdan, kendi topraklarına ağır cezalar verilerek yollanılmalıdır” demiştir. Bkz.Simocatta, s.164-166; Mangaltepe;140-141;Orkun, s.165-166.

461 Diehl, s.48.

aman Tanrım? Dindarlığın uygun olduğunu düşünenler arasında dine saygısızlık yakın zamanda yeniden ortaya çıktı. Romalılar barışı bozdu. Anlaşma hukukunun itibarı zedelenmiştir. Anlaşmayla sağlanan garantiler bitmiştir. Güvene duyulan saygı örselenmiştir. Aramızda olan yeminler mahvolmuştur. Tuna bir savaş manzarası, bir ordu görmektedir. Avarlar ve Romalılar arasında barış sağlayan evliliklerin öncüsü olan Priskos zırhlarına bürünmüştür. Yanlış yapıyorsunuz, imparator ahlaksızca bir savaşa hazırlanmaktadır. Bu iş bir İmparatorun ya da herhangi bir otoritenin başarabileceği bir uğraş değildir. Adeta bir hırsızın planı gibidir. Tahtınızı süslemek ve otoritenizi güçlendirmek için bunu yapamazsınız. Barbarları⁴⁶² alçaklıkla idare ettiniz. Anlaşmayı bozan taraf olarak bilinmek ve sizin akıl hocalarınızın sözlerine uymak doğru değildir. Savaş bir tatil eğlencesi değildir. Barışın gözünü kapatmayın. Savaş yapmakla yanlış yapıyorsunuz, barış yapmada ise mazlum olursunuz. Güvenliğinizi barışa sessiz kalarak mı sağlayacaksınız? General, son günlerindeki hoş görü ve ılıman ortama saygı gösterin. Biz sizin, düşmanımız değil dostumuz olmanızı istiyoruz. Bu devam eden süreç açgözlülük ve tehlikeyi de beraberinde getirdi. Bizim eski yerimize dönmemize izin vermeniz barışın kalıcı olmasını sağlayacaktır. Biz tanrılarımızın hoşnutluğunu kazanmak için savaştık. Ne zaman ki yemin kalesi düştü ve kelimeler fenalıktan öte tiranlığa hizmete başladı, yalancılık lideriniz oldu ve sahtekârlık topraklarınızda filizlendi, işte o zaman bunlar açıkça savaşı getirdi. Utanıyor ve hatanızı telafi etmek istiyorsanız general, cezalandırırken adil olun ve talihsizlikleri beraber yenmeye çalışalım” demiştir⁴⁶³. Amacı barışın yalnız Avarlara ait olmayıp, kendilerine tâbi olan Slavlara da ait olduğunu izah etmekte. Kumandan da barış şartlarına Slavların dahil olmadığını, Avarlarla barışın devam ettiğini üstelik Doğu Romalılar kiminle isterse savaş yapacağını söylemişti⁴⁶⁴.

Priskos, Slavları mağlup ederek Avarları da zayıflatacağını bildiği için 594 ve 595'te Slavlar üzerine yürüyerek Slav kabilelerini mağlup etmiştir. Slavların Moesia, Dalmaçya ve Trakya'dan aldıkları ganimetleri ellerinden almıştı. Slavlardan o kadar çok esir alınmıştı ki bu esirlerin ne yapılacağı bilinmemiş ancak bunları döverek kanlar içinde bırakmışlardı⁴⁶⁵.

462 Avar elçisinin temsil ettiği kavimden Barbar olarak bahsetmesi imkânsızdır. Zira Romalılar kendilerinin dışındaki ve Hristiyan olmayan bütün kavimlerden “Barbar” olarak bahsetmektedirler. Simocatta ise bir Grek yazarı olarak bu teorimizi bize ispat etmektedir.

463 Simocatta, s.167-168;Mangaltepe, s.142-143.

464 Simocatta, s.168;Mangaltepe, s.143;Orkun, s.166.

465 Simocatta, s.168-171;Orkun, s.166-167.

Avar Han'ı, Slavlara yapılan bu muameleyi duyunca çok müteessir olmuştu. Bu nedenle saldırı hazırlıklarına başladı ve Tuna'yı geçmek üzere Slav atlılarına emir verdi. Ancak bunun üzerine Priskos, Theodor adında zeki, tecrübeli ve hitabet sanatı güçlü bir doktoru Avar Han'ına göndererek onu etkilemek istemiştir. Theodor ona "Tarihin hasadı büyüktür, bu son derece eski ve akıllıca bir hikayedir" diyerek devam etti: "Bir zamanlar Mısır'da Sesostris adında sözüne güvenilir şanslı bir adam yaşardı. Eski hikâyeler bu adamın son derece zengin ve güçlü olduğunu anlatmaktadır. Durumu onu adeta sarhoş etmişti. Orduları hiçbir şekilde yenilemezdi. Sesostris altınlardan ve değerli taşlardan yapılan ve esir aldığı kralların taşıdığı bir arabayla alana geldi. Mısır Kralı, kralların bu durumunu şanssızlıkla açıklamak eğilimindeydi. Ünlü bir festivalde krallardan biri taşıyıcı çekemeyeceğini söyleyerek geriye doğru bakmış, tekerleklerin hareketini gözlemliyordu. Tekerleklerin hareketini izleyebilecek bir şekilde bağlanmıştı. Mısır Kralı adama sordu: "Neden geriye doğru manalı gözlerle bakıyorsun? Neden tekerlekleri inceliyordun? Bu şekilde davranarak neyi amaçladın?" Tekerlere bakan Kral, Sesostris'e bilgece şunları söyledi: "Tekerlerin hareketinden dolayı çok şaşkıyım:tekerleklerin hareketi düzenli olmayan bir harekettir. Bazı parçalar havayı, bazıları da toprağı eziyor. Yerdeki kısımlar ise sonradan yükseliyor." Bunu duyan Sesostris asil boyunlarını asla boyunduruk altına alınmaması gerektiğini düşünerek Kralların çatallardan serbest bırakılmasını emreder. Bundan sonra da taşıma işleri katırlara bırakılır. Bu sana ders olsun Kağan. Başarıdan daha kıymetli bir şey yoktur"⁴⁶⁶. Doktorun sözleri karşısında etkilenen Avar Han'ı ona şunları söylemiştir: "Theodor emin ol ki ben kendime sahip oluyorum, gazabımı teskin etmeyi bilirim fakat bu vaziyetin icabına göredir. Bak! bundan sonra Priskos'a kızmıyorum, dostu olmak istiyorum. Eğer o da benimle dost olmak isterse... Fakat Slavlardan aldığı ganimetlerin yarısını bana terk etsin. O bu ganimetleri silahı ile aldı lâkin bana tâbi olan bir kavimden aldı. Binaenaleyh bunu pay etmek hakkaniyet değil midir?"⁴⁶⁷.

Priskos'un yanına dönen Theodor, Avar Han'ının isteklerini bildirmiştir. Bu nedenle ertesi gün bir meclis toplayan Priskos, Doğu Romalıları ganimetlerin yarısını paylaşma konusunda tavsiyelerde bulundu. Kendi menfaatlerine dokunan bu teklif karşısında olumsuz cevap veren Doğu Romalıları ikna eden yine Priskos oldu. Bundan sonra Avar Han'ının öfkesini yatıştırmak için Doğu Romalıları ellerindeki esirleri de

466 Simocatta, s.176-177;Mangaltepe, s.144-145.

467 Orkun, s.167;Simocatta, s.178;Mangaltepe, s.145.

serbest bıraktılar ve Priskos ordusuyla beraber İstanbul'a döndü. Ancak İmparator Mavrikios Priskos'u Avarlarla olan ilişkileri ve ganimetleri onlara bırakması gibi hatalarından dolayı eleştirdi⁴⁶⁸. Ayrıca bu sırada Doğu Roma'da başlayan entrikalar nedeniyle 593 yılı son baharında Priskos görevinden alınarak bir alt rütbeye indirilmiş yerine de İmparatorun kardeşi Peter Doğu Roma askeri gücünün başına getirilmiştir. 594 yılı ilk baharında ise İmparator Mavrikios, Peter'e mektup göndererek şehirden ayrılmasını ve kampa gitmesini emretmiştir⁴⁶⁹.

General Peter Marmara Ereğlisi'nden ayrılarak Drizepera'ya gelmiştir. Buradan da Odessus'a(Varna) ulaşmış ve ordu tarafından oldukça çşkulu bir şekilde karşılanmıştır. General Peter daha sonra ordulara İmparatorluğun yeni emirlerini ve harekât raporunu iletmiştir. Ancak savaş yapmak istemeyen ordu bunu duyunca isyan etmiş ve Peter'in dört mil uzağına karargâh kurmuştur. Bu durum karşısında Peter ise İmparatorluk emirlerinin sıkıntı verici kısımlarını saklama yolunu seçmiştir. Ayrıca bu harekâtın kendilerine ne gibi faydalar sağlayacağını da anlatmaya çalışmıştır. Böylece ordunun öfkesini yatıştırmayı başaran Peter, İmparatorun daha memnuniyet verici mektuplarını da okumuştur. Bu mektuplarda İmparator, "kahramanca hareket eden ve tehlikedeki cesaretleri nedeniyle bazı talihsizliklerle karşılaşan Romalılar tatil yapmalı, şehirlerdeki terhis edilen askerler masrafları İmparatorluğa ait olmak üzere ve savaşta babalarını kaybeden hizmetkârların çocukları savaş için ebeveynlerinin yerine kaydedilmelidir"⁴⁷⁰ demiştir. Dolayısıyla durum Peter ve İmparator Mavrikios'un lehine dönmüştür.

Bu sırada Avar Han'ının daveti üzerine bir Bulgar süvari müfrezesi Tuna'nın sol sahilini takip ederek Avarlar nezdine doğru ilerlemeye başlamıştı. Yolda bir Roma muhafız kuvveti bunlarla savaşmıştır. Bulgarlar hemen savaş düzeni alarak Avarlarla ile Doğu Romalıların barış yaptıklarını hatırlatmışlar, buna rağmen savaş başlamış ve Doğu Romalılar mağlup olmuştur⁴⁷¹.

Bu olaylar üzerine Avar Han'ı, Tuna'nın sol sahilinde kendisine ait bölgelerde meydana gelen bu savaştan dolayı Doğu Romalılara elçiler göndererek şikayette bulunmuştur. Peter ise elçileri makul gerekçelerle kandırarak, iddia edilen hareketlerden haberi olmadığını söylemiş ve elçilere hediyeler vererek onları göndermiştir. Ancak

468 Simocatta, s.178;Mangaltepe, s.145.Orkun, s.167.

469 Simocatta, s.176;Mangaltepe, s.146;Orkun, s.167.

470 Simocatta, 179-180;Mangaltepe, s.146-147.

471 Simocatta, s.183-184;Mangaltepe, s.149-150;Orkun, s.167.

bundan sonraki süreçte bu savaflara devam etmekten vaz geçmeyen Peter ardı adına yenilgiler almıştır. Bu durumdan endişelenen Doğu Roma İmparatoru Priskos'u yeniden görevine getirmiştir. Generallik görevinden alınan Peter ise İstanbul'a geri dönmüştür⁴⁷².

595 yılı ilkbaharında İstanbul'dan ayrılan Priskos ordularını Trakya ovasında topladı. On beş farklı yerde kamp kuran Priskos, Tuna nehrini geçtikten sonra Upper Novae'ye(Ziştovi-Bulgaristan) ulaştı. Bunu duyan Avar Han'ı, Doğu Roma ordusunun bu hareketinin sebebini anlamak için Priskos'a elçi gönderdi. Priskos ise bu bölgenin avlanmak için çok uygun olduğunu, sulak bir bölge olduğunu söyledi. Ancak Avar elçisi Han'ın, Doğu Romalıların başka milletlerin sınırlarına girmeyi amaçladığını düşündüğünü, Priskos'un barışı bozduğunu söyledi. Priskos ise bu toprakların Doğu Romalılarına ait olduğunu ve bu toprakları savaş sonrasında kaybettiklerini söyledi. Bunun üzerine toprağın mülkiyeti konusunda tartışma yaratan Avar Han'ı, Priskos'a doğudan başlayan hareketlerinde Priskos'un çıkarlarına uygun davrandıklarını söyledi⁴⁷³. Ordusuna güvenen Priskos Avar Han'ına şu haberi göndermişti: “Ne zamandan beri lûtfederek memleketimize kabul ettiğimiz bir kaçak kendisine hudut tayin etmek cesaretinde bulunuyor”⁴⁷⁴.

Bu duruma son derece kızan Avar Han'ı derhal ordusunu alarak Singidunum'un önüne gelerek şehri zaptetmiştir. Şehir duvarlarını yıkmış, halkını da Pannonia'ya göndermişti. Bunun üzerine Priskos ordusunu hemen bir Tuna adası olan Singan'a çıkararak Consitantiola'ya(Romanya'da Oltenita şehrinde Romalılarına ait bir kale) geldi. Burada Avar Hanı ile karşılaştı ve aralarında Singidunum hakkında bir konuşma gerçekleşti. Avar Hanı, Priskos'a “Siz Romalıları benim topraklarımda ne yapıyorsunuz? Neden mülkümü ayak basıyorsunuz? Tuna Nehri size yabancıdır, burası düşmana yasaktır. Biz burayı silahlarımızla aldık, mızrağımızla buraları köleleştirdik. Priskos, çılgınlıktan uzak dur. Size çok kıymetli hediyeler vermemizi sağlayan barışı sona erdirmeyin. Anlaşmanın kurallarına uyun. Yeminlerinizi bozduğunuz için utanmalısınız. İyi bir heyet toplayın. Bu çekilen acılardan sonra toplanan bir konsey olacaktır. Konseye değer vermeyen acı çekmeye mahkûm olacaktır. Aceleciliğiniz ile yapılanlara zarar veriyorsunuz. Hissettirmeden savaşa hazırlanıyorsunuz, general. Bir dost gibi anlaşmalar yapıp bir düşmanın aç gözlülüğüyle barışa zarar veriyorsunuz. Bu iki

472 Simocatta, s.184-186;Mangaltepe, s.150-152.

473 Simocatta, s.187-188;Mangaltepe, s.152.

474 Orkun, s.168.

davranıştan birini terk edin, ya da sükûneti bozmayın. Belki tanrı Kağan ile İmparator arasında bir hakemlik yapar. Belki o belirleyici olur”⁴⁷⁵ demiştir.

Priskos ise bunun üzerine Avar Han’ına “Arkadaşım Singidunum şehrindeki varlığınız hatadır. Neden surları yıkıp insanların istemeden de olsa şehri terk etmelerini sağlıyorsunuz? Diktatörsünüz size söylenen her şeyi yanlışmış gibi algılıyorsunuz. Güç kullanmakla Romalıları suçluyorsunuz ama bunu yapan sizsiniz. Bahtsız insanların içinde yaşadıkları barış ortamını bozmayın. Şehri kuşatmayı bırakın. Sınırlarda gezen aç gözlü insanlarınizi engellemek için onlara toprak vermeyin. Onları cezalandırın. Sizin iştahınızı tanımlamak için kelimeler yetersiz kalır. Sınırsız arzu gücün kontrolünü güçleştirir. Doyumsuz olan hiçbir şey sabit değildir; sonsuza erişilemez, uzlaşmazlık mücadeleyi doğurur. Arzularınıza bir son verin, doyumsuzluğunuzu kontrol altına alın, aç gözlülüğün gözü daima açıktır. İnsanların geri dönüşünü sağlayacak tedbirler alın, hiçbir şey iyi şanstın daha belirleyici değildir. Bu gün gülümseyen, umut verici ve safran renkli, pırıl pırıl ve göz kamaştırıcı günü izleyin, tabiri caizse yarın aynı günü öfkelenerek ve kötü bir kıyafetle, yoğun bir şekilde serpilmiş sis ve yoğun bulutlarla, çirkince kararmış şekilde izleyeceksiniz”⁴⁷⁶. Konuşmalardan anlaşıldığına göre bu görüşme savaşı önleyememiştir.

Priskos savaş hazırlıklarına başlayarak Godwin adlı bir komutanı Singidunum’un yeniden alınması için bir ordunun başına atadı. Singidunum şehri Sava ve Drava ırmaklarıyla çevrili olduğu için Doğu Romalılar gemiler inşa etmeye başladılar. Bu hazırlıkları haber alan Avarlar ise kaleyi güçlendirdiler. Ancak Doğu Romalılar bu şehri ele geçirmeyi başardılar. Bunun üzerine Avarlar yönlerini Adriyatik Denizi’ne doğru çevirdiler⁴⁷⁷.

Bu sırada Doğu Romalılar, Avar Han’ının Dalmaçya’da yağma ve tahribat yaptığı haberini almıştı. Burada birkaç farklı yerde karargâh kurarak ilerleyen Avarlar daha sonra Bonkeis(Dalmaçya’da bir şehir)’e geldiler ve burayı kuşattılar. Bu olaylar üzerine Priskos, Godwin’i iki bin kişilik bir orduyla Avarlar üzerine gönderdi. Avarları gizli bir şekilde takip eden bu ordu bir gece yarısı baskın düzenleyerek ganimetleri korumakla görevli bir Avar ordusunu yenilgiye uğrattılar ve ganimetleri ele geçirdiler. Bu olaylar üzerine 597 yılı sonbaharında ordularını toplayan Avar Han’ı Trakya’da Moesia’ya doğru hareket etti ve Tomi(Köstence) önlerinde geldi. Bu durumdan

475 Simocatta, s. 193;Mangaltepe, s.158-159.

476 Simocatta, s.194;Mangaltepe, s.159-160.

477 Orkun, s.168.

haberdar olan Priskos da bu bölgeye yaklaştı. Her iki ordu da şehrin yakınlarında karargâhlarını kurdular. Kış mevsimi yaklaştığı için harekete geçmediler. Ancak 598 yılı İlkbaharı geldiğinde Doğu Roma ordusunda kıtlık baş gösterdi. Bu nedenle Avar Han'ı İmparatora elçiler yollayarak bu açlık durumunu bitirmek istediğini söyledi ve beş günlük bir ateşkes anlaşması yapıldı. Bu arada Avar Han'ı, Doğu Romalılarla yiyecek ve içecek dolu arabalar gönderdi. Bu anlaşmanın dördüncü gününde Hindistan baharatları karşılığında Doğu Romalılarla yine bir yiyecek takası yapıldı. Bunun üzerine iki ordu birbirinden endişe etmeden aynı yerde kamp kurdu. Ancak Paskalya bayramı sonrasında Avar Han'ı artık kamp alanlarının ayrılması gerektiğini bildirmek üzere Doğu Romalılara elçiler gönderdi. Böylece ortak kampa son verildi⁴⁷⁸.

Bu arada Batıdan Avarlara saldırmak ve onların yurtlarına çekilmelerini sağlamak amacıyla Trakya'nın ortasından ilerleyerek zor durumda bulunan Priskos'u kurtarmak amacıyla görevlendirilme ihtimali yüksek olan Comentiolus ordusu ile beraber Nicopolis(Nikyup Kasabası-Bulgaristan) şehrine doğru yürüyüşe geçti. Bunu haber alan Avar Han'ı güçlerini toplayarak Comentiolus'a karşı harekete geçti. Avar Han'ının Moesia'ya geldiğini duyan Comentiolus da Zikidiba'da(Sucidava-Silistre'ye 48 km uzaklıkta bir yerleşim yeri) karargâh kurdu. daha sonra Iatrus(Sivistov-Bulgaristan'da bir nehir) şehrine geldi. Ertesi günü yapılan savaşta Doğu Roma orduları büyük bir yenilgiye uğradılar ve Comentiolus canını zor kurtararak kaçtı⁴⁷⁹. Dağılan Doğu Roma birlikleri ise Iatrus(Yantra) nehrini geçen Avar orduları tarafından kovalandılar ve Avarlar Doğu Romalıların karargâhları çevresindeki güçlü geçiş noktalarını ele geçirdiler. Daha sonra Driziperra'ya yaklaşan Avarlar bu şehri de tahrip ettiler. Ancak Avar ordusunda güçlü bir veba salgını baş göstermişti. Bir gece içerisinde Avar Han'ı yedi oğlunu kaybetmişti. Bu sırada içeride karışıklıklar yaşayan Doğu Roma'da ise Avar Han'ına elçiler gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine Harmaton adlı bir şahıs Han'a elçi olarak gönderildi. Ancak oğullarının ölümüne çok üzülen Avar Han'ı kendisine gelen Doğu Roma elçisini on iki gün kabul etmemişti. On ikinci günde beklenen görüşme gerçekleşti. Doğu Roma elçisi Han'a son derece ılımlı yaklaşmasına

478 Simocatta,195-197;Mangaltepe, s.161-163;

479 Driziperra'ya kaçan Comentiolus şehir halkı tarafından nefretle karşılanarak kovalandı. Comentiolus ise İstanbul'a doğru yola çıktı. Ancak Avarlar ile Doğu Romalılar arasında barış anlaşması yapıldıktan sonra Trakya'daki Doğu Roma orduları General Comentiolus'u hainlikle suçlayarak İmparatora elçiler gönderdiler. Ancak İmparator gelen elçileri ikna ederek onların şikayetlerini geri aldırdı ve Comentiolus'u tekrar general olarak atadı. Bkz. Simocatta, s.199,210;Mangaltepe, s.166,169.

rağmen Han çok katı davranmıştır. Kendisine sunulan hediyeler nedeniyle elçiye “Düşmanın hediyeleri hediye değildir ve fayda sağlamaz” diyerek geri çevirmiş ancak elçi onu bu hediyeleri alması için güçlkle ikna etmiştir⁴⁸⁰. 598 yılında Yapılan anlaşma gereğince Doğu Romalılar Avarlara daha önce ödemeyi kabul ettikleri 100.000 solidi yıllık verginin üzerine 20.000 solidi daha vermeyi kabul ettiler. Tuna nehri Avarlar ve Doğu Romalılar arasında sınır olarak kabul edildi⁴⁸¹.

599 yılında yeniden ordusunu toplayan Comentiolus, Tuna nehri yakınlarına gelmiş ve Singidinum’da Priskos ile birleşmiştir. Bu birleşmeden sonra Priskos Avarlar ile Doğu Romalılar arasındaki barışın sona erdiğini ilan eden bir konuşma yapmıştır. Neden olarak ise İmparatorun anlaşmaları bozmak için kendilerine emir verildiğini gösterdi. Böylece barışın açık bir şekilde bozulmasından sonra Priskos, yeni bir askeri harekâta girişmek için Viminacium ve karşısındaki adada karargâh kurdurmuş ve nehirten güçlü bir ordu geçirmeye başlamıştı⁴⁸². Avar Han’ı ise buna engel olmak için sahip olduğu dört oğlunu da üzerlerine göndermiş kendisi de Doğu Roma ordusunu arkadan vurmak için harekete geçmiştir. Doğu Roma askerleri Avar Han’ının oğullarını yenilgiye uğratmışlardı. Avar Han’ı ve Priskos arasında yapılan savaşta Avar Han’ı son derece cesaret göstermesine rağmen yenilgiye uğramıştı. Doğu Romalılar Han’ın oğullarını bir bataklığa sıkıştırmış ve öldürmüşler, oğullarına yardıma giden Avar Han’ı da canını zor kurtararak Tisa nehri havalisine kaçabilmişti. Avarları gözden kaçırmamak için nehri geçen Doğu Roma, askerleri yolda Gepidlere ait üç köyü basarak halkını katletmişlerdi. Avar Han’ı tekrar bir ordu toplayarak kesin bir sonuç elde etmeye karar vermiş fakat yine yenilmişti. Bu yenilgiden sonra Doğu Romalılar Avarlar ve ordularında bulunan Slavlardan çok sayıda esir ve ganimet aldılar. Priskos bu esirleri zincirle bağlayarak Tomi(Köstence) şehrine göndermek üzere bırakarak galip geldiği halde Avar Han’ını takip etmeye cesaret edememiş ve Tuna’nın kuzeyindeki

480 Simocatta, s.200-201;Mangaltepe, s.167-168.

481 Simocatta, s.200-201;Mangaltepe, s.168-169; Simocatta bu durumu şu şekilde aktarmıştır: Harmaton’a ““Tanrı Mavrikios ve Kağan arasında, Avarlar ve Romalılar arasında hakem olsun” diyen Avar Han’ı barışı bozduğu için İmparatoru suçlamıştır ve aslında sözlerinde doğruluk payı vardır. Çünkü esasında Romalılar sahte barışın ve savaşın uzmanları olarak, bu sefer önceden yaptıkları zalimce davranışlara kendileri düşmüşlerdir. Şeytani başlangıçların sonuçları üzücü tezahürler ortaya çıkarır.”Bkz. Simocatta, s. 201. Bu sözleriyle kendince bir öz eleştiri yapan Simocatta Doğu Romalıların savaşta ve barışta çok etik olmadıklarını söyleyerek takip edilen politikaları onaylamamaktadır.

482 Bu adada Comentiolus kolundan yaralandığı için Priskos ile beraber hareket edememiştir. Simocatta’ya göre o kasten kolunu keserek savaştan geri durmuştur. Bkz. Simocatta,211;s.;Mangaltepe, s.170.

karargâhına geri çekilmişti⁴⁸³. Bu sırada Avar Han'ı esirleri alabilmek için Mavrikios'a elçi gönderdi. Han'ın tehditleri ile sarsılan Mavrikios, Priskos'a bir elçi göndererek esir alınan Avarları Han'a teslim etmesini söylemiştir. Böylece esirler Tomi şehrinden Avar Han'ına teslim edildiler⁴⁸⁴.

Comentiolus ise bir an önce İstanbul'a giderek kış mevsimini orada geçirmeye karar verdi. Bu nedenle Novae'ye(Svistov-Ziştovi-Bulgaristan) giderek yerli halktan kendilerine rehber verilmesini istedi. Böylece Balkan dağlarında önemli bir geçid olan Trajan geçidini geçmeyi hedefliyordu. Ancak halkın içinden yüz on iki yaşında yaşlı bir adam şaşkınlık içinde doksan yıldır bu dağlardan hiç kimsenin geçmediğini söyledi. Ancak Comentiolus yaşlı adamın sözlerine aldırmayarak bu güzergâh üzerinden ilerlemeye başladı. Yolculuk sırasında soğuk ve ayaz yüzünden yük hayvanlarının çoğu ve askerlerin bir kısmı telef oldu. Bu şartlar altında ancak Filibe'ye varılabildi. Bütün kış burada kalan Comentiolus 600 yılının ilk baharında Konstantinopolis'e gelebildi. Aynı yılın yaz ayında İmparator Mavrikios tarafından yeniden general ilan edildi. Bu yıl Avarlar ile Doğu Romalılar arasında herhangi bir olay vuku bulmamıştır. 601 yılında İmparator Mavrikios kardeşi Peter'i ikinci kez Avrupa ordularının başına general olarak atamıştır⁴⁸⁵.

Peter ordularını toplayarak Tuna'ya doğru hareket etti ve bugün Bulgaristan'da Tuna ile İskar nehirlerinin kesiştiği bir noktada bulunan ve Palation olarak bilinen Palaston'a ulaşip bir kamp kurdu ve yaz mevsimini burada geçirdi. Sonbahar yaklaşırken ordularını Dardanian⁴⁸⁶ bölgesine kaydırıldı. Burada Avarların Cataracts⁴⁸⁷ denilen bölgeye geldiklerini ve Apsich'in burada karargâh kurduğunu öğrendi. Burada Peter ile aralarında bir görüşme gerçekleşti. Apsich, Doğu Romalılara karşı bu bölgenin hakimiyetini kazanmak için girişimde bulundu. Peter bu duruma kızarak bu koşullarda barışı kabul edemeyeceğini söyleyerek oradan ayrıldı. Avar Hanı birlikleriyle Constantiola'ya⁴⁸⁸ giderken Doğu Romalılar da Trakya'daki karargâhlarına geri döndüler. Daha sonraki günlerde İmparator Mavrikios, Avar Hanı'nın Doğu Romalılara

483 Simocatta, s. 210-213;Mangaltepe, s.169-173;Orkun, s.169-170.

484 Simocatta, s.213-214;Mangaltepe, s.173-174.

485 Simocatta, s.214-215;Mangaltepe, s.173-174.

486 Balkanların merkezinde bulunan bir Roma eyaletidir ve Tuna'daki Cataract'ın güneyindedir. Bkz. Mangaltepe, s.175.

487 Tuna nehrinde, Demir Kapı (İron Gates) olarak bilinen yer Sırbistan Romanya sınırında bulunmaktadır. Bkz. Mangaltepe, s.175.

488 Morava ile Tuna nehrinin kesiştiği bir noktada yani Tuna nehrinin kuzey kıyılarında bulunan bir kaledir. Bkz. Mangaltepe, s.175.

saldırı için hazırlıklar yaptığını öğrendi. Bu nedenle Peter'e Edirne'den ayrılmasını ve Tuna nehrini geçmesini emretti. Böylece Peter Slavlara karşı harekete geçmek için hazırlandı ve Doğu Romalılar tarafından Scribo⁴⁸⁹ olarak adlandırılan Bonus'a bir mektup yazdı. Dolayısıyla Bonus Peter'e yardımcı olmakla görevlendirildi. Bonus, Doğu Romalıların nehrin karşı kıyısına geçmesine yardımcı olacaktı. Bundan sonra Peter Godwin'i de ikinci komutan olarak atadı. Godwin Tuna'yı geçti ve çok sayıda savaş esiri alarak büyük bir zafer kazandı(602). Doğu Romalıların bu baskın hareketini duyan Avar Hanı, Apsich'i askerlerle beraber, Doğu Romalılarla anlaşma yapan Ant'ların üzerine gönderdi⁴⁹⁰.

Avarların bu saldırısı üzerine bir çok insan kaçmak zorunda kaldı ve Avar Hanı kendisine ihanet edenleri ölümle cezalandırdı. 602 yılı sonbaharında İmparator Mavrikios, Peter'e ordularıyla beraber kış mevsimini Slavların bölgelerinde geçirmesini emrini verdi. Ancak savaşmaktan yorulan ordu bunu hoş karşılamadı ve bu emre itaat etmeyenlerin bazıları dalga dalga ilerlemelerine devam ettiler. Bunlar Tuna nehrini geçerek Palastolon'da konakladılar. Peter ise bu itaatsizlik üzerine ordunun konakladığı yerde kalmak yerine on mil mesafede bir yere konakladı. Burada Peter'e sekiz elçi gönderen Doğu Roma askerleri kış mevsimi başlamadan geri dönme talebinde bulundular. Bu elçilerin içinde geleceğin İmparatoru Phocas(Phokas) da bulunmaktaydı. Ancak İmparator ise Peter'in güçlerinin Tuna nehrini geçip Avar topraklarına girmesini hedefliyordu⁴⁹¹. Bunun üzerine Phokas isyan etmiş, İmparator Mavrikios'u öldürerek yerine geçmiştir⁴⁹². Phokas(602-610) tahta çıkar çıkmaz Dacia'dan orduyu geri çağırması ve Avarlara barış teklif etmişti. Çünkü o sırada Doğu Roma hem İran ile savaşa başlamış hem de bu sırada Avarlar yıllık vergi talebinde bulunmuşlardı. Avarlar ile Doğu Romalılar arasında böylece barış sağlanmıştı. Dolayısıyla 590'lı yıllarda başlayan ve yaklaşık on yıl süren Balkanlar'daki mücadeleler, Doğu Roma'nın bu siyasi istikrarsızlıklar sebebiyle başarılı olmasını engellemiş böylece de Avar-Slav topluluklarının bölgeye yerleşmesine engel olunamamıştır⁴⁹³.

489 Roma İmparatorluğu döneminde özel görevler için kullanılan askerlere verilen bir addır. Bkz. Mangaltepe, s.175.

490 Simocatta, s.216-217;Mangaltepe, s.175-176.

491 Simocatta, s.217-218;Mangaltepe, s.176-177.

492 The Chronicle of Theophanes(602-813), (Trans, Haryy Turtledove), University of Pennsylvania Press, 1982, s.1.

493Ostrogorsky, s.77; Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar... s.8.

Bu anlaşma o günlerde kritik bir durumda olan Avarlar için önemli bir kazanımdı. Çünkü Avar topraklarının merkezine yapılan Doğu Roma saldırıları Avar İmparatorluğu'nda tehlikeli ayaklanmalara yol açıyordu. Dolayısıyla bu sırada Avarların çözülmesi için belki de tek bir darbe yeterliyken Mavrikios'un (582-602) öldürülmesinin akabinde Phokas(602-610) yönetiminin zayıflığı ve sonrasında İran baskısı Avarları dağılmaktan kurtarmıştır. Aynı zamanda çeşitli milletler üzerinde hakimiyetini genişletmek için de Avarlara zaman kazandırmıştır. Avarlar sayıca az olmalarına rağmen içeride yaşayan çok sayıda millet üzerinde oldukça güçlü bir hakimiyet kurmuşlardı. Ama yine de devlet sınırları içerisinde iç çatışmalar da yaşanıyordu. Bu yüzden Doğu Roma devletinin içeriden çözülmesi ve Avar hakimiyetindeki milletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları için ayaklanmalarını sağlamaya çalışıyordu⁴⁹⁴.

565-610 yılları arası Doğu Roma'nın çok büyük değişikliklere uğradığı bir dönemdir. İmparatorluk içerisinde dahili karışıklıklar yanında dışarıda İran savaşları, Balkanlar'da Avar ve Slavlarla olan mücadeleler ile İtalya'nın Longobardlar tarafından işgali döneme damgasını vurmuştur. VI. Yüzyılın ikinci yarısı Kafkasya ve Balkanlar'da Avar saldırılarının yoğun olduğu ve bölgedeki diğer kavimlerin yine Avar merkezli savaşlar yaptığı bir dönemdir. Bu bilgiler sonucunda Avarlar'ın bu yıllara damga vurdukları ve savaştıkları, ittifak yaptıkları bütün kavimlere idari ve askeri anlamda örnek oldukları söylenebilir⁴⁹⁵.

2.3.2. Avar Hanı'nın İtalya Seferi

Phokas döneminde Doğu Romalılar ile barış yapan Avarlar bu barıştan sonra yönlerini İtalya taraflarına çevirmişler eski dostları olan Longobardlara Avar Han'ı defalarca yardımcı kuvvetler göndermiş, hatta 609 yılında Avar Hanı tarafından Longobard kralı Aghidulf'a on bin Slav verilmişti⁴⁹⁶. Ancak daha sonraları kral Aghidulf'un ölümü üzerine ilişkiler bozulmuş Avarlar İtalya'ya karşı da akınlara başlamıştır⁴⁹⁷.

610 yılında zengin ganimetler alabilmek amacıyla Avar ordusu İtalya üzerine yürümüş ve Friaul şehri yakınlarına gelmiştir. Burası Longobard kralı Alboin'in

494 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.1-2, Auguste Bailly, Bizans Tarihi, s.125.

495 Mangaltepe, "VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...", s.8;Hamzaoglu,s.687.

496 Sinor, 290-291;Orkun, s.170.

497 Baştav, "Avar İmp...", s.500.

varisleri olan prensler tarafından idare ediliyordu. Prens Ghisulf hemen ordusuyla savunmaya geçse de Avarlar tarafından mağlup edilerek kendisi de katledilmişti. Geriye kalanlar da kaçmak zorunda kalmışlardı⁴⁹⁸. Bu prensliğin merkezi olan Forum Julii güçlü duvarlarla çevrilmiş eski bir Roma kalesiydi. Buraya Ghisulf'un dul eşi Romhilda ve çocukları ile Longobard ileri gelenleri ve askerler sığınmıştı. Prenses Romhilda'nın sekiz çocuğu vardı. Avarlar kaleyi kuşatınca hemen savunma başlamış, Longobardların savunması karşısında Avarlar çekilmek üzereyken meydana gelen bir olay Avarların başarılı olmasına neden olmuştu. Bir sabah Avar Hanı birkaç askeriyle kuşatmanın nereden daha kolay yapılabileceğini tespit etmek için köyleri gezmeye başlamış, Romhilda da duvardan bunlara bakmış ve Hanı görmüştü. Genç ve yakışıklı Avar Hanını gören Romhilda onu beğenmişti. Ertesi günü gizli bir heyeti Hana gönderen Romhilda kendisi ile evlenmesi karşılığında şehrin teslim edileceğini bildirmişti. Elçileri memnuniyetle karşılayan Avar Hanı bu teklifi kabul etmişti. Bunun üzerine Romhilda gece şehrin bir kapısını açık bıraktırmış buradan içeri giren Avarlar şehri zaptetmişlerdi. Han ise sözünü tutmuş prensesi eşi olarak kabul etmiş ancak ertesi günü ihtirası için vatanını teslim eden bu prensesi muhafızlarına teslim etmişti. Avarlar şehri yağmalayarak, ganimetleri arabalara yüklemiş ve Pannonia'ya doğru hareket etmişlerdi. Arabaları şehrin sakinleri takip ediyorlardı ki Avarlar bunlara Tuna ve Drava sahillerinde iyi bir arazi vermeyi vaat etmişlerdi⁴⁹⁹.

Avar Hanı kendisini takip eden şehrin sakinleri ile yola devam etmeyi sakıncalı bulmuş ve bir çare düşünmek üzere bir yerde durmuştu. Bu sırada Ghisulf'un oğulları birer at alarak kaçmaya teşebbüs etmişlerdi. Avarlar bunun farkına varır varmaz onları takip etmişler ancak yakalayamamışlardı⁵⁰⁰. Onların kaçıyla, Longobardların Avarların üzerlerine hücum etme ihtimali doğduğundan Avarlar taburdaki kuvvetli askerleri öldürmüşlerdi. Romhilda ise meydanın ortasına ucu sivri bir kazık dikilerek Avar Han'ının önüne getirilmiştir. Avar Hanı kendisine "Sefil kadın...senin yegâne lâıyk olduğun erkek budur" demiş ve bundan sonra dört asker tarafından kaldırılarak kazığa oturtulmuş ve Avar ordusu bundan sonra yoluna devam etmiştir⁵⁰¹.

498 Orkun, s.170-171.

499 Orkun, s.171.

500 Orkun, s.172.

501 Orkun, s.172.

2.3.3. 610-625 Yılları Arası Avarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler

610 yılında Doğu Roma İmparatorluğu tahtına Heraklius (610-641) geçmiştir. Bu dönemde devlet hem içeride hem de dışarıda tehditler altındaydı. Ülkenin ekonomik ve malî durumu mahvolmuş, eskimiş idare mekanizması işleyemez hale gelmişti. Doğu’da İran, batıda ve kuzeyde Avar ve Slav akınları aralıksız devam ediyordu. Öyle ki bu felaketler karşısında ümitsizliğe düşen Heraklius devletin merkezini Afrika’ya taşımayı bile düşünmüştü. Ancak Patrik Sergios’un kilisenin hazinelerini İmparatorun emrine vermesi üzerine yeniden toparlandı ve mücadele etmeye karar verdi⁵⁰².

Doğu Roma’daki iktidar değişikliğini de fırsat bilerek Balkanlar’dan güneye inene Avar-Slav birlikleri önlerine gelen bütün şehirleri özellikle Teselya, Epire, Trakya ve Thessalonike(Selânîk)’e saldırmışlardı. Böylece Teselya üzerinden Avar-Slav dalgası orta Yunanistan ve Pelepones’e doğru akmıştı. İyi bir denizci olan Slavlar Girit’e bile çıkartma yapmışlardı. Balkan yarımadasında Doğu Roma’nın en önemli üsleri olan Viminacium, Niş, Sofya, Singidinum gibi şehirler harap edilmişti⁵⁰³. Bu birleşik ordular ele geçirdikleri ganimetleri ve esirleri Avar Hanı’na sunuyorlardı. Bu arada Avar tahtında da bir değişiklik olmuş, Bayan Han’ın oğlu olan Avar Han’ının ölümü üzerine küçük kardeşi tahta geçmiştir(616)⁵⁰⁴. Avarlar’dan barış istemek zorunda kalan Heraklios aynı yıl Avarlara elçiler göndermiştir. Bu elçiler Avarlar tarafından son derece dostane karşılanmıştır. Yeni Avar Kağan’ı, Doğu Romalıların dostu olduğuna dair yemin etmiş, onu yanlış anladıklarını, kendisinin Doğu Romalılara sadık kalmak istediğini hatta şahsen İmparatoru ziyaret etmek niyetinde olduğunu söyleyerek İmparator ile Heraklea’da buluşmayı teklif etmiştir. Avarların bu teklifini memnuniyetle karşılayan İmparator, Avar Hanı ile görüşmek için hazırlıklar başlatmıştı. İmparator, Avar Hanı ile Selymbria ve Heraklea arasında buluşmak istiyordu⁵⁰⁵.

502 Ostrogorsky, s.86;C.Diehl, s.52.

503 Ostrogorsky, s.87;Baştav, “Avar İmp...”, s.500;Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”,s.2.

504 Bu taht değişiminde Han’ın yerine yaşça en büyük oğullarından birinin geçmemesinin nedeni Simocatta tarafından açıklanmıştır. Onun aktardığına göre Bayan Han’ın halefi 11 oğlundan yedisi salgın hastalıktan, dört tanesi de Doğu Roma ile yapılan bir savaşta boğularak hayatını kaybetmiştir. Yine ona göre Bayan’ın hayatta kalan çocukları bu dört kişiden ibaretti. Bu nedenle ölen Han’ın yerine yaşça küçük olan kardeşi tahta geçmiştir. 626 İstanbul kuşatmasını da gerçekleştiren bu Avar Hanı muhtemelen 631-632 yıllarına kadar tahtta kalmıştır. Çünkü taht o yıllarda boş kalmış daha sonra da Avarlarla beş yıllık mücadeleden sonra Kubrat 635 yılında Büyük Bulgar Devleti’ni kurmuştur. Bkz. Simocatta, 200-201,213-214; Mangaltepe, “Avar Hakanı...”, s.175-176.

505 Orkun, s.172.

Avar Hanı'nın bu barış teklifini kabul ederken asıl niyeti İmparatoru yakalamaktı. Nitekim bunun için de bir pusu hazırlamıştı. Yola çıkarken yanına en değerli ve yetenekli adamlarını yanına alan Avar Hanı diğer taraftan Avar askerlerini de buluşmanın gerçekleşeceği bölgenin etrafındaki ormanlara yerleştirmişti. Önden giden kuvvetler de İmparatorun arkasını keserek geri kaçmasını engellemek için görevlendirilmişti. İmparator Heraklius, Avar Han'ının yaklaştığını haber alınca Selymbria'dan ayrılarak başında İmparatorluk tacı ile Avar Han'ını karşılamak üzere yola çıkmıştır. Ancak arkadan bazı Avar kuvvetlerinin hareketi köylülerin dikkatini çekmiş, derhal olayı Doğu Roma askerlerine anlatmışlardı. Tam bu sırada ufukta Avar askerleri görünmüştü. Durum tehlikeli bir hal almış, İmparator hemen atından inerek tacını çıkarmış, bir köylü elbisesi giyerek firar etmişti. Avar Han'ının kuvvetleri hücumla başladığı zaman Doğu Romalılar da kaçmak için telaşa düşmüşlerdi. Avarlar, Doğu Romalıları esir almışlar fakat İmparatoru yakalayamamışlardı. Planın başarısız olduğunu gören Avar Hanı hemen en kısa zamanda herkesten önce İstanbul surları önüne gelerek kapıları ele geçirmeye karar vermişti. Avar kuvvetleri ile süratle İstanbul kapılarına gelmişler fakat surların müdafaa edildiğini, kapıların kapalı olduğunu, İstanbul'un savunmaya hazır bir halde olduğunu görmüştü(619). İmparator Avarlardan önce gelmiş ve şehrin savunmasını hazırlamıştı. Artık her şeyin geç olduğunu gören Avar Hanı geri dönmüş, İstanbul civarındaki kiliseleri yağmalamış, Trakya'dan itibaren de yolu üzerindeki yerleri yağmalayarak geri dönmüştü⁵⁰⁶.

Avarların bu hareketi aslında savaş ilanı için önemli bir sebep olsa da, Doğu Roma genellikle barıştan yana bir politika izlemiştir. Çünkü Doğu Roma o sıralarda hem ekonomik sıkıntı içinde hem de savaşıma yeteneğine sahip bir ordudan yoksundu. 619-620 yıllarında kilise hazinesinin devlet hazinesine aktarılmasıyla⁵⁰⁷ durumu kontrol altına almak için yeterli malî kaynak yaratılmıştı. Ancak yine de Doğu Roma'nın her iki cephede birden savaşıması mümkün değildi. Yeterli sayıda bir kuvveti bir araya getirmek için zaman da yoktu. Bu sebeple en büyük tehdidin İran'dan geldiğine inanan Heraklios Avarlarla bir anlaşma yapmaya karar vermişti. Bu nedenle Avar Hanı'na elçiler göndererek saldırıların durdurulmasını istemişti. Bunun üzerine yine görüşmeler başlamış, Avarlar'ın Doğu Roma elçileri Athanasius ve Kozma ile görüşmeleri

506 Ostrogorsky, s.88-89;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.2;Orkun, s.173-174.

507 Kilise, Hristiyan olmayanlara karşı yapılacak savaşlar için hazinelerini devletin emrine vermiştir. Bu nedenle savaş daha önceleri hiç olmadığı gibi dinî bir heyecanla başlamıştı. Bu durum bize sonraki Haçlı Seferlerini hatırlatan bir olaydır. Bkz. Ostrogorsky, s.93.

sonucunda barış yapılmıştı. Daha doğrusu Doğu Roma Avarlar'a verilen paranın miktarını arttırarak barışı satın almıştı⁵⁰⁸.

2.3.4. Avarların İstanbul Kuşatması (626)

Orta Avrupa'da güçlü bir devlet kuran ve özellikle Pazar şehirleri ile ticaret yollarını daima elde ve güvenlik içinde tutmaya çalışan Avarların, iki asırdan fazla süren hakimiyetleri döneminde Türk tarihi ve Doğu Roma tarihi açısından yaptıkları en önemli savaşlarından biri de İstanbul'u kuşatmalarıdır⁵⁰⁹.

Doğu Roma İmparatoru Heraklius'un Avarlarla barış yaparken asıl niyeti İran ile savaşa başlamaktı. Bu nedenle bir an önce savaş hazırlıkları başlatmış ve kendisi de bizzat bu hazırlıkların başında bulunmuştur. Böylece barışı sağladığına inanan Heraklios Avrupa'daki ordularını Asya'ya kaydırarak, İstanbul'da oğulları ile Patrik Sergios ve komutan Bonus'u bırakmıştır⁵¹⁰. Ancak İmparator işi oluruna bırakmamış, bu savaş sırasında Avarların bir tehlike teşkil etmemeleri için Han'a bir mektup yazarak, oğlu Herakleus'un hâmisî olmasını, gerektiğinde ona nasihat vermesini söyleyerek iki yüz bin altınla beraber Avar Han'ına rehin olarak en asil Doğu Romalı adamları ve kendi çocuklarından birini gönderdi⁵¹¹.

İran ile savaş 622 yılında başlamış, Doğu Romalılar galip gelmiş sonraki yıllarda da savaş devam etmişti. Kuzeyde Hazarların da desteğini alan⁵¹² Doğu Roma İmparatoru askeri mücadele sahasını Anadolu, İran ve Kafkaslara kadar genişletirken, başkenti ağır bir tehdit altında kalmıştır. 625 yılında bu savaşta İran şahı, Doğu Roma'ya karşı tek başına başarılı olamayacağını anlayınca, ittifak yapabilecek bir kavim aramış ve Avarları bunun için uygun görmüştü⁵¹³. Avarlar, İranlılar ile birlikte İstanbul üzerine yürüyecekler ve buna karşılık elde edilen ganimetler Avarlara ait olacaktı. Bu plan ve anlaşma gereği Şahrvarâz kumandasındaki bir İran ordusu 626 yılı Haziran ayında Khalkedon(Kadıköy) yakınlarına gelirken, Avar Hanı da İmparator ile

508 The Chronicle of Theophanes, s.12;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.2-3;Orkun, s. 174.

509 Kafesoğlu, Türk Milli...s.154;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.1.

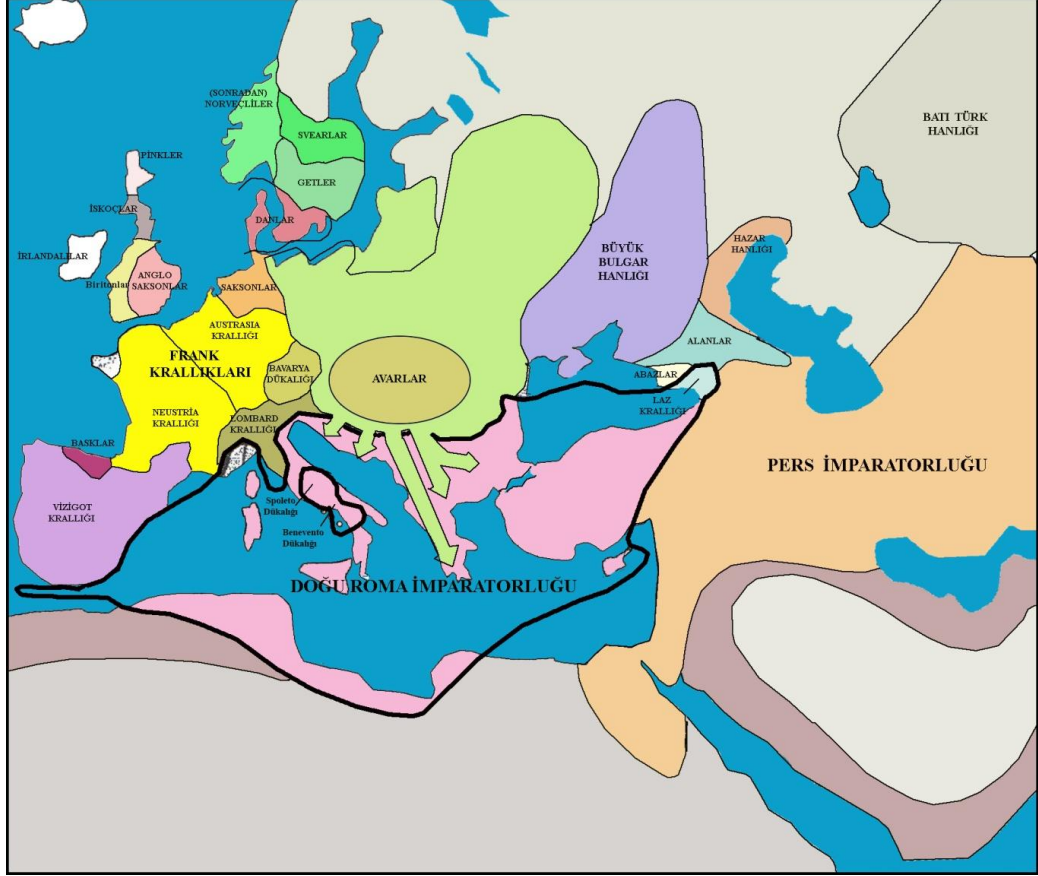
510 Ostrogorsky,s.93.

511 Sinor, s.292;Orkun, s.174.

512 Kafesoğlu, Türk Milli...s.158.

513 Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.7; Michael Whitby, s.26;R. Grousset, s.202-203;Stephen Mitchell, s.413-414.

yaptığı anlaşmayı feshettiğini ilan ederek Avar-Slav⁵¹⁴-Bulgar ve diğer kavimlerden oluşan ordusuyla beraber İstanbul’a doğru harekete geçmiştir. Gerçek kuşatma Avar ordusu tarafından yapılmaktaydı⁵¹⁵.

Harita 4. Avarların İstanbul Kuşatması Sırasında Siyasi Durum (M.S 626)

Bu durum karşısında Doğu Romalılar ise hemen savunma hazırlıklarına başlamışlardı. O sırada İran ile savaş halinde olan İmparator ise karşısında bulunan İran ordusunu bırakmadığı için müttefik arayıp duruyordu. Bu sırada İran ordusu Boğaziçi sahillerine kadar gelmiş, karargâh kurmuştu. 29 Haziran 626 tarihinde 30.000 kişi olduğu tahmin edilen Avar öncü birlikleri Trakya’dan Edirne’ye oradan da Uzun Sur’a kadar gelmişlerdi⁵¹⁶. Burada kendilerini gösterdikten sonra on gün boyunca yani 8 Temmuz’a kadar Marmara Denizi yakınlarında Melanthias bölgesinde beklediler.

514 L. Rasyonı’nın aktardığına göre, Efes Piskoposu Suriyeli Johannes Slavlarla ilgili olarak şunları nakletmiştir: “eskiden ormanları içinden çıkmaya cesaret edemeyen Slavlar artık Avarlarla birlikte savaşa katılıyorlar, altınları, gümüşleri ve at sürüleri var”. Bkz. Rasyonı, s.80.

515 The Chronicle of Theophanes, s.21-22; Kafesoğlu, Türk Milli...s.154; Bkz. Harita 4. Berkay, s.82.

516 Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.9; Michael Whitby, s.61.

Avarların bu hareketi Doğu Romalıları yanıltmak için yapılmış bir plandı. Birkaç gün sonra garnizonda kuvvetli bir savaş sürerken kuvvetli bir Avar gücü Galata'ya gönderilmiştir. Avarlar Galata'ya ulaştıklarını İranlılara ateş yakarak bildirmişlerdir. Nitekim Avarların gittiğini zanneden Doğu Roma orduları surlardan çıktıktan sonra aniden Avar ordusuyla karşılaşmış ve büyük zayıat vermişlerdir. Bunun üzerine uzun bir aradan sonra ilk defa bu kadar büyük bir korkuyla karşı karşıya kalan Doğu Romalıları diplomatik yollarla anlaşabilmek üzere Athanasius'u elçi olarak Avarlara göndermişlerdi⁵¹⁷. Edirne civarında Avar Hanı Roma elçisi Athanasius'u İstanbul'a göndererek "Buradan daha ileri gitmemem için bana ne verirler" demişti. Bir süre sonra Avar Han'ına gelen cevapta Doğu Romalıları "Avarların dostu olan Romalıları merkezi hükümete yaklaşmamalarını" tavsiye ediyorlardı. Bu cevaba kızan Han ise elçiye şu sözleri söylemişti: "Defol git! Kendilerine de ki her şeylerini elime versinler, aksi takdirde şehirlerini yıkar, halkı da esir alır götürürüm"⁵¹⁸.

Avar yardımcı birlikleri de Melanthias taraflarında kaldığı süre boyunca zaman zaman şehre keşif devriyeleri de çıkarmışlardır. Bu sırada şehirde bulunan Patricius Bonus şehir savunmasını güçlendirmeye çalışırken, Patrik Sergios da halkı manen güçlendirerek savunmaya katılımı sağlamaya çalışıyordu⁵¹⁹. Asıl Avar ordusu ise eşyaları çok olduğu için yavaş yavaş bu taraflara doğru hareket etmişti. Denizde de savaşacaklarını bilen Avarlar arabalara kayıklarını ve gemilerini yüklemişlerdi. Bu sırada Avarların yardımcı birlikleri Melanthias karargâhındayken bir gün şehrin süvari birlikleri yem tedarik etmek için dışarı çıkmışlar, Avarlar da hemen üzerlerine hücum ederek onları püskürtmüşlerdi. Bu küçük zaferden cesaret alan Avarlar karargâhı terk ederek Boğaziçi sahillerine gelmişler, gece karşıda bulunan İran ordusuna ateşle işaret vermeye başlamışlar, karşı taraftan da aynen cevap almışlardı⁵²⁰.

Avar Han'ının asıl ordusu ise nihayet 27 Temmuz'da İstanbul surları önüne gelmiş ve 31 Temmuz'da Propontis(Marmara Denizi)'den Keras(Haliç) körfezine kadar olan surların haricinde bulunan alanı işgal etmişlerdi. Saldırı için seçilen zaman oldukça isabetliydi. 447 yılındaki depremde ağır hasar gören Marmara denizindeki surlar, tamir edilse de yeterli olmamıştı. Ancak bir taraftan da bütün şehir halkı surların güçlendirilmesine yardım ediyordu. Bu Avar ordusunda aynı zamanda Bulgarlar,

517 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.9-10.

518 Orkun, s.174-175.

519 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.10.

520 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.10-11;Orkun, s.175.

Slavlar ve başka kavimler de bulunuyordu. İstanbul önünde çabuk bir zafer elde etmeyi hedefleyen Avar Hanı çok sınırlı miktarda erzak getirmişti. Bu ihmali nedeniyle Avar Hanı operasyonlarını hızlı bir şekilde yapmaya çalışmış, zamanı gelmeden kesin saldırıyı yapmaya kalkıştığı için başarıya ulaşamamıştır⁵²¹.

Avar Hanı kuşatma için getirdiği malzemeleri yerleştirmiş, gemilerine güvenli bir yer bulmuş, merkeze kendi idaresindeki Avarları, sol cenaha da Slavları almıştı. Ayrıca on iki büyük kule yapılmıştı ki bu kuleler şehrin surları ile aynı yükseklikteydi. Kulelerin ve hücum makinelerinin ateşe karşı korunması için de üzerleri derilerle kaplanmıştı. Avar Hanı, Doğu Romalıların üç sıra kürekli büyük savaş gemilerini görünce buna karşı kendi gemileriyle hareket etmenin mümkün olmadığını anlamış, büyük gemilerin hücumundan korunmak için gemilerini Barbyss nehri civarına getirmişti. Avarlar ilk hücumlarını Altınkapı taraflarına yapmışlar ama şehirden kuvvetli bir mukavemet görmüşlerdi. 31 Temmuz'da başlayan kuşatma beş gün sürmüş, on iki tekerlekli kule, duvar delmeye yarayan aletler ve birçok makine etrafa dehşet saçmıştı. Duvarlar delinince Avarlar da bu deliklerden ok yağmuruna başlıyorlardı. Doğu Romalılar sık sık kaleden çıkarak hücum ediyorlar, Avarların aletlerini tahrip ederek, kulelerini yıkmaya çalışıyorlardı. Doğu Roma Kumandanı Bonus daha fazla kan dökülmesini engellemek için Avar Han'ına defalarca yıllık vergiyi alarak geri çekilmesini söylemiş, Han ise bunu kabul etmeyerek şehrin teslim edilmesini istemişti⁵²².

2 Ağustos 626'da Avar Hanı müzakere için Doğu Romalılardan elçi gönderilmesini istemişti. Bunun üzerine yapılan toplantının ardından Doğu Roma beş kişilik bir elçilik heyeti göndermeye karar vermişti. Bu heyette Patrik Sergios, Athanasios, Theodosos, Theodoros Synkellos ve Commerkiaros'lu Theodoras gibi yüksek rütbeli memurlar vardı⁵²³. Bu görüşme sırasında Avar Han'ının yanında civar çadırlardan gelen üç İran'lı Han'ın yanına oturtulmasına rağmen Doğu Roma elçileri ayakta bırakılmıştı. Avar Hanı, Doğu Romalı elçilere İranlıların Asya taraflarına hakim olduklarını dolayısıyla İmparatorun şehre giremeyeceğini, bunun için bir an önce şehri teslim ederlerse canlarına dokunulmayacağını söylemiş, Doğu Romalılar ise şehri teslim etmeyeceklerini söylediler. Bunun üzerine Avar Hanı “balık gibi yüzerek veya kuş gibi uçarak kaçsanız da sizleri yakalayacağım” tehdidinde bulundu. Doğu Romalılar Avar

521 Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.11-12.

522 Orkun, s.176; Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.12-13.

523 Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.15.

Han'ının bu sözleri karşısında ona tek verebilecekleri şeyin para olduğunu söylediler ve geri döndüler. Olanları Doğu Romalı komutanlara anlatan elçilik heyeti Avar Han'ının kararlı olduğunu ve savunmanın zorlu geçeceğini bildirdi⁵²⁴.

Avar Han'ının huzuruna çıkanların hepsi aralarında geçen konuşmalardan dolayı üzgün ve kaygılıydı. İran birliklerinin geçişine karşı Boğaz'daki birliklerin arttırılmasına karar verildi. Ertesi akşam Doğu Romalılar gemilerle geri dönen İranlıları beklemişler, bunları tutarak birinin başını, diğerinin ellerini keserek arkadaşının başını ve kendi ellerini boynuna asıp Avar Han'ına geri göndermişlerdi. Üçüncüsünü de İran ordusunun gözü önünde keserek makinelerle karşıdaki İran taburuna bir yazı eşliğinde atmışlardı. Bu yazıda: “Avar Hanı ile anlaştık, elçilerinizi Han bize teslim etti. Birisini gönderiyoruz, diğerlerini de düşünmeyiniz” demişlerdi⁵²⁵.

Bütün bunlara rağmen Avar Han'ı, şehirden iki saat mesafede olan Khelai adlı küçük bir körfeze gemilerini getirterek Pazar günü sabah, ilk gemiye de kendisi binerek, yardımcı İran kuvvetlerinin karşıya geçmesine nezaret etmek istemişti. Ancak bunları duyan Doğu Romalılar, Avar gemileri ilerler ilerlemez üzerlerine hücum ederek bu gemileri batırmaya başlamışlar, bunun üzerine kalan gemiler de geri çekilmeye başlamıştı. Bu olaylar üzerine yeni hazırlanan plana göre ise gece şehrin Blacherna ve İskele tarafına düşen kısıma Barbyss nehrinden gemilerle hareket ederek hücum etmeyi düşünmüştür. Fakat Doğu Romalılar durumdan şüphelenmiş, Bonus, gemilere körfezin iki tarafına dizilmelerini emretmiş ve Blacherna körfezi girişine kuvvetler yerleştirmişti. Askerlerin harekete geçmesine işaret olarak ise St. Nicolaus kilisesinin balkonundan meşale yakılacaktı. Avarlar için de plan gereğince hareket etmek üzere Blacherna tepesinde ateş ile işaret verilecekti. Doğu Romalıların ateş işaretini kendi işaretleri sanan Avarlar gemileriyle hareket etmişler fakat müthiş bir ok yağmuru altında kalmışlardı. Bu sırada Doğu Roma gemileri de bulundukları yerlerden çıkarak Avar gemilerine hücum etmiş gemileri batırmış, karanlıkta suda yüzmeye çalışan Avarları öldürmeye başlamışlardı. Dolayısıyla Avarlar oldukça fazla kayıp vermişlerdi. Böylece kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. 8 Ağustos Cuma günü sabaha karşı Avar askeri birlikleri de geri çekildi. Güneş doğduğunda surların önünde tek bir asker kalmamıştı ve İstanbul alevler ve dumanlar içinde kalmıştı. Savaşın kaybedilmesinin asıl sebebi Doğu

524 Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.15-16;Orkun, s.176-177.

525 Mangaltepe, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...”, s.16;Orkun, s.177;

Roma'nın üstün donanması karşısında Avarların donanma yetersizliği⁵²⁶ olmasına rağmen Avar Han'ı erzak yetersizliği nedeniyle geri çekildiğini ama en kısa zamanda geri döneceğini bildirdi⁵²⁷.

Avarları geri çekildiğini gören İran ordusu da Kadıköy'den çekilerek Suriye'ye doğru hareket etmiştir. Bu kuşatma her ne kadar İran ile ittifak halinde yapılsa da İran ordularının sembolik ve az sayıda katılımı onları neredeyse kuşatmayı izleyici konumuna getirmiştir. Dolayısıyla kuşatma Avar Hanı'nın eseriymi denilebilir. Han'ın geri çekilme nedenlerinden biri de İmparator'un kardeşi Theodoros'un İranlılara karşı büyük bir zafer kazandığını haber almasıdır⁵²⁸.

Büyük bir Avar ordusunun yaptığı bu on günlük kuşatma Doğu Romalıların zihinlerinde silinmez bir iz bırakmıştır. İstanbul böylece kurtulmuş ve bunun üzerine büyük bir tören yapılmıştır. Hatta bu törenin yapıldığı gün daha sonra dini tören olarak devam etmiştir. Büyük perhizin beşinci haftası Cuma günü bugünün hatırası olarak yapılacak tören günü tayin edilmiştir⁵²⁹.

2.3.5. Avar İmparatorluğu'nun Çöküşü

Doğu Roma, İran'a karşı galip gelince, İmparator Heraklius 14 Eylül 628 tarihinde dört beyaz filin çektiği araba ile İstanbul'a girmişti. Ancak Arabistan'da Hz. Muhammed'in halefleri Suriye, Mezopotamya ve Filistin'e hücum etmişler, 637'de Kudüs, 639'da Menphis ve İskenderiye Arapların eline düşmüş, Doğu Roma mağlup olmuştu. Bütün bu başarısızlıklardan sonra İmparatorluğun başına bir de Avar galesi açmak istemeyen İmparator meseleyi diplomatik yollardan çözmeye karar vermişti. Dolayısıyla Avarlara tâbi olan ve olmayan diğer küçük kavimleri Avarlara karşı hareket ettirip bunları zayıflatma politikasını takip etmiş ve bunda başarılı olmuştu⁵³⁰.

526 Kafesoğlu, Türk Milli...s.154;Sinor, s.292.

527 Orkun, s.177-178.

528 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.16-21;Kafesoğlu, Türk Milli...s.154.

529 Doğu Roma'lı yazarlar Avarlara karşı elde edilen bu başarının kiliyse ait olduğunu kabul ederler. Özellikle bu zaferin Hristiyanlığın, kutsallarının ve sembollerinin ortaya koyduğu mucizeler sayesinde olduğuna inanırlar. Böylece toplumsal hafızanın maneviyatını diri tutmaya çalışırlar. Kuşatma anlatılırken Hristiyanlığın galip geldiğini söylerler. Bu sebeplerle bugünün anısına ilahiler bestelenmiştir. Bu şekilde Yunan kilisesi, İstanbul'un mucizevi kurtuluşunu hafızalardan silmemeye çalışmaktadır. Kuşatma sırasında da halkın manevi duygularını kuvvetlendirebilmek amacıyla din adamları konuşmalar yaparak moralleri diri tutmaya çalışmışlardır. Velihaht İmparator Constantin ve patrikler her gece Meryem Ana kilisesinde dua etmişlerdir. Dolayısıyla Doğu Romalıları İstanbul'un Avarlardan kurtuluşunu Meryem Ana'ya atfederler. Bkz. Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.4-5, 23-24;Kafesoğlu, Türk Milli...s.155;Orkun, s.178;Sinor, s.292.

530 Orkun, s.178.

Avarların Slavlara karşı yaptığı muameleden dolayı öncelikle bir Slav kabilesi sonra da Vend'ler Karinthia vadilerinde isyan ederek Avarlardan ayrılmışlardı. Vend'ler daha önce silahsız ve lidersiz olduklarından Avarlara tâbi olmaya mecbur olmuşlardı. Ancak Galya'lı bir asker bunların başına geçerek Avarları mağlup etmiş ve sonunda Vend'ler Samo adlı bu askeri kendilerine kral tayin etmişlerdi. Heraklius bu fırsatı kaçırmayarak Samo ile ittifak yapmıştı. Fakat çok geçmeden Austrasia Franklarıyla aralarında bir sorun ortaya çıkmıştı. 630 yılında Samo'nun ülkesinde bir Frank ticaret kervanı soyulmuş ve tüccarlar da katledilmişti. Bunun için Frank Kralı Dagobert özür istemiş ancak savaş yapılmıştı. Samo, Franklara karşı birkaç defa savaşarak galip gelmişti⁵³¹.

630'lu yıllarda Avar Hanı vefat etmişti. Bunun üzerine Bulgar Kralı Kuvrat, Avarlarla hanlığın birleşmesini istemişler, hanlığın değişerek bir defa da Bulgarlardan olmasını talep etmişlerdi. Avarlar buna razı olmayınca aralarında savaş çıkmış ve Avarlar galip gelmişti. Bunun üzerine Pannonia Bulgarları arasında on bin Bulgar, Avarlardan kaçarak Austrasia Franklarına iltica etmişle, kral Dagobert de bunları Bavyera'ya yerleştirmişti. Fakat bir süre sonra gizli bir karar vermiş, bir gece aniden Bulgarların üzerine hücum ederek onları katlettirmişti. Bulgarlardan yalnız yedi yüz kişi kurtularak Karinthia Vend'lerine kaçabilmişti⁵³². Bulgar kralı Kuvrat bütün bunlara Avarların sebep olduğunu düşünerek, intikam almak amacıyla Doğu Roma İmparatoruna ittifak teklif etmiş ve İmparator tarafından kendisine "Patricius" rütbesi verilmişti⁵³³.

Bundan sonra Heraklius, Oder ve Vistül sahillerinde oturan Hırvatları Tuna'nın güneyine yerleştirmiş, Hırvatlar birkaç yıl içinde Avarlarla savaşarak Dalmaçya'yı işgal etmeyi başarmışlardı. Bunu takiben Lausitz ve Meissen havalisine yayılmış olan Vend kabilelerinden oluşan Sırp'lara İmparator, Yukarı Moesia, Dacia Dardania'yı, Dyrrachium'a ve Epirus ortalarına kadar uzanan araziye vermiş bu suretle bugünkü Sırbistan ve Bosna teşekkül etmişti⁵³⁴.

Bulgar kralı Kuvrat vefat ettikten sonra oğlu Asparuh kendi kabilesiyle Tuna taraflarında bir tarafı bataklıklar diğer tarafı da sarp kayalıklarla çevrili araziye çekilmiştir. Buradan bazen Avarlara bazen Doğu Romalılarına hücum ederek Tuna'yı

531 Orkun, s.179.

532 Balkanlar El Kitabı, s.92.

533 Sinor, s.293;Orkun, s.179.

534 Orkun, s.180.

geçmiş ve Varna'yı işgal etmişti. Asparuh burada Ant, Sloven ve sair Slavları kendi hakimiyetine alarak bugün kü Bulgaristan'ın temelini atmıştı⁵³⁵.

Avarların 626 yılında yaptıkları İstanbul kuşatması ve mağlubiyetleri onların çözülmesinin bir başlangıcı olmuştur. Pannonia ve Tuna havzasında 50 yıldan fazla hüküm süren devletin gücü azalmaya başlamıştır. Balkanlara Avarların yardımıyla yerleşen Slavlar bu tarihi olaydan sonra günümüze kadar gelen kesin bir yerleşmeyi elde etmişler ve Balkanlar'daki demografik sorun çözümlenmeye ve kavimler daha hızlı ayrılmaya başlamıştır. Dolayısıyla günümüz Orta ve Doğu Avrupa'nın etnik haritasının çizilmesinde Avarlar önemli bir rol oynamışlardır⁵³⁶.

Doğu Roma İmparatoru Heraklius, Avarlara karşı izlemiş olduğu politikada tamamen muvaffak olmuştu. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu üzerinden Avar tehdidi kalkmıştı. Artık Avarlar ile Doğu Romalılar sınır komşusu değildi. Avarlar ile Doğu Roma arasına yerleşen kavimler Avarlar ile Doğu Roma arasında sağlam bir tampon bölge oluşturarak Avarların Doğu Roma'ya saldırmasına engel oluyordu⁵³⁷. Bu olaylardan sonra Heraklius iktidarı daha da güçlenmişti. İstanbul kuşatmasının başarısızlığı Heraklius'a önemli kazanımlar olarak geri dönmüş ve Heraklius dönemi Doğu Roma tarihinde parlak bir devir olarak yazılmıştır⁵³⁸.

Avarlara bağlı olarak yaşıyan Slav, Bulgar ve diğer kavimler arasında başlayan huzursuzluklar ve iç ayaklanmalar nedeniyle Avarlar artık bulundukları bölgede eskisi gibi rahat hareket edememişlerdir. Yani Balkanlar'daki Avar hakimiyeti gerilemeye başlamıştır⁵³⁹. Slav kabileleri bağımsızlıklarını ilan etmişler, Tuna havzasında da Bulgar İmparatorluğu güçleninceye kadar düzensizlik ve otorite boşluğu başlamıştır. Nitekim Avarlar Tuna ve Sava nehri arasındaki bölgeleri Slavlara Valachie(Eflak) ve Bulgar bölgelerini Bulgarlara bırakmak zorunda kalmıştır. Avarlar daha sonraki dönemlerde Frank etki ve nüfuzu olan bölgelerde etkin rol oynamaya çalışmışlardır. Ancak Frank kralı Şarlman Avar meselesini kökünden çözmeye karar vererek 791 yılında sekiz yıl sürecek olan büyük bir savaş başlatmıştır. Bu savaşlara Avarların kendi iç mücadeleleri de eklenince çöküş büyük ölçüde hızlanmış ve devlet ortadan kalkmıştır. VIII. Yüzyıla

535 Orkun, s.180.

536 Rasyonı, s.83-84;Hamzaoglu,s.688.

537 Orkun, s.180.

538 Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.23.

539 Michael Whitby,s.84.

kadar Macaristan topraklarında varlıklarını devam ettirmeye çalışan Avarlar zaman içinde bölgedeki halklar içinde eridiler⁵⁴⁰.

2.3.6. Doğu Roma'nın Avarları Hristiyanlaştırma Politikaları

Avarlar arasında Hristiyanlığı yaymak için⁵⁴¹ Doğu Roma tarafından uzun süre herhangi bir teşebbüste bulunulmamıştır. Çünkü Hun ve Avarların etrafa saldıgı korku nedeniyle bunlar arasında Hristiyanlığı yayma görevini kimse üzerine alamamıştır. Nihayet Poitiers'da rahip olan Emerammus Avarlara Hristiyanlığı kabul ettirmek için 649 yılında gemiyle Bavyera'nın payitahtı olan Regensburg'a gelmişti. Ancak Avarların putperest kalmasını kendi menfaatlerine uygun gören Bavyeralılar buna engel olmaya çalıştılar. Zaten kendileri de Hristiyanlığı üzerlerinden atmak istiyorlarken Avarların da Hristiyan olmalarına ve bu suretle Fransızların idaresine geçmelerine izin veremezlerdi. Bu nedenle öncelikler rahibe Avarlar arasına gitmemesini söylemişler daha sonra da onu esir alarak alıkoymuşlardı. Üç yıllık esaretten sonra rahip yola çıkmış ise de Bavyera prensi Theodor'un oğlu Lambert tarafından öldürülmüştü⁵⁴².

İkinci teşebbüs ise Worms Piskoposu Rupert tarafından 696 yılında gerçekleştirilmişti. Rupert, Regensburg'a gelmiş oradan Tuna ve sonra Sava'ya kadar gelerek oradan da Hunnia içlerine hareket edebilmişti. Avarlar Rupert'e dokunmamışlar, o da istediği gibi dini propagandalarına devam etmişti. Buradan da Slavlar'ın içlerinde propaganda yapmak için Laureacum şehrine gitmişti. Ancak Avarlar Hristiyan dini ile beraber Frank nüfuzunun içlerine girdiğini görünce hemen Hristiyanlığı terk ederek eski milli dinlerine dönmüşler ve Laureacum şehrine hücum etmişlerdi. Piskopos çok zor şartlar altında şehirden kaçabilmiş, şehir Avarların eline düşmüş ve özellikle kilise ve dini mahallerin hepsi tahrip edilmişti⁵⁴³.

540 Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.155-156;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.22-23;Hersak, s.654; Doğu Roma İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos 950 yılında yazdığı eserinde Sava'nın ötesindeki Hırvat arazisinde o devirlerde Avarların yaşadığını kaydetmiştir. Konstantinos muhtemelen bu sözleriyle Avar Kağanlığı'nı değil, küçük bir grup Avar'ı kastetmiştir. Şöyleki bu bilgileri verirken Hırvatistan'da hâlâ Avarların olduğunu ve görünüşlerinden onların Avar olduğunun kesin olduğunu belirtmiştir. Bkz. Constantine Porphyrogenitus De Administrando Imperio, (Greek Text Edited by Gyula Moravcsik, English Translation by R.J.H. Jenkins), Harvard University, Washington-1967, s.30.

541 Doğu Roma diplomasisi istilacı kavimlere karşı hem aldığı askeri tedbirler hem de para ve hediyeler dağıtarak, düşmanlarını birbirinden ayırarak ve onları birbirine kırdırarak nüfuz ve itibarını sağlamaya çalışıyordu. Bunun yanında din propagandasıyla da bu kavimleri nüfuzuna almaya çalışıyordu. Bu nedenle Hristiyanlığı Karadeniz kıyılarından Habeşistan'a kadar götüre din heyetleri Orta Çağ'da Doğu Roma diplomasisinin en belirgen vasıflarından biriydi. Bkz. Diehl, s.40.

542 Orkun, s.182.

543 Orkun, s.182-183.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGAR-BİZANS İLİŞKİLERİ

3.1. Bulgarların Menşei

Bulgarların menşei ile ilgili yapılan çalışmalarda onların Tatar, Slav, Fin, Fin-Ogur gibi kavimlerden oldukları iddia edilmiştir⁵⁴⁴. Ancak ilk olarak 1882 yılında A. Vambéry tarafından Bulgarlar'ın Türk olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüş Bulgaristan'da arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmaları yapan G. Feher⁵⁴⁵, Türk filolojisi uzmanı Gyula Nemeth⁵⁴⁶ ve Laszlo Rasonyi⁵⁴⁷, nin dil araştırmaları sonucunda kesinlik kazanmıştır. Bu bilgi daha sonra bir çok tanınmış dilci ve epigrafist tarafından da onaylanmıştır⁵⁴⁸.

Bulgar adı ilk defa Doğu Roma İmparatoru Zenon(474-491)'un Doğu Gotlarına karşı kendine askeri destek sağlamak için 482'de yardımlarına başvurduğu Karadeniz'in kuzey-batı kıyılarında oturan Bulgar bir topluluğu göstermesi üzerine ortaya çıkmıştır⁵⁴⁹. Bulgar kelimesi Türkçe'den başka hiçbir dilde izah edilmemiştir. Türkçe'de ise bulgamak yani karışmak, karıştırılmak, karışmış olmak anlamına gelmektedir⁵⁵⁰.

Türk kavimleri tarihi ile ilgili mevcut bütün Doğu Roma kaynaklarını eksiksiz olarak bir araya getiren Byzantinoturcica I, II. adlı eserleri yazan Gyula Moravcsik de Bulgarların Türk asıllı olduklarını açıkça ortaya koymuştur⁵⁵¹. Bu tarihi gerçeği G. Ostrogorsky'nin "Bizans Devleti Tarihi" adlı eserinde de görmekteyiz. Ostrogorsky'nin eserinde bu konuyla ilgili şu cümleler aktarılmıştır: "Türk asıllı Bulgarların Balkan

544 V.Beşevliev, Proto-Bulgarlar'ın Dini, (Çev., T. Acaroğlu,)Belleten, S.34, 1945, s.213;İbrahim Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış", Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1983, s.91.

545 Geza Feher, Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara-1999.

546 Gy. Nemeth, A. Honfoglalo Magyarsag Kialakulasa, Budapeste 1930.

547 Rasonyi, Tuna Köprüleri, s.5-6.

548 İbrahim Kafesoğlu, "Bulgarların Kökeni", Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara-1985, s.1.

549 Gyula Moravcsik, Byzantinoturcica, I, Budapeşte-1942, I, s.50;G. FEHER, s.27;Kafesoğlu, "Bulgarların...", s.1-2;Orkun, s.149;M. Türker Acaroğlu, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul -2007, s.32.

550 Kafesoğlu, "Bulgarların...", s.2;A. Caferoğlu, Eski Uygur Sözlüğü, İstanbul-1968, s.52;Ayşe Kayapınar, Tuna Bulgar Devleti(679-1018), Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.630;Şerif Başta, "İtil(Volga) Bulgar Devleti", Makaleler 2, (Yay. Haz. E.Semih YALÇIN,Emine ERDOĞAN), Berikan Yay., Ankara 2005, s.3-4;Rasonyi,s.89;Muzaffer Turan, Milletlerin Büyük Göçleri İçinde ve Günümüzde Türkler, Ruslar ve Bulgarlar, TTK Yay.(X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım), Ankara 1993, s.1303.

551 Moravcsik, Byzantinoturcica, I, s.50-51.

Yarımadasına girişleri Bizans devletini yeni ve büyük güçlükler karşısında bıraktı. Herakleios'un dostça münasebetler sürdürdüğü Bulgarlar veya Onogur-Bulgar Büyük Devleti VII. yüzyıl ortalarında batıya doğru ilerlemekte olan Hazarların baskısı altında dağılmıştı. Bulgarların bir kısmı Hazarlara itaat ederken, bir çok Bulgar kabilesi de o vakte kadar oturdukları yerleri terk etmişlerdir. Bunların büyük bir kısmı Asparuh kumandasında batıya doğru harekete geçip 670-680 yılları arasında Tuna munsabında görüldü. Konstantinos IV. Bu savaşçı kavmin kuzey sınırlarında görülmesinin Bizans Devleti bakımından arz ettiği tehlikeyi pek iyi kavradı...»⁵⁵². Bu ifadelerle göre son devrin en derli toplu Bizans Tarihi olarak kabul edilen bu eser ilk Bulgarların Türk asıllı olduklarını ispatlamıştır. Bu gerçeğin bir Slav bilim adamı tarafından ortaya konması da önemli bir husustur. Dolayısıyla mevcut olan eserler Bulgarların bir Türk boyu olan Onogurlardan geldikleri, 680 yıllarına doğru Karadeniz'in kuzeyinden aşarak Tuna civarında göründükleri ve Bulgar tarihinin bundan sonra başladığı dile getirilmiştir. Ostrogorsky, Gyula Moravcsik ve diğer eserlerde Bulgar kralları ya da çarları yerine hanlardan söz edilmesi onların eski bir Türk kavmi oldukları bilgisini pekiştirmiştir. Eski Bulgar devletlerinin idarî ve sosyal rütbe, unvan ve lakabları için kullanılan Kağan, Tarkan, Tudun gibi isimlerin zikredilmesi bu gerçeği başka bir yönde ispatlamıştır. Bu tür rütbe ve ünvanlardan başka Çakar, Kuvyar, Yupan, Ohsun, Bulgar gibi kabile ve boy isimleri de bunlara ilave edilebilir. Yabgu, Han, İsbul, Kormişos, Kubrat, İsparih, Kurum, Omurtag, Sevar, Bayan Umar gibi han isimlerine göre de ilk Bulgar Devletleri Türk kökenli kavimlerce kurulmuş ve yüzyıllarca süren ilişkiler ve kaynaşmalar sonucu Slavlaşmışlardır⁵⁵³.

Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın ölümünden sonra oğulları İlek ve Dengizik kendilerine karşı isyan eden Germen kabileler ve Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı yaptıkları savaşlarda ölmüşlerdi. Attila'nın en küçük oğlu İrnek ise başarısızlıkla sonuçlanan mücadelelerden sonra Orta Avrupa'da tutunmanın imkânsız olduğunu anlayarak, etrafına toplanan Hun kabileleri ile birlikte doğuya doğru çekilerek Karadeniz'in kuzey-batı sahillerinde kendi soylarından ve aynı kültüre sahip diğer Türk kütleleri ile birleşmiştir. Bunun neticesinde de kuzey-batı Karadeniz kıyılarında daha önce Doğu Avrupa'ya göç etmiş olan Ogur⁵⁵⁴ Türkleriyle karışarak tarihte Bulgar diye

552 Ostrogorsky, s.117.

553 Acaroğlu, Bulgar Türkleri Üzerine...,s.32.

554 "Ogur Türkleri Çin kaynaklarına göre M.Ö III. Yüzyılın sonlarında Asya Hun Devleti'nin batı kanadını oluşturan bir Türk kolu olup, Tarbagatay'ın kuzeyi ve Kobdo havalisinde yaşıyorlardı. M.Ö

bilinen Türk devletinin köklerini oluşturmuşlardır⁵⁵⁵. Nitekim Bulgar Türklerine ait olan “Hakanlar Listesi”nde İrnek ilk sırada yer almaktadır⁵⁵⁶. Bulgarların teşekkülü ise Priskos’un anlattığı gibi Ogur Türklerinin Doğu Avrupa’ya göçleriyle başlar.⁵⁵⁷

Avrupa’dan gelen Hun Türkleri ile karışan doğudaki Türk kavimleri ise Karadeniz’e Batı Sibirya’dan yeni gelmişlerdi. Priskos’a göre 461-465 yılları arasında Asya’dan batıya doğru büyük bir göç hareketi olmuş, en doğudaki Avarların, komşu Sabirleri batıya itmeleri üzerine, o zamana kadar Attila idaresindeki Hun İmparatorluğu’na bağlı olan bu topluluklar da yerlerini terk ederek Karadeniz’in kuzeyine kadar çekilmek zorunda kalmışlardır⁵⁵⁸. Bunlar Priskos’un kaydettiğine göre Doğu Avrupa’ya gelişlerinden sonra Don-Yukarı Dinyeper arasında yaşayan Akatir(Akatzir) Hunları’na saldırdıktan sonra Doğu Roma’nın müttefiki sıfatıyla İranlılar’a karşı savaştılar ve bugünkü Gürcistan ile Ermeni topraklarını tahrip ettiler. Bu arada Ogur birliğinin zayıflaması sonucunda yeni teşkilatlanmalara gittiler. Volga’dan Tuna ağzına kadar büyük bir sahada yayılmış olarak federasyonlar oluşturdular. Bunlardan Oturgur(Utigur-Utrigur=30 Ogur) adıyla bir Ogur grubu

I. yüzyılda yazılan Çin yıllığı Shi-ch’i bu kolu Hu-kie(U-kit), F. Hirth Hu-kie olarak zikretmiştir. Ligeti aynı koldan önemli bir kabile olan sincap kürkçülüğü ile meşhur Ting-lingleri tanıtmıştır. Bu isim Türkçe Teyin-li(Sincap-lı)’dır. F Hirth tarafından asıl söylenişi Ugr olduğu tespit edilen Wu-kie sözü de Türkçe Ogur’dan başka bir şey değildir. Türkler M.Ö. I. bin ortalarında dillerindeki söyleyiş farkı nedeniyle “Z” sesi muhafaza eden ve onun yerine “R” telaffuz eden grup olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Mesela Tengiz(Deniz)-Tenger, Öküz-Ökör gibi. Bu ayrılma M.Ö. III. Yüzyılda kesin şekli almış olmalı ki bir görüşe göre Türklerin Orta Asya’dan batıya doğru Hazar-Ural dağları yönünde göçleri o asırda artık tamamlanmış oluyordu. Ancak batıya göçen Ogur’ların lehçesi ile göç etmeyip yerlerinde kalan Doğu Türkleri’nin(Hunlar, Tabgaçlar, Gök-Türkler, Uygurlar, Peçenekler, Kuman, Kıpçak, Uz, Sabarlar,Hazarlar) lehçesi arasında zamanla gelişen tek fark yalnız Z-R değişmesinden (Oğuz-Ogur) ibaret olmayıp, daha az yaygınlıkta Ş/L, Ç/Ş, Y/D,C, A/İ hallerinde görülür. Mesela batı lehçesinde “bel”, doğu lehçesinde beş(5), batıda dilom, doğuda yılan, batıda ir doğuda yaz ..vb. bu değişiklikler bazı yer adlarında ve kültür kelimelerinde de dikkat çekmektedir. Doğu(Oğuz) lehçesinde yaz-mak, Ogur lehçesinde Îr’dır. Diğer taraftan eski Grek Coğrafyacı Ptolemaios’un Coğrafyasına (M.S 160-170 arasında hazırlanmış) eklediği bir haritada Hazar Denizi’ne kuzeyden dökülen ırmakların birinin adı (Daikh) diye belirtilmiştir. Burası Doğu veya Oğuz lehçesinde (Yayık) olarak bilinen Ural nehridir. Bu kayıt o yıllarda Ogur’ların Hazar-Ural dağları arası Volga bölgesinde oturduklarını gösteren kesin belge niteliğindedir. Bu nedenlerle aslında Türkçe’de boy(kabile) anlamına gelen ok kelimesinin çoğulu olan Oğuz(ok+z) adlı kavim ile Doğu Türklerinin kardeşleri oldukları anlaşılan Ogur(ok+r)’ların teşkilat bakımından aralarında bir fark yoktur. Nitekim Oğuzlar kabile ittifakları halinde yaşıyorlar, “bodun” denilen federasyonlar çoğu kez ittifaka dahil boy sayısı ile anılıyordu. Dokuz Oğuz(9 ok+z), On ok(10 ok), gibi. Ayrıca Türk siyasi ve idari kuruluşlarında ak(sarı)-kara, küçük-büyük, iç-dış(taş), doğu-batı gibi teşkilatlanmalar Ogurlar’da da görülmüştür. Örneğin Onogur(10 Ogur), Bittigur(5 Ogur), Utingur(6 Ogur) gibi” Bkz. Kafesoğlu, “Bulgarların...”, s.4-7;Orkun, s.132-133;W. Eberhard, Çinin Şimal Komşuları, Ankara 1942, s.70.

555 Nemeth, Attila ve Hunları,s.112-122; Osman Karatay, “Omurtak Han’ın Rüyası”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.183, Mart 2002, s.41.

556 Ali Ahmetbeyoğlu, “Bulgar Hakanlar Listesi”, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(Ayrı Basım), İstanbul 1994, s.2-3;Kafesoğlu, s.3.

557 Orkun, s.147;Kafesoğlu,Türk Milli...s.79;Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmp....s.124-125.

558 Kafesoğlu, Türk Bulgar’lar...s.93.

Kafkasya’da kaldı. Don ile Kuban nehirleri arasında On-Ogur, Don ile Dinyeper arasında Kutrigur(9 Ogur)’lar yerleşti. Ayrıca Bittugur (5 Ogur), Ultingur(6 Ogur)’lar, Saragur(Sarı-ak Ogur)’lar ve Kara-Ogurlar da vardı⁵⁵⁹.

Ogurlar İrne’ın halefi Mundo(Muncuk) ve ondan sonra gelen 4 hükümdar döneminde, idari bakımdan ayrı olsalar da siyasi yönden özellikle dışarıdan herhangi bir tehlike belirlediği anlarda aralarında işbirliğini korumuşlardır. En doğuda yer alan On-Ogurlar ile 30 Ogurlar 576’larda hakimiyetlerini Kırım’a kadar genişleten Gök-Türk idaresine girmişler, batıdaki Dokuz Ogurlar ise siyasi temaslar kurarak vergiye bağladıkları Doğu Roma ile bazen dostça bazen de düşmanca ilişkiler içinde olmuşlardır. Doğu Roma İmparatoru Justinianos zamanında bunların tehlikesinden korunmak için Tuna boyuna 80 kadar kale yaptırılmıştır. 552-553 yıllarında bu boylar birbirine karşı kışkırtılıp savaşa tutuşturulmuştur⁵⁶⁰. Nihayetinde 558 yılında Doğu Roma ile Avarlar arasında yapılan anlaşma gereğince Avarlar, Sabirler, Onogurlar ve diğer kavimler üzerine saldırmışlar ve bu sırada birbirleriyle mücadele halinde olan Kutrigur ve Utigurlara da hücum ederek onları hakimiyetleri altına almışlardır⁵⁶¹.

3.2. Bulgar Devletleri

3.2.1. Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti

626 yılında Avarların İstanbul kuşatmasından başarısız olmaları çok büyük prestij kaybetmelerine neden olmuş, Avar Devleti’nde merkezi otorite sarsılmış, ekonomik ve siyasi kriz ortaya çıkmıştır. 630 yılında Avar Hanı’nın ölümü üzerine de yeni Han’ın kim olacağı tartışmaları ortaya çıkmış ve bir iç savaş başlamıştır. Avarlara bağlı olan Bulgarlar, Han’ın ölümü üzerine yeni hükümdarın kendilerinden olması gerektiğini ileri sürerek isyan etmişlerdir. 9000 kişilik bir kuvvetle Avarlara karşı koyan Bulgar beyi mağlup edilerek Pannonia’dan çıkarılmıştır. Yenilen Bulgar beyi geri kalanlarla birlikte Bavyera bölgesine kaçmış, Frank Kralı Dagobert’e sığınmıştır. Dagobert öncelikle bunları kabul etmiş ancak sonra öldürölmelerini emretmiştir⁵⁶². Bu ilk isyandan sonra Bulgarların mücadeleleri devam etmiştir. Bu kez 630 yılında dayısı

559 Ahmetbeyoğlu,Priskos...s.65-66;Kafesoğlu,”Bulgarların...”, s.6-7;G. Feher, s.15;Şerif Baştav, “Sabir Türkleri”, Belleten, S.17-18,1941,s.53;Orkun, s.147-150.

560 Kafesoğlu,”Bulgarların...”, s.8-9.

561 Mangaltepe, Menandros Protektor...,s.41;Orkun, s.153-154;Kurat, s.26-27; M.İ.Artamanov, Hazar Tarihi(Türkler, Yahudiler,Ruslar), (Çev.,Ahsen Batur), Selenge Yay., İstanbul-2004, s.148;Kafesoğlu, “Bulgarların...”, s.9.

562 Rasony, s.90.

veya amcası Organa'nın yerine Bulgarların başına geçen Kurt(Kobratos, Kuvratos), Kubrat Han⁵⁶³, Avarları mağlup edip onları Kuzey Karadeniz bölgesine göçe zorlamıştır⁵⁶⁴. Bu arada aynı yıllarda Göktürk hakimiyetinin çöküşü üzerine hem doğu hem de batı Göktürk hükümdarlığı Çin hakimiyeti altına girmiş ve Türk birliği bünyesinde önemli çözümler başlamıştı. Göktürk hükümdarlığının en batısındaki Hazarlar kendi devletlerini teşkilâtlandırırken, siyaseten bağımsızlıklarına kavuşan Bulgarlar da kendi devletlerini kurma çabası içine girmişlerdi. Kubrat Han bu durumu da fırsat bilerek hem Avar hakimiyetinden çıkan Bulgarlar ile hem de I. Göktürk Devleti'nin yıkılması sonucu serbest kalan Azak civarındaki Onoguri Otuzgur, gibi Ogur boylarını birleştirerek 635 yılında Büyük Bulgar devletini kurmuştur. Böylece Bulgar adını taşıyan ilk devlet ortaya çıkmış oldu⁵⁶⁵.

Tarihe "Magna Bulgaria"(Büyük Bulgarya) olarak geçen ve yaklaşık 40 yıl varlığını sürdüren bu devlet hakkında pek çok konu karanlıkta kaldığı gibi kurulduğu yer konusu da tam olarak aydınlatılamamıştır. Bu konuda araştırmacıların değişik sonuçlara ulaşmasının nedeni kaynaklardaki farklı bilgilerdir. Bu konuda en geniş bilgileri veren Theophanes şunları aktarmıştır: "...Karadeniz'in kuzeyinde Maeotis gölünün ötesinde, Sarmat topraklarında okyanusa doğru uzanan bu sahada büyük İtil Nehri akar. Kafkas dağlarındaki Daryal geçidinden geçen Don Nehri, İtil Nehri'ne yakındır. Maeotis gölünün yukarılarından değişik yönlerde akan Don ve İtil'in

563 Kubrat Han ile ilgili kaynaklardaki bilgiler oldukça yetersiz ve karmaşıktır. Onunla ilgili ilk bilgileri 765-766 yıllarında yazılmış olduğu tahmin edilen Bulgar Türklerine ait en eski belgelerden olan "Hakanlar Listesi"nden öğreniyoruz. Buna göre Kubrat Han'ın Asya Hun Tanhularının ailesi olan Tu-ku ailesiyle aynı soydan olduğu tahmin edilen Dulo sülalesine mensup olduğu 60 yıl kadar hüküm sürdüğü Şegur Veçem(Sığır yılının üçüncü ayı) tahta geçtiği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda Kubrat, Kovrat, Kobrates, Kuvratos, Kovratos, Khubrat, Kubratos, Koubratos, Kobratog, Kourt, Kurt gibi çeşitli şekillerde geçen ismi P.B Golden ve L.Rasony "toplamak, toplayan" halkı bir araya getiren anlamında açıklarken, V.Beşevliev ise Türkçe "Kurt" olarak açıklamıştır. Kubrat Han'ın Bulgar Türklerinin Avar hakimiyetinden çıkıp müstakil yaşama hareketleri başladığı dönemde yani gençlik yıllarında hangi görevde bulunduğu bilinmemektedir. Ancak bu sıralarda bir Hun-Ogur(Hun-Bulgar) beyi olan dayısı veya amcası Organa(Origin)'nin yanında yetiştiği tahmin edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Rasony, Tuna Köprüleri, s.16;P.B Golden,, Türk Halkları Tarihine Giriş, (Çev. Osman Karatay), KaraM Yay. Çorum-2006, s.287-288;Feher, s.30-31;Artamonov, s.216-219;Kafesoğlu, Bulgarların...s.12-13;Kafesoğlu, Türk Milli...s.191-192;Ali Ahmetbeyoğlu, Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.13(Bahar 2007), s.35-37;Ahmetbeyoğlu,"Bulgar Hakanlar Listesi", s.1-8;Beşevliev,s.316-320;Moravcsik, Byzantinoturcica I, s.51;Talât Tekin, Tuna Bulgarları ve Dilleri, Ankara 1987, s.3.

564 Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.10-11.

565 Kafesoğlu,"Bulgarların...", s.11; Golden, s. 288;Feher, s.31Ahmetbeyoğlu,Kubrat Han...s.37-38;Rasony, Tuna Köprüleri, s.16;Osman Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı:Balkanlarda Tutunma ve Pekişme(681-803)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.X/2,Kış 2010,s.2;M.İ.Artamonov, s.214;Şerif Baştav, "Hazar Kağanlığı Tarihi", Makaleler 1, Berikan Yay., Ankara-2005, s.435-436.

yakınlarında Kuphis Nehri(Genellikle Kuban nehri olduğu düşünülmüştür) doğar ve Necropiles ile Krioproson yakınlarında Karadeniz’e dökülür. Maeotis gölünün doğu sahillerinde Phanagoria ötesinde Yahudiler yanında birçok halk yaşar. Bu gölün öte tarafında Bulgarların xistan balığı avladıkları Kuphis’in yukarı taraflarında Büyük Bulgar Devleti bulunur ve orada Bulgarların akrabaları Kotraglar yaşarlar...”⁵⁶⁶.

Nikephoros ise “...Hunlar ve Bulgarlar hakkında bir şeyler söylemeliyiz. Maeotis gölünün civarında, Kuphis Nehri boyunca Büyük Bulgarlar yani Kotraglar yaşar...” demiştir⁵⁶⁷.

“Ermenistan Coğrafyasına Yeni Notlar” adlı kitabında Ermeni Ananias Sirakeçi⁵⁶⁸ ise “... Sarmatya’da, Keraunian ve Hipion dağlarının olduğu yerde Maeotis denizine dökülen beş nehir vardır. İki nehir Kafkasya’dan gelir. Biri, Kafkaslardan başlayan Maeotis’in kuzeybatısı ile Pontus arasına vaki Krax dağlarından dökülen Vallanis’tir. Diğeri ise Psevhros nehridir(Kuban’ın bir kolu) ve Bosphoros’u Nikops şehrinin bulunduğu yöreden ayırır. Onların kuzeyinde Türk ve Bulgar halkları yaşarlar. Bunlara Kupi-Bulgar, Duçi-Bulgar, Oghontor-Bıkar muhacirleri ve Çdar-Balkarlar denilirdi. Ptolemeus bu isimleri bilmezdi...”. Yine aynı eserde “Trakya’da iki dağ ve nehir vardır. Bunlardan biri altı kola ayrılan Tuna’dır. Bu nehir bir göl ve Pjuki denilen bir ada oluşturur. Bu adada, Avarları yenip Bulgar dağlarından geçerek Hazarlardan kaçan Kubrat’ın oğlu Asparuh yaşar...” cümleleri geçmektedir⁵⁶⁹.

Bu bilgilerden yola çıkan araştırmacılar devletin kurulduğu yer ile ilgili değişik yerler göstermişlerdir. Mesela Fr. Wetsberg ve J. Marquart devletin batıda kurulduğuna ve Bulgarlar ile Ogurlar arasında bir bağlantı olmadığına inanmaktadırlar. Ancak Büyük Bulgar Devleti’nin kurulduğu yer hakkında ilk ciddi çalışmayı da Gy. Moravcsik yapmış ve ona göre devletin ağırlık merkezini Kafkaslar’ın kuzeyi, Kuban ve Don nehirleri arasındaki bölge oluşturuyordu⁵⁷⁰. Gy. Nemeth, L. Ligeti gibi Macar bilim adamları da Moravcsik’in bu fikrini desteklemiştir. İstvan Zimonyı Karadeniz’in kuzey kıyılarında⁵⁷¹ M.İ Artamanov, Azak Denizi’nin Dinyeper’e, Don nehrinden Kuban

566 The Chronicle of Theophanes , s.55.

567 Nikephoros Patriarch of Constantinople, Shorty History, (Trans, Cyril Mango), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1990, s.87.

568 Artamonov, s.224-225.

569 Ahmetbeyoğlu, “Kubrat Han...”, s.39;Artamonov, s.226;Karatay,s.5.

570 Kafesoğlu,Bulgarların...s.12; Gy. Moravcsik, I, s.51;Andras Rona-Tas, Kubrat Han’ın Büyük Bulgar Devleti, Türkler Ansiklopedisi, C.II, s.625.

571 Istvan Zimonyı, Bulgarlar ve Ogurlar, Türkler Ansiklopedisi, C.II, s.611.

havalisine kadar⁵⁷² A. Rona-Tas ise Büyük Bulgar Devleti'nin Azak nehrinin kuzeyindeki saha merkezli olmak üzere Dinyeper havalisinde kurulduğunu, sınırlarının doğuda Don boylarına, batıda ise Bug nehrine uzandığını ortaya koymuştur⁵⁷³. Görüldüğü gibi bilgilerin yetersizliği nedeniyle devletin sınırlarını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Ancak 1912 yılında bugün Ukrayna ortalarında bulunan Pereşçepino⁵⁷⁴ köyü yakınlarında bir gömütte bulunan ve Kubrat Han'a ait olduğu sanılan iki yüzük üzerindeki yazılardan⁵⁷⁵ yola çıkarak Rona-Tas'ın tespitlerinin doğruya en yakın olduğunu tahmin etmek mümkündür⁵⁷⁶.

Kubrat Han Büyük Bulgar Devleti'ni kurduktan sonra Doğu Roma İmparatoru Heraklius'a(610-641) elçi göndererek bir anlaşma imzalamıştır. Yeni kurulan devlet için bu oldukça büyük önem arz etmiştir. İmparator Heraklius ise Avarlarla İran arasındaki ittifaka karşı yeni bir müttefik bulması açısından Büyük Bulgar Devleti'nin varlığını kabul etmiş ve Kubrat Han'a hediyeler göndererek ona patrik ünvanı vermiştir⁵⁷⁷. Kubrat Han Heraklius ile yaptığı bu anlaşmaya ömrü boyunca sadık kalmıştır. Öyle ki Heraklius ölümünden sonra bile Konstantin'in oğlu Konstan'a karşı Heraklius'un eşi Martini ve oğlunu sonuna kadar desteklemiştir⁵⁷⁸.

Kubrat Han'ın ölümünden⁵⁷⁹ sonra oğulları arasında çıkan kavgalar nedeniyle Büyük Bulgar Devleti varlığını uzun süre devam ettirememiştir⁵⁸⁰. Bu iç mücadelelerin

572 Artamanov, s.222.

573 Andras Rona-Tas, s. 625-626.

574 Pereşçepino köyü Dinyeper nehrinin sol ayaklarından Vorskla nehrinin sol kıyısındadır. Bkz. A. Rona-Tas, s.625-626.

575 İki yüzüğün üzerinde damgalanmış yazıda 'Xobratoy'(Khovratou) ve 'Xobratou Patrikou'(Khovratou Patrikou) kelimeleri geçmektedir. Bkz. A. Rona-Tas, s.626;Artamonov, s.234-235.

576 Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han...", s.40.

577 Ostrogorsky, s.97;Golden, s. 287-288;Artamonov, s.214;Nicephoros'un 619 yılında kilise meselesini görüşmek üzere bir Hun-Bulgar Beyi'nin maiyetiyle birlikte İstanbul'a gelerek Hristiyanlığa kabul edilmesini rica ettiği, yanındakiler ve hanımlarının vaftiz edildiğini, kendisine ise İmparator tarafından Patrik ünvanı verildiğini söylemesi karışıklıklara yol açmıştır. Ancak aynı kişiye iki kere aynı unvan verilemeyeceğine göre 619 yılında İstanbul'a gelen ve Patrik ünvanı verilen kişinin Kubrat Han olamayacağı açıktır. Burada Heraklius tarafından Kubrat Han'a Patrik ünvanının verilmesi ise İmparator Heraklius'un Kubrat Han ile ilişkilerine ne derecede önem verdiğini göstermektedir. Bkz. Nicephoros, s.49-50;Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han...", s.40-41;Artamonov, s.220.

578Nicephoros, s.71.

579 Kubrat Han'ın ölüm tarihi ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Rona-Tas, Kubrat'a ait olduğu kabul edilen sikkelerden yola çıkarak en geç 650 yılında öldüğünü söylemiştir. Kubrat'ın Göktürkler'den ayrılarak bağımsız Bulgar Devleti'ni kurduğu tarihi 584 olarak kabul eden Zlatarsky ve Rasony 642'de, Feher ise VII. Yy ortalarında öldüğünü düşünmüşlerdir. Theophanes ise Kubrat'ın Doğu Roma İmparatoru II. Konstans(641-668)'in batıya hareket ettiği zamanda öldüğünü kaydetmesi Kubrat'ın ölüm tarihini 668-669 yılına kadar çıkarılmasına sebep olmuştur. O. Pritsak ise, Kubrat'ın ölüm tarihi olarak 665 yılını vermiştir ki daha sonraki hadiseler göz önüne alındığında gerçeğe an yakın tarih olarak tahmin edilmiştir. Bkz. Rasony, s.16;A.Rona-Tas, s.628;M.İ.Artamanov, s.219;Feher, s.31;The Chronicle of Theophanes, s.273;Omeljan Pritsak,

ne kadar sürdüğü ve devletin varlığını daha ne kadar devam ettirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Theophanes⁵⁸¹ ve Nicephoros⁵⁸² Kubrat Han'ın beş oğlundan üç tanesinin ismini zikretmiştir. Bu oğullardan en büyüğü Batbayan, babasının isteği nedeniyle tahta geçmiştir. Ancak iç mücadeleler sonucu devlet dağılmıştır. Batbayan ve ülkede kalanlar, hakimiyetlerini Karadeniz'in kuzeyine kadar genişleten Hazarlar tarafından boyunduruk altına alınmıştır⁵⁸³. İkinci oğlu Kotragos Don nehrini geçerek o bölgeye yerleşmiş, ismi Kuber(Kuver) olan dördüncü oğlu Tuna'yı aştıktan sonra Pannonia'ya göçerek Avar hakimiyetine girmiş, beşinci oğlu İtalya'ya giderek Ravenna'lı Pentapolis'in topraklarına yerleşmiştir. Üçüncü oğlu Asparuh⁵⁸⁴ ise Dinyeper ile Dnyester'i geçerek Tuna'nın denize dökülen kısmına yerleşerek Doğu Roma'ya komşu olan Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuştur⁵⁸⁵.

“Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.511;Karatay,s.3.

580 Kubrat Han'ın oğullarının devleti koruyamamaları ve Hazarlar karşısında mağlup olmalarını Nikephoros şu sözlerle ifade eder: “Kubrat öldüğünde kendilerine karşılıklı dostlukları sayesinde mülklerinin korunabilmesi için hiçbir durumda ayrışmamalarını öğütlediği beş oğul bıraktı. Fakat baba nasihatine fazla kulak vermediler ve kısa bir süre sonra her biri halklarından kendi payını alarak ayrıldı. Bayan adlı en büyük oğul babasının buyruğuna uygun olarak bugüne kadar ata toprağında kalmıştır. Kotrag adlı ikincisi Don Nehri'ni geçti ve birincisinin karşı tarafına yerleşti;dördüncüsü Tuna Nehrine gidip şimdi Avar idaresinde olan Panonya'ya yerleşerek yerel halkın müttefiki oldu. beşincisi Ravenna Pentapolis'ine(Beş Şehir) yerleşti ve Romalıların haraçgüzarı oldu. Adı Asparuh olan diğer üçüncü kardeş Dnyeper(Özü) ve Dnyester(Turla) nehirlerini geçti ve Tuna yakınlarında yerleşti”.Bkz. Nikephoros, Shorty History, s.89. Aynı olayı Theophanes ise bize şu sözlerle aktarır: “Kubrat kendilerine her halükarda üstün gelmeleri ve başka kabilelerce köleleştirilmemeleri için ortak hayatlarından hiçbir durumda ayrılmamalarını öğütlediği beş oğul bırakarak öldü. Ancak onun ölümünden kısa süre sonra beş oğul bozuştı ve her biri kendine tabi orda ile ayrıldı. Batbayan adlı en büyük oğul babasının buyruğunu gözettiler ve bugüne kadar ata toprağında kaldı. Kotrag adlı ondan küçük kardeşi Don nehrini geçti ve ağabeyinin karşı tarafına yerleşti. Dördüncü ve beşincisi Tuna Nehri'ni geçti: İlki Avar Panonyası'ndaki Avar kağanına tabi oldu ve ordusuyla orada kaldı;diğeri ise Ravenna yakınında bulunan Pentapolis'i(Beş Şehir) geçti ve Hristiyan İmparatorluğu'na sadakati kabul etti. Onlardan sonra gelen Asparuh adlı üçüncü kardeş Tuna'dan hayli kuzeydeki nehirler olan Dnyeper(Özü) ve Dnyester'i(Turla) geçti ve Oglos'a(Bucak) vardığında bu birincisiyle(Dnyester) ikincisi(Tuna) arasında yerleşti...” Bkz. The Chronicle of Theophanes, s.55-56;Karatay, s.3.

581 The Chronicle of Theophanes, s.55-56

582 Nicephoros,s.89-90.

583 Batbayan ile Büyük Bulgar Devleti topraklarında kalan Bulgarlar daha sonra Hazarların baskısı sonucunda Kazan bölgesine çekilmişlerdir. Bunlara tarihte İtil(Volga) Bulgarları denmiştir. Daha Geniş Bilgi için bkz., Kurat, s.108-118;Ostrogorsky, s.117; Feher, s.31;Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul-1992, s.106-17; Golden, s.288; Rasony, Tuna Köprüleri, s.17.

584 Bulgar Hakanları Listesinde ‘Esperix’olarak geçer. Türkçe’de Esper ‘delice doğan’ anlamına gelir. Sondaki -k sesi ise küçültme eki olarak tahmin edilebilir. Bkz. Ahmetbeyoğlu, “Bulgar Hakanlar Listesi”, s.4;Tekin, Tuna Bulgarları ve Dilleri,Ankara-1987, s.13;Karatay, “Omurtak Han'ın Rüyası”, s.40;Ahmetbeyoğlu, “Yurt Tutan Hükümdar Asparuh ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu”, Omeljan Pritsak Armağanı, (Yay. Haz. M. Alpargu, Y. Öztürk), Sakarya-2007, s.396.

585 Nikephoros, s.89;Theophanes, s.498;Artamanov, s.223;İ.Zimonyi,s.611-612;A.Rona-Tas,s.627-628;Z. Miftakov, “İlk Bulgar Devlet Oluşumları”, Türkler Ansiklopedisi, C.II, s.623;İ. Kafesoğlu, Türk Milli...s.190-191;Golden s.288-289; Feher, s.31-32; Rasony,s.91-92;Akdes Nimet KURAT, “BULGAR”, İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yay. C.II, s.782;Bkz. Harita 5. Berktaay, s.85.

dayısı Organa'nın yanında yetişen ve onun ölümü üzerine yerine geçen Onogurlar ile Kutrigurlar başta olmak üzere Karadeniz kıyılarındaki Ogurları(Bulgarları) birleştirip bir devlet kuran Kubrat Han kendisinden sonra yeni bir Bulgar Etnogenez'i başlatmıştır ki, bütün bu boylar daha sonra tek bir isimle Bulgar olarak adlandırılmışlardır⁵⁸⁷.

3.3. Tuna Bulgar Devleti(679-1018)

3.3.1. Devletin Kuruluşu ve Asparuh Han Dönemi(640-702)

Doğu Roma İmparatorluğu, Herakleios döneminde kurulan ordu ve idare sistemi sayesinde doğuda ve batıda önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak elde edilen bazı önemli yerler Arap fetihleri sonucunda kaybedilmiştir. Bu dönemde ülke içinde dini karışıklıkların ön plana çıkması da bu fetihlere karşı İmparatorluğun zayıf kalmasında önemli bir etken olmuştur⁵⁸⁸.

IV. Konstantinos (668-685) dönemi Doğu Roma-Arap mücadelesinde kesin sonucun elde edildiği dönemdir. Hilafetteki karışıklıkların giderilmesinin ardından daha önce Doğu Roma'ya vergi vermeyi bile kabul eden Muaviye Doğu Roma'ya karşı harekete geçerek 674'te İstanbul'u kuşattı. Ancak başarı elde edemeyen Araplar 678 yılında geri çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Muaviye Doğu Roma ile 30 yıllık barış antlaşması yaparak vergi, vermeyi kabul etti. Araplarla böyle bir anlaşma yapması Doğu Roma'nın itibarını arttırmakla beraber ilk defa Arap ilerleyişine dur denilmiştir⁵⁸⁹.

Arap tehlikesinin giderilmesinden sonra Balkanlarda Türk asıllı Bulgarların görünüşü Doğu Roma'yı güç durumda bıraktı. Herakleios döneminde dostça ilişkilerin sürdürüldüğü Kubrat Han'ın Bulgar-Onogur, Büyük Bulgar Devleti Hazarların baskısıyla dağılmıştı. Bu nedenle yurtlarını terk eden Bulgarlar yeni yurtlar bulmak amacıyla liderleri Asparuh'un önderliğinde 620-680 yıllarında Dnyeper bölgesinden hareketle Dnyeper, Dnyester nehirlerini geçip Güney Beserabya'ya yani Tuna yakınlarına gelerek Doğu Roma'ya komşu oldular. Onogur boyuna mensup olan Asparuh, Don-Dnyeper arasındaki yurtlarından çıkan ve Slav toprağı Beserabya'da yerleşmiş olan Kutrigurlar'ın da kendisine katılmasıyla gücünü arttırarak mücadeleye başlamıştır⁵⁹⁰.

587 Ahmetbeyoğlu, "Kubrat Han...", s.42.

588 Ostrogorsky, s.99-100.

589 Ostrogorsky, s.115-116.

590 Ostrogorsky, s.117; A. Vasiliev, s.276-277; Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...",s.11; Karatay,s.2; Acaroğlu, Bulgar Türkleri Üzerine...s.32; Ali Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.395.

Doğu Roma tarihçisi Theophanes, Asparuh'un⁵⁹¹ önderliğindeki Bulgarların Tuna yakınlarına gelişini şöyle anlatmıştır: "...Asparuh, Tuna'nın daha kuzeyinde olan Dinyeper ve Dinyester nehirlerini geçerek ve Onglos⁵⁹² bölgesini ele geçirerek Tuna ile diğer iki nehir(Dinyeper ve Dinyester) arasındaki alana yerleşmiş çünkü bölgenin her taraftan korunaklı ve alınması güç olduğunu görmüştür;ön taraftan bataklık oluşu, diğer yönlerden de nehirlerden oluşan taçla sarılmış olması, düşmana karşı büyük bir güvenlik sağlamaktaydı..."⁵⁹³.

Asparuh önderliğindeki Bulgarların Tuna yakınlarına geldiği sıralarda 626 yılındaki başarısız İstanbul kuşatmasından sonra eski gücünü kaybeden Avar Devleti bütün iç anlaşmazlıklara rağmen ayakta duruyor ve varlığını devam ettiriyordu. Doğu Roma ise 634 yılından beri süren İran savaşı sona ermişse de , İslam ordularının taarruzu nedeniyle yeni güçlüklerle karşılaştığından bir Balkan politikası başlatmaktan ve Batı'dan gelecek tehditlere karşı koymaktan aciz bir durumdaydı. Frank Krallığı 633 ve 639'daki bölünmelerden sonra kendi içine kapanmış, VI. Yüzyıl başlarından Balkanlar'a gelmeye başlayan Slavlar da zor bir durumda olan Doğu Roma İmparatorluğu tarafından İllirya bölgesine yerleştirilmişlerdi⁵⁹⁴.

Doğu Roma İmparatorluğu Dobruca bölgesindeki topraklarını VI. Yüzyılın ortasında Slav istilasını nedeniyle fiilen kaybetmişti. Ancak Slavların belirli bir siyasi yapıya sahip olmayıp dağınık gruplar halinde yaşaması, Doğu Roma'nın Slavlar üzerindeki hakimiyetinin devam etmesini sağlıyordu. Bu kez Balkanlara gelen Bulgarlar

591 Bulgar Hakanları Listesi'ne göre Kubrat Han'ın oğlu Asparuh 61 yıl hüküm sürmüştür. Buna göre 701 yılında öldüğünden, 642 civarında tahta çıkmış olmalıdır. Üstelik ondan önce de Bezmer adlı birinin üç yıllık hanlığı vardır. Böylece Kubrat'ın İmparator Heraklios'dan önce 640 yılında ölmüş olması gerekiyor. Bu ise mümkün değildir çünkü Kubrat Han İmparator II. Konstans'ın(641-668) çağdaşıdır. Listedeki tarihlerin tutarsızlığı ve abartısı gibi sebepler zaman bilgisi konusunda inandırıcılığı zorluyor. Asparuh'un tüm bozkır geleneklerine göre babası hayattayken kendi payına düşen ordanın başında olması beklenir. Ancak kendisinin 'Büyük Han' olarak atanması hakkında bilgimiz yoktur. Dolayısıyla babasının hükümdarlık süresi onu bağlamaz ve ordasının başına geçtiği andan itibaren tahta çıkmıştır. Bunun içinde 61 yıl gayet doğal görünüyor çünkü 600 yılı civarında doğmuş olması muhtemel olan Kubrat'ın üçüncü oğlu Asparuh 620 yılında doğduysa 643 yılı civarında da ordasının başına geçmiş olmalıdır. Nitekim listenin sonlarında, Tervel Han ve sonraki hanların hükümdarlık sürelerinin toplamı 91 yıl etmesine rağmen Tervel'in tahta geçişinden listedeki son han Umor'un ölümüne kadar edlimizde 64 yıl vardır. Dolayısıyla listedeki süreler ile Bizans kaynaklarında isimlerini duyduğumuz hanların dönemleri uyumuyor. Bu yüzden listede verilen süreleri naiplik, veliahtlık, ortak hükümdarlık gibi uygulamaların var olduğu düşüncesiyle okursak Asparuh'un 61 yıl hüküm sürdüğü düşüncesini doğrulayabiliriz. Bkz. Karatay, s.4;Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.395-396.

592 Oglos ya da Onglos bölgesi Türkçe "köşe,bucak" anlamına gelmektedir. Burası Tuna deltasının kuzeyi ile Prut ve Dinyester nehrinin Karadeniz'e döküldüğü ve bugün kü Besarabya'yı kapsayan üçgen şeklindeki bölgedir. Bkz. Tekin, s.1;Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti(679-1018)", Türkler Ansiklopedisi, C.II,Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.630-631.

593 The Chronicle of Theophanes s.56.

594 Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.396-397.

daha önceki Türk soydaşları gibi siyasi ve askeri teşkilatlanmada tecrübeli oldukları için Slavlardan farklı olarak başkenti Doğu Mözyo'da bulunan Pliska⁵⁹⁵ olmak üzere tarihe “Bulgaria” veya Batılı tarihçilerin “I. Bulgar Krallığı” dediği güçlü bir devlet kurmayı başardılar. Böylece Tuna ile Balkan dağları arasında bir Bulgar-Slav devleti teşekkül etti. Bunun yanında tarihte ilginç yapılardan biri de ortaya çıkmış oldu. Doğu Roma İmparatorluğu gibi güçlü bir devletin yanı başında kalıcı bir devlet kurulmuş ve Rus saldırısıyla son buluncaya kadar 300 yıl ayakta kalmıştır. Bu devleti ilginç kılan unsurlardan biri de bozkır kültürüne ait bir Türk devleti olarak kurulmasına rağmen, yerleşik bir Hristiyan Slav devleti olarak yıkılmasıdır⁵⁹⁶. Devletin Türk özelliği Türklerin dil ve kültürlerini kaybetmesiyle yani Slavların içinde erimesiyle ortadan kalkmıştır. Ancak isim günümüze kadar kalmıştır. Bu nedenle aslında Bulgarların teşkilatlandığı Slavlar, Bulgar Devleti'nin nüfus bakımından hakim unsuru haline gelmiş ve zamanla Tuna Bulgarları kalabalık Slav nüfusu tarafından asimile edilmiştir. Ancak Arkeolojik verilere göre bu karışma devletin kurulduğu ilk yüzyıllarda değil IX.

595 Pliska bugün kü Şumnu ilinin Yeni Pazar ilçesine bağlı bir köydür. İlk Bulgar başkentinin kurulduğu yer ise bu köyün 2 km uzağındadır. Türkler bu köye Ağa-baba ya da Aboba adını vermişlerdir. Bkz. M.T. Acaroğlu, Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu, Ankara 1988,s.53; Golden, s.291;Feher, s.71-72.

596 Tuna Bulgar Devleti'nin tarihini Hristiyanlık öncesi ve Hristiyanlık dönemi olmak üzere iki aşamada incelemek mümkündür. Hristiyanlık öncesi Bulgar hükümdarlarını şöyle sıralayabiliriz: Asparuh Han(640-702),Tervel Han(702-718), Sever Han(718-754),Kormisoş Han(754-756), Vineh Han(756-761), Telets Han(761-764), Sabin Han(764-766), Umar Han(Temmuz 766-Ağustos 766), Toktu Han(766-767), Pagan Han(767-768), Telerig Han(768-777), Kardam Han(777-802), Krum Han(802-814), Omurtag Han(814-831), Malamir Han(831-836), Presyan Han(836-852). Hristiyanlık Dönemi hükümdarları ise Knez Boris(852-889), Vladimir Rasate(888-893), Çar Symeon(893-927), Çar Petro(927-969),Çar II. Boris(969-971), Çar Samuil(997-1018). Bkz. Rasony, Tuna Köprüleri, s.23-26;Kayapınar,s.632.

ve X. Yüzyıllarda gerekleşmiştir⁵⁹⁷. Bulgar devleti içerisinde her ne kadar nüfus bakımından Slavlar üstün olsa da devleti asıl teşkilatlandıranlar Bulgarlar olmuştur⁵⁹⁸.

Bulgarların bundan sonraki tarihi Doğu Roma İmparatorluğu'nun geleceği için son derece önemli olaylara sahne olmuştur. Başlangıçta Doğu Roma ile dostane ilişkiler kuran⁵⁹⁹ Asparuh(640-701) önderliğindeki Bulgarlar, hem Hazarlardan kaçmak hem de yeni yerleşim alanları bulmak amacıyla, Tuna deltasının kuzeyindeki topraklardan Dobruca'nın güneyindeki Doğu Roma topraklarına saldırılar düzenlemeye başladılar⁶⁰⁰. Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos(668-685), İstanbul'u kuşatan Araplarla uğraştığı için yeni komşularına karşı koyacak güçte olmadığından onların Kuzey

597 Bulgarlar, Balkan Dağı ile Tuna Nehri ve Karadeniz arasında kalan bölgeye yerleştikten sonra Doğu Roma'ya karşı, Slavlarla işbirliği içinde olmanın önemi kavramış ve onlarla ittifak yapmışlardır. Ancak bu Bulgar Devleti'ni oluşturan Bulgarların ve Slavların nüfus bakımından birbirlerine oranları konusu tam olarak aydınlatılamamıştır. Dönemin kronik tarihçilerinden Suriye'li Mihail'in verdiği bilgiye göre Asparuh ile beraber gelen Bulgarların sayısı 10.000'dir. ancak bu rakamların içinde ocuk ve kadınlar dahil midir bilinmemektedir. Fakat daha sonra VIII. Ve IX. Yüzyıllarda Bulgar Krallığı sınırlarını genişleterek Tuna'nın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yaşayan Bulgar gruplarını da kendi içine dahil etmiştir. Bu nedenle bu rakam biraz daha artmıştır. Ancak Slavların Balkan yarımadasına Bulgarlardan yaklaşık bir buçuk asır önce yerleşmesi ve ve bölgede kendilerinden önce yaşayan kavimleri eritmeleri göz önüne alınırsa onların nüfus bakımından daha yoğun olduğu düşünülebilir. Bu nedenle aslında Bulgarların teşkilatlandığı Slavlar, Bulgar Devleti'nin nüfus bakımından hakim unsuru haline gelmiş ve zamanla Tuna Bulgarları kalabalık Slav nüfusu tarafından asimile edilmiştir. Ancak Arkeolojik verilere göre bu karışma devletin kurulduğu ilk yüzyıllarda değil IX. ve X. Yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Bkz. Vasiliev, s.277-278; Golden, s.290;Karatay,s.6; Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.400-401;Kayapınar,s.631

598 Bulgarların sayıca az olmalarına rağmen Slavlar üzerinde nasıl hakimiyet kurdukları hakkında kaynaklar bize bilgi vermemiştir. Ancak tahminlerimize göre Slavlar ya isteyerek Bulgarlara tabi oldular ya da bir çeşit siyasi ilişki içerisine girdiler. Her halükarda Bulgarların buradaki tüm topluluklar içinde en güçlü ve uyumlu askeri gücü temsil ettiğine şüphe yoktur. Orta İdil bölgesindeki soydaşları gibi Bulgarlar da hakimiyetlerini askeri olarak zayıf ve teşkilatlanma yeteneğinden yoksun yerleşik bir kavime kabul ettirmekte zorlanmadıkları tahmin edilebilir. Hatta kendilerinde sonraki dönemin Selçukluları gibi bunlar da bozkırdan yerleşik dünyaya sürülmüş, ölüm, kalım savaşı veren Türk kavimlerinden biriydi. Bkz. Golden, s.290-291.

599 Doğu Roma kaynakları Bulgar Devleti'nin ilk 75 yılından yeteri kadar bahsetmemişlerdir. Bu bize Doğu Roma'nın başka yerlerde meşgul olduğunu ve Bulgarların işine müdahale edemediğini gösterir. Dolayısıyla Arkeolojik belgeler Asparuh ve çevresinin bu sükûnet döneminde devleti teşkilatlandırmak için çalıştığını göstermiştir. Bu dönemde sınır bölgelerinin tahkimi için çalışılırken alınan yerlerin güvenliğini sağlamak için de kendilerine iltihak eden Slavları Doğu Roma ve Avar devletleri sınırlarına yerleştirdiler. Diğer yandan sınırlardaki zayıf bölgelere sınır istihkamları inşa ettiler. Bu tür istihkamları, Karadeniz'in bütün körfezlerinde, nehir ağızlarının kapatılmasını sağlayacak noktalarda, Balkan Dağları'nın geçitlerinde ve batıda Tuna ile Balkan dağları arasında yapmışlardır. Bu şekilde tahkim edilmiş sınırların en güvenli yerlerinde yerleşerek kuvvetli toprak tabyalar inşa ettiler. Böylece iyi korunan bu sınırların içinde Bulgarlar ve Slavlar kaynaştı ve bir millet oluştu. Devletin kurucusu olan Bulgar Türklerinin sayesinde bu milletin maddi ve manevi durumu günden güne gelişti. Bulgarların sınırlarını bu şekilde sıkı bir şekilde koruma altına alması Doğu Roma'nın fırsatını bulur bulmaz saldırıya geçebileceği düşüncesinden kaynaklanmıştır. Bkz.Feher, s.48.

600 Vasiliev, s.277.

Dobruca bölgesine yerleşmesine izin verdi. Buraya yerleşen Bulgarların sayılarının 10-25 bin arasında olduğu tahmin edilmiştir⁶⁰¹.

Arapların kuşatmayı kaldırmasıyla birlikte Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos(668-685) Bulgarlara karşı savaş hazırlıklarına başladı. 679 yılında büyük bir deniz ve kara kuvveti ile Bulgarları topraklarından çıkartmak üzere harekete geçti⁶⁰². Donanmayı Tuna deltasına göndermiş, kendisi de topladığı kara ordusuyla birlikte Oglos bölgesine Bulgarlara karşı harekete geçmiştir. Dobruca'yı korumak amacıyla Çernova ile Köstence arasındaki istihkamları harekete geçiren Asparuh, kuvvetleriyle, IV. Konstantinos'un hem deniz hem de karadan ilerleyen üstün ordusunu durdurmak amacıyla Beserabya'daki müstahkem mevkillere çekildi. Böylece Doğu Roma ordusu Tuna bataklıkları arasında hareketsiz kaldı. Bu durum karşısında morali bozulan ordu, İmparatorun hastalık nedeniyle İstanbul'a dönmesi üzerine Mesembria'ya çekildi. Doğu Roma ordularını izleyen Bulgarlar Tuna'yı geçerek Varna'ya girdiler. Dolayısıyla Doğu Roma'nın Bulgarlar üzerine yaptığı sefer onların ilerlemelerini kolaylaştırmıştır⁶⁰³.

Bulgarların akın yaptıkları arazide o zamanlarda büyük ölçüde Slavlar yaşıyordu. Bu Slavlar Bulgarlara vergi vermeyi kabul ederek Doğu Roma'ya karşı onlarla birleştiler⁶⁰⁴. Gelişmelere engel olamayan Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos 681 yılında Asparuh ile barış imzalamak zorunda kalmış ve vergi vermeyi

601 Acaroğlu, Bulgar Türkleri Üzerine...s.32;Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.396-397.

602 G.Moravcsık, Byzantinoturcica, I, s.51.

603 Ali Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.399.

604 Bulgarlar ile Slavlar arasındaki ilişkinin niteliği çok tartışılmıştır. Bu ilişkileri bir ittifak olarak görmek mümkündür. Bir görüşe göre Bulgarları eskiden beri tanıyan ve Dobruca'da 679-681 yılları arasında Doğu Roma İmparatorluğu ordularını nasıl dağıttıklarını gören Slavlar onlara karşı çıkmamaya karar vermişlerdir. Buna rağmen Zlatarski bunun eşit şartlarda bir Bulgar-Slav işbirliği olduğunu söyler. Böyle bir eşitlik olsa da bu eşitliğin derecesi tartışmaya açık olmakla beraber ortada en azından üst seviyede açık bir şekilde görünebilen bir Bulgar hakimiyeti vardır. Bu noktada tartışılan en önemli konu Bulgarların Slavlar üzerinde nasıl hakim olduğudur. Slavlar ve Bulgarlar birbirlerini en azından belki üç asırdır tanıyorlardı. Doğu Roma ile uzun bir savaş geçmişleri vardı. Dolayısıyla bu durumda Bulgarlar ile ittifak yapmak dağınık ve devletsiz Slavların menfaatine görünüyordu. Bununla birlikte, ortak bir Slav iradesinden değil de münferit Slav kabilelerinin ayrı ayrı razı edilmesi de söz konusu olabilir. Öte yandan Bulgarlar askeri güçlerini kullanarak Slavlar üzerinde hakimiyet kurabiliyorlardı ama bu kez onlar için yeni bir cephe açılmış olurdu. Eğer böyle bir cephe açsalar Doğu Roma İmparatorluğu ile mücadelede zorlanacaklardı. Diğer taraftan nüfusları Bulgarlardan çok kalabalık olmayan Avarlar daha geniş bir arazideki yani Batı Balkanlar'daki Slavları zor kullanarak yönetiyorlardı. Slavların Bulgarlar ile çıkar birliği yanında, askeri güçlerini ve yeteneklerini iyi bildikleri Bulgarlardan korkularını da buraya ekleyebiliriz. Aynı zamanda bu sayede Slavlar Bulgarların askeri teşkilat ve disiplinlerinin yanında vatan ve millet bilinçlerinden de etkilenecek Doğu Roma'ya karşı kendilerini korumayı da öğrenmişlerdir. Bkz. Zlatarski Vasil, İstoriya na bılgarskata dırjava prez Srednite vekove, C.I/1,Sofya, 1970;Karatay,s.7-8; Rasony, Tuna Köprüleri, s.23;Artamonov, s.232;Acaroğlu, Bulgar Türkleri Üzerine...s.32;Kafesoğlu, Türk-Bulgar'lar...s.102.

bile kabul etmiştir. Bunun yanında Bulgarlara Tuna ile Balkanlar arasındaki havalileri yani eski Mezya ve Skitya(bugün kü Dobruca) vilayetlerini terk etmeyi kabul etmiştir. Böylece Bulgar Devleti'nin sınırları Karadeniz'den İsker ırmağına ve güneyde Balkan dağlarına kadar uzanmıştır⁶⁰⁵.

Theophanes, “Romalılar için utanç verici” olarak tanımladığı bu olaylar hakkında şunları aktarmıştır: “İmparator Konstantinos, kâfir ve temiz olmayan insanların Tuna'nın ötesindeki yerlere, Oglos'a yerleştiğini öğrenince, etrafındaki bölgelere zarar verir endişesiyle askerlerine Trakya'ya doğru harekete geçmeleri emrini verdi. Ordu, deniz ve karadan savaşa başladı. Ordu Oglos ve Tuna'ya doğru ilerledi. Bulgarlar karşılarındaki ordunun oldukça kalabalık olmasından dolayı ümitsizliğe düştü ve önceden düşen yerlerdeki kalelere sığındı. Bu olaydan sonra 3-4 gün hiçbir Bulgar ortaya çıkmaya cüret edemedi ve Romalılar bataklıktan dolayı savaşamadı. Pasaklı insanlar, Romalıların bu zayıflığı karşısında toplanmış ve kuvvetlenmişti. İmparator generallerini tekrar savaş yolladı. Aksi halde Bulgarlar kuşatmadan kaçacak ve ilerleyecekti. İmparator'un ordusu, İmparator'un onları yalnız bıraktığı ve tek başına geri döndüğü dedikodusundan etkilendi. Bunu fırsat bilen Bulgarlar orduya karşı hücumla geçti ve birçok süvariye kılıçlarıyla öldürdü. Birçok asker yaralandı. Tuna'ya kadar onları takip eden Bulgarlar bu nehri geçti”⁶⁰⁶.

Yapılan anlaşmayla Doğu Roma İmparatorluğu, kendi toprakları üzerinde kurulan bu siyasi teşekkülün resmen tanıyarak kendine tehlikeli bir komşu edinmiş

605 The Chronicle of Theophanes, s.57; Nikephoros, s.91; Rasyonı, Tuna Köprüleri, s.22-23; İ.Kafesoğlu, “Türk Bulgar’lar...”, s.102; Acaroğlu, Bulgar Türkleri Üzerine...s.32; Nikolay Todorov, Bulgaristan Tarihi,(Çev., Veysel Ataman), Öncü Kitapevi Yay., İstanbul-1979, s.15. Tuna Bulgar Devleti'nin kurulduğu yıllarda şartlar devletin lehine gelişmişti. Komşuları iki büyük devlet olan Doğu Roma ve Avarlar ile doğudan batıya hareket halinde olan ve henüz huzur bulamayan kabilelerden ibaretti. Bulgarlar için Avarlar tarafından bir tehlike yoktu. Çünkü Avar Devleti 730 yılından sonra sürekli bir şekilde zayıflıyordu ve bu nedenle onların Balkanlar'da genişlemesi imkansızdı. Dolayısıyla Bulgar Türklerinin Beserabya'ya gelip yerleşmeleri Avarların bu alanda etkili olmadığına açık bir örnektir. Bu durumda ancak Bulgarlar, Avarlar için bir tehdit oluşturabilirdi. Nitekim bir süre sonra Bulgarların, Avarların aleyhine sınırlarını genişlettiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Bulgar Türklerinin doğu cephesinde herhangi bir tehlike yoktu çünkü Kavimler Göçü iki yüz yıl süreyle durmuştu. Devletin kuzey ve kuzeydoğu cephesinde de Slav yayılımı zayıfladı ve gelenler yeni devlet içinde eridiler. Doğu ve kuzeydoğu da ise dostluk bağlarıyla bağlı Ant Slavları vardı. Bu ortamda Bulgarlar Doğu Roma ile anlaşmayı tercih ettiği gibi Doğu Roma da yeni Bulgar devletini tanıyarak ona senelik vergi vermeyi de kabul ettiler. Bu anlaşmayı ciddiye alan Bulgarlar anlaşmaya sadık kalmalarına rağmen Doğu Roma sıkışık bir anda kabul ettiği bu anlaşmayı bozmak ve Tuna ile Balkan dağları arasındaki bölgeyi tekrar işgal edebilmek için fırsat kollamayı ihmal etmemiştir. Bkz., Feher, s.46-47.

606 The Chronicle of Theophanes, s.56-57.

oluyordu⁶⁰⁷. Bu anlayışla Bulgar Türkleri Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Merkezîyetçi bir yapıya ve disiplinli bir orduya sahip olan Bulgar Devleti, zayıflamaya yüz tutan Doğu Roma İmparatorluğu'nu kuzeyden gelebilecek kavimlere karşı korumaya başladı. Roma İmparatorluğu'nun zayıflamasından sonra Doğu Roma'nın doğudan ve kuzeyden gelen akınları durduramaması ve Balkanlar'daki huzurun bozulmasına rağmen Bulgar Türk Devleti'nin bulunduğu bölgede devamlılık olması bu rolün önemini arttırmıştır. Sürekli göç eden kavimlerin yaptığı tahribata Doğu Roma İmparatorluğu'nun karşı koyamamasına rağmen Bulgar Devleti'nin sayesinde bölgede maddi ve manevi kültür gelişebilmiştir. Bu devlet, dünyada Slavlar ile ilişki kurulan merkezi teşkilâta sahip ilk devlettir. Dolayısıyla ilk Slav milletini de Bulgar Türkleri yaratmışlardır⁶⁰⁸.

Devletin kuruluşunun ilk yıllarında Dulo ailesinden olan Asparuh Han, Tervel Han ve Sever Han hüküm sürmüştür. Daha sonra Vokil ailesinden Kormisoş Han, Vineh Han, Sabin Han, Umar Han, Pagan Han ve Telerig Han, Ugayin ailesinden Telets Han ve Toktu Han Bulgar tahtına çıkmıştır. 681 yılında kurulan Tuna Bulgar Devleti, Güney Besarabya, Eflak Ovası'nın bir kısmı, Dobruca ve Karadeniz kıyısı ile Timok Nehri arasındaki Aşağı Moezya eyaletini kapsamaktaydı⁶⁰⁹.

Han ünvanıyla devletin başına geçen Asparuh'un (640-701) Bulgar devlet teşkilatı, diğer Türk kavimlerinde olduğu gibi *oymaklar* sistemi üzerine kurulmuştur. Devletin başında *Han* ünvanlı yönetici vardı. Han terimi daha sonraki tarihlerde yerini önce Slavca Prens anlamına gelen *Knez* ve daha sonra da *Çar* ünvanına bırakmıştır. Görev bakımından handan sonra gelen *Tavhan* ya da *Tarkan* ünvanıyla bilinen iki görevli daha vardı. Bulgar toplumunda üst ve alt olmak üzere iki asalet sınıfı vardır. Üst asalet sınıfı *Boyarlardan*, alt asalet sınıfı ise *Bagayinlerden* oluşuyordu⁶¹⁰.

Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos'un ölümünden sonra yerine oğlu II. Justinianos(685-695;705-711) geçti. IV. Konstantinos döneminde Araplarla anlaşma yapılarak Arap tehlikesi ortadan kaldırılmıştı. Bu nedenle doğuda devletin rahatlaması üzerine Doğu Roma İmparatoru IV. Konstantinos ile Asparuh arasında yapılan barış, İmparator II. Justinianos tarafından bozulmuştur⁶¹¹. II. Justinianos Doğu Roma için tehdit

607 A. Vasiliev, s.277;Ahmetbeyoğlu, "Yurt Tutan Hükümdar Asparuh...", s.400; Ostrogorsky, s.117-118; Golden, s.290.

608 Bkz., Feher, s.46.

609 Runciman Steven, A History Of First Bulgarian Empire, London-1930, s.27.

610 Runciman Steven, s.29;Kayapınar,s.631-632.

611 Ostrogorsky, s.120-121.

oluşturan Bulgarlara daha fazla haraç ödemek istemediği için batıdaki savaşıardan vaz geçerek 688-689 yıllarında Bulgarlar üzerine yürümüştür. Justinianos'un niyetini anlayan Bulgarlar, Trakya'ya doğru ilerlemişler ancak İmparator onları geri püskürterek batıya doğru yönelmiş ve Selanik'e ulaşmıştır. Ege bölgesinde yaşayan birçok Slav esir alınarak Anadolu'ya nakledilmiştir Böylece hem düşman akınlarıyla tahrip edilmiş bölgeler kalkınıyordu hem de bu Slavlar İmparatorluğun doğu sınırına stratotis(asker) olarak muhtemelen Arap saldırılarını durdurmak üzere yerleştirilmişlerdir⁶¹².

Doğu Roma İmparatoru II. Justinianos 689 yılında Selanik'e girişini büyük bir törenle kutlamıştır. Ancak bu sefer dönüşünde İmparator'un yolu, ordusu ile birlikte Bulgarlar tarafından Güney Rodop geçitlerinde kesilmiştir. İmparator kuvvetlerinin büyük bir bölümünü kaybederken kendisi de güçlkle kurtulabilmiştir. Bu olay muhtemelen Asparuh'un hükümdarlık döneminin son olayıdır⁶¹³.

3.3.2. Tervel Han Dönemi(702-718)

Tarihte en uzun ömürlü siyasi teşekküllerden birisinin kurucusu olan, Bulgarları bugüne kadar yaşadıkları coğrafyaya yerleştiren Asparuh Han'ın ölümü üzerine yerine oğlu Tervel Han(702-718) geçmiştir⁶¹⁴. 705 yılına kadar Tervel Han ile ilgili kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu zamana kadar Tervel Han'ın babasının politikasını takip ederek, devleti içerde güçlendirip, dışarıdaki olaylara müdahale etmek için fırsat kollamaya çalıştığını tahmin edebiliriz⁶¹⁵. Babasının geç ölümünden, onun tahtta iken oldukça olgun yaşta olduğunu tahmin edebiliriz. Onun döneminin en önemli olayı Doğu Roma'nın taht kavgalarına Bulgarların müdahalesi olmuştur⁶¹⁶.

İmparator II. Justinianus Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bulunduğu birinci dönemde uyguladığı politikalar nedeniyle gözden düştü. Özellikle onun sert bir şekilde aristokrasi düşmanlığı yapması, zor kullanmaktan çekinmemesi ve halkını zorla tehcir ve iskan siyasetine tabi tutması, insanları yurtlarından zorla çıkarıp, bilmedikleri ve alışamadıkları bölgelere atması halkının da düşmanlığına neden olmuştur. Buna ek

612 Ostrogorsky, s.121-122;Feher, s.48.

613 Nikephoros, s.93;The Chronicle of Theophanes,s.70-71;Karatay,s.7; Feher, s.48;Kayapınar,s.632.

614 Bulgar Hakanlar Listesi'ne göre Tervel Han 21 yıl hükümdarlık yapmıştır. Tahta geçiş tarihi olarak listede geçen Koyun yılı tarihi esas alınır. Ölüm yılı Doğu Roma kaynaklarından tahmin edildiğine göre, onun 'ikincil hükümdarlık'(Kanat Eliği) görevi de bu süreye eklenmiş olmalıdır. Bkz. Ahmetbeyoğlu, "Tervel Han(702-718)", Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul-1991, s.564.

615 Ahmetbeyoğlu, "Tervel Han...", s.563.

616 Acaroğlu, "Bulgar Türkleri Üzerine...", s.32;Todorov, s.15.

olarak kendine örnek aldığı I. Justinianus gibi mimari hayata fazlasıyla önem vermesi, halkı VII. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir vergi yükünün altında bıraktı. Bu durum Maviler partisinin II. Justinianus idaresini sona erdirme planlarına kamuoyu oluşturmuştur. Maviler partisinin huzursuz halk kitlesini arkasına almasıyla II. Justinianus tahttan indirilmiş ve yerine Hellas Thema'sı Strategos'u olan Leontios İmparator ilan edilmiştir. Tahttan indirilen II. Justinianus'un dili ve burnu kesilmiş ve Khersones'e(Kırım) kentine sürgüne gönderilmiştir⁶¹⁷.

II. Justinianus'un sürgüne gönderilmesi onun siyasi hayatını noktalamamış ve tahttan indirilen İmparatorun başkentten uzaklaştırılması, onun tahtı tekrar ele geçirme planları hazırlamasına neden olmuştur. Bu planların Doğu Roma askeri gücünü kent üzerine göndereceği korkusu ile Kırım halkı II. Justinianus'u öldürmeyi veya İmparator Tiberios'a teslim etmeye karar verdiler. Fakat II. Justinianos kendisi ile ilgili olarak yaptıkları planları, Kırım halkının uygulamaya geçmesinden önce haber almış ve Kırım'da Gotlar tarafından meskun tutulmuş olan ve daha sonra Hazarların eline geçmiş olan Doros kentine kaçmayı başarmıştır. Burada bir süre kalan II. Justinianus, Hazar kağanına mektup yazarak ondan yardım istedi. Onun bu isteği Hazar Kağanı'nı tarafından olumlu karşılanmış ve karşı bir mektup ile onurlandırıldığı gibi Hazar Kağanı kendi kız kardeşi olan Hazar Hatunu'nu da II. Justinianus'a eş olarak göndermiştir. Türk ismi bilinmeyen bu Hatun'un vaftiz ismi Theodora'dır. II. Justinianus ve Theodora evlendikten sonra Hazar hakimiyetinde bulunan Phanagoria(Bugün kü Taman) kentine yerleşerek burada yaşamaya başladılar. Tahttan indirilen hükümdarın faaliyetleri ve Hazar Kağanı'ndan da destek görmesi İstanbul'da dikkatle takip edilmekteydi. O esnada Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bulunan II. Tiberios bir elçisini Hazar Kağanı'na yolladı. Hazar Kağan'ının huzuruna çıkan bu elçi, II Justinianus'un teslimi halinde pek çok hediyenin verileceği vaadini taşıyan mektubunu sundu. Hazar Kağan'ı bu istek üzerine II. Justinianus'u Doğu Roma İmparatoruna teslim etmeye karar verdi ve bunun uygulanması için de iki Hazar görevlisi olan Papatzys ve Bosporos yöneticisi olan Balgtzis'i bu işle görevlendirdi⁶¹⁸.

Fakat II. Justinianus'un eşi olan Theodora bu gelişmeleri Hazar Kağan'ının yanında bulunan hizmetçilerinden birinden öğrendi ve II. Justinianus'u bu konuda bilgilendirdi. Bunun üzerine II. Justinianus, bu görevlileri yanına davet etti ve

617 The Chronicle of Theophanes, s.67;Ostrogorsky, s.130-131.

618 The Chronicle of Theophanes, s.70.

sonrasında da öldürttü. Bundan sonra kendine son derece bağlı olduğu görülen eşi Theodora'yı, erkek kardeşi olan Hazar Kağan'ının yanına göndererek Phanagoria kentinden yola çıktı. Theodora, İstanbul'a gidecek olduğu 705 yılına kadar burada bekleyecek iken II. Justinianus tehlikeli bir maceraya atılmış bulunuyordu ve bu tehlikeli durumda tahtı ele geçirme konusunda umut ettiği Hazar yardımını kaybetmiş olması onun işlerini daha da zorlaştırıyordu. Ancak yapılan anlaşmadan eşi aracılığıyla haberdar olan II. Justinianus oradan kaçmayı başararak Bulgar hükümdarı Tervel'in yanına sığınmıştır⁶¹⁹.

II. Justinianus, Phanagoria'dan hareketle önce yeri belirlenemeyen Assos kentine daha sonra da buradan bir balıkçı teknesi ile Kırım yakınlarında olan şimdiki Balıklıova, eski ismi ile Symbolon'a geldi. Kırım kentinde bulunan arkadaşları ile iletişime geçen II. Justinianus onları da yanına alarak zorlu bir yolculuktan sonra Tuna nehri yoluyla Bulgarya'ya geçti. Onun amacının daha Phanagoria'dan hareket ettiğinde Bulgarya'ya gelerek onların yardımını sağlayarak İmparatorluk tahtına hakim olmak olduğu anlaşılıyor. Bu esnada Bulgarların başında Asparuh'un oğlu Tervel bulunmaktaydı. II. Justinianus ona tahtı ele geçirmesinde yardım ederse pek çok hediye vereceği vaadinden başka kendi öz kızını Tervel'e eş olarak vereceğini beyan etti. II. Justinianus'un bu isteğine olumlu cevap veren Tervel Han onu yanına alıp Bulgar ve Slavlardan oluşturduğu ordusuyla birlikte İstanbul'a yürüdü. İmparator II. Tiberios'un hiçbir şey yapamadan kaçması üzerine başkente girdi ve Justinianus'un ikinci kez tahta çıkmasını sağladı(705)⁶²⁰.

Dolayısıyla Tervel Han tekrar tahta çıkması için Justinianus'a yardım etmiş ve bunun karşılığında II. Justinianus, IV. Konstantinos(668-685) zamanında Bulgarlara ödenen vergiyi de tekrar vermeyi kabul etti. Ayrıca Tervel Han'a şükran ifadesi olarak önemli hediyelerle birlikte *Caesar* ünvanı verilmiştir. Bu unvan İmparatorlardan sonra Doğu Roma'nın en yüksek şeref ünvanıydı ve ilk defa yabancı bir hükümdara veriliyordu. *Caesar* ünvanının alınması Bulgar Hanı için önemliydi. Çünkü bu ünvanı ona vermekle Doğu Roma bir kez daha Bulgar Devleti'nin varlığını resmen onaylamış oluyordu. Ayrıca Haemus(Balkan) sıradağlarının güneyindeki şimdi Zağra/Zagora olarak bilinen bölge de Bulgarlara bırakılmıştır. Böylece büyük devlet adamı ve diplomat olan Tervel Han, Doğu Roma'daki karışıklıklardan yararlanarak İstanbul

619 The Chronicle of Theophanes, s.71; Ostrogorsky, s.132.

620 The Chronicle of Theophanes, s.71;Runciman, s.30-31.

üzerinde tahakküm kurmayı başarmıştır. Asparuh Han'ın kurduğu devlet Tervel Han zamanında genişlemeye ve dış politikada gücünü hissettirmeye başlamış oldu ⁶²¹.

Balkan halkları ile ilgili önemli araştırmalar yapan Nikolay Todorov'un aktardığına göre Suidas'ın⁶²² Bizans Ansiklopedisi'nde Tervel Han ile ilgili şunlar yazılmıştır: “Bulgaristan'ın hükümdarı Tervel, İmparator Justinyan zamanında mutluluğun zirvesine erişti. Justinyan'ın kendisi ve Heraklios'un oğlu Konstantin, Tervel'e haraç vermek zorunda kaldılar. Savaş zamanlarında taşıdığı kalkanını ters çevirdi; kısırağında kullandığı kırbacını da yanına koydu. Sonra kalkanla kırbaç görünmez oluncaya kadar üstlerine para yığdı. Mızrağını yere uzattı ve bir ucundan diğer ucuna üstünü ipek elbiselerden oluşan bir tepecikle örttü. Keseleri altın ve gümüş sikkelerle doldurdu, sağ eliyle altını, sol eliyle gümüşü askerlerine dağıttı”⁶²³.

II. Justinianos üç yıl boyunca kendisine muhalif olanları imha ettikten sonra ülkesine hakim olduğunu sandığı bir anda, İmparatorluk tahtında oturmasını borçlu olduğu Bulgarlara verdiklerinden pişman duyarak Bulgarlar üzerine yürümeye karar verdi⁶²⁴. Tervel Han'ın imparatorluk üzerindeki nüfuzunu kaldırmak ve iç karışıklıklara son vermek isteyen Justinianos, Tervel Han'ın daha fazla vergi talep etmesini de bahane ederek, Bulgaristan'ı işgal etmek amacıyla harekete geçti. Bunun üzerine ordusunu donanmanın yanaştığı ve oldukça güvenli bir nokta olan Karadeniz kıyısındaki Anchialios'a yerleştirdi. Bulgarlara saldırmak için son hazırlıklarını yaptığı sırada Bulgarlar tarafından gafil avlanarak Anchialos kentinde kısırıldı. Ordusu mağlup olan ve dağılan Justinianos geri çekilip bir kaleye sığındı ve bir gece gemiyle kaçarak canını zor kurtardı(708)⁶²⁵. Bulgar başkenti Pliska yakınlarında bulunan Madara heykeli olarak bilinen dev kabartma bu zaferin anısına yapılmıştır ve Tervel Han burada at üstünde muzaffer bir hükümdar olarak betimlenmiştir. Ayrıca bu zaferin anısına mühürler basılmıştır ki aynen Madara kabartmasındaki gibi uzun saçlı ve miğferlidir. Kabartmanın yanındaki yazıtlardan biri buradaki ilk Bulgar yazıtıdır ve onu anlatır: “*Bulgarların...ve Tervel'e geldi. Selanik bölgesindeki amcalarım kesik burunlu*

621 Nikephoros, Shorty History, s.105;Theophanes, s.525;Ostrogorsky,s.133;Runciman, s.30-32;Feher, s.48-49;Golden s.291;Artamanov,, s.261-262;Ahmetbeyoğlu, “Tervel Han...”, s.564-565;Zlatarski, İstoriya, s.223-232;Todorov, s.15.

622 X. yüzyılın ikinci yarısında bir ya da birkaç ansiklopediyi bir araya getiren Suidas'ın bu eserinde Türkler hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Eserde bilinmeyen farklı kaynaklardaki bilgiler bir araya getirilmiştir.

623 Todorov, s.16.

624 The Chronicle of Theophanes, s.73; Ali Ahmetbeyoğlu, “Tervel Han...”, s.565-566;Feher, s.49.

625 Nikephoros, s.105;Theophanes,s.525; Ahmetbeyoğlu, “Tervel Han...”, s.566.

İmparatora güvenmediler ve Kisinas'a döndüler...onun ki...antlaşma ile hükümdar Tervel İmparatora beş bin...verdi...imparator benimle iyi kazandı »⁶²⁶.

İmparator Justinianos, muhaliflerinden intikam almak için Kırım'a kadar uzanmıştır. Ancak bu kez Doğu Roma vatandaşlarının yanında Hazarlara da zarar verince, orada sürgünde bulunan Philippikos adlı bir Ermeni, Hazar desteğiyle isyan etti ve İstanbul'a gelerek imparator oldu. Nikephoros bu sırada İmparator Justinianos'un yanında bir Bulgar birliğinin bulunduğunu bildirmiştir. Ancak bu kez Bulgar yardımı işe yaramamış ve Justinianos 711 yılında hem tahtını hem de hayatını kaybetmiştir. Bulgarlar Philippikos'un ilk dönemlerinde Ostrogorsky ve Vasiliev'e göre intikam amacıyla ya da haraç ödenmemesiyle ilgili olarak İstanbul'a bir baskın yaparak, şehrin etrafında dolaştılar ve buldukları her şeyi yağmaladılar. Ancak hiçbir mukavemet görmeden geri döndüler. Trakya tarafındaki zayıflığı takviye için Marmara'nın güneyinden İstanbul'a aktarılan kuvvetler ise isyan ederek imparatoru tahttan indirdiler(713)⁶²⁷. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu'ndaki taht kavgalarında Bulgarların tutumu her durumda belirleyici oluyordu. Doğu Roma tahtına kalıcı bir imparator gelmeyince de savaş durumu sürekli oluyordu. 713'te Doğu Roma tahtına çıkan II. Anastasius(713-715) da iki yıl tahtta kalabildi ve yerine III. Theodosios(715-717)⁶²⁸ geçti.

716 yılında Doğu Roma İmparatoru III. Theodosios ile Tervel Han arasında Bulgar Devleti ile Doğu Roma sınırını belirleyen bir barış anlaşması yapıldı. Buna göre iki devlet arasındaki sınır, Kuzey Trakya'dan yani Burgaz körfezinden başlayarak Edirne-Filibe yolunun Meriç Nehri ile kesiştiği hat olmuştu. Böylece Bulgar Krallığı, güney sınırı bakımından Trakya Ovası'na doğru genişlemiştir. Ayrıca bu anlaşma ile Doğu Roma İmparatorluğu yıllardır aksadığını tahmin ettiğimiz yıllık vergiyi ödemeyi kabul etmiş ve iki devlet siyasi mültecilerini birbirine teslim etmeyi kabul etmiştir. İki ülke tüccarlarının serbest ticaret yapmaları, bu tüccarların pasaport taşımaları, sattıkları malların damgalı olmaları, aksi takdirde bu mallara el konulması kabul edildi. Böylece Bulgar Türkleri yeni devletin sınırlarını emniyet altına alırken, ülkelerinin ekonomik

626 IX. Yüzyılda Bulgar hükümdarı Omurtag Han(814-831) tarafından babası Krum Han(803-814) adına yaptırılan Madara Kaya Kabartması Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Madara kasabası yakınlarında bulunmaktadır. 80 metre yüksekliğindeki kabartma 40 metrekarelik bir alanı kaplamaktadır. 23 metrelik kısmı işlenen kayanın üzerinde Grekçe yazılmış kitabeler ve süvari figürleri yer almaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Ahmetbeyoğlu, "Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri", Tarih Dergisi, S.35,1994,s.36-53.

627 Ostrogorsky,s.143;Vasiliev, s.289-290.

628 Ostrogorsky,s.144-145.

kalkınması ve dünya iktisadi hayatına katılmayı da ihmal etmemişlerdir. Tervel Han bu anlaşmayla hem sınırlarını güvence altına aldı hem de devletin ekonomik kalkınmasını ve dünya ticaretine katılmasını temin etmiş oldu⁶²⁹.

Bulgarlar 717-718 yıllarında İstanbul'u kuşatan Araplara karşı Doğu Roma'nın yanında yer almıştır. Araplara karşı 20.000 kişilik ordu gönderen Tervel Han Arap ordusunun yenilmesine sebep olmuştur. Bunun üzerine Araplar kuşatmayı bırakarak geri çekilmişlerdir. Dolayısıyla bu barış anlaşması Doğu Roma için önemli ve isabetli bir tesadüf olmuştur⁶³⁰.

Doğu Roma İmparatorluğu tahtına 717 yılında Ermeni asıllı III. Leon'un(717-741) tahta çıkmasıyla her bakımdan yeni bir dönem başlamıştır. Artık taht kavgaları sona ermiş, yirmi yıl içinde yedi defa zorla hükümet değişikliğine maruz kalan devlet Leon ile birlikte sağlam ve dayanıklı bir hükümete kavuşmuştur⁶³¹. Tervel Han'ın onun aleyhine devrik II. Anastasius'u desteklemesi, 716 yılında Doğu Roma ile Bulgarlar arasındaki anlaşmanın geçerliliğini yitirdiğini göstermektedir. Anastasius yanına aldığı Bulgar destekçileriyle birlikte İstanbul'a kadar yürüdüyse de başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Bulgarlar onu yeni İmparatora teslim etmiş ve Doğu Roma ile bir barış anlaşması yapmışlardır⁶³².

III. Leon tahta çıktığında Doğu Roma İmparatorluğu tarihinin en sıkıntılı dönemlerini yaşıyordu. Bir taraftan içeride II. Justinianos taraftarlarıyla mücadele etmek zorunda kalan İmparator diğer bir taraftan da Arapların Anadolu'yu doğudan batıya kadar isgalleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. 717 yılında Araplar İstanbul surları önünde göründüler. İmparator Araplara karşı mücadelesinde başarılı oldu. Bu sırada III. Leon ile anlaşma halinde bulunan Bulgarlar da Trakya'da Araplara karşı mücadele ettiler ve onlara ağır zayıat verdirdiler. Bu suretle İstanbul Arap kuşatmasından kurtulmuş oldu. 718 mağlubiyetinden sonra Araplar kuzeyde Hazar tehlikesi nedeniyle Doğu Roma'ya karşı bir askeri harekette bulunamadılar. Oğlu Konstantin'i Hazar hanının kızı Çiçek(Hıristiyan olduktan sonra ki adı İrina)⁶³³ ile evlendiren III. Leon, Araplara karşı mücadelede Bulgarlardan sonra ikinci müttefikini de bulmuş oluyordu⁶³⁴.

629 Zlatarski, s.240-247;Runciman, s.32-33; Feher, s.49;Kayapınar,s.632.

630 Golden s.291; Feher, s.49;Kafesoğlu, "Türk Bulgar'lar...", s.103.

631 Ostrogorsky,s.145;A. Vasiliev, s.290.

632 Nikephoros, s.127.

633 İrina'nın oğlu IV. Leon(775-780) annesinin soyundan dolayı Hazar lakabı ile anılmıştır. Bkz. Artamonov, s.308.

634 Vasiliev, s.299-301;Artamonov, s.307.

Bu tür faaliyetleriyle Tervel Han'ın Doğu Roma üzerindeki tahakküm ve nüfuzu iyice kuvvetlenmişti. Karşısında hiçbir mukavemet gösteremeyen Doğu Roma'nın iç işlerine her an müdahale edebilen Tervel Han, Doğu Roma politikasının önemli bir unsuru ve korkulu rüyası haline gelmiştir. 16 yıllık hakimiyet süresinde adilâne, yoğun başarılarla dolu yönetim sürdüren Tervel Han arkasında Tuna'dan Trakya'ya kadar sınırları uzanan müreffeh bir devlet bırakmıştır⁶³⁵. Bu olay Tervel Han'ın son faaliyetidir. Dolayısıyla Tervel Han'ın 718 yılından sonraki faaliyetleri ile ilgili bilgi yoktur. Bu nedenle onun bu tarihe kadar hüküm sürdüğü kabul edilmektedir. Bundan sonra 37 yıl boyunca Doğu Roma kaynakları Bulgar Türklerinden bahsetmemiştir. Bunun sebebi ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun bu yıllarda Araplar ile fazla meşgul olmaları ve iç karışıklıklar içinde olmasıdır. Ayrıca Doğu Roma İmparatorluğu, Bulgar Türkleri tarafından rahatsız edilmemeyi büyük bir nimet olarak da saymış olabilir⁶³⁶. Çünkü Bulgar Devleti'nin VIII. Yüzyıldaki durumu son derece karışıktı. Bir taraftan Bulgar kabileleri ve bunların reisleri “han” ünvanını almak için kendi aralarında mücadele ediyorlar diğer taraftan Bulgarlar henüz yeni fatihler olduklarından hakimiyetleri altına almış oldukları Slavlara karşı mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Bu ortamda Bulgar hanları kendilerinin en tehlikeli düşmanları olan Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkilerinde çok büyük maharet gösterdiler. Mesela Doğu Roma taht kavgalarına karışarak II. Justinianos'u destekledikleri gibi III. Leon döneminde de Arapların İstanbul kuşatmasında Doğu Roma İmparatorluğunu desteklediler⁶³⁷.

3.3.3. Tervel Han'dan Sonra Krum Han'a Kadar Geçen Dönem

Tervel Han'dan sonraki hanları da Bulgar Hakanları listesinden öğrenmekteyiz. Ancak Tervel Han'dan sonra tahta geçen hanın ismi ile ilgili tartışmalı bir durum vardır. Kimi bilim adamlarına göre Tervel Han'ın ardından gelen han muhtemelen kısa süre tahtta kalmış ve adı unutulmuştur⁶³⁸. Kimilerine göre ise ismi Tvirem'dir. Bu kelime Bulgar Türkçesinde ‘dokuzuncu’ demektir (tokuz-tokur-tovır-tıvir+em)⁶³⁹. Listedeki geçiş bir önceki ve bir sonraki hanlarla birlikte şöyledir: “*Tervel’ 20 ve bir yıl, uruğu*

635 Ali Ahmetbeyoğlu, “Tervel Han...”, s.568.

636 Feher, s.50-51.

637 Vasiliev, s.303.

638 Feher, s.50.

639 Tekin, s.23.

Dulo ve yılı tekou çitem, Tvirem'20 ve sekiz yıl, uruğu Dulo ve yılı dvan şehtem, Sevar'15 yıl uruğu Dulo ve yılı toh altom”⁶⁴⁰.

Bulgar Hakanları listesine göre Tervel Han'dan sonraki Han'ın adının unutulması görüşü mümkün değildir. Dolayısıyla burada gördüğümüz şeyi okumak ve hanı Dokuzuncu olarak adlandırmak durumundayız ki, Türkçede veya başka bir dilde bu mümkün olabilen bir durumdur⁶⁴¹.

Tvirem'in Bulgar tahtında olduğu zamanlarda Doğu Roma İmparatorluğu'nun başında Leon gibi güçlü ve askeri fırsatları kaçırmayan bir imparator bulunuyordu. Dolayısıyla Bulgar cephesinde de durumun iyi olmasından kaynaklanan bir barış olduğunu düşünebiliriz. Bu dönemle ilgili kaynaklardaki sessizliğin nedenini bu şekilde açıklayabiliriz. Aynı durum Tvirem'den sonra gelen Sever Han için de geçerlidir. Bu hanın adı da Doğu Roma kaynaklarında hiç geçmemiştir. Ondan sonra gelen Kormisoş/Kormış'ın⁶⁴² son zamanlarında anlaşmazlıkların başlamasıyla Tuna Bulgarları tekrar Doğu Roma'nın görüş alanı içerisine girmişlerdir. Dolayısıyla Bulgar devletindeki tüm rahatsızlıklarda geleneksel Doğu Roma siyasetinin izlerini görmek mümkündür⁶⁴³.

Bulgar Hakanları listesinde belirtilen yılların tahtta müstakil büyük hanlık dönemlerine işareti kuşkulu olduğu için ve başka kaynaklarda da kayıt olmadığı için hükümdarların dönemleri tam olarak belirtilememektedir. Konunun önde gelen uzmanları ise birbirlerinde farklı tarihler önermişlerdir. Bunların içinde Runciman ve Zlatarski'nin tarihlendirmelerini aldığımızda hükümdarların dönemleri şöyle sıralanabilir: Tvirem(718-724), Sever Han(724-739), Kormış Han(739-756)⁶⁴⁴.

640 Listede düzenli bir şekilde isim, hükümdarlık süresi, uruk ve tahta çıkış yılı veriliyor. Tervel Han için bu kayıt tanımlanıyor. Koyun yılı yedinci ay(tekou çitem) veriliyor ve sonra tvirem 'dokuzuncu' kelimesi geliyor. Bu kelime Tervel ile ilgili değildir. Burada olması beklenen hanın bilgileri de tam girilmiş ancak şaşırtıcı olan sıra sayısıdır ki bu sayıyı da isimden başka koyacak yer yoktur. Ayrıca 766 yılında kaydedilmiş bir belgede, uzun bir hükümdarlıktan sonra 40 yıl kadar önce ölmüş birinin adının unutulması veya bilinmemesi gibi bir olay beklememiz de mümkün değildir. Tekin,s.13;Ahmetbeyoğlu, “Bulgar Hakanlar Listesi”, s.4-5,22.

641 Ahmetbeyoğlu, Bulgar Hakanlar Listesi, s.4,22.

642 “koru” kökünden Korumuş olması mümkündür. Bkz. Karatay, s.11.

643 Karatay,s.11.

644 Zlatarski, s.256-257;Runciman...Bazı yazarlar, Tervel Han'dan sonraki Bulgar Han'ının ismini unutulmuş olarak kabul ettikleri için Tervel Han'dan sonra doğrudan Sever Han'ın ismini zikretmektedirler. Dolayısıyla Sever Han dönemini de 718-754 yılları arası ya da 736-740 yılları arası olarak kabul etmektedirler. Ancak Tervel Han döneminden sonra isimsiz olarak zikredilen bu Han'ın ismi Tvirem olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle Sever Han dönemi 724-739 yılları arasındır. Bkz. Feher, s.50;Kayapınar, s.632.

Tvirem'den sonra Bulgar tahtına Sever Han(724-739) geçmiştir. Onun dönemiyle ilgili Doğu Roma kaynakları fazla bilgi vermemektedir⁶⁴⁵. Sever Han'ın 739 yılındaki ölümünden sonra Bulgar soyluları arasında tahta çıkmak için mücadele başlamıştır. Kormisoş Han(739-756)⁶⁴⁶ ile Dulo hanedan ailesi son bulmuştur. Bundan sonra Vokil ve Ugayı aileleri birbirlerine karşı üstünlük mücadelesine girmişlerdir. Bu dönemde Bulgar tahtına sırasıyla Vineh Han(756-761), Telets Han(761-764), Sabin Han(764-766), Umar Han(Temmuz 766-Ağustos 766), Toktu Han(766-767), Pagan Han(767-768) çıkmışlardır. Bunlardan Kormisoş Han, Vineh Han, Sabin Han, Umar Han ve Pagan Han Vokil ailesinden, Telets Han ve Toktu Han Ugayı ailesindendir⁶⁴⁷.

V. Konstantinos(741-775) tahta çıktığı sırada devletin doğusunda Emevi devleti yıkılıp yerine Abbasi devleti kurulmuştur⁶⁴⁸. Bu süreç içerisinde avantajlı konuma geçen Doğu Roma İmparatorluğu 746 yılında Germanikei'yı (Maraş) zaptetti ve çok sayıda esir alarak bunları Trakya'ya yerleştirdi. Denizde de önemli bir zafer kazanan Doğu Roma İmparatorluğu Kıbrıs yakınlarında bir Arap donanmasını imha etti. Artık Bizans doğuda Araplarla sadece sınır çatışması yapıyor ve savunma konumundan taarruz konumuna geçmiş oluyordu ⁶⁴⁹. Arap taarruzları bu şekilde zayıflayınca Bulgarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında yine savaşlar dönemi başlamıştır. Kötü günlerinde Bulgarlardan faydalanarak kuvvet bulan Doğu Roma İmparatorluğu, iyi günlerinde Bulgar Devleti'ni yıkmak için her tedbire başvurmuştur⁶⁵⁰.

645 P.B Golden, s.291-292; Ostrogorsky,s.145-157.

646 G.Moravcsik, Byzantinoturcica, II, Berlin- 1983, s.164.

647 Kayapınar,s.633.

648 Bkz. Harita 6. Berktaş, s.88.

649 Ostrogorsky, s.155-156.

650 Feher, s.50;Vasiliev, s.303.

Harita 6. M.S 771 Yılında Siyasi Durum

718-755 yılları arasında Doğu Roma ile Bulgar Devleti arasındaki ilişkiler sükunet içinde geçmiştir. Ancak bu sükunet dönemi Doğu Roma İmparatoru V. Konstantinos'un(741-775) Bulgar sınırında kaleler inşa ettirmesi ve buralara Suriyeli ve Ermeni göçmenleri askeri sınıf olarak yerleştirmesiyle son bulmuştur. V. Konstantinos'un Trakya'nın korunması için aldığı bu tedbirler Doğu Roma'nın Bulgar sınırında şimdiye kadar devam eden barış halinin devam edeceği düşüncesinden vaz geçtiğini göstermiştir. İktidarının ilk yıllarında olan İmparator devletin baş düşmanını belirlemiş oluyordu. Bundan sonra en büyük askeri girişimler Bulgarlara karşı yapılacaktı⁶⁵¹. Bu durum karşısında Bulgarlar inşa edilen kaleler için haraç veya 716 yılında kendilerine ihdas edilen vergi miktarının arttırılmasını istemişlerdir. Bu sebeple Bulgarlar Doğu Roma'ya elçiler gönderseler de Doğu Roma'dan olumsuz cevap almışlardır. Bulgarlar bunu bir savaş sebebi sayarak 755 yılında Trakya'ya girerek Uzun

⁶⁵¹ Golden, s.292;Feher, s.50;Vasiliev, s.303;Ostrogorsky, s.156.

Surlara kadar ulaşmışlardır. Ancak Doğu Romalılara karşı yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır⁶⁵². Konstantin bunlara karşı karadan ve deniz dokuz sefer düzenledi. Asıl amacı Bulgar Devleti'ni tamamen ortadan kaldırmaktı. Bu seferler çeşitli sahalarda olmak suretiyle devam etti ancak Konstantin amacına ulaşamadı. Bununla beraber Konstantin bazı yazarlar tarafından Bulgarlara karşı yapmış olduğu cesur mücadelelerden dolayı “İlk Bulgar öldürücüsü”(Bulgaroktonus) olarak adlandırılmıştır⁶⁵³.

756 yılında Doğu Roma karşısında tutunamayan Kormış Han ülke ileri gelenleri (Bulgar Boyar'ları) tarafından öldürülerek yenilgisinin cezasını hayatı ile ödedi⁶⁵⁴. Yerine oğlu Vineh(756-761) geçtiyse de bu dönem iç karışıklıklar ve taht kavgalarıyla geçti. Vineh 759 yılında Doğu Roma İmparatorluğu ile bir barış yapmaya muvaffak olmuştur. Ancak Doğu Roma İmparatoru anlaşmayı yeniden ihlal ederek Bulgarlar üzerine yürümüştür. Fakat bu kez muvaffak olamayan İmparator geri çekilmek zorunda kalmıştır⁶⁵⁵.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuvvetlendiği bu yıllarda Bulgar Devleti içerisinde bir buhran dönemi yaşanmıştır. Bu buhranın asıl sebebi olarak Doğu Roma taarruzları gösterilse de asıl sebep bu değildir. Doğu Roma'nın taarruzları ancak iç buhranın patlak vermesini tetiklemiş olabilir. Asıl neden devlet içerisindeki ihtilalci unsurlardır⁶⁵⁶. 761 yılında ülkenin gidişatından rahatsız olan Bulgar beyleri arasında Han'a karşı ittifak yapıldı. Zaten verasetle tahtta olan Vineh öldürülerek yerine Ugayı ailesinden Telets(Teleç)(761-764) geçirildi. Bulgar hükümdarı Telets'in tahta geçmesinden sonra çok sayıda Slav, ondan korkuları ve iç karışıklıklar nedeniyle Bulgar sınır bölgesinden Doğu Roma sınırlarına geçmiş ve Doğu Roma hakimiyetine sığınmıştır⁶⁵⁷. Bunlar İmparatorluk tarafından Bitinya'ya yerleştirilmiştir. Bu sebeple Doğu Roma'nın Anadolu themalarındaki İslav unsuru yeniden ve hızlı bir şekilde çoğalmış oldu⁶⁵⁸. Zlatarski'nin adlandırmasına göre “Savaş Partisi” mensubu olduğu

652 Feher, s.50;Vasiliev, s.303;Kayapınar,s.633; Ostrogorsky, s.156. Nikephoros bu bilgiye kısaca şunu ekler: “İmparator onları yendi ve kanlı bir takiple kovaladı. Ardından da karadan ve denizden bir karşı sefere çıktı. Gemiler Tuna'dan girdiler ve Bulgarlara büyük zarar verdiler. Çaresiz kalan Bulgarlar barış istediler”. Bkz. Nikephoros,s.145.

653 Vasiliev, s.303.Ostrogorsky, s.156-157.

654 Kafesoğlu, “Türk-Bulgar'lar...”, s.103.

655 Feher, s.50.

656 Feher, s.50-51.

657 Runciman,s.38.

658 Ostrogorsky,s.156.

anlaşılan Telets hemen Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına akınlara başladı⁶⁵⁹. Bunun üzerine 763 yılında Doğu Roma İmparatoru V. Konstantinos Bulgarlara karşı sefer düzenleyerek büyük bir donanmayla kalabalık bir orduyu denizden yola çıkardı. Kendisi de karadan Anchialos'a giderek Bulgarlarla kanlı bir meydan savaşı yaptı. Sonuçta Bulgarlar yenildi ve birçok kimse esir alındı. Bu esirler İstanbul halkına verilerek öldürtüldü. V. Konstantinos hükümdarlık döneminin bu en büyük zaferini İstanbul'a büyük bir törenle girerek hipodromda büyük şenliklerle kutladı. Bu sefer sırasında Bulgarların yenilgiye uğraması Telets'e karşı bir isyan çıkmasına ve hayatını kaybetmesine neden oldu. Bulgar Devleti bundan sonra yıllarca isyanlar ve taht karışıklıklarının sahnesi haline geldi. Devlet idaresini bazen Doğu Roma yanlısı bazen Doğu Roma karşıtı kişiler ele geçiriyordu. Doğu Roma İmparatorluğu ise bu durumu kendi lehine kullanarak Bulgar Devleti'nin iç işlerine karışmış ve kendi aleyhinde durumlar geliştiğinde Bulgarlara karşı savaş açmıştır⁶⁶⁰.

Doğu Romayı yenme konusunda kendisine bağlanan ümitleri gerçekleştiremediği için tahta geçişinin karşılığını hayatıyla ödeyen Telets'in yerine Bulgar Hakanları Listesine göre Umor/Umar geçmiştir. Doğu Roma kaynaklarına göre ise Kormış Han'ın kayınbiraderi Savinos(Sevin) başa geçirildi(765-767)⁶⁶¹. Bulgar Hakanları listesi 40 gün başta kaldığı söylenen Umar ile bitmiştir. Listenin, Doğu Roma kaynakları ile uyuşmazlığının sebebi Hanların isminin İstanbul'da önemsenmemesiyle açıklanabilir. Nikephoros'a göre Umar, Sevin tarafından atanmıştı dolayısıyla Sevin'in desteğiyle tahta gelen Umar yerini ona bırakmak zorunda kalmıştır⁶⁶². Bu nedenle bu arayı atlayan Doğu Roma kaynakları Telets'den sonra Sevin'i han olarak görmeye başlamışlardır⁶⁶³.

Sevin Bulgar tahtına geçtiğinde askeri anlamda ülkenin durumu iyi değildi. Bu nedenle Doğu Roma ile iyi geçinme adına barış için arayışlar içerisine girmiştir. Ancak onun barış arayışları Bulgar beyleri arasında hoş karşılanmamış ve isyan çıkmıştır. Bunun üzerine Sevin Han kaçarak Doğu Roma'ya sığınır. Kendisinden sonra yerine Theophanes'e göre Bayan, Nikephoros'a göre Pagan adlı biri geçmiştir⁶⁶⁴. Bu Bulgar Hanı da barıştan yana tavır sergilemiş ve Doğu Roma ile barış yapmıştır. Ancak bu

659 Zlatarski,s.282.

660 Ostrogorsky, s.156-157;Karatay, s.13.

661 Feher, s.51.

662 Nikephoros, s.153.

663 Karatay, s.13.

664 Nikephoros, s.149-151;The Chronicle of Theophanes,s.125;Feher, s.51.

barış zamanında geçitlerin korumasız olduğu fark eden imparator ani bir kararla Bulgaristan'a saldırarak Tuna boylarına kadar ilerlemiştir⁶⁶⁵.

Nikephoros'a göre ise İmparator Konstantinos, daha önce Sevin tarafından atanan Umar'ı tahttan indirmek için Bulgaristan'a girmiştir(766). Onun yerine Bayan'ın kardeşi Toktu'yu getirmek istemiş ancak Toktu Tuna kıyısındaki ormanlara kaçmak isterken kardeşiyle birlikte öldürülmüştür. Onları destekleyen Kampaganos adlı bir komutan da Varna'ya gelip İmparatora katılmaya çalışırken köleleri tarafından öldürülmüştür. Doğu Roma askerleri de durumdan yararlanarak pek çok Bulgar köyü ve şehirlerini yakmışlardır⁶⁶⁶.

Theophanes'e göre 774 yılında, Nikephoros'a göre 766 yılında İmparator Konstantin yine Bulgarlar üzerine büyük bir donanma göndermiş kendisi de Beregeva geçidine kadar gelmiştir. Bu donanmayı gören Bulgarlar, İmparator'dan barış istemişler ancak çok büyük bir fırtına Doğu Roma donanmasını neredeyse yok etmiştir⁶⁶⁷.

Doğu Roma orduları çekildikte bir yıl sonra Bulgar tahtına Telerig Han(768-777) çıkmıştır. Onun tahta çıkmasıyla Bulgar Devleti kendisini toparlayarak yeniden eski savaş gücüne kavuşmuştur. Telerig döneminde de V. Konstantinos, 773 yılında büyük bir ordu ve donanmayla yeniden Bulgaristan'a sefer düzenlemiş ve Bulgarları barış görüşmeleri için zorlamıştır. Fakat yine de Bulgarlar ile Doğu Roma arasında kalıcı bir barış sağlanamamıştır. İmparator İstanbul'a döndüğünde Bulgarların Makedonya'daki bir Slav kabilesini alıp kendi memleketlerine götürmek üzere ordu gönderdikleri haberini alınca Araplar üzerine bir sefer düzenleme havası yaratarak ani bir şekilde Bulgarlara saldırmıştır. Böylece Bulgarlara karşı kendisi büyük bir kayıp vermeden zafer kazanmıştır⁶⁶⁸.

Telerig Han öncelikle kendi ülkesine hakim olmanın önemini kavradığından ülkesinde bulunan Doğu Roma casuslarını öldürmekle işe başlamıştır. Bu arada ömrünün sonuna kadar Bulgarlarla savaşmak zorunda kalan V. Konstantinos 775 yılında Bulgarlara karşı yeniden bir sefer düzenlese de bu sefer sırasında ateşli bir hastalığa yakalanarak ölmüştür⁶⁶⁹. Bu şekilde V. Konstantinos'un tarih sahnesinden

665 The Chronicle of Theophanes, s.125

666 Nikephoros, s.153; Feher, s.51.

667 Nikephoros, s.157; The Chronicle of Theophanes, s.135.

668 The Chronicle of Theophanes, s.135-136; Ostrogorsky, s.157.

669 The Chronicle of Theophanes, s.136-137; Ostrogorsky, s.157.

çekilmesiyle Bulgar Devleti kendisini yok etmek isteyen önemli bir tehlikeden kurtulmuştur⁶⁷⁰.

Doğu Roma İmparatorluğu tahtına IV. Leon'un(775-780) çıkmasıyla birlikte Doğu Roma, Bulgarlara karşı daha etkisiz bir politika izledi⁶⁷¹. Bulgar tahtına çıkan Telerig Han devletin yeniden yapılanmasını başlatmaya muvaffak oldu. Ancak muhtemelen Telerig Han, savaş ve kesin zafer isteyen beyleri tam memnun edememiş, iç çekişmelerin devam etmesi nedeniyle Doğu Roma İmparatoru IV. Leon'un yanına sığınmak zorunda kalmış ve Hristiyanlığı kabul ederek 777 yılında bir Doğu Roma prensesi ile evlenmiştir⁶⁷². Böylece Doğu Roma İmparatorluğu'nun Balkanlardaki hakimiyeti sağlamlaşmıştı. Ancak Bulgar Devleti'nin Doğu Roma'nın can düşmanı haline gelmesi Doğu Roma İmparatorluğu'nun geleceği için huzur verici bir gelişme sayılamazdı. Bu durum Doğu Roma dış politikası için iki cephede savaş gibi ağır bir sorumluluğu da beraberinde getirmiş oluyordu⁶⁷³.

Telerig Han'dan sonra tahta çıkan Kardam Han(777-802) döneminde merkezi otorite güçlenmiş, Balkan Slavları üzerinde Bulgar egemenliği daha da yayılmış ve içteki taht mücadeleleri sona ermiştir. Bu durumun tam aksine Doğu Roma İmparatorluğu içinde de dini kargaşalıklar döneme damgasını vurmuştur. On yaşında tahta çıkan VI. Konstantinos'un(780-802) niyabeti annesi İrene'ye geçti. İrene kendi döneminde tasvir yanlısı bir politika izlerken büyüyünce annesinden yönetimi devralmak isteyen VI. Konstantinos yeniden tasvir kırıncı bir siyasete yöneldi⁶⁷⁴.

Bu şekilde iç siyasette huzursuzluklar yaşayan Doğu Roma İmparatorluğu'nun dış siyaset bakımından da durumu oldukça bozulmuştu. O sıralarda en parlak dönemlerini yaşayan Abbasi Devleti İmparatorluk arazisine derinden nüfuz etmiş bunun üzerine İmparatorluk Araplarla barış anlaşması yaparak haraç vermek zorunda kalmıştı⁶⁷⁵. 789 yılında VI. Konstantinos tarafından başlatılan Bulgar sınırındaki savaşlar da başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 791 ve 792 yıllarında Doğu Roma Bulgarlara karşı taarruz teşebbüsünde bulundularsa da Kardam Han onları yenilgiye uğratmış, İmparatorun savaş meydanından kaçması ve Doğu Roma kumandanlarının esir düşmesi

670 Kayapınar,s.633.

671 Golden, s.292.

672 The Chronicle of Theophanes, s.137;Golden s.292;Feher, s.51;Ostrogorsky, s.157;Kayapınar,s.633.

673 Ostrogorsky, s.157-158.

674 Ostrogorsky, s.166-168.

675 Ostrogorsky, s.169.

üzerine tam bir bozguna uğramışlardı.⁶⁷⁶ Bulgarların bu şekilde güçlenmesi Doğu Roma İmparatoru VI. Konstantinos'u(780-797)⁶⁷⁷ 796 yılında Bulgarların lehine bir anlaşma yapmaya yöneltmiştir ve Doğu Roma İmparatorluğu Bulgarlara yıllık vergi ödemeyi kabul etmiştir. Böylece Bulgar Devleti içeride olduğu gibi dışarıda da önemli bir rahatlama sağlamıştır⁶⁷⁸.

Kardam Han, Bulgar Devleti'nin gücünü iyice arttırmak için çalıştığından Doğu Roma İmparatorluğu'nun durumunu yakından takip etmiştir. Doğu Roma ile açık meydan savaşı yapmaktan kaçınan Kardam Han daha çok savunma stratejisi izlemiş ve merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmıştır⁶⁷⁹.

3.3.4. Krum Han Dönemi(802-814)

Kardam Han'dan sonra Bulgar tahtına oğlu Krum Han(802-814) geçmiştir. Kardam Han'dan sonraki yarım yüzyıl Bulgar Devleti'nin en parlak dönemi olmuştur⁶⁸⁰. Her şeyden önce Bulgar boyarlarına boyun eğdirerek devletin otoritesini arttıran Krum Han babasının savunma politikasının tam tersine Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı saldırı politikası izlemeye başlamış, bu yüzyılda Bulgarlar Doğu Roma İmparatorluğu'nun en tehlikeli düşmanı haline gelmiştir⁶⁸¹.

Krum Han Devleti idare ettiği süre zarfında Bulgar Devleti'nin sınırlarını genişletmek için uğraşmış ve tahta geçer geçmez dikkatini devletin kuzey batı sınırlarına çevirmiştir. Burada Frenk Devleti, zayıflayan Avar Devleti'ne saldırarak sınırlarını Bulgar Devleti'nin sınırlarına kadar genişletmiştir. Bunu fırsat bilen Krum Han aşağı yukarı 805 yılında Tisza Nehri civarındaki Avar topluluklarını hakimiyeti altına almıştır. Böylece bugün kü Sırbistan'ın kuzey bölgeleri, Macaristan'ın Tisza

676 Acaroğlu, "Bulgar Türkleri Üzerine...", s.32.

677 797 yılında tahttan indirilen İmparator VI. Konstantinos'un gözleri, din kavgaları ve iç karışıklıklar nedeniyle, 802 yılına kadar hüküm süren annesi Irene'nin emriyle kör edildi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ostrogorsky, s.164-168.

678 Golden, s.292; Ostrogorsky, s.169-170; Vasiliev, s.304; Kayapınar, s.633; VIII. Yüzyılın sonlarında Bulgar Devleti'nde büyük ve teşkilâtçı kişilerin idareyi ele alması üzerine buhran dönemi sona ermiştir. Dolayısıyla milli birliğini sağlayan bu devlet Doğu Roma'nın karşısına bu kez daha güçlü çıkmıştır. Buradan şu sonuca varabiliriz ki daha önceki dönemlerde Doğu Roma'nın Bulgarlara karşı kazandığı başarılar onların siyasi güçlerinden değil Bulgarların içindeki siyasi ve iktisadi karışıklıktan kaynaklanmıştır. Bu karışıklıklar ortadan kalkınca Bulgar Devleti'nin iç hayatını bozacak dış müdahalelere yol kapanmıştır. Bkz. Feher, s.51-52.

679 Kayapınar, s.633.

680 Kafesoğlu, "Türk Bulgar'lar...", s.103.

681 V.N Zlatarski, "Krum Han", (Çev., M. Türker ACAROĞLU), Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1983, s.125; Vasiliev, s.304; Acaroğlu, "Bulgar Türkleri Üzerine...", s.32.

Nehriyle Sava Nehrinin Tuna'ya döküldüğü yere kadar olan topraklar Bulgar Devleti'nin sınırlarına katılmış oldu. Bu bölgelerde Bulgaristan Slavları topluluğundan ayrı yaşayan Slav kavimleri de bulunuyordu. Bunlar Avar hakimiyetinden kurtulduktan sonra, daha önce Mizya ve Daçya Slavları gibi aynı federatif koşullarla Bulgar hakimiyetine girmeyi kabul ettiler. Böylece, Bulgar Devleti doğrudan doğruya Frenk Devleti ve boyun eğdirdikleri Orta Tuna Slavları ile komşu oldu⁶⁸².

Krum Han bir süre sonra dikkatini Doğu Roma İmparatorluğu'na çevirmek zorunda kaldı. Çünkü 802 yılında Doğu Roma tahtına geçen I. Nikephoros(802-811) Doğu'da Arap tehlikesinin atlatılmasından sonra büyümesini büyük bir endişeyle izlediği Bulgar Devleti'ne göz dağı vermeye başladı. Ancak İmparatorluğun yaptığı savaşlar nedeniyle uyguladığı mali politikalardan rahatsız olmaları nedeniyle Peleponnez Slavları Doğu Roma İmparatorluğu'ndan ayrılmak istiyorlardı. Bu amaçla da isyan ettiler. Fakat bu isyan İmparatorluk tarafından zor kullanılarak bastırıldı. Peloponez Slavlarının başına gelenleri gören Makedonya Slavları ise, Bulgarlardan yardım istediler. Bulgarlar, bu fırsatı değerlendirerek yardım çağrısına olumlu cevap verdiler. Bu ittifaktan hoşnut olmayan İmparator Bulgarların dikkatini Makedonya'dan saptırmak amacıyla onlara karşı 807 yılında bir sefer düzenledi. Ancak Edirne'de ordusunda çıkan ayaklanma nedeniyle seferden vaz geçmek zorunda kalan İmparator Nikephoros başarıya ulaşamadı⁶⁸³.

808 yılında Krum Han Struma Irmağı bölgesinde aniden bir saldırı düzenleyip Doğu Roma ordularını yenilgiye uğrattı ve askerlere maaş olarak ayrılan altınları ele geçirdi. Bu ani saldırının amacı sadece bir yağma yapmaktan ibaret değildi. Asıl amaç Ege Denizi yolunu daha çabuk açmak ve yarımada'nın batı bölgelerini Doğu Roma'dan koparmaktır⁶⁸⁴. 809 yılında yeniden harekete geçen Krum Han kısa zamanda Doğu Roma'nın Bulgarlara karşı set olarak kullandığı, Edirne, Sofya, Niş gibi önemli ticaret merkezlerini ele geçirdi. Böylece Bulgar toprakları Doğu-Batı ticaretinde önemli bir transit merkezi ve konaklama noktası haline geldi. Nikephoros 809 yılında Bulgarların bu yönde ilerleyişini engelleyebilmek amacıyla Balkanlar'daki Slav bölgelerine Anadolu'dan Doğu Roma-Hıristiyan göçmenlerinin yerleştirilmelerini emretmiştir. İmparatorun bir başka amacı Slavlar arasında Bulgar etkisine engel olmak onların

682 Zlatarski, Krum...,s.126;Rasony, Tuna Köprüleri, s.25;Kayapınar,s.633;Feher, s.52.

683 Zlatarski, "Krum...",s.126-127.

684 Zlatarski, "Krum...",s.127.

Bulgarlar ile birleşmesini önlemektir⁶⁸⁵. İmparator Nikephoros'un aldığı bu önlemler Bulgarların büyük başarılarını ve İmparatorluk için ne kadar tehdit oluşturdıklarının önemli bir göstergesidir.

Doğu Roma İmparatorluğu'nun elinde bulunan önemli ticaret merkezlerini alan Krum gibi büyük bir hükümdarın asıl hedeflerinden biri de İstanbul'u ele geçirmektir. Bulgar Hanı'nın bu niyetini anlamakta güçlük çekmeyen İmparator Nikephoros ülkesini savunmak için bir takım tedbirler aldıysa da başarılı olamadı. Özellikle Anadolu'dan binlerce ailenin evlerinden, yurtlarından koparılarak zorla Trakya'ya, sınır bölgelerine yerleştirilmesi bütün imparatorlukta hoşnutsuzluk yaratmış, savunma kuvvetini arttıracak yerde zayıflatmıştı. Ayrıca imparatorun bu insanlara para ve malzeme vermemesi, Bulgarlara karşı savaşa çıkarken halka ve kiliselere yeni vergiler yüklemesi onu başarısızlığa götüren davranışlar olmuştur⁶⁸⁶.

İmparator Nikephoros 811 yılında Bulgar Hanı'nın dikkatini İmparatorluğun Batı yakasından uzaklaştırmak ve Makedonya Slavlarını kolay bir şekilde hakimiyet altına alabilmek amacıyla Bulgar Devleti'nin merkezi üzerine yürümeye karar vermiştir. Nikephoros, Krum Han'ın barış teklifine aldırmadan Bulgar Devleti'nin başkenti Pliska'yı tahrip ederek hanın sarayını yaktırdı. Bunun üzerine Krum Han askerlerine, Balkan Dağları'nda Virbitsa geçidini tutmalarını emrederek 26 Temmuz 811'de ordusu ile birlikte geri dönen Nikephoros'a saldırmış ve bu savaşta Doğu Roma ordusu Krum tarafından kuşatılarak imha edilirken İmparator Nikephoros dahi öldürülmüştür⁶⁸⁷.

Krum Han Nikephoros'un başını kestirerek zaferinin simgesi olarak eski Türk geleneğine göre kafatasından kadeh yaptırmıştır. Böylece kavimler göçünden sonra ilk kez bir Doğu Roma hükümdarı Türkler tarafından katledilmişti. Bulgarlar için bu zafer yalnızca korkunç bir tehlikeden kurtulmak kaybedilenleri geri almakla kalmamış ayrıca batıda Sofya ile beraber bütün fetihleri sağlamlaştırıp güçlendirmiştir. Bulgarlar artık Doğu Roma için korkulu bir devlet olmuş, Bulgarlar üzerindeki Doğu Roma üstünlüğü sona ermişti. Bundan başka Bulgarların itibarı Makedonya Slavlarının gözünde artmış böylece devletin güney batıya doğru genişlemesi için bir yol açılmıştır Bundan sonra

685 Zlatarski, "Krum...", s.127; Kayapınar, s.633; Ostrogorsky, s.182; Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.11.

686 Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.11.

687 Zlatarski, "Krum...", s.127.

Doğu Roma'yı çok kötü dönemler içine girmiştir İstanbul'u ele geçirmek isteyen Krum Han Doğu Roma ordusunu bu şekilde imha ettikten sonra daha da cesaretlenmiştir⁶⁸⁸.

Nikephoros'un ölümü üzerine yerine Mihail Rangabe (811-813) geçti⁶⁸⁹. İmparator Mihail 812 Haziran ayı ortalarında Bulgarlara karşı bir intikam seferine çıktı. Ancak ordunun disiplinsizliği nedeniyle Edirne'ye kadar gelmişken geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu olay Krum Han'ı daha da cesaretlendirdi ve o zamana kadar alınmaz özelliğini koruyan Doğu Roma başkenti İstanbul'u ele geçirmek için harekete geçti. Aynı yılın sonbahar aylarında Filibe ve civarını aldıktan sonra Edirne'nin kuzeyindeki Mesembria kalesini kuşattıktan sonra İstanbul'a anlaşma yapmak üzere bir elçi gönderdi. Bu antlaşma ile 716 yılında yapılan anlaşmayı yenilemek ve yeni maddeler eklemek istemiştir. Şartlar geçmişte büyük Hun İmparatoru Attila'nın ileri sürdüklerinden farklı değildir. Krum Han Bulgarlardan Doğu Roma'ya kaçanların iadesini, Grek tüccarların belli başlı pazarlarda ticaret yapmasını ancak her tüccarın elindeki malların cinsini ve miktarını Bulgar makamlarına bildirmelerini ve yıllık vergi talep etmiştir. Ancak Krum Han'ın bu teklifi Doğu Roma'da yapılan uzun görüşmelerden sonra reddedilmiştir. Doğu Roma İmparatoru bu teklifi reddettiği 2 Ekim 812 günü stratejik konumu, zenginliği ve Trakya'nın zahire deposu haline getirilmiş olan Mesembria'nın düştüğünü öğrendi. Bulgarlar kalede oldukça fazla miktarda altın, gümüş ve diğer ganimetlerden başka *gregeois* ateşi için kullanılan 36 tunç tüp ele geçirmişlerdi⁶⁹⁰. Taleplerinin reddedildiğini duyan Krum Han ise 813 yılı Şubat ayında Doğu Roma'yı barışa zorlamak için ileri harekâta başlamış ancak ordusunda başlayan bir salgın hastalık nedeniyle duraklamak zorunda kalmıştır⁶⁹¹.

Bunun üzerine Doğu Roma İmparatoru Mihail Rangabe, 812 yılı Mart ayında Doğu Trakya'da akınlara girişmiştir. Yanında, kendisini İmparatorun hizmetine adanmış görünen Kappadokia ve Ermenia kıtaları kumandanı, Ermeni Leon da bulunuyordu. Bu sırada ordusunu yeniden takviye eden Krum Han ise Edirne civarında bir yerde

688 Ostrogorsky, s.182-183;Golden,s.292-293; Feher, s.53; Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.12; Zlatarski, Krum...,s.129-130;Todorov, s.16;Ostrogorsky bu zaferin sonuçlarını şu sözleriyle değerlendirmiştir: "...Bu beklenmez felaketin sonuçları pek büyük oldu. Bizans itibarının yediği darbe belki de uğranılan askeri çöküntüden de ağırdı. Kavimler göçü devrinden, 378 yılında İmparator Valens'in Vizigotlara karşı yapılan Edirne savaşında maktul düşmesinden beri hiçbir Bizans hükümdarı barbarlar tarafından katledilmemişti. Üstünlüğünü savaşın ilk safhasının yeteri kadar açık olarak belirttiği Bizans yerlere serilmiş yatarken, kısa süre önce barış için yalvarmış bulunan Krum şanlı, şöhretli bir zafer kahramanı olmuştu. Kendisine emniyeti ölçüsüz derecede artmış ve fütühat arzularına hayâl edilmesi bile güç bir ufuk açılmıştı...". Bkz. Ostrogorsky, s.183.

689 Ostrogorsky, s.184.

690 Zlatarski, "Krum...",s.130-131

691 Ostrogorsky, s.186-187;Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.12.

ordugâhını kurdu. İki ordu Temmuz ayının sıcak günlerinde 15 gün boyunca beklediler. Doğu Roma İmparator'nun asıl niyeti Bulgar ordusunun sıkıntıya düşürülerek zahmetsiz bir zafer elde etmektir. Ancak, İmparatorun tacına göz dikmiş olan Leon'un tahriklerine daha fazla dayanamayarak harekete geçti. Bir günlük çarpışma sonucunda Doğu Roma orduları Bulgarlar tarafından yenilgiye uğratıldı ve Leon kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine I.Mihail tahtan indirilerek yerine Ermeni Leon getirilmiştir⁶⁹².

Kazandığı bu zaferden daha fazla şeyler isteyen Krum Han kardeşi Kışın'ı Edirne muhasarasında bırakarak, İstanbul surları önünde görünmüştür⁶⁹³. Ordusunu önemli noktalar yerleştirdikten sonra Krum Han surlar üzerindeki Doğu Romalıların meraklı bakışları altında, Grekler için garip bir dini tören yapmış ve sonra bütün ordusunun haykırışları arasında deniz kenarına giderek, başını ve ayaklarını yıkamış ve otağına dönmüştür. Muhasaranın başlangıcında Marmara'dan Haliç'e kadar hendekler kazdırıp tahkimat yaptırdı. Birkaç taarruzdan sonra İmparator Leon'a yıllık vergi ve elbiselik kumaş karşılığında anlaşma teklif etti⁶⁹⁴.

Bariş şartlarını görüşmek üzere her iki taraftan beşer kişinin surlara oldukça yakın bir yerde toplanması kararlaştırıldı. Heyette bulunanların hiçbirinde silah bulundurmuyacaktı. Ancak Leon bu şartlara riayet etmedi. Görüşme öncesinde Blakhernae sarayının civarını adamlarını yerleştirerek kendilerine işaret edilince Krum'u öldürmelerini emretmişti. Bulgar heyeti ertesi gün kararlaştırılan noktaya gelmişti. Bu sırada Doğu Roma elçileriyle konuşmaya hazırlanan Krum Han birden fark ettiği bu suikast girişiminden süratli atı sayesinde kurtulabilmiştir⁶⁹⁵.

V. Leon'un ihaneti Doğu Roma'ya çok pahalıya mal oldu. Bulgar ordusu şehrin etrafındaki bütün binaları tahrip ederek esirleri öldürdü. Edirne'ye giren Krum Han burayı aldıktan sonra Edirne ve Trakya sakinleri arasından yaklaşık 10.000 kişiyi esir almıştır⁶⁹⁶. Bunları Tuna'nın kuzeyindeki Bulgaristan'a yani bugünkü Oltana ve

692 Ostrogorsky, s.187; Kafesoğlu, XII. Asra Kadar...s.12-13.

693 Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'lar...", s.105.

694 V. Leon'un resmen İmparator ilan edilmesi ve donanma olmadan İstanbul'u kuşatmanın sonuç vermeyeceğinin Krum Han tarafında anlaşılması nedeniyle Doğu Roma İmparatorluğu'na bariş teklifinde bulunulması ihtimali yüksektir. Bkz.V.N Zlatarski, "Krum...", s.133.

695 Zlatarski, "Krum...", s.134-135.

696 Krum Han'ın girdiği bölgelerdeki insanları esir almasının önemli bir nedeni Bulgaristan'a komşu iki Doğu Roma bölgesi yani Trakya ve Makedonya'da Doğu Romalı halkın olabildiği kadar sayısının azaltılması, böylece işgallerinin kolaylaşması ve İstanbul yolunun açılmasıdır. Ancak bu tür politikalar nedeniyle bu esirler Hristiyan dini ve kültürünü yeni yerleşim bölgelerinin halkı arasında özellikle de kalabalık Bulgar Slavları arasında yaymışlardır. Dolayısıyla Hristiyanlık Bulgar Türkleri

Montana'ya iskân etmiştir. Bu askeri strateji sayesinde devletin kuzeydoğu sınırları düşman akınlarına karşı bu asker göçmenler sayesinde koruma altına alınmıştı. O devirde İmparatorluğun nüfus bakımından ve yüzölçümü bakımından ikinci büyük şehri olan Edirne'nin bu şekilde sükutu Doğu Roma için büyük bir darbe olmuştur⁶⁹⁷.

Bu suikast girişiminden sonra İstanbul'dan şimdilik ayrılmış olan Krum Han İstanbul'u kuşatmak için 813 yılı sonbaharında büyük bir hazırlığa başladı. Bulgarlardan başka Slavlar ve Avarları da silahlandırdı. Arcadiopolis'i(Lüleburgaz) zaptettikten sonra İstanbul surları önüne geldi. Yaptığı plana göre Blakhernae tarafından hücum ederek duvarları zayıf olan bu semtten İstanbul'a girecekti. İmparator Leon, Doğu Roma senatörleri ve halk artık İstanbul'un kurtuluşu için bir mucize beklemeye başlayacak kadar ümitsizlerdi. Krum bu sırada bir ultimatomla barış teklifinde bulunduydu da bu reddedilerek savaş yolu seçildi. Ancak Bizans ordusu Kruma karşı yine yenilgi aldı. 814 yılı Nisan ayında Krum'un aniden ağzından ve burnundan kan boşalmak üzere ölümü üzerine Doğu Roma bu tehlikeyi atlatabilmiştir⁶⁹⁸.

Krum Han döneminde Bulgaristan, önemli bir askeri ve siyasi güç haline gelmiştir. Onun temel amacı Tuna bölgesinde bulunan bütün Bulgarları birleştirmek ve Moezya Slavlarının oturduğu bütün toprakları Bulgar Devleti içerisine katmaktır. Bu politika doğrultusunda Doğu Roma ile savaşarak sınırlarını genişleten Krum Han içeride de merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmıştır. Onun hükümdarlık dönemi Bulgar Devleti'nin en parlak dönemlerinden birini teşkil etmiştir⁶⁹⁹.

Krum Han IX. Yüzyıl başlarında halkın ihtiyaçlarına ve hukuk anlayışına cevap verecek tarzda yasalar ortaya koymuştur. Zlatarski'nin aktardığına göre Krum Han Avar esirlerine Avar İmparatorluğu'nun çöküş sebebini sormuş ve şu cevabı almıştır: “iftira, şerirler ve hırsızlar, yargıçların suç ortakları olmuşlardı. İçki, fuhuş; ahlak bozukluğu, herkes ticaret yapıyor ve kazık atıyordu” cevabını almıştır⁷⁰⁰. Bunun üzerine Krum Han bunları dinlediği zaman Bulgar Türklerini Avarların hatalarından uzak tutmak için ilk kanun kitabı olan Zakon-Kruma'nın hazırlanmasını zorunlu görmüştür. Bu yasalar,

arasında da yayılmaya başladı. Bu oluşumda Bulgar ögesi varlık zeminini yitirmeye başlamış Slav toplulukları arasında yok olmaya doğru yol almıştır.Krum Han döneminde bu değişime karşı sert önlemlerin alınmayışına bakılırsa Hristiyanlığın yayılışı geniş ve hızlı ölçülerde değildir. Ancak Omurtag döneminde Hristiyanlık, Krum Han'ın bu politikalarının sonucu olarak Bulgar Türkleri arasında hızla yayılmıştır. Bkz. Zlatarski, “Krum...”,bs.145.

697 Kafesoğlu, “XII. Asra Kadar...”, s.13; Zlatarski, "Krum...", s.135-137Rasonyı, Tuna Köprüleri, s.25.

698 Ostrogorsky, s.186-188; Golden,s.293; Kafesoğlu, “XII. Asra Kadar...”, s.13-14;Vasiliev, s.352-353;Zlatarski, “Krum...”, s.138-139;G.Moravcsik, I, s.51

699 Zlatarski, “Krum...”, s.139.

700 Zlatarski, “Krum...”, s.139-140.

hırsızlara yardım edilmemesi, hırsızlık edenlere ağır cezalar verilmesi, içkinin yasaklanması, yoksullara yardım edilmesi gibi hükümler içeriyordu⁷⁰¹. Krum Han bu yasa koyucu özelliğinin yanı sıra ülkesinin imar edilmesine de önem vermiştir. I. Nikephoros tarafından yakıp yıkılan başkent Piliska'yı yeniden imar ettirmiştir. İstanbul kuşatmasından geri çekilirken de bölgede gördüğü heykel ve mermer sütunların Piliska'ya nakledilmesini emretmiştir⁷⁰².

3.3.5. Omurtag Dönemi(814-831)

Krum Han'dan sonra Bulgar tahtına oğlu Omurtag(814-831) geçmiştir⁷⁰³. Bu dönemde Bulgar Devleti'nin iç ve dış politikasında değişiklikler olmuştur. Bu değişiklik devletin temelinde yatan geleneklerin terk edildiği, devletin kurucusu Bulgarların haklarının tehlike altına girdiği ve eski inançların yıkıldığı endişesinden kaynaklanıyordu⁷⁰⁴. Devlet politikasının Slavları birleştirmeye yönelmesi ve Hristiyanlığın yayılışı, Pagan inancının reddi devlet için Doğu Roma egemenliğinin habercisi olarak görünüyordu. Slav unsurun artışı ise devlet yönetimine Bulgarların yerine onların geçebileceği demektir. Bu yüzden hem Slav unsurun hem de Hristiyanlığın etkisini engellemek için çalışılması gerekiyordu⁷⁰⁵.

Krum Han'ın Doğu Roma ile yaptığı savaşların kaçınılmaz sonucu Hristiyanlığın Bulgaristan'da yayılışı idi. Trakya'dan sürgün edilerek Bulgar topraklarına yerleştirilen esirler kısa sürede komşu oldukları Bulgarlar ve Slavlar arasında dinlerini yaymayı başarmışlardır. Krum Han'ın bu dini etkinin farkına varmamış olması büyük bir ihtimaldir ancak oğlu Omurtag döneminde bunun etkileri açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Diğer yandan Slavların sayısı devlet içerisinde çok sayıda artmış ve bunlar devlet yönetiminin üst kademelerinde yer almaya başlamış ve devlet politikalarında etkili olmaya başlamışlardır⁷⁰⁶.

701 S. Bobçev, "Krum Han'ın Yasa Koyuculuğu"(Çev.,M.T. ACAROĞLU), Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11(1981-1982), s.147-150;Golden,s.293; Rasony, Tuna Köprüleri, s.25;"Kafesoğlu, XII. Asra Kadar...", s.11;Todorov,s.16-17;Bu yasaların devletin ve toplumun içinde bulunduğu durumun düzeltilmesi amacıyla çıkarılmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Bunun yanında Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı Balkan Slavları ile birleşmenin önemini kavrayan Krum Han toplumsal eşitliği sağlamak amacıyla genel yasalar çıkarmıştır. Böylece Slavların çeşitli devlet işlerine girişi de sağlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Zlatarski, "Krum...", s.140-144.

702 Kayapınar, s.634.

703 Türkçe'de Omurtag, kartalcık anlamına gelmektedir. Moravcsik, Byzantinoturcica, II,s.217-218; Tekin, s.53-54; Rasony, Tuna Köprüleri, s.26;Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'lar...", s.106.

704 Kayapınar, s.634.

705 Golden, s.295-296;Kayapınar, s.634.

706 Kayapınar, s.634.

Omurtag'ın hükümdarlık döneminde devletin yönü kuzey batıya yöneldiği için Doğu Roma ile Bulgarlar arasında otuz yıllık bir barış antlaşması yapılmış ve bir süre sukunet sağlanmıştır. Böylece Bulgar Devleti'nin içinde bulunduğu maddi güçsüzlük ve manevi yorgunluğu gidermek bakımından gerçekçi bir siyaset izlenmiştir⁷⁰⁷. Bu anlaşmanın şartları Süleymanköy(Bugün kü Şumnu iline bağlı Secište Köyü) civarında bulunan kitabede geçmektedir⁷⁰⁸. Bu anlaşmaya göre Karadeniz kıyısındaki Develtos'dan başalayarak Ahyolu ve Mesemvriya'yı Doğu Roma'ya terk eden, güneybatı yönünde Hramanlı civarında Meriç nehrine, oradan da Rodopların kuzeyinden geçerek Filibe ovasına ulaşan ve Sofya bölgesini Bulgaristan'a bırakan bir hat Bulgar Devleti ile Doğu Roma arasında sınır kabul edilmiştir. Anlaşmayla Bulgar Devleti güney sınırlarında huzura ve sükûnete kavuşmuş, Doğu Roma İmparatorluğu da ticaret mallarını gümrük vergisi ödemek şartıyla kuzey yönünde sevk edebilme imkânına kavuşmuş oluyordu. Ayrıca bu anlaşma ile Krum Han tarafından da Bulgaristan'a nakledilen Hristiyanların geri gönderilmesi taahhüt edilmiştir. Bu anlaşmayla Doğu Roma ikinci kez Bulgarların toprak kazançlarını resmen tanımış oluyordu⁷⁰⁹. Anlaşma daha sonra Doğu Roma İmparatoru II. Mihail(820-829) döneminde yenilenmiştir. Bundan sonra Doğu Roma ile Bulgarlar arasındaki ilişkiler barış içinde devam etmiştir. Hatta Bulgar hükümdarı müttefik olarak 823 yılında Doğu Roma İmparatorluğu'nda meydana gelen Thomas isyanının bastırılmasında İmparatora yardımcı olmuştur⁷¹⁰.

Doğu Roma ile barışı sağlayan Omurtag Han Orta Asya'dan gelen yeni göç dalgasının etkileri ile uğraşmak zorunda kaldı. Çünkü bu yeni göç dalgasının ilk öncüleri olan Peçenekler'in baskısıyla Don Nehri kenarında oturan Macarlar batıya çekilmek zorunda kalarak Dinyeper nehri civarında Bulgar topraklarına girmişlerdir. Dolayısıyla Omurtag Han onlarla savaşmak durumunda kalmıştır⁷¹¹.

824-829 yılları arasında Bulgar Devleti'nin kuzey batı sınırında bulunan Frenk Devleti ile ilişkileri bozulmuştur. Timoçani, Braniçevtsi ve Abodriti denilen Slav kavimlerin Bulgar Devleti'ne karşı ayaklanması üzerine iki devlet arasında anlaşmazlık başlamıştır. Bu kavimler, Hırvat Knezi Ludevit'in tarafına geçmişler ancak 822 yılında knezin, Frenk Kralı Ludwig tarafından yenilmesi üzerine Frenk hakimiyeti altına

707 Ostrogorsky, s.188;Golden, s.295;Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'lar...", s.107.

708 Kayapınar, s.634.

709 Kayapınar, s.634;Feher, s.53.

710 Ostrogorsky...

711 Kayapınar, s.635.

girmişlerdir. Bulgar Devleti ile Frenk Devleti arasındaki sorun, Güneydoğu Pannonya ile Sirmium şehrini Frenklere bırakan barış anlaşmasının yapılması ile çözümlenmiştir⁷¹².

Omurtag Han Doğu Roma ile yaptığı 30 yıllık barış anlaşması sayesinde ülkenin iç güçlenmesi ile de ilgilenme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde başkent Pliska tekrar imar edilmiştir⁷¹³. Omurtag döneminde devletin sınırları oldukça genişlemiştir. Balkan yarımadasının hemen hemen tüm kuzey bölümü ve ana yolların geçtiği önemli güzergâhlar da devletin eline geçmiştir⁷¹⁴. Bu parlak dönem Omurtag tarafından yaptırılan büyük anıtlarda anlatımını buldu. Büyük tarihi değer taşıyan halâ ayakta duran Madara köyündeki kayalara oyulmuş anıt ve yazıtlar Krum Han dönemine ilişkindir⁷¹⁵. Bu kitabelerin çoğu Grekçe olup muhtemelen Bulgaristan’da bulunan esir Doğu Romalılar’a yazdırılmıştır. Bunlardan iki tanesi Türk dilinde Grekçe harfler kullanılarak yazılmıştır. Bulgar devlet görevlilerinin tayin edilmesi yani Bulgar Devlet idari yapısının oluşturulması Omurtag Han döneminde gerçekleşmiştir. Kısacası büyük fetihlerden sonra teşkilât, iktisat ve kültürel alanda büyük gelişmelere öncülük eden Omurtag’ın Bulgar devletinin başına gelmesi devlet için büyük bir talih olmuştur⁷¹⁶.

712 Kayapınar, s.635;Feher, s.53.

713 Pliska ve Preslav’da yapılan bu imar çalışmaları ve şehirlerin kültür seviyelerinin ne kadar yüksek olduğu ile ilgili önemli bir tarihi olay kaydedilmiştir. Bulgar devletinin gerileme döneminde Ruslar Balkanlar’a saldırdıkları zaman, savaşçı Rurik hanedanının oğlu Svyatoslav, 969’da bu Bulgar-Türk şehirlerini görünce çok büyük bir hayranlık duyup şöyle bağırıştır: “Kiev’de yaşamak istemiyorum, Preslav’da yaşamak istiyorum, çünkü iyi şeyler burada bir arada bulunmakta: nakışlı kumaşlar, şarap ve her türlü yemiş...Macarların atları ve gümüşleri...Rus diyarından gelen kürkler, bal mumu ve bal ve köleler...” Bkz. Rasony, Tuna Köprüleri, s.26.

714 Bkz. Harita 7. Berktaş, s.92.

715 Acaroğlu, “Bulgar Türkleri Üzerine...”, s.33;Kafesoğlu, “Türk-Bulgar’lar...”, s.107.

716 Feher, s.54;Kafesoğlu, “XII. Asra Kadar...”, s.14;Kayapınar, s.635; Acaroğlu, “Bulgar Türkleri Üzerine...”, s.33.

döneminde Bulgarlar ilk kez Sırplarla çatışma yaşarken Macarlarla da dostane ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Presyan ile I. Bulgar Devleti'nin Hristiyanlık öncesi dönemi kapanmıştır çünkü onun oğlu Knez Boris Hristiyanlığı kabul etmiştir⁷¹⁹.

3.3.7. Boris Dönemi(852-889)

Presyan'dan sonra Bulgar tahtına Knez Boris(852-889) geçmiştir. Onun döneminde Bulgar Devleti'nin sınırları Karpatlar'dan Sakar Dağı'na, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar uzanmıştır⁷²⁰. Trakya ve Makedonya gibi Slavlarla meskun olan topraklar da devlet sınırlarına dahil edilmiştir. Ancak bu geniş sınırlara rağmen Slavlarla ile Bulgarların ayrı dinlere inanmaları bu iki toplumun kaynaşmasını imkânsız kılmış, ülke iç birlikten yoksun kalmış ve iki farklı etnik grubun nüfuzu altında kalmıştır. Kaldı ki bütün bunların ötesinde, o zaman ki Hristiyan Avrupa'nın siyasal ve diplomatik alanında kendine yer bulabilmesi, Bulgaristan'ın önemli bir siyasal güç oluşturmaya bağlıydı. Nitekim Hristiyanlık IV. yüzyılda resmi din olarak ilan edildikten sonra birçok ülkede yayılmış, Avrupa'da ve yakın doğuda siyasal ve kültürel ilişkilerin çerçevelerini belirler hale gelmişti. Hem bu nedenle hem de ülkesinde dini inançları ve gelenekleri farklı olan iki grubu toprak bütünlüğünün yanı sıra kültürel anlamda birleştirmek amacıyla Knez Boris Hristiyanlığı ve Kiril alfabesini benimsemiştir⁷²¹. Esasen yaklaşık dört asırdan beri Doğu Roma'nın kültürel etkisine maruz kalan Balkanlar'daki Türk-Bulgar Devleti'nde, nüfus bakımından yoğunlukta olan Slavlar arasında azınlıkta kalan Türk idareci ve ordu mensupları, yazıları bile Roma-Grek alfabesinden ibaret Ortodoks yerlilerin ister istemez etnik baskısı altına girmişlerdir. Onların örf ve adetlerine uyulmuş kitabeler bile Türk harfleriyle değil

719 Boris döneminde Bulgarlar için yeni bir dönem başlamıştır. Bulgar halkı resmi bir şekilde Hristiyanlığa bağlanmıştır. Bu değişikliğin çeşitli sebepleri vardır. Son yüzyıllarda Bulgar Devleti sınırlarına çoğunluğu Bulgar Türkleri ile Slav karışımından meydana gelen ve Hristiyan olan bir grubun göç etmesi bu değişimin iç nedenidir. Bulgarların devleti yalnız Beserabya, Dobruca ve Mözya'da kalsaydı azınlıkta olan Hristiyanlar, Bulgarları bu teşebbüse zorlayamazlardı çünkü kiliseleri yoktu, teşkilatlanmamışlardı. Ancak Trakya ve Makedonya'daki Slavlar, Bulgar Devleti'ne iltihak ettikten sonra, teşkilâtlı Hristiyan unsuru hesaba katmak zorunda kaldılar. Bu nedenle Hristiyanlık çoğunluk dini olması nedeniyle, başka dinden olanları da etkiledi. Dolayısıyla Slavlar ile birlikte yaşayan Bulgarlar bu dinden etkilendiler ve Hristiyanlık Bulgarlar arasında yayılmaya başladı. Ayrıca Bulgar devletini kendine benzetmek isteyen komşuları, Doğu Roma İmparatorluğu, Franklar Hristiyan idiler. Bulgar devletindeki Hristiyanların Doğu Roma kilisesine bağlı olmaları nedeniyle dış etkileri azaltabilmek amacıyla Hristiyanlığın resmi bir din olarak kabul edilmesini gerektirmiştir. Bu nedenle devlet Hristiyan tebanın Doğu Roma İmparatorluğu'na iltihak etmesini önlemek amacıyla Hristiyanlığı ve kiliseyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bkz.Feher, s.54; Acaroğlu, "Bulgar Türkleri Üzerine...", s.33;Vasiliev, s.353.

720 Bkz. Harita 8. Bertay, s.888.

721 Golden, s.297-298;Todorov, s.18;Kayapınar, s.635.

halkın okuyup anlayacağı Grekçe ve Slavca yazılıp dikilmiştir. Teşkilatlandırılıp devlet hizmetine alıştırılan Slavlar resmi görevlere alınmış, Türklerin yerli halk ile akrabalık kurmaları gittikçe artmış bu durumun sonucu olarak da kalabalık halk dili olan Slavca üst tabakada da yayılmıştır. Omurtag Han'ın barış ve huzur devrinde başlayan bu kültürel değişme, hızlanarak Türkleri Slavlaştırmış ve Bulgar Türkleri bir Slav unsur haline gelmiştir⁷²².

Harita 8. M.S 888 Yılında Siyasi Durum

Knez Boris(852-889) Bulgar Devleti'nin başına geçtiğinde çok kritik bir dönem yaşanmaktaydı. IX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Frenk Devleti'nin doğu sınırlarında bugün kü Çek, Slovakya ve Kuzey Macaristan topraklarında, Frenk kralının tabiyetinde Slav kenezliklerinden bir olan Moraviya kenezliği güçlenmeye başlamıştır. Moravya knezlerinden Moyimir 830 yılı civarında Moravya topraklarındaki küçük knezlikleri birleştirerek Frenklere karşı savaş açtı ve bağımsız bir Slav devleti kurdu. Moyimir'in

722 Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'lar...", s.108.

halefi Rostislav döneminde Moravya oldukça güçlenmiş ve IX. yüzyılın ikinci yarısında Frenk hakimiyetine son verilerek Moravya Devleti kurulmuştur. Knez Rostislav, Frenk devletine karşı verdiği mücadelede Bulgar knezinin desteğini sağlamaya çalışmıştır⁷²³. Knez Boris, Frenk devletine karşı Knez Rostislav'a destek vermiş ancak onun bu girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Frenkler vasalları olan Hırvat knezini Bulgarlara karşı kullanmışlardır. Diğer taraftan Doğu Roma'nın desteklediği Sırlar da Bulgarlara karşı harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine Knez Boris, Rostislav ile ittifaktan vazgeçmiş ve Frenk kralı ile barış imzalamıştır⁷²⁴.

Yaklaşık 850 yıllarında Sırbistan'da Knez Vladimir'in ölümünden sonra devletin idaresi oğulları arasında paylaşılmıştır. Boris, Sırbistan'ın bu parçalanmasını fırsat bilerek üç kardeşe savaş açmış ancak dağlarda gizlenen Sırlar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Boris'in oğlu Viladimir de Sırlara esir düşmüştür. Bu başarısızlıktan sonra Boris Sırlarla barış yapmak zorunda kalmıştır⁷²⁵.

Rostislav ise bu olaylar yaşanırken Frenklere karşı başarı sağlamış ve bölgedeki diğer Slavları kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Frenk Kralı Ludwig'in oğlu Karlman'ın, babasına karşı isyan ederek Doğu Alp'lerdeki topraklara hakim olmak istemesi Rostislav'ın lehine olurken Moravya devletinin güçlenmesi aleyhine olmuştur. Çünkü Tisza ile Orta Tuna civarında bulunan Slavlar üzerinde Moravya nüfuzunun artması Bulgar nüfuzunun azalması anlamına geliyordu. Bunun üzerine kendisi de Bulgar-Frenk ittifakından rahatsız olan Rostislav 862 yılında Doğu Roma'ya elçiler gönderdi. Bunun görünürdeki amacı Moravya topraklarında milli bir kilise teşkili için Doğu Roma'nın yardımını temin etmek olsa da asıl niyet, Doğu Roma'yı Bulgar-Frenk ittifakı için uyarmak ve Bulgaristan'a karşı harekete geçmesi için teşvik etmektir⁷²⁶. Frenk ve Bulgarların ittifakı bir başka açıdan da rahatsızlık yaratmıştır. 863 yılında Bulgar hükümdarı Frenk kralına Hristiyanlığı kabul edeceğini bildirmişti. Bu arada Ortodoks ve Katolik kiliselerinin çekişmesinden dolayı Bulgarların bu girişimi İstanbul'da endişe yaratmış ve Doğu Roma Bulgarları Frenk ittifakından ayırma çabasına girmiştir. Komşu ülkesinin Franklarla ve Roma ile fikri bağlantı içine girmesini istemeyen Doğu Roma buna müdahale etmiştir⁷²⁷.

723 Golden, s.296.

724 Kayapınar, s.635.

725 Kayapınar, s.635.

726 Golden, s.296-297.

727 Ostrogorsky, s.215-216;Kayapınar, s.635-636.

Doğu Roma İmparatoru III. Mihail(842-867) bu nedenle Bulgaristan'a karşı harekete geçmiştir. Bu hareketin zamanlaması Doğu Roma açısından isabetli olmuştur çünkü bu sırada Bulgar ordusu Frenk kralı Karlman'a yardıma gitmişti ve ülkede kıtlık başlamıştı. Bu durumda Boris, hep Doğu Roma'nın kilise vasıtasıyla kendi topraklarını denetlemesinden korkmasına ve kendi kilise teşkilatını kurma niyetinde olmasına rağmen, 864 yılında Hristiyanlığı kabul edeceğini ve kendisine din adamları göndermelerini istemiştir⁷²⁸. Bu nedenle İstanbul'a gelen Bulgar elçileri Hristiyan din adamları tarafından vaftiz edilmiş, kısa süre sonra Boris ve yakın çevresi de Hristiyanlığı kabul etmiştir. Hristiyan olan Bulgar hükümdarı Doğu Roma İmparatorunun ismini alarak Mihail-Boris olmuştur. Bulgar kilisesi ise İstanbul Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Boris'in ve halkının Hristiyanlığı kabul etmesi 865 yılı Eylül ayında gerçekleşmiştir⁷²⁹.

Bundan sonra Bulgaristan'ın Hristiyanlaştırılması süreci hızlandı Ancak daha sonra Doğu Roma'nın Bulgar kilisesini İstanbul patrikliğine bağlamak istemesi üzerine bir Bulgar patriği idaresinde tam bir bağımsızlık elde etmek ve Hristiyan dünyası içinde Bulgar Devleti'nin varlığını korumak isteyen Bulgarlar, Doğu Roma'ya sırt çevirerek Batı Roma'ya döndüler. Bulgaristan'ı Roma hakimiyetine almak isteyen Papa I. Niculus bu duruma çok sevindi ve Bulgaristan'ı Doğu Roma kilisesinden kopararak Batı Roma kilisesine bağladı. Bu nedenle Batı Roma kilisesi ile İstanbul patrikliği arasındaki anlaşmazlık en yüksek noktaya ulaştı. Böylece akıllı bir diplomasi izleyen uzak görüşlü bir devlet adamı olan Boris, Doğu Roma vasiliğinden kilisesini kurtararak Bulgar kilisesini özerk bir yapıya kavuşturmayı başarmıştır. Bu sırada beklenmeyen bir hükümet değişikliği oldu. Önce Bardas'ı sonra III. Mikhail'i öldüren I. Basileios(867-886) tahta geçti⁷³⁰.

Bulgaristan'ın Hristiyanlığı kabul etmesini sağlayan Knez Boris-Mihail, Bulgaristan'ı Hristiyan devletlerarasına katarak devletlerarası durumunu sağlamlaştırmayı, merkezi otoritesini güçlendirmeyi ve etnik farklılığa son vermeyi amaçlamıştır. Ancak Hristiyanlığın kabulü ile Bulgar unsuru kalabalık Slav unsuru arasında erimiş ve Tuna Bulgar Devleti, Hristiyan-Slav görünümüne bürünmüştür⁷³¹. Daha sonra 855 yılında Slav asıllı Kiril ve Methodius kardeşler tarafında geliştirilen Slav

728 Golden, s.297.

729 Kayapınar, s.636;Feher, s.55-56.

730 Ostrogorsky, s.215-217;Vasiliev, s.354;Todorov, s.19.

731 Rasony, Tuna Köprüleri, s.27;Kayapınar, s.636;Kafesoğlu, "Türk-Bulgar'lar...", s.107-108.

alfabesinin kabulü ile birlikte Türk Bulgarları giderek kendi dillerini unutup devletin de resmi dili olan Slavca'yı kullanmaya başlamışlardır. Ancak güçlü Doğu Roma etkisine karşı direnebilecek bir Slav kültürünün de temelleri atılmıştır⁷³².

3.3.8. Symeon Dönemi(893-927)

Uzun süre Bulgar devletini idare eden Knez Boris 889 yılında tahttan çekilerek kilise teşkilâtıyla daha iyi ilgilenebilmek için bir keşiş olarak kendini manastıra kapatmıştır. Yerine oğlu Vladimir(888-893) geçmiştir. Vladimir, babasının politikasının tam tersine Frenk Kralı ile anlaşma yoluna gitmiştir. Ayrıca Hristiyanlaştırmaya karşı olan Bulgar boyarlarının tarafını tutarak Hristiyanları takibe başlamıştır. Bunun üzerine Knez Boris-Mihail, Vladimir'i tahttan indirerek yerine diğer oğlu Symeon'u(893-927) çıkarmıştır. Boris-Mihail 907 yılında ölmüştür⁷³³.

Symeon döneminde Bulgaristan sınırları batıda Adriyatik denizinden güneyde Ege denizine kadar genişlemiş ve büyük bir siyasi güç haline gelmiştir. Bulgar boyarları merkezi idarenin kuvvetlendirilmesiyle yeni hükümdarın etrafında birleşmişlerdir. Bu dönemde edebiyat ve kültürel gelişmeler de olmuştur⁷³⁴.

Symeon'un tahta çıkmasıyla beraber Doğu Roma ile ilişkiler gerginleşmiştir. Doğu Roma İmparatoru VI. Leon, Bulgar mallarının pazarını İstanbul'dan Selanik'e naklettiği için Bulgar ticareti ağır vergiler altında kalmış ve Doğu Roma memurlarının suistimallerine maruz kalmıştır. Symeon diplomatik yoldan bu duruma itiraz etmiş ancak itirazı dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine Doğu Roma ile Bulgarlar arasında ekonomik nedenlerden dolayı yapılan bir savaş olmuştur⁷³⁵. Aslında savaşın asıl sebebi Bulgar hükümdarının, Bulgar kilisesini ve devletini Doğu Roma etkisinden kurtarma isteğidir. Bulgar kilisesinde resmi dil olarak Grekçe yerine Slav Bulgarcasını hakim kılma Grek din adamları yerine yerel din adamlarını getirme gibi örnekler bu girişimin önemli bir parçasıdır⁷³⁶.

894 yılında Doğu Roma ile yapılan bu savaş sonucunda Symeon Doğu Trakya'yı işgal etti. Doğu Roma bunun üzerine Dinyeper ve Dinyester nehirleri arasında yaşayan Macarlara baş vurarak yardım istedi⁷³⁷. Bu yardım isteğine olumlu cevap veren

732Golden, s.297-298;Rasony, Tuna Köprüleri, s.33;Todorov, s.19;Kayapınar, s.636.

733 Ostrogorsky, s.238;Feher, s.57;Kayapınar, s.636.

734 Rasony, Tuna Köprüleri, s.34;Todorov, s.22;Kayapınar, s.636.

735 Ostrogorsky, 239-240; Vasiliev, s.399-400;Feher, s.57;Kayapınar, s.636.

736 Ostrogorsky, s.215-217;Kayapınar, s.636.

737 Vasiliev, s.400.

Macarlar, Symeon'u kuzeyden vurarak birkaç kez mağlup ettiler ve Kuzey Bulgaristan topraklarını yakıp yıktılar. Bu arada Doğu Roma donanması Tuna nehrinin ağzını tutarken Nikephoros Fokas da Bulgaristan'ın güneyini işgal etmişti. Bu şartlar altında zaman kazanmak isteyen Symeon Doğu Roma ile ateşkes anlaşması yaparak Macarların doğu komşusu olan Peçenekler ile anlaştı⁷³⁸. 896 yılında Bulgar ve Peçenek birlikleri Macar köylerini yağmaladılar ve Macarların Pannonia'ya göç etmesine neden oldular. Böylece Macar tehlikesini atlatan Symeon yine Doğu Trakya'daki Doğu Roma topraklarına girmiş ve Babaeski yakınlarında Doğu Roma ordusunu bozguna uğratmıştır. 896 yılında yapılan barış anlaşması ile Bulgar pazarı yeniden Selanik'ten İstanbul'a nakledilmiştir⁷³⁹. Symeon IX. yüzyılın sonuna doğru topraklarını Draç yönünde Arnavutluk'a doğru genişletmiştir. Ertesi yıl Selanik'e doğru harekete geçen Symeon Selanik'i ele geçiremediyse de sınırlarını oldukça genişletmiştir. Sonuçta Doğu Roma ile 904 yılında 912 yılına kadar sürecek olan bir barış anlaşması yapılmıştır. Bu tarihten sonra Doğu Roma ile olan ilişkiler yine gerginleşmiştir⁷⁴⁰.

Symeon bir taraftan Doğu Roma ile savaşırken bir taraftan da ülkesindeki kültür çalışmalarını arttırmaya çalışmıştır. Symeon döneminde Bulgar Devleti'nin başkenti Pliska'dan Preslav'a nakledilmiştir. Bulgar Devleti'nin ekonomik ve siyasi açıdan güçlenmesi Symeon'un kendisini güçlü hissetmesine ve Doğu Roma İmparatoru ile yarışır hale gelmesine sebep olmuştur. Balkan yarımadasının büyük bir kısmına hükmeden Symeon Doğu Roma'nın zayıflığının bilincine vardığı için kendisini Doğu Roma İmparatorundan daha üstün kabul ediyordu. Bu nedenle kendisine Knez ya da arhont olarak hitap edilmesi ile yetinmeyeceğini ve "Bulgarların ve Romalıların Çarı" ünvanına sahip olabileceğini düşünmüştür. Bu düşünce ile VI. Leon'un ölümü üzerine yerine geçen Aleksandros'a(912-913) elçiler göndererek 896 yılında yapılan barış anlaşmasının yenilenmesini istemiştir. Ancak Aleksandros'un bunu reddetmiştir. Böylece gücü durmadan artan Symeon'a savaş için istediği fırsatı vermiş oldu.⁷⁴¹

Symeon 913 yılı Ağustos ayında Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına girerek İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Bu sırada kendi tahrikiyle savaşa neden olan İmparator Aleksandros, 6 Haziran 913 tarihinde öldü. Yerine ise tek varisi yedi yaşındaki oğlu Konstantinos bir niyabet heyetinin eşliğinde devleti yönetmek üzere

738 Vasiliev, s.400.

739 Ostrogorsky, s.238-240;Feher, s.58.

740 Vasiliev, s.400;Kayapınar, s.636-637.

741 Ostrogorsky, s.243.

tahta çıktı. İstanbul surları önüne gelen Bulgar hükümdarının hedefi basit bir yağma ya da fetihden ibaret değildi. O, Doğu Roma İmparatorluk tacı için savaşıyor, Doğu Roma İmparatorluğu yanında etnik ve bölgesel bakımdan sınırlı bir Bulgar İmparatorluğu kurmak yerine Doğu Roma toprakları üzerinde yeni ve cihanşümül bir imparatorluk tesis etmek istiyordu. Bu durum karşısında zorda kalan İmparatorluk Symeon ile anlaşmayı kabul etmiştir. Symeon, Doğu Roma hükümeti ile müzakereye girilerek patrik Nikolaos tarafından genç İmparator VII. Konstantinos ile beraber İstanbul’da kabul edildi. Korkuya kapılan ve morali bozulan Doğu Roma niyabet heyeti ile yapılan görüşmelerde Doğu Roma’nın Bulgarlara ödediği vergi yenilenmiş ve Symeon’a “Bulgarların Basileosu(çarı)” ünvanı verilmiştir. Symeon patriğin elinden imparatorluk tacı giymiştir. Böylece “Basileos” ünvanı ile Symeon, Doğu Roma İmparatoru ile aynı seviyeye ulaşmıştır. Ayrıca genç VII. Konstantinos’un, Symeon’un kızı ile evlenecekti. Symeon Basileos ünvanıyla süslenmiş olarak küçük yaştaki imparatorun kayınpederi sıfatıyla Doğu Roma hakimiyetini elinde tutacaktı. Bu nedenle şimdilik Doğu Roma ile barış içinde olması için bir sakınca kalmamıştır⁷⁴².

Symeon’un İstanbul surlarının önünden geri çekilmesinden sonra Doğu Roma’da iktidarı İmparatoriçe Zoe ele geçirmiş ve Symeon’un “Basileos” olarak taç giymesini reddetmiştir. Bunun sonucu Bulgar-Doğu Roma anlaşmazlığının yeniden başlamış oldu. Trakya arazisini tahrip eden Symeon Doğu Roma halkından kendisini imparatorları olarak tanımasını istedi. 914 yılında Edirne ona teslim olduğu gibi daha sonraki yıllarda Symeon Dyrrhakhion ve Selânik civarlarını tahrip etti. Bunun üzerine İmparatoriçe Zoe hükümeti bir karşı harekete geçmeye karar verdi. Büyük hazırlıklar yapan Doğu Roma ordusu Karadeniz kıyısı boyunca Bulgar topraklarına girdi. Bunun üzerine 917 yılında harekete geçen Bulgarlar Teselya’da Aheloos nehri civarında imparatorluk ordusunu baskına uğratarak tamamen imha ettiler. Hatta kaçan Doğu Roma askerlerinin peşine düşerek İstanbul’a kadar geldiler. Symeon böylece Balkan yarımadasına hakim olmuştu. 918 yılında kuzey Yunanistan’ı geçerek Korinthos körfezine kadar ilerledi⁷⁴³.

İmparatoriçe Zoe hükümeti Bulgarlar karşısında aldığı bu yenilgilerden dolayı günden güne zayıflamış bunun karşılığında güçlü bir askeri kişilik olan Romanos Lakapenos büyük bir maharetle İmparatoriçe Zoe ve yardımcılarını yavaş yavaş tasfiye

742 Ostrogorsky, s.244-245; Rasyonı, Tuna Köprüleri, s.34.

743 Ostrogorsky, 245-246; Vasiliev, s.401.

ederek güçlenmeye başlamıştır. 919 yılı Mayıs ayında kızı Helene'yi İmparator VII. Konstantinos ile evlendiren Romanos Lakapenos "basileopator" ünvanını elde etti. Kısa süre sonra daha da yükselerek damadı tarafında Caesar'lığa yükseltildi. Romanos Lakapenos'un bu şekilde güçlenmesi ile Symeon'un İstanbul'u ele geçirme ümitleri de bitmiş oldu. çünkü Symeon'un ulaşmaya uğraştığı hedefi Romanos Lakapenos elde etmişti. Genç ve meşrû İmparatorun kayınpederi ve müşterek hükümdarı böylece de Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimi olmuştu⁷⁴⁴.

Symeon için Romanos Lakapenos'un imparatorluğa yükselmesi büyük bir darbe olmuştur. Patrik Nikolaos Mystikos her iki taraf arasında aracılık edip Symeon'u yumuşatmaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Çünkü Symeon rakibi Romanos Lakapenos'un azledilmesinden başka bir şey istemiyordu. Romanos Lakapenos, İmparatorun hamiliğini ve kayınpederliğini yaptığı sürece Symeon'un amacına ulaşan bütün yollar kapanmış oluyordu. Bu nedenle Symeon bu amacına ancak İstanbul'u ele geçirmekle ulaşabilirdi. Doğu Roma topraklarını arka arkaya tahrip etmesi ve 923 yılında Edirne'yi ele geçirmesi durumu değiştirmede⁷⁴⁵. Romanos Lakapenos yine İstanbul'da duruma hâkim bir şekilde konumunu sağlam bir şekilde korumaya devam ediyordu. İstanbul'u almak için gerekli donanmadan yoksun olan Symeon iyi bir denizci olan Mısır Arapları ile müşterek bir saldırı için ittifak yaptı. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu Araplara bir takım hediyeler ve ödemeler vaat ederek onları Bulgarlarla işbirliği fikrinden vaz geçirmeyi başardı. 924 yılında yeniden İstanbul surları önünde görünen Symeon başarı sağlayamayarak Doğu Roma İmparatorluğu ile bir anlaşma yapmak zorunda kaldı⁷⁴⁶.

Romanos Lakapenos 925 yılında Symeon'a yazdığı bir mektupta Bulgar hükümdarının kendisini Bulgar ve Romalıları Basileos'u olarak adlandırmasını protesto etmiş ama diğer bir mektupla da, protestosunun Symeon'un imparatorluk ünvanına değil, onun Roma İmparatorluğu üzerinde hak iddia etmesine karşı olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu istemeyerek de olsa bu ünvanın Bulgar ülkelerine münhasır kalması şartıyla Bulgar hükümdarının imparator ünvanını taşımasını kabul etmişti. Buna mukabil Romanos Lakapenos daha başka tavizleri reddetmiş hatta arazi bakımından Bulgarlara karşı fedakârlıkta bulunmayı duymak bile istememişti. Aslında Romanos Lakapenos Symeon'un askeri üstünlüğüne rağmen

744 Ostrogorsky, s.246.

745 Vasiliev, s.402.

746 Ostrogorsky, s.247.

planlarını silah zoruyla kabul ettirecek durumda olmadığını anlamıştı. Doğu Roma'nın diplomasi sanatı ise onu gittikçe kabuğuna çekilmeye ve köşeye sıkışmaya zorlamıştır⁷⁴⁷.

Balkan yarımadasının tamamında etkisini gösteren Doğu Roma-Bulgar mücadelesi diğer Balkan ülkelerini de etkilemişti. Sırbistan'da Doğu Roma ile Bulgarların nüfuzu çatıştığı için birbirleriyle mücadele içinde idiler. Sırp hükümdar hanedanı mensupları ise bu iki devletten birinin desteğine ihtiyaç duyuyor bu nedenle de bu devletler tarafından birbirlerine karşı kışkırtılıyorlardı. Bu konuda bazen Symeon bazen de Lakapenos başarı sağlayarak Sırbistan'ı hakimiyeti altına alabiliyordu. Ancak uzun bir mücadele ve birçok defa taht değişiminden sonra Doğu Roma nüfuzu üstünlük kazanmaya başlamış, Bulgar yardımı sayesinde Sırp tahtına çıkan Zakharias Bulgarlara sırt çevirince Symeon Sırbistan'a bir ordu göndermiş ancak bu ordu yenilgiye uğramıştır. Bunun üzerine 924 yılı civarında ikinci kez daha büyük kuvvetlerle harekete geçen Symeon Sırlara boyun eğdirmeyi başarmıştır. Bu yenilgiden cesaret alan Symeon 926 yılında Hırvatlar üzerine de yürümüş ancak yenilgiye uğrayarak Papanın aracılığı ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Symeon'nun bundan sonra Doğu Roma'ya karşı yeni bir sefer planladığı anlaşılmaktadır. Ancak 927'de İstanbul'a yapacağı sefer hazırlıkları sırasında ölmüştür⁷⁴⁸.

3.3.9. Petro Dönemi(927-969)

Çar Symeon'un ölümü üzerine yerine kendisine halef seçtiği oğlu Petro(927-969) geçmiştir. Petro'nun tahta geçmesi ile Symeon döneminde yapılan savaşların sonucu olarak Bulgar Devleti çöküş içerisine girmiştir. Bu nedenle Bulgar tahtına geçen Petro, Symeon'un aksine barıştan yana politika izlemiştir. Bu barış evlilikler yoluyla da pekiştirilmiş, Petro, Doğu Roma ile 30 yıllık barış imzalamış ve Romanos Lekapenos'un torunu olan Marina-İrina ile evlenmiştir. Böylece Bulgar hükümdarı resmen *Çar* ünvanını almış, Bulgar kilisesinin başına da patriklik statüsü verilmiştir. Anlaşma gereği Doğu Roma, Bulgaristan'a yıllık haraç ödemeyi kabul etmiştir⁷⁴⁹. Bulgar patrikliği Doğu Roma tarafından kabul ve tasdik olunmuştur. Böylece bu barış ile Doğu Roma-Bulgar ilişkileri hiçbir zaman olmadığı kadar lekesiz hale gelmiştir. Çünkü Symeon'un istediği gibi Bulgar hükümdarı Doğu Roma İmparatorunun

747 Ostrogorsky, s.247-248.

748 Ostrogorsky, s.248-249;Feher, s.59.

749 Ostrogorsky, s.249;Feher, s.59.

kayınpederi ve hamisi olmamış, aksine Doğu Roma İmparatorları Romanos ve oğlu Khristophoros Bulgar Çarı Petro'nun şahsında itaatkâr bir damat bulmuşlardı. İmparator Romanos'un Bulgarlara verdiği hatırı sayılır tavizler, Doğu Roma-Bulgar ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde çok uygun bir şekilde etkili olmuştur. Bu sayede Bulgarlar cephesinde rahatlayan Doğu Roma İmparatorluğu da Anadolu'ya yönelme fırsatı bulmuştur⁷⁵⁰.

Bu durum her ne kadar Bulgarlar lehine gibi görünse de Doğu Roma için daha lehte bir durum olmuştur. Aslında Doğu Roma, Bulgaristan üzerinde hiçbir zaman olamadığı kadar nüfuza sahip olmuştur. Üstelik Bulgarların nüfuzu altında olan Sırbistan ve diğer Slav bölgelerinde Doğu Roma yeniden üstünlük elde ederken Bulgarlar bu üstünlüklerini kaybetmeye başladılar. Hatta Bulgarlar bile tamamiyle Doğu Roma'nın büyüüne kapılmıştı. Hristiyanlaşma oluşumundan beri hızlı bir şekilde ilerleyen Bulgar devletinin kültürel bakımdan Romalılaştırması en yüksek noktasına ulaşmıştı. Üstelik, Bulgarlar Symeon devrinin bitip tükenmeyen savaşlarıyla yorulmuş ülke siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da zayıflamıştı. Son on yılların süratli bir şekilde kalkınmasını bu dönemde bunalımlar izlemiştir. Hristiyanlığın kabul edilmesi ile beraber Doğu Roma içinde yaşanan dini bunalımlar Bulgar ülkesinde de yaşanmaya başlamıştır. Kiliselerin ve manastırların hızlıca sayılarının artması, bunların ekonomik anlamda güçlenmesiyle beraber bunlara karşı düşünceler birbirleriyle çarpışmaya başlamıştır⁷⁵¹.

Bulgar boyarları Doğu Roma ile yakınlaşan Petro'nun siyasetine karşı kardeşi İvan'ı Çar yapmak için ayaklansalar da sonuç alamamışlardır. 930 yılına gelindiğinde Petro'nun oğlu Mihail ayaklanmış ama Mihail'in aniden ölümü üzerine de sonuç alınamamıştır. İçeride bu sorunlarla ilgilenen Petro dışarıda da ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bulgaristan'daki ayaklanmaları fırsat bilen ve Symeon döneminde Bulgarlara tabi olan Sırlar bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 934'te başlayan Macar akınları, 943'te başlayan Peçenek akınları Çar Petro'yu uğraştıran diğer önemli dış problemlerdi⁷⁵². Bu arada Doğu Roma, Çar Petro'ya Macar akınlarına engel olamadığı için baskı yapmıştır. Bunun üzerine Bulgar Çarı, oğulları Boris ve Roman'ı rehin olarak İstanbul'a göndermek zorunda kalmıştır. Bulgar Çarı bütün bu tehlikelere karşı Frenk İmparatorluğu ile ittifak kurmaya çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Bu şekilde gelişen

750 Ostrogorsky, s.248-249,257.

751 Ostrogorsky, s.249-250.

752 Feher, s.59.

olaylar Doğu Roma ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. 965 yılında Bulgarlar İstanbul'a elçi göndererek Bulgarlara ödenmesi gereken yıllık vergi talebinde bulundular. Buna çok kızan Doğu Roma İmparatoru II. Nikephoros Phokas(963-969) elçileri kırbaçlattı ve hakaret ve tehditlerle dolu sözlerle yurtlarına gönderdi. Birkaç Bulgar sınır kalesini de tahrip eden İmparator daha sonra Bulgarlarla doğrudan doğruya hesaplaşmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Doğu Roma, Bulgarlara karşı iyi bir ücret karşılığında Rus hükümdarı Svetoslav ile ittifak kurdu. Kendisine Tuna kıyılarında özel bir hükümlanlık kurmak isteyen Svetoslav için İmparatorun bu daveti mükemmel bir fırsat teşkil etmişti. Svetoslav, 967 yılında Tuna'yı geçerek 30.000 kişilik Bulgar ordusunu Kuzey Dobruca'da yenilgiye uğrattı. Svetoslav bu arada Petro'nun ölümü üzerine yerine gelen Çar Boris'i makamından atarak Bulgaristan'ın tek hakimi oldu. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu zayıf düşmanını kaybetmiş yerine Ruslar gibi güçlü bir düşman edinmiştir. Bu durum Balkanlar'da bir sorun olarak daha sonraki Doğu Roma İmparatorlarına miras olarak kalmıştır⁷⁵³.

Durum karşısında çaresiz kalan Çar Petro dünyevi meselelerden elini çekerek bir manastıra çekilmiş ve orada 969 yılında ölmüştür. Çar Petro döneminde iç ve dış olayların etkisi ile Bulgar devleti hızla çökmeye ve elindeki toprakları yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır⁷⁵⁴.

Bulgar Devleti'nde dinsel arazi sahipliği artması ve kiliselerin güçlenmesiyle birlikte Çar Petro devrinde Bulgar Devleti'nde kilise düşmanı olan bir tarikat olan Bogomillik ortaya çıkmıştır. Bu hareketin kurucusu papaz Bogomil'den dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Papaz Bogomil'in öğretisi Massalianlar ile Doğu Roma İmparatorluğu tarafından büyük kitleler halinde Trakya'ya yerleştirilen Pavlikyanların doktrininden ortaya çıkmıştır⁷⁵⁵. Kendinden önceki öğretiler gibi Bogomillik de, dünyaya iki prensibin , iyilik(Tanrı) ve kötülüğün(şeytan) hükmettiğini ve birbirine zıt iki güç arasındaki mücadelenin dünya olaylarını ve her insanın hayatını düzenlediğini kabul eden dualist bir inançtır. Bogomillik temelde sosyal bir öğreti olup köylü sınıfın feodal baskıya karşı hoşnutsuzluğunu ifade etmektedir. Bu hareket, mevcut düzeni destekleyen resmi kiliseye karşı çıkmış ve Bulgar kilisesi ile Bulgar devletini kökünden

753 Ostrogorsky, s.270-271.

754 Kayapınar, s.637-638; Feher, s.59.

755 Ostrogorsky;s.250-251;Feher, s.59-60.

sarsmıştır. Bu yüzden de Bogomiller tarih boyunca hem Ortodoksların hem de Katoliklerin şiddetli takibine maruz kalmıştır⁷⁵⁶.

969 yılında Doğu Roma İmparatoru II. Nikephoros Phokas eşinin de katıldığı bir suikast girişimi sonucunda yatak odasında öldürüldü⁷⁵⁷. İmparatorluk tahtına Ioannes Çimiskes(969-976) çıktı. Rus hükümdarı Svetoslav'ın çağırılması üzerine Balkanlar'da yaratılmış olan karışık durum Doğu Roma'nın karşısında önemli bir sorun olarak duruyordu. Çünkü Svetoslav'ın tutumu gittikçe daha tehdit edici bir mahiyet alıyor Bulgarlar da onunla Doğu Roma'ya karşı ortak mücadele için ittifak yapacak gibi duruyorlardı. İmparatorun Svetoslav ile anlaşma yapma çabaları da sonuçsuz kaldı. Bulgaristan'ın yeni hakimi Svetoslav, Doğu Roma'nın Anadolu'ya geri çekilmesi ve devletin Avrupa'daki arazisini, İstanbul da dahil olmak üzere kendisine verilmesini istiyordu. Bunun üzerine savaşa karar veren İmparator Çimiskes 971 yılı Nisan ayında Preslav üzerine yürüyerek Bulgar baş şehrini kısa fakat şiddetli bir mücadeleden sonra zaptetti. Bu sırada eline düşen tahttan indirilmiş Bulgar çarını Bulgar hükümdarı olarak selamladı. Bu iyi hesap edilmiş davranış Bulgarlar üzerinde önemli bir etki yarattı. Bulgarlar Svetoslav'dan ayrılmaya başladılar. Bundan sonra İmparator Çimiskes Preslav'dan ilerleyerek Svetoslav'ın çekilmiş olduğu Tuna şehri Dorostolon(Silistre) üzerine ilerledi. İmparator'un şehri ele geçirmesi üzerine Svetoslav teslim olmak zorunda kaldı. Bulgaristan'ı boşaltmak, bir daha Balkanlar'da görünmemek, Doğu Roma'nın Kırım bölgesine taarruzda bulunmamak, aksine düşmanlarına karşı yapacağı mücadelede Doğu Roma'ya yardım etmek şartlarını kabul etti. Böylece Doğu Roma Rus hükümdarı gibi büyük bir düşmandan kurtulmuş, diğer taraftanda Bulgaristan'ı hakimiyeti altına almıştır. Çünkü Svetoslav ile mücadele ettiği zaman Bulgarlarla ittifak yapacak gibi görünmesine rağmen Çimiskes Bulgar Devleti'nin yeniden kurulmasını aklına bile getirmiyordu. Bu nedenle Bulgaristan'ı ilhak etti. Çar Boris, esir sıfatı ile İstanbul'a götürülürken, Bulgar Patrikliği de kaldırıldı⁷⁵⁸.

756 Rasony, Tuna Köprüleri, s.34;Todorov, s.25-26;Kayapınar, s.637-638.

757 Bütün başarılarına rağmen II. Nikephoros Phokas halk tarafından sevilen bir İmparator olmamıştı. Bütün devlet hayatını ordunun çıkarlarına bağlayan ve büyük savaşların gerektirdiği masrafları çıkarmak için halkına ağır vergiler yükleyen İmparatorun askeri rejimi halk üzerine büyük bir yük olarak çökmüştü. Onun zamanında büyük bir pahalılık baş göstermiş paranın değeri düşmüştü. Fakat onu düşüren halkın nefreti değil, dostu Ioannes Çimiskes ve eşi Theophano'nun ihaneti olmuştur. Kocasını aleyhine suikast hazırlayan Theophano'nun planı uygulanarak İmparator öldürülmüştür. Bkz. Ostrogorsky, s.271-272.

758 Ostrogorsky, s.273-275.

3.3.10. Samuel'in Bulgar Devleti'ni Yeniden Tesisi ve Devletin Çöküşü

Araplar üzerine yaptığı bir sefer dönüşünde tıfüse yakalanan İmparator Çimiskes'in ölümü ile şanlı şöhretli saltanatı beklenmedik bir anda sadece altı yıl sürdükten sonra sona erdi. Yerine II. Basileios(976-1025) geçti. Bu dönemde Doğu Roma içerisinde patlak veren iç savaşlar ve ağır karışıklıklar devletin düşmanlarını yıllarca istedikleri gibi harekette serbest bırakmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu doğuda Fatimî saldırıları ile uğraşırken batıda ise Balkanlar'da çıkan Makedonya eyalet valilerinde birisi olan Komes Nikolaos'un dört oğlu Kometopulos'lar tarafından organize edilen bir isyan ile meşgul olmak zorunda kalmıştı. Bu ayaklanmanın büyümesi ve neredeyse Balkan yarımadasının büyük bir kısmının Doğu Roma'dan kopma noktasına gelmesi üzerine tahtan indirilen Bulgar çarı Boris, kardeşi Romanos ile birlikte İstanbul'dan kaçtı. Boris, Bulgar sınırını geçerken öldürülmesine rağmen Romanos hedefine ulaştı. Ancak Romanos Doğu Romalılar tarafından hadım edildiği için çarlık tacı üzerinde hak edememiştir. Bunun üzerine çarlık tacı Kometopulos'ların en genci olan Samuel'e kaldı. Çünkü kendisinden büyük iki kardeşi mücadelede ölmüş, üçüncüsü ise sonraları Samuel tarafından öldürülmüştü⁷⁵⁹.

Samuel merkezi önce Prespa ve sonraları Okhrida olan güçlü bir Çarlık devleti kurdu. Zamanla Selânik'e kadar Makedonya arazisini, Tuna ile Balkan sıradağları arasında bulunan eski Bulgar bölgesini ve Teselya, Epiros ile Dyrrhakhion dahil Arnavutluk'un bir kısmını ve nihayet Rascia ve Diokleia'yı hakimiyeti altına aldı. Ioannes Çimiskes tarafından kaldırılmış olan Bulgar Patrikliği Okhrida'da yeniden kuruldu. Yeni devlet, devlet ve kilise bakımından Symeon ve Petro'nun devletlerinin bir devamı olup, gerek kurucusu gerekse Doğu Romalılar nezdinde bir Bulgar devleti idi⁷⁶⁰.

Samuel'in fetih hareketleri öncelikle güney yönde olmuştur. Serrhes(Serez) ve Selânik üzerine yapılan saldırıları Teselya'ya yapılan akınlar izledi. 985 yılı sonunda yapılan uzun bir kuşatmadan sonra Larissa 986 yılı başlarında Samuel'in eline geçti. İmparator II. Basileios bu olay üzerine 986 yılı Ağustos ayında Samuel'e karşı harekete geçtiyse de onunla ilk karşılaşması pek şanslı olmadı. Trayan kapısından Serdika bölgesine giren Basileios'un şehri alma teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandığı gibi İmparatorluk ordusu geri dönüş yolunda baskına uğratılarak mağlup edildi. Bundan sonra Samuel kolaylıkla gücünü arttırmak ve devletin sınırlarını bütün yönlerde

759 Osrtogorsky, s.276-279.

760 Ostrogorsky, s.279-280.

genişletme imkânı buldu. Doğu Roma içerisinde çıkan yeni ve ağır bir iç savaş da Samuel'in işlerini kolaylaştırmış oldu⁷⁶¹.

Doğu Roma İmparatorluğu içerisindeki iç savaşı başarılı bir şekilde bitirmeye muvaffak olan İmparator II. Basileios en önemli dış dışmanı olan Samuel ile mücadeleyi ele almaya karar verdi. Samuel ile mücadele etmek ve devletini imha etmek imparatorun hayatının amacı oldu. II. Basileios, Samuel ile mücadele etmek için öncelikle diğer Balkan lkeleri ile ittifak kurmaya çalışmıştır. Mesela 992 yılı civarında İstanbul'a gelen bir Sırp elçilik heyeti İmparatoru savaş meydanında bulmuştur ki İmparator 991 yılı ilkbaharında Makedonya'ya doğru yola ık mış ve burada uzun yıllar boyunca Samuel'e karşı savaşı idare etmiřtir⁷⁶².

Balkanlar'da mücadele devam ederken Doğu Roma İmparatorluğu bu kez doğuda Suriye'ye giren Fatimler ile mücadele etmek zorunda kaldı. Doğuya yönelerek Suriye'yi yeniden kontrol altına alan II. Basileios Kafkaslara yöneldi. İmparatorun yokluğundan faydalanan Samuel ise 997 yılında Balkanlar'da Pelopones'e kadar ilerlemişti. Ancak geri dönüşü sırasında bir Doğu Roma kumandanı olan Nikephoros Uranos tarafından baskına uğratılarak mağlup edilmiş ve yaralanmıştı. Ancak güçlükle kaçarak kurtulmuştu. Bu yenilgiye rağmen Samuel'in başarıları birbirini izlemiştir. Dyrrhakhion'un zaptı ve Rascia ile Diokleia'nın fethi bu mağlubiyeti izleyen yıllarda gerçekleşmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ile Bulgarlara karşı ittifak yapan Sırp hükümdarı Vladimir bu ittifaktan fayda sağlayamadı. lkesi Samuel'in hakimiyetine girdi, kendisi önce esir alındıysa da sonradan Samuel'in kızlarından biriyle evlendirilerek Sırp tahtına Samuel'in vassali sıfatıyla tekrar oturtuldu⁷⁶³.

761 Ostrogorsky, s.280-281. Doğu Roma'da yaşanan bu i karışıklıkların nedenleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ostrogorsky, s.281-283.

762 Ostrogorsky, s.285-286.

763 Ostrogorsky, s.286;Bkz. 1000 yılında siyasi durum Harita 9. Berktaş, s.99.

nedeniyle Samuel topraklarının yarısından fazlasını kaybetmişti. Bu mücadeleden sonra Basileios Filibe üzerinden İstanbul'a döndü⁷⁶⁴.

Bulgarların bu şekilde yenilgi alması üzerine Samuel'in etrafındaki kumandanları ve valileri ondan ayrılmaya başladılar. Sırp hükümdarı ihanet ederek Doğu Roma'ya bağlandı. Bulgarlar imha ediciyi darbeyi 1014 yılı Temmuz ayında aldılar. Kleidion adıyla tanınan, Belasica sıra dağlarındaki bir geçitte, yukarı Struma bölgesinde, Samuel'in ordusu kuşatıldı. Samuel kaçmayı başardıysa da askerlerinin çoğu esir düşerken bir kısmı da öldü. Bulgar kasabı diye adlandırılan Basileios 14000 kişi olduğu rivayet edilen esirlerin gözlerine mil çektirerek zaferini kutladı. Bunlardan her yüz kişiye kendilerini çarlarının yanına, Prilep'e götürmek üzere sadece bir gözü çıkartılmış bir rehber verildi. Bu korkunç alayı gören Samuel bundan iki gün sonra 6 Ekim 1014 tarihinde öldü⁷⁶⁵.

Samuel'in devleti kendisinden sonra çok az ayakta kalabildi. Samuel'in oğlu ve halefi Gabriel Radomir 1015 yılında amcasının oğlu Ioannes Vladislav tarafından öldürüldü. Yönetimi Samuel'in eşi ele aldı. Ülkenin itaat altına alınması, 1018 yılı Şubat ayında Dyrrhakhion'a karşı yaptığı bir taarruz sırasında Ioannes Vladislav'ın ölmesinin, mücadeleye son vermesine kadar, sistematik bir şekilde yürütüldü. Törenlerle Okhrida'ya giren Basileios Samuel'in eşi ve çarlık hanedanının hayatta kalmış üyelerinin itaatını kabul etti. Böylece otuz yıldan fazla bir süredir mücadele edilen Bulgar Devleti Doğu Roma'ya ilhak edilmişti. Balkan yarımadası Slavların yerleşmelerinden beri ilk defa olarak bütünüyle yeniden Doğu Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmişti⁷⁶⁶.

Sonuç olarak I. Bulgar Devleti'nin ilk evresi olan 679-865 yılları arasında Bulgar Devleti'nin genel karakteri bir Türk kavmi olan Bulgarlardan oluşmuş ve eski Türk geleneğine göre teşkilatlanmıştır. İkinci evresi olan 865-1018 yılları arasında ise Türk kimliğinin yerini Ortodoks Hıristiyan Slav karakteri almıştır. Çar Symeon döneminde en geniş sınırlarına ulaşan Bulgar devleti daha sonra sınırlarını koruyamamış ve 1018 yılında Doğu Roma hakimiyetine girmiştir. Böylece Türk Bulgarların teşkilatlandığı Bulgar Devleti sona ermiştir⁷⁶⁷.

764 Ostrogorsky, s.286-287.

765 Ostrogorsky, s.287-288;Todorov, s.27-28.

766 Ostrogorsky, s.288.

767 Kayapınar, s.638;Bkz. Harita 10. Berktaş, s.101.

Harita 10. M.S 1030 Yılında Siyasi Durum

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HAZAR- BİZANS İLİŞKİLERİ

4.1. Hazar Adı ve Hazarların Menşei

İdil'den, Dinyeper'e, Özi(Kama)'dan Kiyev'e kadar uzanan geniş sahalarda VI.ve X. yüzyıllar arasında güçlü bir devlet kuran ve özellikle Doğu Avrupa tarihinde büyük rol oynayan Hazarlar'ın menşei ile ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Ayrıca Hazar Devleti, güçlü askeri ve siyasi teşkilatı, menşei, ve devletin çeşitli dinleri içinde bulundurması nedeniyle dini hoşgörüsü, iktisadi rolü, kurulduğu alanları nedeniyle bilim dünyasında büyük ilgi görmüştür⁷⁶⁸.

Hazarlardan günümüze yazılı bir eser kalmaması veya bulunmaması nedeniyle onların menşeleri meselesi de önemli tartışma konusu olmuştur. Ancak Hazarlar'dan günümüze kalan bazı kelimeler, 50 kadar unvan, kişi ve yer isimleri onların Türkçe konuştuklarına dair herhangi bir şüpheye mahal bırakmamaktadır. Hatta bu dil öğeleri üzerinde yapılan tetkikler onların Çuvaşların temsil ettiği "LİR" Türkçesi'ne mensup olduklarını kanıtlamıştır⁷⁶⁹. Hazar kelimesi isim olarak Arapça'da el-Hazar, Latince'de Chazari, Grekçe'de Khazaroi, Rusça'da Kozar-Kozarin, Çince'de T'u-Chüe Ho-sa, Ko-sa ve Ka-sat(Türk-Hazar) olarak geçmektedir. Kelime "gez" anlamına gelen "kaz" kökünden türemiş "Ka-zar: gezer yani serbest dolaşan, bir yere bağlı olmayan" anlamına gelmektedir⁷⁷⁰. Ayrıca Hazarların Kağan, Tarkan, Tudun, Şad gibi ünvanları kullanmaları, Göktürk devlet teşkilatlanmasından oldukça etkilenmiş olduklarını ve menşei itibariyle Türk olup Orta Asya'dan geldiklerini göstermektedir⁷⁷¹.

4.2. Hazar Devleti'nin Kuruluşu

Hazar Devleti konumu itibariyle de Türk kavimleri, İran, Araplar, Doğu Roma ve Slavlarla olan ilişkileri sebebiyle de çok yönlü araştırma konusu olmuştur. Ancak bu

768 Kafesoğlu,Türk Milli...s.157;Muallâ Uydu YÜCEL, "Hazar Hakanlığı", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.445.

769Zeki Velidî Togan, "Hazarlar", İ.A, İstanbul-1964, M.E.B Yay, s.397;Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.157-158.

770 Togan, "Hazarlar", s.397-398.

771Rasonyı, Tarihte Türklük..s.114;Kafesoğlu,Türk Milli...s.158; Kurat, s.32.;Yücel, Hazar Hakanlığı...s.445;Theophanes, el-Mesudi ve daha birçok Ortaçağ yazarı Hazarların Türk olduklarını tasdik etmektedirler. Bkz. Kevin Alan BROOK, "Hazar-Bizans İlişkileri", (Türkçeye Çev., Zülfıye VELİYEVA), Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.473.

araştırmalara rağmen onlarla ilgili birçok konu kesinliğe kavuşamamıştır. Bunun nedeni ise Hazarlardan günümüze herhangi bir yazılı kaynak kalmaması ve onlarla ilgi bilgileri yabancı kaynaklardan öğrenmek zorunda kalmamızdır⁷⁷². Bu nedenle kesin bir sonuca ulaşılamayan önemli konulardan birisi de onların Türk gruplarından hangisine mensup olduklarıdır⁷⁷³.

Ancak son araştırmalara göre Hazar Devleti'nin birçok kavmi içine alan Batı Göktürk Devleti'nin bir devamı olarak ortaya çıkan bir Türk devleti olduğu kanısına varılmıştır⁷⁷⁴. IV. yüzyılın ikinci yarısında, Hunların hakim oldukları Güney Rusya ve özellikle Kuzey Kafkasya ile Azak Denizi arasındaki bölge V. yüzyılda yine doğudan gelen Türk-Ogur kavimlerinin hakimiyeti altına girmişti. 460'lı yıllarda Avarların hücumu ile Tienşan ve İli Irmağı bölgesinde oturan batıya doğru ilerlemek zorunda kalan Sabirler⁷⁷⁵ de Ogur kavimleri iterek onları Volga Nehrini geçmeye zorladılar ve bu kavimler de Hunların arazisini ele geçirerek Kuban nehri ile Azak Denizi arasındaki bölgeye yerleştiler⁷⁷⁶.

Çok geçmeden daha batıya ilerlemek zorunda kalan Sabirler Ogurlar'ın arkasından giderek 506 yılında Kafkasya'nın kuzeyine yerleştiler. Sabirler burada 558 Avar istilasına kadar hüküm sürdüler. Böylece Hunların başlattığı Türk kavimlerinin doğudan batıya doğru ilerleme hareketi uzun asırlar boyunca devam etmiştir. Bu defa İç Asya'da Avarlar'ın hakimiyeti altında yaşayan Göktürkler, Avarların hakimiyetine son vermişler bunun üzerine Avarlar 557 yılı kışında Volga nehrini geçerek Kafkasya'ya girmiş ve buradaki bütün kavimleri hakimiyetleri altına almışlardır⁷⁷⁷. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu ile siyasi ilişkiler içine de giren Avarlar 576 yılında Batı Göktürk ordularının Kafkasya'ya yaklaştıkları haberini alınca daha batıya ilerleyerek Don Irmağını geçmişlerdir. Onların bu gidişiyle Volga-Don ve Kafkasya dağları arasındaki bölge Göktürklerin hakimiyeti altına girmiştir. Hazarlar bundan sonra Göktürk Devleti'nin batıdaki en uç kanadını meydana getirirken ve onların istekleri doğrultusunda hareket ederken bu coğrafyada yaşayan Ogurların bir kısmı kendi

772 Togan, "Hazarlar", s.397.

773 Baştav, "Hazar...", s.433-434.

774 Artamanov, s.230;Kurat, s.30;Golden s.273.

775 Ayrıca Sabirlerle ilgili geniş bilgi için bkz. D.M.Dunlop, Hazar Yahudi Tarihi, Selenge Yay., İstanbul-2008, s.42-43.

776 Baştav, "Hazar...", s.434.

777 Rasonyi, Tuna Köprüleri...s.7.

istekleriyle Göktürklerle tabi olurken bir kısmı da silah zoruyla hakimiyet altına alınmıştır⁷⁷⁸.

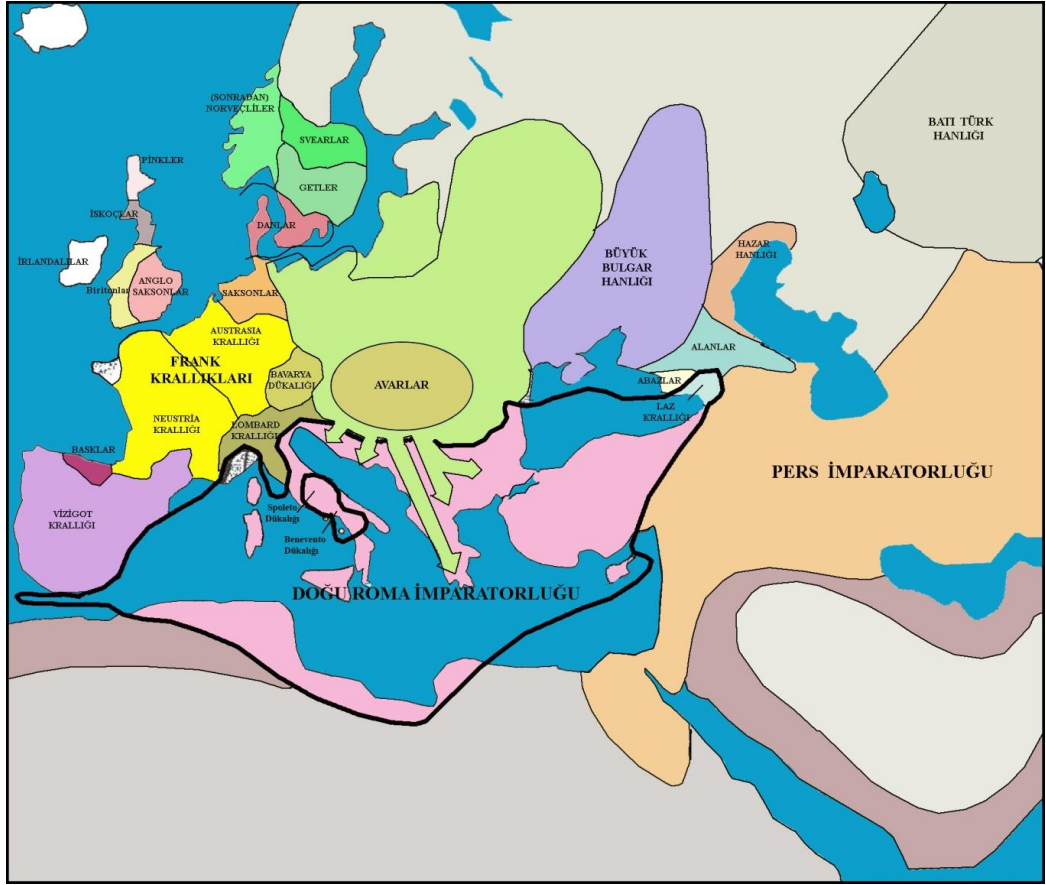
Bu arada Göktürkler kendi içlerindeki iç savaşlar nedeniyle bu bölgeden uzaklaşmışlar ancak VII. Yüzyılın başlarında yeniden Kafkasya'ya dönebilmişlerdir. Göktürklerin batıdaki en uç kanadını meydana getiren Hazarlar ise Sabirlerin bir devamı olarak tarih sahnesine çıkmışlar ve bundan sonra Hazar Denizi ile Karadeniz arasında dağınık halde yaşayan ve aslen Sabir olan Semender ve Belencer adlı iki Hazar boyu ile, Sarogur ve Onogur gibi bütün Türk kavimlerini hakimiyetleri altına alarak güçlü bir birlik haline getirmişlerdir⁷⁷⁹. Bu birliğin adına ise Hazar denmiştir⁷⁸⁰. 627 yılında Doğu Roma İmparatoru Heraklios(610-641) ile ittifak yapan Hazarlar, bu esnada halâ Türk adını kullanıyorlardı. Ancak yine de bu sıralarda Göktürklerin Kafkasya'daki kuvvetlerinin temelini Hazarlar oluşturuyordu ve Hazarların bölgesel bir büyük güç olarak ortaya çıkışı Göktürk Kağanlığı çerçevesinde olmuştur. Batı Göktürklerin 657 veya 659 yıllarında Çin tarafından yenilgiye uğratılmasına kadar Hazarlar üzerindeki hakimiyetleri devam etmiştir⁷⁸¹.

778 Baştav, "Hazar...", s.434-435.

779 Togan, "Hazarlar", s.398; Kafesoğlu, Türk Milli...s.157-158.

780 Bkz. Harita 11.

781 Artamanov, s.230;Ş. Baştav, Hazar...s.435; P.B.Golden, s.277;Dunlop, s.37-38;Togan, "Hazarlar", s.398.

Harita 11. M.S 626 Yılında Siyasi Durum

Batı Göktürk Devleti'nin 630-651 yılları arasındaki tarihi Tu-lu ve Nu-shi-pi konfederasyonları arasındaki kesintisiz savaşlarla geçmişti. Savaş o kadar şiddetli geçiyordu ki taraflardan hiçbiri devletten kopan uç kesimlerin hakimiyet altına alınmasıyla meşgul olacak durumda değildi. Bunu fırsat bilen Bulgarlar batıda onun mirası üzerinde Büyük Bulgar Devleti kurmuştu. Doğu Roma İmparatorluğu ile ittifak yaparak durumunu sağlamlaştıran ve Göktürk Devleti'nin kurucusu Aşina ailesi ile rekabet halinde olan Kubrat Han fırsatı değerlendirerek halkını hem çökmekte olan Göktürk hakimiyetinden hem de Hazarların boyunduruğundan kurtarmıştır⁷⁸².

Dolayısıyla VII. yüzyılın ortalarına doğru biri Hazar, diğeri Bulgar olmak üzere etnik yapı itibariyle birbirleriyle aynı, her ikiside Göktürk Devleti'nin bakiyeleri ve her ikisi de Türk kökenli hanedanlar tarafından yönetilen iki bağımsız siyasi teşekkül

⁷⁸² Bu dönemde Bulgarlar Tu-lu Türklerini desteklerken, Hazarlar, Nu-shi-piler'e sadık kalmışlar ve 651 yılına kadar da hakanlıktan da kopmamışlardır. Bununla birlikte Hazarlar, batılı komşuları Bulgarlara karşı savaş açacak durumda da değillerdi. Zaten bir süre sonra konfederasyonlar arasındaki kavga Tu-lu hanedanının üstünlüğü ile sona ermiştir. Aşina boyundan gelen hanlar da Hazar hanedanının temelini atmıştır. Bkz. Artamanov, s.229-230; Başta, Hazar...s.435-436.

oluşmuştu. Hazarlar, Aşina boyundan gelen hanedanla birlikte Göktürk Devlet geleneğini ve uluslar arası otoritesini de miras alarak, onun en parlak devirlerini geri getirmeye çalışmıştır. Bulgarlar ise uzun zamandan beri birbirine kin besleyen ve tarihi yönden birbirine zayıf bağlarla bağlı kabilelerden oluşan ve kendi aralarında hızlı bir şekilde bölünen ve uzun ömürlü olmayan bir devlet kurmuşlardı. Bu noktada Hazar Hakanlığı'nın ilk işi Bulgar Devleti'nin bünyesindeki kabileleri kendi içine çekmek olmuştur⁷⁸³.

Kubrat Han'ın ölümünden sonra devletin kalıntıları üzerinde iki grup meydana geldi. Bunlardan biri Asparuh'un önderliğindeki diğeri ise kardeşi Batbay'ın önderliğindeki gruptu. İki hükümdar ailesi arasındaki rekabet çoğu kere düşmanlığa dönüşüyordu. Ancak aralarındaki rekabete rağmen Hazarlarla Bulgarlar etnik bakımdan birbirlerine çok yakındılar. Bundan başka Hazar hakimiyeti altında birçok Bulgar ve Sabir kabilesi de yaşıyordu. Ancak Kubrat Han'ın ölümüyle Bulgar Devleti'nin zaafa uğraması Hazarlar arasında Bulgarları kendi hakimiyetleri altına alma isteği uyandırdı. Çünkü Bulgar Devleti'nin çok geniş arazileri, zengin otlakları ve Karadeniz üzerinde değerli limanları vardı. Azak Denizi sahillerinin ele geçirilmesi ile Hazar Devleti'nin sınırları oldukça genişledi⁷⁸⁴.

Kubrat Han'ın oğulları arasındaki mücadele sonunda Asparuh'un liderliğindeki Bulgarlar Tuna havzasına yerleşti ve orada Tuna Bulgar Devleti kuruldu. Hazar hakimiyeti altına girmek istemeyen Bulgarların büyük bir kısmı ise Volga kıyılarından kuzeye doğru ilerleyerek Volga Bulgar Devleti'ni kurdu. Batbayan ise Hazar kağanına tabi oldu⁷⁸⁵.

Azak Denizi sahillerini ele geçirerek Doğu Roma İmparatorluğu ile de sıkı temasa giren Hazarlar, Bulgarlara karşı kazandıkları kolay zaferden ve Tuna Havzası'na kadar uzanan araziye sahip olduktan sonra, Azak Denizi kıyılarına yerleşmekle kalmamış, 670 yılına doğru Karadeniz'in kuzey kıyılarını ve Kırım yarımadasını çevreleyen araziye ellerine geçirmişlerdi. Dolayısıyla bu dönem sadece bağımsız Hazar Devleti'nin ortaya çıkış dönemi değil, aynı zamanda VIII-IX. yüzyıllar arasında varlığını sürdüren ve Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını hakimiyet altına alarak büyük

783Kafesoğlu, Türk Milli...s.158; Artamanov, s.230-231.

784 Baştav, "Hazar...", s.436-437.

785 Artamanov, s. 232;Baştav, "Hazar...", s.437.

bir ün kazandığı dönemdir⁷⁸⁶. Nitekim Doğu Roma ile sınır komşusu olan Hazar Devleti VII. Yüzyılın sonunda ve VIII. Yüzyılın başında Doğu Roma’da meydana gelen olaylara da müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Doğu Roma’nın özellikle Balkan ve İran politikaları içerisinde doğrudan yer aldığı zamanlar olmuştur⁷⁸⁷.

4.3. 610-641(Heraklios Dönemi) Hazar-Doğu Roma İlişkileri

VI. yüzyılın ikinci yarısı ve VII. Yüzyıl başları Doğu Roma’nın çok büyük değişikliklere uğradığı bir dönemdir. İmparatorluk içerisinde dahili karışıklıklar yanında dışarıda Sasani savaşları, Balkanlar’da Avar ve Slavlarla olan mücadeleler ile İtalya’nın Longobardlar tarafından işgali döneme damgasını vurmuştur. Özellikle Kafkasya ve Balkanlar’da Avar saldırılarının yoğun olduğu ve bölgedeki diğer kavimlerin yine Avar merkezli savaşlar yaptığı bir dönemdir⁷⁸⁸.

VII. yüzyıla girilen ilk yıllarda Doğu Roma İmparatorluğu tekrar Sasani Devleti tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Bu tehlikeli durum üzerine Doğu Roma İmparatoru Phokas(602-610) hiç olmazsa doğuda İranlılarla uğraşırken batıda Avar saldırılarından emin olabilmek için Avar kağanı ile barış yapmıştır. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu sadece Avrupa kıtasında kalan topraklarını güvence altına almakla kalmamış aynı zamanda burada bulunan kuvvetlerini de doğu sahasına naklederek İranlılara karşı tedbirler alma fırsatını yakalamıştır⁷⁸⁹. Ancak, Doğu Roma İmparatorluğu’nun Avrupa’dan doğuya kaydırıldığı bu kuvvetler İran ilerleyişini durdurabilecek güçte değildi. Doğu Roma İmparatorluğu ile İran arasında 603 yılında başlayan savaşın ilk yıllarında pek çok Doğu Roma şehri İranlılar tarafından ele geçirildi. 605-606 yıllarında Mezopotamya ve Suriye, 606-607 yıllarında Filistin, 607-

786 Hazarların batıda tutunduğu döneme ait Podneprov’da iki önemli arkeolojik kalıntı ele geçirilmiştir. Bunlardan biri daha önce Bulgarlar bahsinde adı geçen Pereşçepino köyünde bulunan gömüttür. Bu gömütte bulunan değerli eşyalar ve sikkeler VII. yüzyılın sonlarına aittir. Belki de bir Bulgar beyinin ciddi hırsızlık tehlikesine karşı sakladığı hazinesidir. Bu beyin, Asparuh’la birlikte Tuna boylarına gitmediği ve eski yurdunda tutunabileceği ümidine kapıldığı da düşünülebilir. Göçünün konakladığı bölgenin kuzey sınırında, büyük bir ihtimalle düşman Hazarlar tarafından kuşatılmış ve çıkan çatışmada ölere sakladığı değerli eşyaları gömecek zaman bile bulamamıştır. İkinci kalıntı ise Vozneseniye köyü(şimdiki Zaporozjya bölgesi)’nün yakınlarında içinde çok miktarda at koşumu ve yakılmış ceset kalıntılarıyla birlikte giysiler bulunmuştur. O da Pereşçepino gömütüyle aynı döneme aittir. Altay Türklerinin ölümlerini yaktıkları bilinmektedir. Muhtemelen Hazar Türkleri de atalarının geleneğini muhafaza etmişlerdir. Bkz. Artamanov, s.234-235.

787 Artamanov,s. 234; Baştav, “Hazar...”, s.437-438.

788 Mangaltepe, “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...”, s.8.

789 The Chronicle of Theophanes,s.3;Ostrogorsky, s.77-78; Mangaltepe, “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar...”, s.8.

608' yıllarında Armenya ve Kapodokya, 609-610'larda da Apamea ve Edessa gibi bölgeler işgal edildi⁷⁹⁰.

610 yılında Doğu Roma İmparatoru Phokas'tan sonra Doğu Roma tahtına İmparator Heraklius (610-641) geçmiştir. Bu dönemde devlet hem içeride hem de dışarıda tehditler altındaydı. Ülkenin ekonomik ve malî durumu mahvolmuş, eskimiş idare mekanizması işleyemez hale gelmişti. Doğu'da İran, batıda ve kuzeyde Avar ve Slav akınları aralıksız devam ediyordu. Öyle ki bu felaketler karşısında ümitsizliğe düşen Heraklius devletin merkezini Afrika'ya taşımaya bile düşünmüştü. Ancak Patrik Sergios'un kilisenin hazinelerini İmparatorun emrine vermesi üzerine yeniden toparlandı ve mücadele etmeye karar verdi⁷⁹¹.

Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bu değişiklik yaşanırken İran ilerleyişi devam etmiş 610 ve 611'de Kayseri ve Kapadokya, 612ve 613'te Şam İranlılar tarafından yağmalanmıştı. Bunlar 613 ve 614'te Filistin ve Kudüs'ü ele geçirdiler ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan "Kutsal Haç"'ı ülkelerine götürdüler⁷⁹².

İmparator Herakleios Doğu Roma İmparatorluğu'nun tüm direniş noktalarını kıran bu İran ilerleyişi karşısında oldukça zor bir durumda kalmıştır. Zaten batıda Avar saldırılarıyla meşgul olan İmparator Heraklios bunun üzerine 617'de Sasani hükümdarı Hüsrev'e elçi göndererek barış istemiştir. Ancak Hüsrev Herakleios'un teklifini hakaret içeren sözlerle reddetmiştir⁷⁹³. Doğu Roma İmparatorluğu ile İranlılar arasında elçilik heyetlerinin gidip geldiği bu sırada Avarlar da Doğu Roma imparatorluğuna saldırdılar⁷⁹⁴. Avarlar'ın yarattığı bu tehlikeli durum Doğu Roma İmparatorluğunu hem batıda hem de doğuda tehlike altında bıraktı. Her iki cephede birden savaşıacak askeri ve ekonomik güce sahip olmayan Doğu Roma İmparatorluğu 619 yılında yapılan bir anlaşma ile Avarlar'a her yıl ödenen yıllık vergi miktarının artırılması şartıyla Avar saldırıları bertaraf edilebilmiştir⁷⁹⁵. Avarlarla yapılan bu antlaşma Herakleios'u büyük oranda rahatlatmış ve böylece Herakleios, batıdaki kuvvetlerini doğuya kaydırabilme fırsatı bulabilmiştir⁷⁹⁶.

790 The Chronicle of Theophanes, s.3-7;Artamanov, s.237.

791 The Chronicle of Theophanes, s.9;Ostrogorsky, s.86;Diehl, s.52.

792 The Chronicle of Theophanes, s.10-11;Ostrogorsky, s.87-88.

793 The Chronicle of Theophanes, s.12.

794 Ostrogorsky, s.88-89;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.2;Orkun, s.173-174.

795 The Chronicle of Theophanes, s.12-13;Mangaltepe, "Avar Tarihinin En Önemli Savaşı...", s.2-3;Orkun, s.174.

796 Ostrogorsky,s.93; Rasonryı, Tarihte Türklük..s.115.

Doğuya yönelen İmparator Herakleios, 623 yılı Mart ayında Kapadokya üzerinden Armenia'ya yürüdü. Birçok şehri alarak tahrip etti ve oradan güneye yönelerek İran'ın önemli kutsal şehri olan Ganzak(Gence)'ı ele geçirdi. Ard arda gelen başarılarından sonra İmparator Herakleios, Kafkaslarda bulunan Laz, Gürcü ve Abazlar ile ilişkiye geçti ve onların desteğini aldı. 624 yılında İranlılara karşı Armenia bölgesinde zorlu mücadeleler verilmesine rağmen İran'a girilemedi. 625 yılında Kilikya üzerinden İran'a yeniden girmeyi deneyen İmparator Heraklios, bu kez de muvaffak olamadı. Kışın bastırması nedeniyle de Sebasteia(Sivas) üzerinden Karadeniz bölgesine çekildi⁷⁹⁷.

Doğu Roma İmparatoru askeri mücadele sahasını Anadolu, İran ve Kafkaslara kadar genişletirken bu kez başkent İstanbul ağır bir tehdit altında kalmıştır. 625 yılındaki savaşta İran şahı, Doğu Roma'ya karşı tek başına başarılı olamayacağını anlayınca, ittifak yapabilecek bir kavim aramış ve Avarları bunun için uygun görmüştür⁷⁹⁸. İranlılar ve Avarlar arasında yapılan anlaşmaya göre Avarlar, İranlılar ile birlikte İstanbul üzerine yürüyecekler ve buna karşılık elde edilen ganimetler Avarlara ait olacaktı. Bu plan ve anlaşma gereği Şahrvarâz kumandasındaki bir İran ordusu 626 yılı Haziran ayında Khalkedon(Kadıköy) yakınlarına gelirken Avar Hanı da İmparator ile yaptığı anlaşmayı feshettiğini ilan ederek Avar-Slav-Bulgar ve diğer kavimlerden oluşan ordusuyla beraber İstanbul'a doğru harekete geçmiştir⁷⁹⁹.

Bunun üzerine Herakleios daha önce Kafkas müttefikleri ile yaptığı gibi Hazar Türkleriyle bağlantı kurmaya karar verdi. İşte zamanla Doğu Roma İmparatorluğu'nun doğu politikasının önemli mihenk taşlarından birisini teşkil edecek olan Doğu Roma-Hazar ilişkileri bu tarihten itibaren başlamıştır. Doğu Roma kaynaklarının ilk defa Hazarlar'dan bahsedilmeye başlaması da bu olay münasebetiyle olmuştur. Bu dönem için önemli bir eser veren Doğu Roma tarihçisi Theophanes eserinde İmparator Herakleios'un "Hazarlar dedikleri doğu Türkleriyle" ittifak yaptığını kaydetmiştir⁸⁰⁰. Dolayısıyla İmparator Herakleios bu amaçla Andrey isimli bir kişinin başkanlığındaki elçilik heyetini 625 yılında çeşitli hediyeler ve vaatlerle kuzeye, Tanrı dağlarının en uç noktasına kadar hakimiyet kurmuş olan Göktürklerin hakimiyetinde olan Hazarlara

797 Ostrogorsky, s.95; The Chronicle of Theophanes, s.17-21.

798 Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar...", s.7; Michael Whitby, s.26;R. Grousset, s.202-203;Stephen Mitchell, s.413 414.

799 The Chronicle of Theophanes, s.21-22;Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.154.

800 The Chronicle of Theophanes, s.22;Artamanov, s.195;Brook, s.473.

gönderdi⁸⁰¹. Hazarlar bu esnada bir Göktürk Yabgusu olan Yabgu Kağan⁸⁰² tarafından yönetilmekteydiler⁸⁰³. Bu kişinin kimliği kesin olarak tespit edilememekle birlikte Batı Göktürk hükümdarı Tong Yabgu'nun kardeşi Mo-ho olması ihtimali yüksektir⁸⁰⁴.

Yabgu Kağan'ın huzuruna çıkan Doğu Roma elçilik heyeti Yabgu Kağan'a yüklü miktarda altın karşılığında Herakleios'a yardım etmesini rica etmiştir. Yabgu Kağan da Herakleios'un bu isteği karşısında "Ben şahsen kendim kalkıp acele onun imdadına geleceğim, hem de en cesur ordularım. Ben onun taleplerini muharebeyle, okum ve kılıcımla, onun istediği gibi temin edeceğim" diyerek Doğu Roma'nın düşmanları ile savaşacağına dair söz vermiştir. Bunun üzerine Yabgu Kağan, elçilik heyetinin yanına 1.000 kişilik seçme suvari ve okçudan oluşan bir kuvvet verdi ve onu İmparator Herakleios'un yanına gönderdi. Bu birlikler Derbend istihkamlarında bulunan İran güçlerine aldırmadan Kur nehrine gelmişler, oradan da deniz yolu ile Doğu Roma ordularına katılmışlardır⁸⁰⁵. Bu bin kişilik kuvvet İmparatorun askeri kampına ulaştıktan sonra kendi geleneklerine göre törenler yaptılar ve sonrasında Herakleios ile görüşerek İmparatorun isteklerini öğrendiler. Ancak bu kuvvetler asıl Hazar askeri gücünü oluşturmaktan ziyade Andrey'in yanına verilen kolluk kuvvetleriydi. 626 yılı sonunda Hazar Kağanı İran'a karşı yeğeni Şad⁸⁰⁶ kumandasında asıl Hazar askeri kuvvetlerini göndermiştir⁸⁰⁷. Bu güçlü Hazar ordusu bölgeye girip Kafkaslarda bulunan Atrpatakan'ın bir kısmını yakıp yıktı ve pek çok kişiyi esir aldı yada öldürdü. Şad'ın bölgede yarattığı etki kısa süre sonra İran sarayı tarafından fark edildi ve İran hükümdarı Hüsrev, Şad'a bir elçi göndermek zorunda kaldı. Bu elçilik heyetiyle Hüsrev, Hazar kuvvetlerinin geri çekilmesi ya da kendi saflarına katılmasını, bunun karşılığında da Şad'a verilen kıymetli eşyaların iki katını vereceğini taahhüt etti⁸⁰⁸. Bu

801 The Chronicle of Theophanes, s.22.

802 Theophanes'te bu kişi Ziebel olarak geçer. Bkz. The Chronicle of Theophanes, s.22.

803 Golden, s.277; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.158; Brook, s.473.

804 Artamanov, s.197.

805 Kalankatlı Moses, alban tarihi(Son Hunlar-Hazarlar-Ermeniler-Terekemeler),(Türkçeye Çev.,Ziya Bünyadov),Selenge Yay.,İstanbul-2006,s.149-150; Artamanov, s.195-196.

806 IX. Asra kadar Hazarlar arasında Kağan'dan sonra ikinci hükümrân sayılan Şad aynı zamanda sefer sırasında askeri kuvvetlerin başında bulunan kişidir. Bkz. Kurat, s.35;Moses, s.151.

807 Moses,s.143,151.

808 Kalankatlı Moses'in aktardığına göre İran hükümdarı Hüsrev elçileri aracılığıyla Hazarlara "Siz kimin emriyle benim ülkeme sokuldunuz? Yoksa benden kaçıp garp denizlerinin adalarında gizlenip serseri gezenin emriyle mi? Eğer sizin altın, gümüş, kıymetli taşlar, ipek kumaş ve altınla nakışlanmış ve incilerle süslenmiş elbiselere ihtiyacınız varsa, o zaman ben sana onun vaat ettiğinin iki katını verebilirdim. Bundan dolayı sana şöyle diyorum:Herakliyus'un beyhude desiselerine kanarak benim üzerime akınlarda bulunmayın. Yok, eğer akın yaparsanız, sizin istediğiniz gibi olsun...." demiştir. Moses'e göre bu tehditkâr sözler üzerine Hazarlar geri çekilmiştir. Ancak Hazarlar Hüsrev'in bu sözlerinden korktuklarından geri çekilmemiş aksine bir yıl boyunca güçlü bir

tekliflerden sonra Şad, Tarkan unvanlı elçisini Hüsrev'e göndermiştir. Tarkan unvanlı elçi Hüsrev'e Şad'ın Doğu Roma İmparatorluğu ile müttefik olduğunu bildirdikten sonra, Sasanilerin işgal ettikleri Doğu Roma kentlerini boşaltmaları, Doğu Romalı esirlerin iadesi ve Doğu Romalılarınca kutsal sayılan "Kutsal Haç"ın geri verilmesi isteklerini bildirdi. Bunlar yapılmadığı takdirde, "Tüm dünyanın hükümdarı"nın bölgeye geleceğini ve Hüsrev'in ülkesini mahvedeceğini bildirdi⁸⁰⁹. Hüsrev ise Şad'ın elçisine bu istekleri yerine getirmeyeceğini bildirerek "Git ve hükümdarına bizim kardeşimize de ki, sizin sülaleniz benim cedlerim ve benim tarafımdan asırlar boyunca daima hürmetle, sevimli kardeşin sülalesi gibi görülüyordu ve biz oğullarımız, kızlarımız vasıtasıyla birbirimize hısım olmuşuz, şimdi benim azmış Bizans kulunun sözlerine ehemmiyet vermen sana hiç yaraşmaz" demiştir⁸¹⁰. Böylelikle, Şad'ın hükümdarı olan Kağan'dan "kardeşim" olarak söz eden Hüsrev aralarındaki yakın ilişkileri dile getirmiştir. Bunun yanında, Göktürklerle kendi ailesi arasında kurulmuş olan akrabalık ilişkilerini de hatırlatmıştır. Gerçekten de Hüsrev, Batı Göktürk hükümdarı İstemi Han'ın kızıyla evlenmişti⁸¹¹. Bu yazışmalardan sonra Hüsrev, Şad'ın verdiği bu notayı dikkate almadı⁸¹².

Bundan sonra Şad'ın "Tüm dünyanın hükümdarı" olarak söz ettiği Yabgu Kağan, İranlıların üzerine bizzat yürüme kararı almıştır. Sonra hakimiyeti altındaki bütün tebasına işaret verdiği zaman silahlı bir şekilde hazır olmalarını emretmiştir⁸¹³. 627 yılında Yabgu Kağan, içinde Bulgarlar'ın da olduğu çok kalabalık bir orduyla İranlılar üzerine yürümüştür. Bu olay, bölge tarihinde X. asrın ortalarına kadar rol oynayacak olan Hazarların bölgeye gerçekleştirdikleri ilk ciddi harekattır. Türklerin bu şekilde Kafkas ötesine düzenledikleri ilk seferin amacı, İran'ın Doğu Roma üzerindeki dikkatini başka bir yöne çekmek böylece de müttefikleri Herakleios'a müttefikleriyle birlikte tekrar savaşa hazırlanabilme fırsatı yaratabilmektir. Zira Hazarlar bu amaçlarına ulaşmışlar, İmparator Herakleios, İran'a karşı güçlü bir ordu toparlamayı başarmıştır⁸¹⁴.

Yabgu Kağan'ın gelişi üzerine Hüsrev durumun ciddiyetini anlamış ve Albanya'nın merkezi olan stratejik ve güçlü kalesi Partaw'ı tahkim ettirmiştir. Partaw'ın

ordu toplamak için çalıştıktan sonra tekrar İran üzerine saldırılar düzenlemişlerdir. Bkz. Moses, s.143-144.

809 Moses, s.151.

810 Moses, s.152.

811 Moses, s.152.

812 Artamanov, s.196.

813 Moses, s.144-145.

814 Artamanov, s.196-197;Togan, "Hazarlar", s.398; Rasyonı, Tarihte Türklük..s.114.

yanında Çolay yani Derbend geçidinin de hızlı bir şekilde tahkim edilmesi için bölgeye pek çok zanaatkarlar ve taş ustaları gönderildi. Herakleios ve müttefiklerinin faaliyetleri esnasında savunma politikası takip etmeyen, bölgeyi böyle istihkamlarla güçlendirmeyen Hüsrev'in, Hazarların ortaya çıkmasıyla birlikte bu politikasını değiştirmiş olduğu ve Hazarlara karşı savunma politikasına geçtiği görülmektedir. Bu durum bölgeye giren Hazar kuvvetinin sayı ve niteliğinin İranlılar arasında uyandırdığı korku ve dehşeti göstermesi açısından önem arz etmektedir⁸¹⁵.

Bu güçlü tahkimatlara rağmen Derbend Hazar ordusunun saldırılarına dayanamadı. Şehre hakim olan Hazar askerleri kentte katliama başladılar. Bu katliam, sıranın kendine geldiğini düşünen Partaw sakinleri arasında karışıklık yarattı. Bunun üzerine kentte bulunanlar uzun tartışmalardan sonra Arçah vilayeti dağlarına kaçmaya başladılar⁸¹⁶. Ancak Uti vilayetinde yer alan Kalankatuk'un⁸¹⁷ karşısında yer alan bir dağda Hazar atlıları onlara yetiştiler ve büyük bir kısmını katlettiler ve geri kalanları Arçah'a ulaşabilmeyi başardı⁸¹⁸. Bu olaylar olurken Partaw kentinin valisi de Sasani sınırlarına çoktan kaçmış bulunuyordu. Kalankatuk saldırısından sonra Yabgu Kağan ve ordusu Tiflis önlerine geldiler. Geçtiği yerleri yakıp yıkan Yabgu Kağan 627 yılında Tiflis önlerine geldi. Onun karargâhına bir süre sonra da, Herakleios önderliğindeki Doğu Roma İmparatorluk ordusu geldi. Bundan sonra taraflar özel bir şekilde birbirlerini selamlamışlardır⁸¹⁹. Böylelikle müttefiklikleri karşılıklı görüşmelerle onaylanan Doğu Roma ile Hazarlar müttefik kuvvetler sıfatı ile birlikte Tiflis kalesini

815 Moses, s.145-146.

816 Moses'in aktardığına göre Berde şehrindeki prens Hazar tehlikesinin yaklaştığını duyunca bir çıkış yolu aramak için korkudan şehrin iç kalesine sığınan birliklerle görüşmek istedi. Ama konuşmak için ağzını açmak istediği anda onu bir korku sardı ve tek kelime bile edemedi. Bunu gören ve orada toplanan ahali ona "Peki bizi niye şimdiye dek burada tuttun? Bizi kadın ve çocuklarımızla birlikte bu kan içen vahşilerin eline vermek için mi? Böyle büyük ve nizamsız ahaliyle bizden topu topu üç mil uzakta olan amansız düşmanın elinden nasıl kurtulabiliriz? Sonra da birbirlerine şöyle dediler: "Biz niye vakit kaybediyoruz? Neyi bekliyoruz? Bu şehirde kendimize kabir mi arıyoruz? Gelin eşyalarımızı, servetimizi devletimizi atıp kaçalım. Belki canımızı kurtarabiliriz!" demiş ve kaçmaya başlamışlardır. Bkz. Moses, s.146.

817 Kalankatuk, Orta Azerbaycan'da yer alan Berde şehrine yakın bir köydür. Bkz. Moses, s.6.

818 Moses, s.146-147.

819 Theophanes'in anlattıklarına göre, Ziebel adlı Yabgu Kağan, İmparator Heraklios'a yaklaştı, onu omzundan öptü. Türk askeri de diğer halklara karşı gösterilen âdet dışı bir saygı izhar ederek Heraklios huzurunda yere kapanmıştır. Yabgu, İmparatora Şad ünvanlı oğlunu takdim etmiştir. Nikephoros bu karşılaşmayı daha da detaylı bir şekilde anlatmıştır. Onun anlatığına göre, İmparator Yabguya oğlum diye hitap etmiş ve başındaki tacı çıkarıp onun başına koymuştur. Daha sonra güzel bir tören hazırlanmış, arkasından Yabguya ziyafet masasındaki çok değerli servis takımı ve değerli taşlarla süslü İran giysileri ve kúpeleri hediye edilmiştir. İmparator, İranlıları mağlup etmesi karşılığında, Yabguya kızı Eudokia'yı vereceğini söylemiştir. Ancak daha sonra Ziebel kuzeye Batı Türk İmparatorluğu'na yönelmiş ve bir iç savaş sırasında öldürülmüş olduğu için bu evlilik gerçekleşmemiştir. Bkz. The Chronicle of Theophanes, s.22; Brook, s.473.

kuşatmışlardır. Diğer taraftan bu karşılıklı görüşmeler Sasaniler tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Bundan sonra kentin ele geçirilmesi için abluka siyaseti takip eden müttefik ordular kaleye genel bir taarruza karar verdiler. Bu maksatla kuzeyden ve batıdan Doğu Roma ve Hazar kuvvetleri gelerek kentin çevresini büyük bir insan kalabalığı ile kapladılar⁸²⁰.

Doğu Roma ordusundaki mühendisler de mancınık gibi kuşatma silahları yaptılar. Kur ırmağından da taş temin edildi. Bundan sonra Hazar-Doğu Roma genel taarruzu başladı. Mancınıklarla kaleye fırlatılan taşlarla surlar çökmeye başladı ise de kalenin askerleri bu gedikleri kapatabilmişlerdir. Ancak müttefik kuvvetlerin kayıplarının çoğalması karşısında müttefikler kaleyi abluka yolu ile düşürmeyi kararlaştırdılar. Ancak hem Doğu Roma ordusu hem de Türk ordusu verilen kayıplardan dolayı zayıf düşmüş ve yorulmuştu. Dolayısıyla Tiflis kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun üzerine Yabgu Kağan bir sonraki sene İran'a karşı ortak kuşatmayı devam ettirmek için yeni bir ordu toplayarak tekrar geleceği sözünü vererek buradan ayrılmıştır⁸²¹. Yabgu Kağan'ın Herakleios'tan ayrılmasından sonra, düşmanlarının başarısızlığından cesaret alan Tiflis halkı kale suruna bir balkabağı çıkardılar. Bu balkabağını çeşitli tasvirlerle Yabgu Kağan'a benzetmeye çalıştılar. Sonra kaleden İmparator Herakleios'a "İmparator bak! Dön ve ibadet et. Bu Yabgu Kağan" diye bağırdılar. Bu ayrıntı Tiflis halkının gözünden Herakleios ile Yabgu Kağan'ın ilişkisini betimlemektedir. Bu kuşatma sırasında Herakleios'un, Yabgu Kağan'a karşı ne kadar bağlı kaldığının önemli bir göstergesidir. Yabgu Kağan, bölgeden ayrılırken Herakleios'a 40.000 askerini bırakmış kendisi de kalan askerleriyle ülkesine dönmüştür. Ancak her iki hükümdar da bu olayların intikamını alacaklarına dair kendi kendilerine ant içerek söz vermişlerdir⁸²².

Yabgu Kağan'ın ülkesine dönmesinin ardından Herakleios Tiflis kalesinin önünde daha fazla oyalanmadı ve yanında bulunan Hazar askerleri sayesinde düşmanı hiç beklemediği bir anda yakalamak için İran içlerine doğru ileri hareketına başladı ve

820 Moses, s.147.

821 Brook, s.473; Moses'e göre İmparator Heraklios, Hazar Kağanı'na "Bu yıl ordunla sağ ve selamet vatanına dön. Ben görüyorum ki siz bu sıcaklara tahammül edemiyorsunuz ve kızgın güneşli Suriye toprağında, büyük Dicle'nin sahilinde yer alan İran şahının başkentine gidip varmaya takatiniz yoktur. Ama sıcak aylar geçip gittikten sonra gelecek yıl tez gel ki, mücadelemi durdurmayıp onu ve halkını takip ederek ülkesini korku altında saklayayım. Ben kendi adamları onu vurup öldürene dek hile kurmakta devam edeceğim" diyerek geri dönmesi ve daha güçlü bir şekilde yeniden gelmesi için ikna etmiştir. Bkz. Moses, s.148.

822 The Chronicle of Theophanes, s.22; Moses, s.148-149; Artamanov, s.199-200; Brook, s.474; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.158.

Hazar askerleriyle birlikte Atropene kentine geldi. Burada bulunan İran ordusunu şaşkınlığa uğratarak şehre hakim oldu. Buradan Nahcivan'a oradan da İranlılara ait köy ve kentleri zapt ederek Urmiye'ye vardı. Bundan sonra Herakleios dağ geçitlerini kullanarak Herakleios bu dağ geçitleri yolunu kullanarak Asurya'ya girdi⁸²³ ve İranlılarla olan mücadelesine devam etti. 1 Aralık 627 tarihinde Ninive önlerine kamp kuran İmparator, burada yapılan meydan savaşında İranlıları büyük bir yenilgiye uğrattı⁸²⁴.

Ninive meydan muharebesinde Sasani ordusunun büyük bir kayıp vermesi, Sasaniler içerisinde karışıklıkların çıkmasına neden oldu. Büyük komutanlar ile satraplar Hüsrev'e karşı cephe almaya başladılar. 628 yılında bu muhalefet grubuna Hüsrev'in oğlu da katıldı ve böylelikle isyancı grup meşruiyet kazanarak daha da kuvvetlendi. Bunun üzerine Hüsrev öldürüldü ve yerine oğlu Kovrad geçti⁸²⁵. O da hemen Doğu Roma İmparatorluğu ile barış görüşmelerine başladı. 3 Nisan 628 tarihinde yapılan anlaşmaya göre Sasaniler zapt ettikleri Armenia, Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır gibi Doğu Roma topraklarından çekilecekler, Doğu Romalı savaş esirleri iade edilecekti⁸²⁶.

Barış antlaşmasının Doğu Roma'nın yanında Hazarlara da sunulup sunulmadığı bilinmemektedir. Bununla beraber Theophanes'te iki komutan arasında geçen dialogda bir Sasani komutanının "Doğu Romalıları ve Türklere ödenen verginin artırılması" yoluyla barışın elde edilebileceğinin dile getirmesi savaşta Türklerin de Doğu Roma gibi muhatap alındığını ve onların savaşta rolünün Doğu Roma ile aynı kabul edildiğini göstermektedir⁸²⁷. Hazarlarla bir anlaşma yapıp yapılmadığı bilinmemekle beraber Hazarların bundan sonraki faaliyetlerinden anlaşılacağı üzere İran ile düşmanca ilişkiler devam etmiştir.

Doğu Roma İmparatorluğu ile İran arasında bir anlaşma yapılmasına rağmen Hazarlar için savaş daha bitmemişti. Bir yıl önce yeni bir orduyla geleceğine söz

823 Theophanes'in kayıtlarına göre Hazar askerleri İmparatorla birlikte katılmak zorunda oldukları bu harekâttan kış şartları ve devam eden İran saldırıları nedeniyle geri çekilmişlerdir. Ancak Hazar askerlerinin geri çekilmesine rağmen İmparator harekâtına devam ettiği belirtilmiştir. Bununla birlikte böyle bir harekâta girerken Hazar askerlerine güvenen İmparatorun onlar olmaksızın harekâtına devam edebilmesi ihtimali düşüktür. Zira İmparatorun harekâtının başarı ile sonuçlanması da bu tezimizi kuvvetlendirmektedir. Bkz. The Chronicle of Theophanes, s.23.

824 Artamanov, s.200-201; Brook, s.473.

825 Ostrogorsky, s.96; Moses Hüsrev'in öldürülüp yerine Kovrad'ın geçmesi olayını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Bkz. Moses, s.154-156.

826 Ostrogorsky, s.96; Artamanov, s.237; Brook, s.474.

827 The Chronicle of Theophanes, s.29-30.

vererek ülkesine dönen Yabgu Kağan, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasaniler arasında barış antlaşmasının yapılmasından kısa bir süre sonra başlarında oğlu olan Şad komutasındaki ordusunu bölgeye sevk etti⁸²⁸. Hazar birliklerinin başında olarak Şad, bir sene önce Hazar-Doğu Roma müttefik kuvvetlerinin kuşattıkları Tiflis kalesi önüne geldi. Daha önceki kuşatmada kale, çeşitli kuşatma silahlarına sahip olan Doğu Roma-Hazar müttefik ordularına iki ay dayanabilmişti. Ancak kale 628 yılında Yabgu Kağan'ın buraya gelmesi ile tekrar kuşatma altına düştü. Kısa süre sonra da kale Hazarların eline düştü⁸²⁹.

Yabgu Kağan kente hakim olmasından sonra kendisinin Herakleios'tan ayrılmasından sonra kale surlarına çıkarılan ve kendisini tasvir eden balkabağının yapılışından sorumlu tuttuğu biri Sasani diğeri de yerel yönetici olan iki görevlinin derilerini yüzdürdü ve içlerini samanla doldurttu. Bundan sonra bunları Tiflis kalesi surlarına astıran Yabgu Kağan komutayı Şad'a bırakıp ülkesine geri döndü. Gitmeden önce ona Albanya'ya ilerlemesi talimatını verdi ve "Eğer onların (Albanyalıların) ülkesinin asilleri ve liderleri oğlumdan önce gelir, ülkeleri benim hakimiyetime girer ve şehirlerini, kalelerini ve pazarlarını orduma teslim ederlerse onların bana hizmet etmek için yaşamalarına izin verin." diye emretti⁸³⁰.

Yabgu Kağan'ın bu sözlerinden anlaşıldığına göre Hazarlar Kafkas politikalarını değiştirmişlerdir. Zira daha önce Herakleios'un müttefiki sıfatı ile bölgeye gelen Hazarlar açıkça görüldüğü üzere, bu sefer 627 yılından farklı olarak bölgeyi hakimiyetleri altına almak için gelmişlerdir. Yabgu Kağan'ın Tiflis önlerinden ayrılmasından sonra, Hazarlar burada yeni bir idare kurmamış, çekilip gitmişlerdir⁸³¹.

Şad bundan sonra Yabgu Kağan'ın isteğine uyarak Albanya hakimi olan Sasani yöneticisine bir elçi gönderdi. Yönetici Şad'ın isteklerini önce kabul etmedi ise de, sonra ülkesine kaçtı ve böylelikle kentin idaresi Katolik Viroy'a kaldı. Katolik Viroy

828 Moses, s.161.

829 Brook, s.474;Hazarların kaleye hakim olmasından sonra yaşananlarla ilgili Moses oldukça dramatik bilgiler vermektedir: "Onlar kılıçlarını yükseklere kaldırıp hep birlikte kale surlarına hücum ettiler. Bu dev ordu birbirlerinin omuzlarına yaslanarak hızla surları aştı. Bedbaht şehir ahalisinin üzerine zulmet gibi kara gölge düştü, vücut azaları uyuşup kolları kuvvetsiz kaldı. Artık mağlup olmuşlardı. Kale surlarından geri çekilen kuşatılanlar, kuş yakalayanın ağına düşüp titreyen serçelere benziyorlardı. Onların hiçbiri evine uğrayıp ailesine dehşetli bela hususunda haber vermeye fırsat bulamadı.... Dehşet içinde takatten düşüp saklanmaya yer arıyorlardı. Bazıları evlerin çatılarında, diğerleri hendeklerde gizleniyor, çokları ise kurtuluş yerini kiliselerde arıyordu. Öz yavrularını okşayan anaların feryadı, kuzularını arayan büyük koyun sürüsünün narasına benziyordu...." Bkz. Moses, s.161-162.

830 Moses, s.162-163.

831 Moses, s.163.

hem Hazarlardan hem de Sasanilerden ürküyordu ve bundan dolayı hem Sasanilere ne yapması konusunda elçiler gönderiyor bir yandan da Hazarları oyalıyordu. Sonrasında Hazarlar bu oyalama siyaseti üzerine kente saldırdılar ve hakim oldular. Bundan sonra kent halkı direndiklerini gördüğümüz Derbend ve Tiflis'te de olduğu gibi katliama uğradı. Bölgede büyük bir tahribat yapıldı. Öyle ki, kentte daha sonra kıtlık yaşandı. Burada düzenin kurulmasından sonra Şad 630 yılında buraya kendi görevlilerini göndererek bölgeyi vergiye tabi tuttu⁸³².

Bundan sonra, Hazar kuvvetleri Armenia'yı almak istedilerse de Armenia 628 yılında yapılan Doğu Roma-Sasani antlaşmasına göre Doğu Roma'ya ait bulunmaktaydı⁸³³. Bununla birlikte Armenia'nın Doğu tarafları henüz Sasani güçlerinden arındırılmamıştı. Şad bölgeye Çorpan Tarkan isimli komutanını 3.000 kişilik seçme ordu ile birlikte Sasani güçlerinden temizlemesi için gönderdi. Çorpan Tarkan'ın bölgeye girmesi üzerine Sasanilerin meşhur komutanı Şahrvaraz da bölgeye seçme bir ordu gönderdi. Yapılan savaşta Çorpan Tarkan üzerlerine gönderilen orduyu sahte geri çekilme taktiğini kullanarak çember içine aldı ve imha etti. Çorpan Tarkan böylelikle bölgedeki son Sasani kalıntıları da temizleyerek bölgenin tamamını Doğu Roma hakimiyetine açık bir hale getirmiştir. Çorpan Tarkan, Aras Nehrine kadar bütün kuzey Azerbaycan'ı ele geçirerek bazı Ermeni kitlelerini de hakimiyet altına almıştır. Dolayısıyla Çorpan Tarkan'ın başarılı bir şekilde yürüttüğü bu seferle sonucunda Anadolu, İranlıların istilasından kurtarılmış, İranlılar artık büyük bir devlet olmaktan çıkarılmış ve Hazar Kağanlığı bundan sonra artık İran'ın karşısında Doğu Roma İmparatorluğu'nun önemli bir müttefiki haline gelmiştir⁸³⁴.

Hazarların Armenia seferinden bir süre sonra Yabgu Kağan kendini iç karışıklar içinde buldu ve sonrasında merkezi otoriteye baş kaldıran gruplar tarafından öldürüldü⁸³⁵. Doğu Roma için önemli bir müttefik olan Yabgu Kağan'ın ölmesi ve Hazarların da Batı Göktürk devleti içinde yaşanan siyasi gerilimlerden etkilenmelerinden sonra kaynaklarda Doğu Roma İmparatorluğu ile 695 yılına kadar temas kurulduğuna yönelik bir bilginin olmaması 30 yıldan daha uzun bir süre taraflar arasındaki bu önemli işbirliği sürecinin kesintiye uğramış olduğunu göstermektedir. Bundan sonra Doğu Roma İmparatorluğu Arap fütühatı ile uğraşmış ve İran ile yapılan

832 Daha ayrıntılı bilgi için bkz.Moses, s.160-170.

833 Ostrogorsky,s.96.

834 Moses, s.176-178;Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.158;Yücel," Hazar Hakanlığı...", s.447; Brook, s.474.

835 Moses, s.179.

savaşlarda oldukça yıpranan İmparator Herakleios kurtardığı toprakların elinden çıkışını ölmeden görmüştür. Hazarlar ise yaşadıkları iç savaşlar yüzünden, Doğu Roma için kurtarıcı pozisyonuna sahip olamamışlardır⁸³⁶.

4.4. Yabgu Kağan'ın Ölümünden Sonra Hazar-Doğu Roma İlişkileri

Batı Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra Hazarlar bağımsız bir Kağanlık olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Hızlı bir şekilde siyasi ve askeri nüfuzlarını genişleten Hazarlar 630 tarihinde tam bağımsız bir devlet haline gelmişlerdir. Ancak, Yabgu Kağan'ın ölmesi sonrasında Hazarların Batı Göktürk devletinde ortaya çıkan karışıklıklardan da etkilenmişlerdir. Dolayısıyla, Albanya⁸³⁷, son Sasani hükümdarı III. Yazdigerd zamanında (632-652) tekrar Sasanilerin eline geçti⁸³⁸. Bundan sonra Hazarlar buna bir ses çıkarmayarak bölgeden çekildiler. Hazarların bölgeden çekilmesi ve Sasanilerin de oldukça zayıflamasının yarattığı güç boşluğunu iyi değerlendirdiği anlaşılan Cavanşir (636-669) daha sonraki tarihlerde Albanya hükümdarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde o Sasanilerin vassalıydı. Ancak Arapların Sasanilerle yaptıkları bir seri savaştan galip ayrılmaları üzerine Araplara karşı koyamayacağını anlamış ve Doğu Roma İmparatoru Konstans ile ilişki kurmuştur. O Konstans'a yazdığı mektupta açıkça Doğu Roma İmparatorluğunun doğudaki vasalı olmak istediğini belirtmiştir⁸³⁹. Bu bölgelerle bağıni koparmak istemeyen Doğu Roma İmparatorluğunun politikasına uygun olarak İmparatorluğun başında bulunan Konstans bu teklifi büyük bir sevinçle karşıladı. O, Cavanşir'e çok nadir olarak verilen İlk Patriklik unvanından başka Patrik, Consul, Ex-Praefect, General ve Illustris unvanlarını vermiştir. Tüm bu unvanlar Konstans'ın bölgeye ne kadar değer verdiğini göstermektedir. Bununla da kalmayan Konstans'ın onu "Doğu'nun yöneticisi" olarak görüyordu. Konstans bundan sonra buraya bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu görüşmede

836 Ostrogorsky, s.102-13.

837 Albanlar, Güney Kafkasya'da, özellikle bugünkü Azerbaycan topraklarında yaşayan eski bir kavimdir. M.Ö IV. yüzyıldan itibaren isimleri kayda alınan Albanlar, antik kaynaklarda Albanya, Farsça'da Ardan, Arapça'da Arran Ermenice'de Ağvan, Süryanice'de Aran şeklinde geçer. Albanlar önce Sasanilere, sonra Doğu Roma'ya, Araplara ve Hazarlara tâbi olmuşlardır. En parlak dönemlerini VII. yüzyılın ikinci yarısında kaynaklarda farklı isimlerle anılan Cavanşir, Cavanşir veya Cuanşir(636-669) zamanında yaşamışlardır. Halkın zamanla İslamiyeti kabul etmesi ve Ermeni baskısı nedeniyle tarihten silinmişlerdir. Alban kilisesi de 1836 yılında Peterburg Sinodu tarafından lağvedilmiştir. Halen Azerbaycan ve Gürcistan'da yaşayan ve 1989 sayımına göre sayıları 8.849 Udinler, Albanların devamı sayılmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Moses, s.5.

838 Moses, s.179-180; Artamanov, s.208-209.

839Artamanov, s.244.

Konstans ona “Sen her daim benimlesin, benim kalbim seninleedir...”⁸⁴⁰ demiştir. Gerçekte ise bu sözler Doğu Roma ile Albanya arasındaki ilişkiyi betimlediği açıktır.

Bu gelişmelerin sebebini Hazarlar’ın çıkıp gelişinde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır⁸⁴¹. Konstans’ın ziyaretinden iki sene sonrasında Hazarlar Derbent üzerinden Albanya’ya saldırdılar. Hazar atlıları Albanya’ya girmelerini müteakiben etrafı yakıp yıkmaya başladılar⁸⁴². Bu gelişme Herakleios zamanında başlatılan iyi ilişkilerin bitmesi anlamına gelmekteydi. Zira Hazarlar şimdi Doğu Roma İmparatorluğunun vassal devleti durumunda olan bir devlete saldırmaktaydılar. Bu durum üzerine Cavanşir ordusunu toplayarak Kur nehri boyunca ilerlemeye başladı. Daha sonra nehrin diğer tarafına geçen Cavanşir ile Hazarlar arasında bir savaş meydana geldi ve savaştan Cavanşir galip ayrıldı. Bu esnada Hazarların yönetimi altında bulunan Kafkasya’da yaşayan ve kaynaklarda Hun adı ile geçen bir Türk topluluğu 664 yılında Albanya’ya saldırdı. Yanına oldukça fazla bir kuvvet bulunan bu hükümdarın yaptığı saldırılar sonrasında eline oldukça fazla ganimet geçti. Bundan sonra o “beg” unvanlı kardeşini Cavanşir’in yanına gönderdi. Sonrasında da bizzat kendisi Cavanşir ile görüştü ve antlaşma yaptılar. Antlaşma metninin ne olduğu bilinmemekle birlikte Hunların bu saldırıyı Albanya’daki Hazar nüfuzunu yerleştirme amacı taşıdığı açıktır⁸⁴³.

Bu esnada gücünü iyice pekiştiren Muaviye 660’lı yılların sonlarına doğru kendine ihanet ettiğini düşündüğü Kafkas krallıklarına saldırıya başladı. Bu yeni gelişme karşısında Cavanşir Araplara tekrar tabi oldu. Ancak Cavanşir’in ölümünden sonra başa Vraz Trdat’ın (669-699) geçmesinden sonra Hazarlar Albanya’ya Kafkas Hunları aracılığı ile tekrar müdahale ettiler. Bu müdahale sonrasında Vraz Trdat Kafkas Hunlarına Cavanşir’in Hunlarla olan ilişkisini aynen tanıdığını beyan etti⁸⁴⁴.

Böylece 680-685 yılları arasında Halifelik iç karışıklıklarla sarsılırken Albanya tekrar Hazarların vassalı haline geldi. Hazarların bu saldırısından sonra II. Justinianos(685-695;705-711), 687 Kafkaslara Strategos Leontios’u gönderdi⁸⁴⁵. Strategos Leontios Armenia’dan hareket ederek geldiği bölgeyi Doğu Roma

840 Moses, s.197-199.

841 Artamanov, s.243.

842 Moses, s.200.

843 Artamanov, s.243-245; Moses, s.203-204.

844 Moses, s.230-231.

845 The Chronicle of Theophanes, s.62; Kaynaklarımız Albanya’ya yapılan bu kısa süre saldırılarının nedenini açıklamamakla beraber Albanya bölgesinde hem Hazarların hem de Doğu Roma İmparatorluğu’nun gözü olması, bölgenin bu iki devlet arasında sıkça el değiştirmesine neden olmuştur.

hakimiyetine soktu⁸⁴⁶. Fakat aynı bölge 789 yılında tekrar Hazar saldırısına uğradı. Bu bölgenin kısa aralıklarla Hazarlar ve Doğu Roma saldırılarına uğramasına bakılırsa ilişkilerin gerginleştiği sonucuna varılabilir. Ancak bu nedenle aralarında bir savaş yapıldığına dair bilimiz yoktur. Bununla birlikte sadece Moses'te bulunan bir kayda göre Doğu Roma ve Hazarlar arasında sıkışıp kalan Albanya'nın bu saldırıdan sonra Vraz-Trzdat adlı bir yerel yönetici tarafından idare ediliyordu ve Hazarlara, Doğu Roma İmparatorluğuna ve Araplara vergi veriyordu. Bu kayıt Albanya'nın en azından şimdilik bu üç devletin kısa aralıklarla gerçekleştirdikleri saldırıları durdurarak bir antlaşmaya vardıklarını göstermektedir⁸⁴⁷.

626 yılında Avarların İstanbul kuşatmasından başarısız olmaları çok büyük prestij kaybetmelerine neden olmuş, Avar Devleti'nde merkezi otorite sarsılmış, ekonomik ve siyasi kriz ortaya çıkmıştır. 630 yılında Avar Hanı'nın ölümü üzerine de yeni Han'ın kim olacağı tartışmaları ortaya çıkmış ve bir iç savaş başlamıştır. Avarlara bağlı olan Bulgarlar, Han'ın ölümü üzerine yeni hükümdarın kendilerinden olması gerektiğini ileri sürerek isyan etmişlerdir. 9000 kişilik bir kuvvetle Avarlara karşı koyan Bulgar beyi mağlup edilerek Pannonia'dan çıkarılmıştır. Yenilen Bulgar beyi geri kalanlarla birlikte Bavyera bölgesine kaçmış, Frank Kralı Dagobert'e sığınmıştır. Dagobert öncelikle bunları kabul etmiş ancak sonra öldürölmelerini emretmiştir⁸⁴⁸. Bu ilk isyandan sonra Bulgarların mücadeleleri devam etmiştir. Bu kez 630 yılında dayısı Organa'nın yerine Bulgarların başına geçen Kurt(Kobratos, Kuvratos), Kubrat Han, Avarları mağlup edip onları Kuzey Karadeniz bölgesine göçe zorlamıştır⁸⁴⁹. Bu arada aynı yıllarda Göktürk hakimiyetinin çöküşü üzerine hem doğu hem de batı Göktürk hükümdarlığı Çin hakimiyeti altına girmiş ve Türk birliği bünyesinde önemli çözümler başlamıştı. Göktürk hükümdarlığının en batısındaki Hazarlar kendi devletlerini teşkilâtlandırırken, siyaseten bağımsızlıklarına kavuşan Bulgarlar da kendi devletlerini kurma çabası içine girmişlerdi. Kubrat Han bu durumu da fırsat bilerek hem Avar hakimiyetinden çıkan Bulgarlar ile hem de I. Göktürk Devleti'nin yıkılması sonucu serbest kalan Azak civarındaki Onoguri Otuzgur, gibi Ogur boylarını

846 The Chronicle of Theophanes, s.62.

847 Moses, s.230.

848 Rasyonı, s.90.

849 Kafesoğlu, XII. Asra Kadar, s.10-11.

birleştirerek 635 yılında Büyük Bulgar devletini kurmuştur. Böylece Bulgar adını taşıyan ilk devlet ortaya çıkmış oldu⁸⁵⁰.

Kubrat Han Büyük Bulgar devletini kurduktan sonra Doğu Roma İmparatoru Heraklius'a(610-641) elçi göndererek bir anlaşma imzalamıştır. Yeni kurulan devlet için bu oldukça büyük önem arz etmiştir. İmparator Heraklius ise Avarlarla İran arasındaki ittifaka karşı yeni bir müttefik bulması açısından Büyük Bulgar Devleti'nin varlığını kabul etmiş ve Kubrat Han'a hediyeler göndererek ona patrik ünvanı vermiştir⁸⁵¹. Kubrat Han Heraklius ile yaptığı bu anlaşmaya ömrü boyunca sadık kalmıştır. Öyle ki Heraklius ölümünden sonra bile Konstantin'in oğlu Konstan'a karşı Heraklius'un eşi Martini ve oğlunu sonuna kadar desteklemiştir⁸⁵².

Kubrat Han'ın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan kavgalar nedeniyle Büyük Bulgar Devleti varlığını uzun süre devam ettirememiştir⁸⁵³. Bu iç mücadelelerin ne kadar sürdüğü ve devletin varlığını daha ne kadar devam ettirdiği kesin olarak bilinmemektedir. Theophanes⁸⁵⁴ ve Nicephoros⁸⁵⁵ Kubrat Han'ın beş oğlundan üç tanesinin ismini zikretmiştir. Bu oğullardan en büyüğü Batbayan, babasının isteği nedeniyle tahta geçmiştir. Ancak iç mücadeleler sonucu devlet dağılmıştır. Batbayan ve ülkede kalanlar, hakimiyetlerini Karadeniz'in kuzeyine Azak Denzine kadar genişleten Hazarlar tarafından boyunduruk altına alınmıştır⁸⁵⁶. İkinci oğul Kotragos Don nehrini geçerek o bölgeye yerleşmiş, ismi Kuber(Kuver) olan dördüncü oğul Tuna'yı aştıktan sonra Pannonia'ya geçerek Avar hakimiyetine girmiş, beşinci oğul İtalya'ya giderek Ravenna'lı Pentapolis'in topraklarına yerleşmiştir. Üçüncü oğul Asparuh ise Dinyeper ile Dinyester'i geçerek Tuna'nın denize dökülen kısmına yerleşerek Doğu Roma'ya komşu olan Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuştur⁸⁵⁷.

850 Kafesoğlu,"Bulgarların...", s.11;Golden, s. 288;Feher, s.31;Ahmetbeyoğlu,"Kubrat Han...", s.37-38;Rasony, Tuna Köprüleri, s.16;Osman Karatay, "Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı:Balkanlarda Tutunma ve Pekişme(681-803)", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.X/2,Kış 2010,s.2;Artamonov, s.214;Baştav, Hazar Kağanlığı..., s.435-436.

851 Ostrogorsky, s.97;Golden, s. 287-288;Artamonov, s.214.

852Nicephoros, s.71.

853 Nikephoros, Shorty History, s.89;The Chronicle of Theophanes, s.55-56;Karatay, s.3.

854 The Chronicle of Theophanes, s.55-56

855 Nicephoros,s.89-90.

856 Batbayan ile Büyük Bulgar Devleti topraklarında kalan Bulgarlar daha sonra Hazarların baskısı sonucunda Kazan bölgesine çekilmişlerdir. Bunlara tarihte İtil(Volga) Bulgarları denmiştir. Daha Geniş Bilgi için bkz., Kurat, s.108-118;Ostrogorsky, s.117;Feger, s.31;Bahaeddin ÖGEL, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul-1992, s.106-17;Golden, s.288; Rasony, Tuna Köprüleri, s.17.

857 Nikephoros, s.89;Theophanes, s.498;Artamonov, s.223;Zimonyi,s.611-612;A.Rona-Tas,s.627-628;Z. Miftakov, "İlk Bulgar Devlet Oluşumları", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.623;İ. Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.190-191;Golden, s.288-289;Feher, s.31-32;

Böylece Güney Rusya'dan Tuna nehrine kadar ki geniş düzlüklere hükmeden Bulgarlar'ın bir süre duraklamasını sağlayan Hazarlar, daha da güçlenerek Bosporos ve Phanagoria gibi Doğu Roma kentlerine de hakim olarak, topraklarının sınırlarını iki katına çıkarmışlardır. Dinyeper ve Oka çevresindeki Slavları da hakimiyetleri altına alan Hazarlar Doğu Roma İmparatorluğunun kuzey sahalarında yeni bir güç unsuru olarak ortaya çıkmışlardır⁸⁵⁸. Ayrıca Hazarlar'ın Doğu Roma İmparatorluğu'nun müttefiki olan Bulgarlara saldırmış olması, iki devleti arasındaki ilişkilerin 680'li yıllarda, özellikle de Kırım sahasında, gergin bir hale getirmiş olduğunu göstermektedir.

4.5. II. Justinianos(685-695;705-711)'un Tahttan İndirilmesi ve Hazar-Doğu Roma İmparatorluğu İlişkileri

İmparator II. Justinianus Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bulunduğu birinci dönemde uyguladığı politikalar nedeniyle gözden düştü. Özellikle onun sert bir şekilde aristokrasi düşmanlığı yapması, zor kullanmaktan çekinmemesi ve halkını zorla tehcir ve iskan siyasetine tabi tutması, insanları yurtlarından zorla çıkarıp, bilmedikleri ve alışamadıkları bölgelere atması halkının da düşmanlığına neden olmuştur. Buna ek olarak kendine örnek aldığı I. Justinianus gibi mimari hayata fazlasıyla önem vermesi, halkı VII. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir vergi yükünün altında bıraktı. Bu durum Maviler partisnin II. Justinianus idaresini sona erdirme planlarına kamuoyu oluşturmuştur. Maviler partisnin huzursuz halk kitlesini arkasına almasıyla II. Justinianus tahttan indirilmiş ve yerine Hellas Thema'sı Strategos'u olan Leontios İmparator ilan edilmiştir. Tahttan indirilen II. Justinianus'un dili ve burnu kesilmiş ve Khersones'e(Kırım) kentine sürgüne gönderilmiştir⁸⁵⁹.

Fakat Leontios'un da hükümdarlığı uzun sürmemiş ve başa kısa bir süre sonra II. Tiberios(698-705) geçmiştir⁸⁶⁰. II. Justinianus'un sürgüne gönderilmesi onun siyasi hayatını noktalamamış ve tahttan indirilen İmparatorun başkentten uzaklaştırılması, onun tahtı tekrar ele geçirme planları hazırlamasına neden olmuştur. Bu planların Doğu Roma askeri gücünü kent üzerine sevk edeceği korkusu ile Kırım halkı II. Justinianus'u öldürmeyi veya İmparator Tiberios'a teslim etmeye karar verdiler. Fakat II. Justinianos kendisi ile ilgili olarak yaptıkları planları, Kırım halkının uygulamaya geçmesinden

Rasonyı,s.91-92;Akdes Nimet Kurat, "Bulgar", İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yay. C.II, s.782.

858 Kafesoğlu,Türk Milli...s.159;Yücel, "Hazar Hakanlığı...", s.447.

859 The Chronicle of Theophanes, s.67;Ostrogorsky, s.130-131; Artamanov, s.260-261; Brook, s.474.

860 The Chronicle of Theophanes, s.67-68;Ostrogorsky, s.131.

önce haber almış ve Kırım'da Gotlar tarafından meskun tutulmuş olan ve daha sonra Hazarların eline geçmiş olan Doros kentine kaçmayı başarmıştır. Burada bir süre kalan II. Justinianus, Hazar kağanına mektup yazarak ondan yardım istedi. Onun bu isteği Hazar Kağanı tarafından olumlu karşılanmış ve karşı bir mektup ile onurlandırıldığı gibi Hazar Kağanı kendi kız kardeşi olan Hazar Hatunu'nu da II. Justinianus'a eş olarak göndermiştir⁸⁶¹. Türk ismi bilinmeyen bu Hatun'un vaftiz ismi Theodora'dır. II. Justinianus ve Theodora evlendikten sonra Hazar hakimiyetinde bulunan Phanagoria(Bugün kü Taman) kentine yerleşerek burada yaşamaya başladılar. Bu şehir Doğu Roma'daki olayları takip etmek ve kendi taraftarlarıyla irtibat kurabilmek için Justinianus için oldukça uygun bir yerdi⁸⁶².

Tahttan indirilen hükümdarın faaliyetleri ve Hazar Kağanı'ndan da destek görmesi İstanbul'da dikkatle takip edilmekteydi. O esnada Doğu Roma İmparatorluğu tahtında bulunan II. Tiberios bir elçisini Hazar Kağanı'na yolladı. Hazar Kağan'ının huzuruna çıkan bu elçi, II Justinianus'un teslimi halinde pek çok hediyenin verileceği vaadini taşıyan mektubunu sundu. Hazar Kağan'ı bu vaatlere mi kandı yoksa Justinianus'un başarı şansının olmadığı düşüncesiyle mi bilinmemekle beraber bu istek üzerine II. Justinianus'u Doğu Roma İmparatoruna teslim etmeye karar verdi ve bunun uygulanması için de iki Hazar görevlisi olan Papatzys ve Bosporos yöneticisi olan Baltzys'i bu işle görevlendirdi⁸⁶³.

Fakat II. Justinianus'un eşi olan Theodora bu gelişmeleri Hazar Kağan'ının yanında bulunan hizmetçilerinden birinden öğrendi ve II. Justinianus'u bu konuda bilgilendirdi. Bunun üzerine II. Justinianus, bu görevlileri yanına davet etti ve boğdurarak öldürttü. Bundan sonra kendine son derece bağlı olduğu görülen eşi Theodora'yı, erkek kardeşi olan Hazar Kağan'ının yanına göndererek Phanagoria kentinden yola çıktı. Theodora, İstanbul'a gidecek olduğu 705 yılına kadar burada bekleyecek iken II. Justinianus tehlikeli bir maceraya atılmış bulunuyordu ve bu tehlikeli durumda tahtı ele geçirme konusunda umut ettiği Hazar yardımını kaybetmiş olması onun işlerini daha da zorlaştırıyordu⁸⁶⁴.

861 Togan, Hazarlar, s.399; Brook, s.474; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.159.

862 Artamanov, s.261; Brook, s.474.

863 The Chronicle of Theophanes, s.70; Artamanov, s.261; Brook, s.474.

864 The Chronicle of Theophanes, s.71; Artamanov, s.261; Brook, s.474.

4.6. II. Justinianos'un Tervel Han'a Sığınması

II. Justinianus, Phanagoria'dan hareketle önce yeri belirlenemeyen Assos kentine daha sonra da buradan bir balıkçı teknesi ile Kırım yakınlarında olan şimdiki Balıklıova, eski ismi ile Symbolon'a geldi. Kırım kentinde bulunan arkadaşları ile iletişime geçen II. Justinianus onları da yanına alarak zorlu bir yolculuktan sonra Tuna Nehri yoluyla Bulgarya'ya geçti. Onun amacının daha Phanagoria'dan hareket ettiğinde Bulgarya'ya gelerek onların yardımını sağlayarak İmparatorluk tahtına hakim olmak olduğu anlaşılıyor. Bu esnada Bulgarların başında Asparuh'un oğlu Tervel bulunmaktaydı. II. Justinianus ona tahtı ele geçirmesinde yardım ederse pek çok hediye vereceği vaadinden başka kendi öz kızını Tervel'e eş olarak vereceğini beyan etti. II. Justinianos'un bu isteğine olumlu cevap veren Tervel Han onu yanına alıp Bulgar ve Slavlardan oluşturduğu ordusuyla birlikte İstanbul'a yürüdü. İmparator II. Tiberios'un hiçbir şey yapamadan kaçması üzerine başkente girdi ve Justinianos'un ikinci kez tahta çıkmasını sağladı(705)⁸⁶⁵.

Dolayısıyla Tervel Han tekrar tahta çıkması için Justinianos'a yardım etmiş ve bunun karşılığında II. Justinianos, IV. Konstantinos(668-685) zamanında Bulgarlara ödenen vergiyi de tekrar vermeyi kabul etti. Ayrıca Tervel Han'a şükran ifadesi olarak önemli hediyelerle birlikte *Caesar* ünvanı verilmiştir. Bu unvan İmparatorlardan sonra Doğu Roma'nın en yüksek şeref ünvanıydı ve ilk defa yabancı bir hükümdara veriliyordu. *Caesar* ünvanının alınması Bulgar Hanı için önemliydi. Çünkü bu ünvanı ona vermekle Doğu Roma bir kez daha Bulgar Devleti'nin varlığını resmen onaylamış oluyordu. Ayrıca Balkan sıradağlarının güneyindeki şimdi Zağra/Zagora olarak bilinen bölge de Bulgarlara bırakılmıştır. Böylece büyük devlet adamı ve diplomat olan Tervel Han, Doğu Roma'daki karışıklıklardan yararlanarak İstanbul üzerinde tahakküm kurmayı başarmıştır. Asparuh Han'ın kurduğu devlet Tervel Han zamanında genişlemeye ve dış politikada gücünü hissettirmeye başlamış oldu⁸⁶⁶.

Justinianos tahta çıkışından sonra Hazar Kağanlığına güçlü bir filo gönderdi. O bunu yaparken karısı ve oğlunu almak gibi bir bahane yaratmıştı. Ancak sözü edilen filo Karadeniz'de çıkan bir fırtına sonucunda battı ve II. Justinianus'un bu askeri harekatı yarım kaldı. Bu durum üzerine Hazar Kağanı, İstanbul'a bir elçi ile mektup gönderdi.

865 The Chronicle of Theophanes, s.71;Ostrogorsky, s.133;Runciman, s.30-31; Artamanov, s.261-262; Brook, s.474.

866 Nikephoros, Shorty History, s.105;Theophanes, s.525;Ostrogorsky,s.133;Runciman, s.30-32;Feher, s.48-49;Golden, s.291; Artamanov, s.261-262;Ahmetbeyoğlu, "Tervel Han...", s.564-565;Zlatarski, İstoriya, s.223-232;Todorov, s.15.

Bu mektupta Hazar Kağan'ı ona "Behey Ahmak" diye seslenecek derecede kendini rahat hissettiği görülmektedir. Bundan sonra kağan Theodora'nın birkaç gemi ile alınabilecek olduğu halde neden bir filo gönderdiğini ve bu kadar insanın ölümüne neden olduğunu, sonra da kendi eşini savaş yolu ile mi alabilecek olduğunu düşündüğünü sormuştur. Hazar Kağanı daha sonra, Theodora'nın bir erkek çocuk dünyaya getirdiğini ve onları bir elçi göndererek almasını söylemiştir⁸⁶⁷. Bu sözlerden anlaşıldığına göre Hazar Kağan'ı kendini II. Justinianus'a eşit görmektedir⁸⁶⁸. Bu mektuptan sonra II. Justinianus bir elçisini buraya gönderdikten sonra onları İstanbul'a getirtmiş ve oğluna Tiberius ismini verdikten sonra onu müşterek imparator ilan ederek idareye ortak ve kendinden sonra tahtın sahibi olarak belirtmiştir⁸⁶⁹. Böylelikle ilk kez Türk kanı taşıyan kişi Doğu Roma imparatoru olarak namzed gösterilmiş oldu. Fakat bu durum uzun sürmeyecek ve küçük Tiberius, Hazar desteği ile İmparator olan Bardenes'in askerleri tarafından öldürülmüş ve Onun ölümüyle de Herakleius hanedanı sona ermiştir⁸⁷⁰.

II. Justinianus, yukarda anlatılan sürgün hayatında tahta tekrar hakim olabilmek için yaptığı planlar sonrasında Kırım halkı tarafından öldürülmeye ve yanına sığındığı Hazar Kağan'ı tarafından da dönemin Doğu Roma İmparatoru Tiberios'a teslim edilmeye çalışılmıştı. Bu olayların yanı sıra Justinianus'un Kırım'daki bazı sahalardan elinden çıkmış ve Hazar hakimiyetine geçmiştir. II. Justinianus hem burada başına gelenlerin intikamını almak hem de Kırım'da elinden çıkan sahalarda Doğu Roma hakimiyetini yeniden teessüs etmek için 711 yılında güçlü bir filonun Karadeniz'e açılması emrini verdi. Bu filo Kırım kenti yanında Phanagoria gibi bazı Hazar kentlerini de hakimiyeti altına almak emrini taşımaktaydı ki bu durum II. Justinianus'un Kırım sahasındaki Hazar hakimiyetine de son vermek amacı taşıdığını göstermektedir. II. Justinianus'un emri ile oluşturulan güçlü Doğu Roma donanması içinde hedefledikleri kente saldıracak ordudan başka senatörler, din adamları ve kente vali olarak tayin edilmiş olan Elias'ı da taşıyordu. Donanmanın Kırım kıyılarına varmasından sonra Doğu Roma ordusu hiç bir direniş ile karşılaşmaksızın Kırım'ı işgal etmişti. Kırım halkı da yağmalanarak, bazıları dövülmüş bazıları da öldürülmüştü. Kağan'ın Kırım'a atadığı Tudun ünvanlı vali ve kentin seçkinlerinden Zailos, aileleri ile beraber II. Justinianus'a

867 Artamanov, s.262.

868 Rasony, Tarihte Türklük..s.115.

869 The Chronicle of Theophanes, s.72; Ostrogorsky, s.133; Artamanov, s.262.

870 Ostrogorsky, s.134.

yollandılar. Kentin diğer önde gelen yedi kişi yakıldı ve diğer yirmi kişi ise denizin ortasında bir kayığa yerleştirildikten sonra kayığa taşların konulup batırılması sureti ile öldürüldüler. Kırım’da II. Justinianus’un emirlerini eksiksiz uygulanan Doğu Roma ordusu tekrar denize açıldı. Bu sefer hedefte Phanagoria kenti bulunmaktaydı. Ancak Doğu Roma donanması hedefine varamadan içinde bulundurduğu 75.000 kişi ile birlikte denize gömüldü⁸⁷¹. Donanmasının Karadeniz’de batmasına rağmen II. Justinianus planlarını ertelemeyi düşünmüyordu ve hemen bir donanma hazırlatarak tekrar bölgeye gönderdi. Bu sefer donanmaya “toprağın üzerinde bulunan herkesin biçilmesi” talimatını verdi⁸⁷². II. Justinianus’un bu emrinin hangi kentleri kapsadığı bilinmemektedir. Ancak kaynaklardaki ifadeler bu emrin Kırım’daki pek çok kenti içine aldığını göstermektedir.

Kırım sahasındaki kentlerin durumunun II. Justinianus’un verdiği emirle oldukça zor bir durum içinde olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum üzerine bölge sakinleri Hazar Kağan’ına bir elçi yollayarak kendilerini korumasını istediler. Bu olaydan sonra, bir süre önce Elias’ın yönetimi altında tekrar Doğu Roma İmparatorluğu’na bağlanan Kırım kenti bu sefer Elias’ın da dahil olduğu bir isyan hareketi içine girmişti. Başlarında burada sürgün hayatı yaşayan Bardanes isimli bir Ermeni bulunmaktaydı. Bu gelişmeler üzerine Kırım’daki Doğu Roma mülklerinde kontrolü kaybettiğini anlayan II. Justinianus, bir donanma gönderdi. Bu sefer donanma, katliam emri yerine Kırım’ın Tudun unvanlı Hazar yöneticisi ile kentin asilzadesi Zailos’u taşımaktaydı. Bununla da kalmayarak II. Justinianus, Tudun’u ve Zailos’u makamlarına iade ediyordu. Böylelikle II. Justinianus, Kırım’daki Hazar hakimiyetini tanımış oluyordu. Bundan başka II. Justinianus, Hazar Kağan’ına bir elçilik heyeti göndererek, Hazar Kağan’ından özür dilemiştir. O ayrıca Elias ve Bardanes’in kendisine teslim edilmesini rica etmiştir. II. Justinianus’un, Kırım’da bulunan Elias ve Bardanes’in iadesi hususunda Hazar Kağan’ına başvurması Kırım sahasında nüfuzun Hazarların tarafına geçtiğini açıkça göstermektedir. II. Justinianus’un bu isteği karşısında Hazar kağanının tutumu şüphesiz çok önemli idi. Ancak gelişen siyasi olaylar sonucunda Hazar kağanı isyanı destekleme kararı almıştır⁸⁷³.

Donanmanın Kırım önlerine varmasından sonra bölgeye gönderilen Doğu Romalı görevliler kentte bulunan isyancılar ile görüşme talep ettiler. Kırım’daki isyancı

871 Artamanov, s.262-263.

872 The Chronicle of Theophanes, s.74-75.

873 The Chronicle of Theophanes, s.75.

güçler görüşmeyi önce reddettiler ise de sonrasında sadece Doğu Roma donanmasının en büyük görevlisi olan George ile görüşmeyi kabul ettiler. Ancak bu şahıs, kente girmesinden hemen sonra şehir kapılarını aniden kapatan Kırım'daki bir grup tarafından öldürüldü. Bundan sonra onlar Tudun, Zailos ve onlara refakat eden 300 Doğu Roma askerini ve Turmach unvanlı Doğu Roma görevlisini kentin yakınlarında bulunan Hazar askerlerine vererek Hazar kağanına yolladılar. Onların böyle bir tutum sergilemesi, kentteki yöneticilerin Hazar kağanı ile iş birliği içinde olduklarını açıkça göstermektedir. Kısa bir esaret hayatından sonra ülkesine doğru yol alan Tudun bilinmeyen bir nedenden dolayı yolda öldü. Bu durum üzerine Hazar askerleri Doğu Romalı görevli Turmach ve yanında bulunan 300 Doğu Roma askerini Tudun'un ruhu için öldürdüler⁸⁷⁴.

Hazarların Doğu Roma askerlerini öldürmesi ve tutumlarını iyice sertleştirmelerinden dolayı Kırım halkı daha da cesaretlenmiştir. Bu esnada Kırım'daki siyasi olaylar Doğu Roma İmparatorluğu için daha da ciddi bir hal almış ve Khersones kenti ve bunun yanında Doğu Roma hakimiyetinde olan diğer şehirler Bardanes'i İmparator seçtiler ve Philippikos adını verdiler. Böylelikle daha öncesinde savunma pozisyonunda bulunan Kırım halkı Doğu Roma İmparatorluğuna karşı çıkma cesaretini göstermiştir. Onların Bardanes'i İmparator seçmelerinin Tudun'un ölümünü müteakiben olması bu siyasi olayda Hazarların ciddi bir desteği olduğunu akla getirmektedir. Bu gelişmeleri oldukça dikkatli bir şekilde takip eden İmparator II. Justinianos, başında Mauros'un bulunduğu bir donanmaya Kırım'a ilerlemesi emrini verdi⁸⁷⁵. Donanma Kırım'a vardıktan sonra kuşatma başladı. Philippikos adı ile İmparator ilan edilmiş olan Bardanes, bu esnada veya bundan bir süre önce Hazar Kağan'ının yanına kaçmış bulunuyordu. Kuşatma silahları sayesinde kentin bazı kuleleri yıkıldı. Bu kulelerin yıkılmış olması kentin oldukça zor durumda kaldığını göstermektedir. Ancak kentin içine düştüğü bu zor durumda Hazar kuvvetleri kent önlerine geldiler ve Doğu Roma ordusuna saldırdılar. Onların bu saldırısı sonucunda Doğu Roma ordusu kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Bundan sonra taraflar arasında bir anlaşma yapıldı. Bu antlaşmaya göre Mauros, II. Justinianus'un yanından ayrıldığına ve Philippikos'u İmparator olarak tanıdığına yemin etmiştir. Mauros'un yarattığı tehlikenin Hazar ordusunun başarılı askeri harekatı sayesinde ortadan kaldırılmasından sonra Kırım halkı

874 The Chronicle of Theophanes, s.76; Artamanov s.264; Brook, s.474-475.

875 The Chronicle of Theophanes, s.76.

Hazar kağanına mektup yazarak İmparator olarak tanıdıkları Bardanes'i Kırım'a göndermelerini istediler. Hazar kağanı bu durum üzerine Kırım halkından Bardanes'e ihanet etmeyeceklerine dair söz almak için adam başına para talep etti. Bunun sağlanıp Kırım halkının Bardanes'e ihanet etmeyeceğine emin olan Hazar Kağan'ı Bardanes'i Kırım'a yolladı⁸⁷⁶.

Bundan sonra yapacak herhangi bir şeyi kalmayan II. Justinianus, Bardanes'in saldırısını beklemeye başladı. Bu saldırıyı karşılamak için bazı tedbirler de almış bulunuyordu. Ancak bu tedbirlere rağmen Bardanes İstanbul'a herhangi bir direniş olmaksızın girdi ve İmparator olduğunu ilan etti. Bundan sonra Strouthos ve Mauros'u II. Justinianus ile Hazar kağanının kız kardeşi olan Theodora'nın küçük oğulları Tiberius'u ele geçirmesi için, Elias'ı ise II. Justinianus'un üzerine sevk etti. Mauros ve Strouthos İmparatorluk sarayına geldiler ve babaannesinin tüm çabalarına rağmen küçük Tiberius'u ele geçirdiler ve öldürdüler. Daha sonrasında da onun vücudunu bir kilisede yaktılar. Böylece 100 yıldan fazla bir süre Doğu Roma İmparatorluğu'nu yöneten Heraklios hanedanı da son bulmuştu⁸⁷⁷. Bu esnada Elias da II. Justinianus ile karşılaştı ve onun kafasını keserek artık İmparator olarak bulunan Bardanes'e gönderdi. Kırım'a düzenlediği sefer II. Justinianus'un canına mal olmuş, kesik kafası Roma'ya kadar teşhir edilmiştir. Böylelikle isyanı Hazar Hakanlığı tarafından açıkça desteklenen Bardanes, Philippikos(711-713) adı ile Doğu Roma İmparatoru olmuştu⁸⁷⁸. İki yıl gibi kısa bir süre iktidarda olan Philippikos'un tekrar Hazar Kağanlığı ile bir ilişki kurmamıştır. Bundan sonra taraflar kendilerini tehdit eden Araplara karşı birbirinden bağımsız bir şekilde savaşılmaya başlamışlardır⁸⁷⁹.

Bu olaylardan sonra Kırım sahasındaki siyasi durum II. Justinianus'un bölgeye sürgüne gönderilmesinden önceki durumuna büründü. Zira bu sırada hem Hazarların hem de Doğu Roma İmparatorluğu'nun ortak düşmanı olan Araplar, doğuda ve batıda oldukça yayılmışlardı. Doğu Roma İmparatorluğunu tehdit ederek birçok eyaleti ele geçirmişlerdi. Şimdi de Kafkasların ötesine uzanarak Albanya'ya saldırılar düzenlemişler ve Hazar topraklarını tehdit etmeye başlamışlardı. Dolayısıyla ortak düşmana karşı geleneksel Doğu Roma–Hazar ittifakının yenilenmesi her iki taraf için de gerektiği. Bu nedenle her iki taraf da Kırım meselesinde mevcut durumu korumaktan

876 The Chronicle of Theophanes, s.76.

877 Artamanov, s.266; Brook, s.475.

878 The Chronicle of Theophanes, s.76-77; Ostrogorsky, s.134; Artamanov, s.266.

879 Ostrogorsky, s.135-143.

yana tavır aldı. Kırım'ın Khersones bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalmış, Kırım'ın diğer şehirleri ise Hazarlara bırakılmıştı⁸⁸⁰.

II. Justinianus'un öldürülmesinden sonra yaklaşık 20 yıl kadar Doğu Roma İmparatorluğu ile Hazarlar arasında bir ilişkiden bahsedilmemiştir. III. Leon (717-741)tahta çıktığında Doğu Roma İmparatorluğu tarihinin en sıkıntılı dönemlerini yaşıyordu. Bir taraftan içeride II. Justinianos taraftarlarıyla mücadele etmek zorunda kalan İmparator diğer bir taraftan da Arapların Anadolu'yu doğudan batıya kadar isgalleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Hazar-Doğu Roma ittifakı sayesinde yıpratılan Sasani İmparatorluğuna son darbeyi vuran Araplar, İran topraklarını ele geçirerek Armenia yolu ile Kafkaslar'a doğru bir taraftan da Suriye üzerinden Anadolu içlerine kadar ilerlemeye başlamışlardı⁸⁸¹.

Bu ilerleyişlerine hızlı bir şekilde devam eden Araplar 717 yılında İstanbul surları önünde göründüler. İmparator Araplara karşı mücadelesinde şiddetli soğuklar ve Rum Ateşi sayesinde başarılı oldu. Bu sırada III. Leon ile anlaşma halinde bulunan Bulgarlar da Trakya'da Araplara karşı mücadele ettiler ve onlara ağır zayıat verdirdiler. Bu suretle İstanbul Arap kuşatmasından kurtulmuş oldu. 718 mağlubiyetinden sonra Araplar kuzeyde Hazar tehlikesi nedeniyle Doğu Roma'ya karşı bir askeri harekette bulunamadılar⁸⁸². Hazarların İstanbul kuşatmasının olduğu esnada yaptıkları Armenia'ya saldırısı Arapları ciddi bir tehlike içinde bırakmış ve kuşatmanın zamanından önce sona ermesinde önemli bir etken olmuştur⁸⁸³.

Doğu Roma imparatorluğunun gerilemesi karşısında Hazarlar 725 yılından sonra Araplarla başarılı savaşlar yapmaya başlamışlardır. Theophanes'in kaydına göre

880 Artamanov s.266-267; Brook, s.475.

881 Yücel, "Hazar Hakanlığı...", s.447.

882 Vasiliev, s.299-301; Artamanov, s.307.

883 Ostrogorsky, s.146; Artamanov, s.307. Sasani İmparatorluğu'nun yıkılışından sonraki dönemlerde bu kez Hazarlar Araplarla mücadeleye başlamışlardır. 651-652 yıllarında Hz. Ömer zamanında Araplar Hazar topraklarına ilk büyük taarruzlarını gerçekleştirmişler Derbent'i aşarak Hazar başkenti Belencer'e kadar ilerlemişler ancak Hazarlar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. 665 yılından sonraki dönemlerde Hazar genişlemesi karşısında dayanamayan Büyük Bulgar Devleti'nin parçalanmasından sonra Dinyeper nehrine kadar olan düzlükler Hazarların eline geçmiş, dolayısıyla Güney Kafkasya Arap fütühatına kapanmıştır. VII. yüzyılın sonlarına doğru Kırım'ı da ele geçirerek Azak Denzi üzerinde tam bir hakimiyet sağlayan Hazarlar sınırlarını oldukça genişletmişlerdi. Kafkaslar yönündeki Arap saldırılarını azaltan Hazarlar Hz. Osman'ın şehid edilmesi ve Hz. Ali'nin halife seçilmesini de fırsat bilerek 656 yılında Araplar üzerine yürümüşlerdir. Bu şekilde Arap-Hazar çatışmaları 50 yıldan fazla sınır boyu çatışmaları şeklinde devam etmiş sonrasında Emeviler zamanında hat safhaya ulaşmıştır. Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.158-159;Kurat, s.38-40;Yücel, "Hazar Kağanlığı", s.447.

Kağan'ın oğlu 728 yılında Media ve Amenya'ya saldırmış ve Arap generali Garachos'u yani gerçek ismi ile Jerrah b. Abdullah'ı ordusu ile birlikte imha etmişlerdir⁸⁸⁴.

729 yılında Ermenistan valisi ve Halife Velid'in kardeşi Mesleme, Hazar Kağanlığı'na saldırmış ancak başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştır⁸⁸⁵. Hazar Hakanlığı ile Emevi Halifeliği arasında Kafkaslarda savaşlarda Hazarların, Doğu Roma İmparatorluğu'nu iyice sıkıştıran Araplara karşı kazandıkları kesin sonuçlu muharebeler Doğu Roma İmparatorluğu'nun dikkatini çekmiştir⁸⁸⁶. Hazarların askeri gücünden yararlanmak isteyen Doğu Roma İmparatoru III. Leo(717-741), 730 yılı civarında Hazar Kağan'ına bir elçilik heyeti yolladı. Doğu Roma elçisi Hazar Kağan'ının huzuruna çıktı ve III. Leo'nun iki hanedan arasında evlilik bağları yoluyla ittifak kurma teklifini ilettiler. Hazar Kağan'ı bu teklifi kabul etti ve 732-733 yılında Hazar Kağan'ının kızı Çiçek ile III. Leo'nun daha sonra da V. Konstantin olarak Doğu Roma İmparatoru olacak olan oğlu ile evlendiler⁸⁸⁷. Theophanes, Konstantin ile evlendikten sonra bu prensesin Hristiyan olduğunu ve İrene adını aldığını kaydetmiştir⁸⁸⁸. Bu evlilik sayesinde taraflar arasındaki bir dostluk ve ittifak daha da pekişmiştir. Prensесin oğlu IV. Leon(775-780) ise annesinin soyundan dolayı Hazar lakabını almıştır⁸⁸⁹. Nitekim İmparatorlar bu akrabalık bağlarından istifade ederek, kendi askeri ve siyasi iç sorunlarının çözülmesinde de Hazarların yardımlarından faydalanmışlardır. Örneğin, Hazar Leon'un eşi İrene'nin, daha sonra tek başına ve tam bir yetkiyle "Basileus" kabul ve ilan edilmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde ilk defa görülen bu olay Türk-Hazar tesiri ile izah olunabilir⁸⁹⁰.

Hazarlar, bundan sonra hem kendilerini hem de Doğu Roma'yı etkin bir şekilde baskı altında tutan, ortak düşman Araplar üzerine giriştikleri saldırıları daha da

884 The Chronicle of Theophanes, s.98.

885 The Chronicle of Theophanes, s.98; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.159.

886 Araplar, Hazarlar gibi bir rakip nedeniyle sadece Kafkas ötesini fethederken değil aynı zamanda fethettikleri yerleri ellerinde tutabilmek amacıyla oldukça fazla enerji harcamak zorunda kalmışlardır. Doğu Roma İmparatorluğu ise bu şekilde Arapların gücünü batıdan kuzeye çeviren Hazarların müttefikliğine önem vermek zorunda kalmıştır. Bkz. Artamanov, s.329.

887 Ostrogorsky, s.146; The Chronicle of Theophanes, s.101; Artamanov, s.307-308; Vasiliev, s.299-301; Kurat, s.32; P.B.GOLDEN, s.279; Brook, s.475; İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.159; Rasonyi'ye göre bu prenses Doğu Roma sarayına "Çiçekion" denilen bir tür kumaş modası getirmiştir. Bkz. Rasonyi, Tarihte Türklük...s.115.

888 The Chronicle of Theophanes, s.101.

889 Togan, Hazarlar, s.399; Brook, s.475; Artamanov, s.308; İ.Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.159; Brook, s.475; Doğu Roma'nın düşman kavimlere çok nadir olarak verdiği bu evlilik tavizi, İmparatorluğun o yıllarda Arap tehlikesine karşı bir müttefik bulma ihtiyacından kaynaklanmış ve İmparatorluğun ne kadar zor bir durum içerisinde bulunduğu da önemli bir göstergesi olmuştur.

890 Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.159; Ostrogorsky, s.163-165.

artırdılar. Bunun üzerine Araplar Anadolu'dan kuvvetlerinin önemli bir kısmını Kafkaslara kaydirdılar ve Hazarların bu saldırılarına karşı koymaya çalıştılar⁸⁹¹. Arapların Hazarlara karşı en büyük zaferleri Halife Hişam zamanında, Ermenistan ve Azerbaycan valisi Mervan'ın kumandasındaki kuvvetlerin 737 yılındaki hareketleri ile gerçekleşmiştir. 40.000 kişilik bir orduyla hareket eden Mervan, Derbent geçidini aşp Belencer'e giderek tahribatlar yaptı ve buraya Arap muhafız kuvvetlerini yerleştirdikten sonra 150.000 kişilik bir ordu ile iki koldan Hazarların merkezi ve yeni başkentleri olan İdil şehrine kadar ilerlemiştir⁸⁹². Başkentini kaybeden Hazar Kağan'ı İdil Nehrinin gerisine kuzeye çekilerek orada bir yere sığındı ve Araplara karşı 40.000 kişilik bir ordu gönderdi. Ancak Hazar Kağanı, oluşturduğu ordunun da yenilmesi üzerine Araplarla bir barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşma sonrasında Hazar Kağan'ı İslamiyet'i politik olarak da olsa kabul etmek zorunda kalmıştır⁸⁹³. Bunun üzerine Mervan, Hazar Kağan'ın İdil'e dönmesine izin vermiştir. Yine anlaşmaya göre İdil'de iki fakihin kalarak Hazarlara İslamiyet'i öğretmesi de kabul edilmiştir⁸⁹⁴. Böylelikle III. Leo'nun Araplara karşı izlediği strateji Hazar Kağan'ının İslamiyet'i kabul etmesi ile yıkıldı ve Arap tehlikesi ile baş başa kaldı⁸⁹⁵.

Abbasiler döneminde de Araplar Kafkasların kuzeyi ile pek ilgilenmemiş dolayısıyla Hazar-Arap mücadelesi de azalmıştır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde özellikle bu dönem barış ve artan ticari ilişkiler dönemi idi. İdil-Hazar ticaret ağı üzerinde bulunan Hazar ülkesi 762'den sonra hızla genişleyen Abbasi ticaretini Avrupa'ya bağlayan önemli bir geçiş noktası olmuştur Ancak Hazarlar, Güney Kafkaslara hakim olabilmek için zaman zaman Azerbaycan'a ve daha güneye saldırmışlar 764 yılında Tiflis'i ele geçirmişler ve 799 yılında Ermenistan'a girmişlerdi.

891 Aşağı İdil, Kuban boyları, Azak Denizi ve çevresi ve Karadeniz'in kuzeyinden Orta Dinyeper'e kadar uzanan geniş bir alanda hükümlanlık süren Hazar Kağanlığı'nın Arap saldırılarına karşı bu kadar etkili bir şekilde mücadele etmeleri onların askeri alanda önemli bir güce sahip olduklarını ispatlamaktadır. Bkz. Yücel, "Hazar Hakanlığı...", s.448;Kurat, s.39.

892Togan, "Hazarlar", s.399;Mesleme ve akabinde Mervan tarafından yapılan seferlerin asıl amacı Hazarları ezmek ve böylece Doğu Roma İmparatorluğu'nu bir müttefikinden mahrum bırakmaktır. Arap-Hazar savaşları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz Artamanov, s.316 vd.

893 Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.159.

894Golden, s.280; Togan, Hazarlar,s.399;Hazar Kağanı'nın Müslümanlığı pek uzun sürmemiş, Arapların gitmesiyle beraber o yine eski dinine dönmüştür. Fakat bununla birlikte İslamiyetin Hazar halkı arasında yayılmasına müdahalede bulunamamıştır. Doğu Roma'ya bağlı olarak uzun süredir Hazarların hakimiyeti altındaki Kırım ve Kafkasya'da yayılan Hristiyanlığın bu taraftan Hazarlar üzerinde yaptığı baskı, Müslüman Araplar'dan gelen baskılar gibi çok derin ve doğrudan değilse bile süreklilik arz etmekteydi. Dolayısıyla, İslamiyet Hazarlar arasında ve bu topraklarda yaşayan diğer kavimler arasında güçlü bir şekilde yerleşme fırsatı bulamamıştı. Bkz. Artamanov, s.343;Yücel, "Hazar Hakanlığı...", s.448.

895 Kurat, s.39.

Bunun üzerine Halife Harun Reşid'in kumandanı Yezid Hazarları geri çekilmeye mecbur etmiştir. Böylece Güney Kafkaslarda hakim olmak için yapılan Arap-Hazar mücadelesi Arapların üstünlüğü ile sona ermiştir. Hazarların devlet merkezi Aşağı İdil boyunda gelişmiş aynı zamanda Hazar nüfuzu da Karadeniz'in kuzeyi boyunca yayılmıştı⁸⁹⁶.

4.7. Rus Slav Devleti'nin Ortaya Çıkması ve Onlara Karşı Hazar-Doğu Roma İttifakı

VII-VIII. yüzyıllarda Araplarla çetin bir mücadele veren Hazarlar Doğu Avrupa'da Kırım ve Azak sahillerinde nüfuzlarını arttırmışlar, 787 yılında Kırım'da Gotların hakimiyetine son vererek kendi hakimiyetlerini tesis etmişlerdir⁸⁹⁷. VIII-IX. Yüzyıllarda ise sınırları daha da genişleten Hazar Kağanlığı birçok kavmi de hakimiyeti altına alarak Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmiştir. IX. yüzyıla gelindiğinde Hazar Kağanlığı en az bir buçuk asırdır Doğu Avrupa'nın güneyinin tam hakimiydi ve Asya'dan Avrupa'ya açılan Ural-Hazar kapısının kilidi konumundaydı. Hazar askeri gücü ise doruk noktasında idi. Bu bir buçuk asır boyunca Hazarlar hem doğudan gelen göçebe saldırılarını hem de Balkanlar ve Doğu ve Orta Avrupa'dan gelebilecek saldırılara karşı adeta bir kale görevi yapmışlardı. Bu durum Hazarların hem kendi gelecekleri hem de Avrupa'nın geleceği açısından bölgede önemli bir siyasi ve askeri güç olduğunu göstermektedir. VIII. Yüzyıldan itibaren coğrafi ve ticari bakımdan çok önemli bir nokta olan İtil(Volga), Don ve Kuban gibi büyük nehirlerin havzasında kurulan Hazar Kağanlığı İslam dünyası, Çin ve İskandinavya arasında büyük ticari faaliyetlere imkân sağlamıştı. Nihayetinde bundan sonraki yıllarda sınırlarını batıda

896 Kurat, s.39-40; İ.Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.159-160;Yücel, Hazar Hakanlığı...s.448-449;Artamanov'a göre Hazarların tarihte oynadıkları en önemli rol, Arap-İslam istilasının Kafkasları aşmasını engellemeleridir. Böylece, İslam dininin VIII. yüzyılda aşağı İdil boyu ve Karadeniz sahillerine yayılması önlenmiştir. Eğer Hazarlar İslam dininin yayılmasına karşı bu şekilde set oluşturmazaydı ve kendileri de İslamiyeti daha geniş çapta kabul etselerdi, Doğu Avrupa'nın çoğu ve bugünkü Rusya'nın Rus halkı da dahil olmak üzere İslam dininin yörüngesi içinde olacaktı. Zira Hazarların Museviliği kabul ettiği günlerde, İslam dinini tanıyan İdil Bulgarlarının ülkesi, yani bugünkü Tataristan halâ Türk ve İslam ülkesi olarak varlığını sürdürmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Artamanov, s.202-213;P.B. Golden, Constantine Zuckerman, Ananiasz Zajaczkowski, Hazarlar ve Musevilik, (Hazırlayan, Osman Karatay), KaraM Yay, Çorum-2005,s.1.

897 Togan, "Hazarlar",s.399; Kırım yarımadası, Hazarlar ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında bir mücadele alanıydı. Her ikisi de bu yarımadaanın şehirlerinin denetimini ele geçirmek istiyorlardı. Bu nedenle Kırım yarımadasındaki yapılan mücadelede kimi zaman Hazarlar kimi zaman da Doğu Romalılar üstün geliyordu. Ancak IX. ve X. Yüzyıllar boyunca bölgede hakim olmayı başaran Hazarlar bu mücadele üstün rolü oynadılar. Bkz. Brook, s.476.

Frank devletinin sınırlarına kadar dayandıran Hazar Kağanlığı aynı zamanda o dönemin önemli ticari merkezlerinden biri olmuştur⁸⁹⁸.

Hazar Kağanlığı'nın bu derece güçlenmesine paralel olarak ve Karadeniz'in kuzeyi, Kuban boyları ve Kırım'ın Hazar hakimiyeti geçmesi üzerine de Hazar-Doğu Roma münasebetleri sıklaşmıştır. Her iki devletin Kırım yarımadasında ortak bir sınırlarının bulunması ve düşmanlarının ortak olması bu ilişkilerin genellikle dost bir şekilde sürmesini sağlamıştır. Öyle ki iki devlet arasındaki siyasi menfaatler, hükümdar aileleri arasında evlilikler yoluyla pekişecek kadar önem ve değer kazanmıştır. IX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Doğu Roma İmparatorluğu ve Hazarlar arasındaki herhangi bir münasebetten haberdar olmayışımız bu süre içerisinde taraflar arasındaki ilişkilerin iyi gidişatına ya da tarafların uluslar arası ilişkilerde de herhangi bir tehlikeye maruz kalmadığı ihtimalini arttırmaktadır⁸⁹⁹.

Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen verilere göre IX. yüzyıla gelindiğinde Arap sikkelerinin Hazar topraklarında oldukça fazlalaşması Abbasi devletinde değişen iç dengelerin Kafkas ötesine önemli bir yansıması ve Hazarlar ile Arap dünyası arasındaki savaşın yerini ticaretin aldığı önemli bir göstergesidir. Bu durum öylesine büyük bir etki yapmıştır ki Hazar dış ticaretinde Abbasi İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğuna göre çok daha önemli bir konuma yükselmiştir. Zira bu dönemde Don ile Volga nehirleri arasında kalan sahalarda bulunan sikkelerde oransal olarak Abbasi sikkelerinin büyük bir üstünlüğü görülmektedir. 759 yılında Armenia bölgesinin emiri Yezid'in, Abbasi Halifesinin emri üzerine Hazar Kağan'ının kızı ile evlenmesi Abbasi Devleti'nin bölge ile yapılacak ticari faaliyetlerin artmasına ne kadar önem verdiğini göstermektedir⁹⁰⁰.

Böylece, Doğu Roma İmparatorluğu ve Araplarla ilişkilerini olumlu yönde düzenleyen Hazarlar için IX. yüzyıla gelindiğinde dahili karışıklıklar nedeniyle huzursuz bir dönem başlamıştır. Bu nedenle Hazarlar doğudan gelen başta Peçenekler olmak üzere Türk göçebe kavimlerin hareketlerini engelleyemediler ve bunlar Karadeniz'in kuzey sahillerine doğru ilerlemeye başladılar. Aynı sıralarda Orta Dinyeper'deki Slavlar arasında güçlü deniz seferleri sayesinde Karadeniz kıyısı boyunca, Doğu Avrupa'nın kuzeyinde Hazar Kağanlığı ve Doğu Roma İmparatorluğunu tehdit eden ve ileriki yıllarda Doğu Avrupa'nın en güçlü siyasî ve

898 Artamanov, s.385; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.160-161; Kurat, s.30-31.

899 Yücel, s.449.

900 Hazar-Arap İlişkileri ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Artamanov, s.307-341.

ekonomik varlığı haline gelecek olan Rus-Slav Devleti ortaya çıkmıştır. Bu devletin kurulmasında İskandinavya-Doğu Roma ticaret yolunun önemi büyüktür. Slavların bir kısmı VI. ve VIII. yüzyıllarda Orta Dinyeper sahasından kuzeye yayılarak Fin toplulukları ile karışmışlardı. Buralardaki ormanların bolluğu nedeniyle kıymetli kürkleri elde etmek üzere avcılıkla meşgul olmuşlardır. Bu defa İskandinavya’dan gelen “Vareg” veya Finler tarafından “Rus”(yani kürek çekenler) diye adlandırılan ve Batı Avrupa’daki Viking’lere benzeyen insanların faaliyetleri başlamıştı. Bunlar bu bölgelerdeki Slav boylarını da hakimiyetleri altına alarak öncelikle yer yer şehirler tesis etmişler sonra da devlet kurmayı başarmışlardı. Bunların yerli halktan aldığı kürkleri, bal ve balmumu Doğu Roma ile ticaretlerinde önemli bir yer almıştır. 860’lı yıllarına doğru bunların faaliyetleri o kadar artmıştır ki İlmen gölünün kuzeyindeki Novgorod şehri Rurik adındaki bir Rus Knezinin merkezi olmuştur. Rurik’in Slav boylarının hakimiyet altına almasıyla ilgili nakledilen bir Vekâyiname’ye göre Rus Devleti’nin başlangıcı tahmini 862 yılı olarak kabul edilmiştir⁹⁰¹.

Önceleri İsveç ile Finlandiya ve Estonya arasında bulunan kısa deniz yolu sayesinde kuzey bölgelerinde ticari faaliyetlerde bulunan Ruslar sonraki dönemlerde de güney bölgeleri ile olan ticari ilişkilerini artırarak devam ettirmişlerdir. Onlar VI. yüzyıla geldiğinde Lagoda gölüne kadar olan sahalara yerleşmeye başladılar. Bundan sonra bölgede Aland adası merkez olmak üzere ticari faaliyetlerine başladılar. Aland adasındaki bu ticari faaliyetlerden sonra Lagoda gölüne yakın olan bazı sahalarda çeşitli koloniler kurdular. Diğer bir taraftan da 749 yılında Emevi iktidarının sona erip Abbasilerin Halifelik makamını ele geçirmeleri ve onların da askeri faaliyetlerden çok ticari faaliyetlere önem vermesi Doğu Avrupa’nın ticari hayatını büyük oranda canlandırmıştır.

Abbasilerin bu ticari faaliyetler kısa bir süre sonra da kuzeyde bulunan sahalara yayılmıştır. 800’lü yıllara ait Arap sikkelerinin Baltık ve Merkez İsveç’te yapılan kazılar sonucunda ele geçmesi kolonilerini İngiltere ve İrlanda’ya kadar yaymış olan Rusların kuzeyde yer alan kolonileri ile Hazar Hakanlığı arasında ticaretin 800 yılı civarında başladığını göstermektedir. Bu yıllarda daha sonraki tarihlerde kuzeydeki en önemli Rus kolonileri olacak olan Birka ve Hereby kolonileri ortaya çıktı. Bu kolonilerin sakinleri atölyelerinde diğer kolonilerin üretilmedikleri çeşitli ürünler yapabilmekteydiler ve onların bu özelliği sonucunda Birka ve Hereby’nin önemi diğer

901 Kurat, s.40;Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.163.

kolonilere göre oldukça büyüdü. Bundan sonra bazı Ruslar kolonilerinden çıkarak ticaret yapmak amacı ile Hazar Kağanlığı içlerine doğru ilerlediler. Şahsi veya çok küçük gruplar halinde yapılan ticari faaliyetleri daha geniş grupların kolonizasyonu izledi. Bu iki kolonide yaşayan Ruslar denizcilik faaliyetlerinde yetenekli olmaları sayesinde batıda Frank devleti ile güneyde ise bu bölgelere gelen Arap ve Hazar tüccarları ile ticaret yapmaya başladılar. Kama havzasında yapılan arkeolojik çalışmalarda bulunan Rus usulü çeşitli kemerler, Hazarlar ile onlar arasında yapılan ticaretin Kama havzasına kadar ulaştığını göstermektedir. Onlar bundan sonra uluslararası ticarete de oldukça tanınır tüccarlar haline geldiler ve Arap, Latin ve Grek kaynaklarında Ros adı ile zikredilmeye başladılar.

Rusların bu ticari faaliyetlerini bir süre sonra, askeri faaliyetler takip etmiş, Ruslar, Karadeniz'in kuzeyindeki sahalarda kendilerini iyice hissettirmeye başlamışlardır. Rusların Sarkel kalesinin ortaya çıkmasından az önce Knez Bravlin öncülüğünde Kırım'ın güney taraflarına ve Kırım kentine yaptıkları saldırı Doğu Avrupa'daki ilk askeri faaliyetleridir. Bu saldırı onların artık Doğu Avrupa coğrafyasında etkin bir güç olarak ortaya çıkmaya başladıklarını göstermektedir. Rusların bu faaliyetleri göz önüne alınırsa bu olay bile tek başına Doğu Roma ve Hazarların dikkatlerini bölgeye çevirmesi için geçerli bir neden olmuştur⁹⁰².

Bu durum karşısında Orta Dinyeper sahasında o sıralarda hakim bir durumda olan Hazarlar, Ruslar'dan gelebilecek tehlikeleri önleyebilmek amacıyla Don Nehri üzerindeki Sarkel⁹⁰³ kalesini inşa etmeye karar verdiler⁹⁰⁴. Doğu Roma İmparatoru Konstantinos Porphyrogennetos'un anlattıklarına göre Hazarlar, Sarkel kalesinin inşası için Doğu Roma İmparatorluğu'ndan yardım alınmıştır. Doğu Roma İmparatoru Theophilos ise geleneksel müttefiki Hazarlara bu konuda olumlu cevap vererek kalenin kurulması için Spatharokandidatos Petrona Camatiros'u göndermiştir⁹⁰⁵. Anlaşıldığına göre İmparator bu teknik yardım isteğine oldukça fazla önem vermektedir. Zira Spatharokandidatos Petrona Camatiros İmparatoriçe Theodora'nın kardeşiydi. O,

902 Artamanov, s.393-394.

903 Sarkel kelimesinin Çuvaşça "Şara"- ak ve "kil"-ev sözcüklerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Konstantinos ise "Beyaz ev" şeklinde ifade etmiştir ki Beyaz Kale anlamına geldiği açıktır. Bkz. Artamanov, s.385; Kurat, s.33.

904 Rasonyi, Tarihte Türklük..s.115; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.161-162; Brook, s.476.

905 Konstantinos, s.183-185; Artamanov, s.385; Brook, s.476.

Kırım'a gittikten sonra adamları ile birlikte bir yük gemisiyle birlikte Don Irmağının sağ tarafında Hazarların kalenin yapılmasını istedikleri yere geldi⁹⁰⁶.

Burada kale yapımı için gerekli malzemenin bulunmaması nedeniyle Spatharokandidatos Petrona Camatiros burada tuğla için önce fırınların yapılmasının emrini verdi. Bundan sonra tuğlalardan kale inşa edildi⁹⁰⁷. Böylece tarihi kesin olarak belirlenememekle birlikte 829-842 yılları arasında bir tarihte⁹⁰⁸ Don nehrinin sağ kıyılarında şimdiki Popov çiftliğindeki Silyan istasyonunda yer alan Sarkel kalesi bir Hazar-Doğu Roma işbirliği sonucunda ortaya çıktı. Spatharokandidatos Petrona Camatiros görevi bittikten sonra İstanbul'a gelerek İmparator Theophilos'un karşısına çıktı. O İmparatora Kırım kentini elinde tutabilmesi için buraya bir askeri görevli göndermesi gerektiğini söyledi. Spatharokandidatos Petrona Camatiros'un İmparator'a bu bilgileri aktarması ona kalenin inşası yanında bölgedeki gelişmeleri takip etme görevinin de verildiğini gösterir. Bu görüşmeler üzerine İmparator bizzat Spatharokandidatos Petrona Camatiros'u bölgeye askeri yönetici olarak göndermiştir. Zira İmparator bölgede kendini gösteren ve Hazarların bile alt edemediği tehlikeli düşmanları Rusları engelleyebilmek ve Hazarların zayıf düşmesi ihtimaline karşı Kırım ve Taman Yarımadası'ndaki eski toprakları korumak amacıyla Doğu Avrupa meselesine doğrudan müdahalede bulunmak istemiştir⁹⁰⁹. Konstantinos Porphyrogenetos'un bundan sonra Kırım ile Sarkel arasındaki ilişkilere dair herhangi bir bilgi vermemesine bakılırsa Sarkel'in kuruluş amacını yerine gelmiş ve bölge güvenliği sağlanmış olmalıdır⁹¹⁰.

4.8. Hazarların Museviliği Kabul Etmesi

Hazarlar bulundukları coğrafya itibarıyla önemli stratejik bir noktada bulunuyorlardı. Onların bu stratejik güçlerine askeri ve ekonomik güçleri de eklenince uluslar arası alanda özellikle VIII. yüzyılda Doğu Roma İmparatorluğu ve Araplar için

906 Sarkel kalesinin burada kurulmuş olması Hazar Kağanlığını batıdan gelebilecek tehlikelere karşı korumuştur. Bkz. Artamanov, s.387.

907 Sarkel kalesinin mimari yapı ve malzemesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Artamanov, s.389-392.

908 Sarkel kalesinin yapılma tarihi ile ilgili farklı bilgiler ortaya çıkmıştır. Zeki Velidi Togan, Akdes Nimet Kurat ve İbrahim Kafesoğlu, 835 tarihinde yapıldığını ifade ederken, Golden, 838 tarihini verirken Artamanov ise kesin bir tarih vermemekle beraber 837'den önce yapıldığını tahmin etmektedir. Bkz. Artamanov, s.387;Kurat, s.33;Togan, "Hazarlar",s.399;Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.161.

909Artamanov, s.393-394.

910 Don havzasında Sarkel kalesinin inşasından önce yıkıldığı anlaşılan Pravoberejn adlı bir kale bulunmaktaydı. VIII. yüzyılda inşa edildiği anlaşılan bu kale Silmyan bölgesinde bulunuyor ve Don üzerindeki geçidi kontrol altında tutuyordu. Sarkel bu kalenin yıkılması ve Don havzasındaki güvenliği sağlayamaması dolayısıyla inşa edilmiştir. Bkz. Artamanov, s.408-415.

de vaz geçilemez bir müttefik rolü oynamaya başladılar. Zira Doğu Roma İmparatorluğu ile Araplar birbirleriyle savaşırken her ikisi içinde Hazarların ittifakı bu savaşların sonucu için hayati bir önem arz ediyordu. Bu nedenle her ikisi de Hazarlarla ilişkilerini sıkı tutmaya çalışıyor hatta zaman zaman evlilik bağlarıyla bunu güçlendirmeye çalışıyorlardı. Sihri kanallarla güçlendirilmeye çalışılan ilişkilerin bir başka yönü ise dini anlamda Hazarları kendilerine çekmek olmuştur. Dolayısıyla bir taraftan Araplar, Hazarlar arasında İslamiyeti yaymaya çalışırken Doğu Romalılar Hristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır⁹¹¹.

Halife Hişam zamanında, Ermenistan ve Azerbaycan valisi Mervan'ın 737 yılında Hazar Kağan'ını müthiş bir yenilgiye uğratması sonucu başkentini kaybeden Hazar Kağan'ı Araplarla bir barış antlaşması imzalamak zorunda kalmış ve bu antlaşma sonrasında Hazar Kağan'ı İslamiyet'i politik olarak da olsa kabul etmek zorunda kalmıştır. Hazar Kağanı Arapların bölgeden uzaklaşması üzerine İslam dinini terk etmiş ancak bu dinin Hazar halkı arasında yayılmasına da müdahale etmemiştir. Diğer taraftan batıdan gelen baskılarla Hristiyanlığın Hazarlar arasında yayılması da daha sürekli olmuştur⁹¹².

VIII. yüzyılın birinci yarısında birbirleriyle rekabet halinde olan bu iki büyük devlet ve din arasında kalan Hazarlar tarihi kesin olmayan bir dönemde⁹¹³ Musevîliği

911 Artamanov, s.343; Diğer taraftan birçok etnik unsuru ve dili bünyesinde barındıran Hazar Kağanlığı buna paralel olarak birçok dini de bünyesinde barındırmış ve bunlara karşı hoşgörüyü yaklaşmasını bilmiştir. Zira Hazar hoşgörüsünün bir örneği olarak Arap coğrafyacısı Mesudî, Hazar başkentinde yedi hakim bulunduğunu ve bunların ikisinin Hristiyanlar için, ikisinin Musevîler için ikisinin Müslümanlar için birinin de Putperestler için bulunduğunu kaydetmiştir. Ünlü Doğu Roma Tarihçisi Vasiliev de “Hazarların ve hakanlarının siyasi bilgeliği ve dini hoşgörüsü geniş, muhtelif kabileleri barındıran ve iktisaden çok gelişmiş, Büyük Doğu İmparatorluğu'nun müttefiki bir devlet ortaya çıkmıştır” diyerek Hazar hoşgörüsünü tarif etmeye çalışmıştır. Zira başkent İdil'de Müslüman ve Hristiyan toplumlar, Musevîler'e oranla daha çoğunluktaydılar ve Kağanlar Musevî oldukları halde bu dinin yayılması için özel bir çaba sarfetmemişler, din işlerine karışmamışlar ve şehirlerde bütün dinlerin serbestçe ibadetlerini yapmalarını sağlamışlardır. Bkz. P.B. GOLDEN, Hazarlar ve Musevîlik, (Hazırlayan Osman Karatay), KaraM yay., Çorum-2005, s.23-24; Zajackowski, s.127-128; Yücel, “Hazar Hakanlığı...”, s.458; Togan, “Hazarlar”, s.400.

912 Golden, s.280; Artamanov, s.343.

913 Musevîliğin Hazar ülkesine gelişi ve Hazarların bu dini kabul edişleriyle ilgili farklı tarihler ileri sürülmektedir. 1140 yılında yazılan Judah Halevi'nin “Kuzari” adlı yapıtına göre Hazar hanedanı 740 yılında Musevîliği kabul etmiştir. Mesudî ise bu olayın Abbasi Halifesi Harun Reşid(786-809) zamanında olduğunu kaydetmiştir. Ancak onların 865 yıllarından önce Musevîliği benimsemiş oldukları Latince bir kaynakla sabittir. Bu kaynak dünyada her ulusun arasında Hristiyanların olduğunu belirttikten sonra Alexander'ın Hun ırkından olan ve Gog ve Mogog ülkesinde yaşayan Hazarları sıkıştırdığını ve kaçırdığını ifade etmekte ve bundan sonra yıl belirtmeden Musevîliği kabul etmiş olduklarını belirtmektedir. Hazarların Musevîliği kabul etmesi ile ilgili ilk kaynak olması bakımından Hazar Tarihi için önemli eserlerden olan bu Latince kitap onların Musevîliği 865 yılından önceki bir tarihte kabul etmiş olduklarını açıkça göstermektedir. Daha geniş bilgi için Bkz. Altay Tayfun ÖZCAN, Hazar-Bizans Siyasi İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s.72-73; Constantine Zuckerman, Hazarların Musevîliğe Geçiş Tarihi Üzerine, Hazarlar ve

resmi devlet dini olarak benimsediler⁹¹⁴. Zira bu din, kendilerini bir taraftan Orta Çağ medeniyetleri arasına alırken diğer taraftan da birbirleriyle çekişip duran İslam dini ve Hristiyanlık arasında bağımsız bir konum almalarına aracı olmuştur⁹¹⁵. Museviliğin devlet dini olarak benimsenmesi, devletin bazı alanlarında değişikliklere yol açtığı gibi dış politikasında da önemli bir dönüşüme neden olmuştur. Bu durum, Hazar Hakanlığını bağımsız bir konuma getirdiği gibi Doğu Roma İmparatorluğu ve Araplar arasında siyasi eşitliğin sağlanması açısından da önemli olmuştur. Zira Hazarları kendi çıkarları için kullanmak isteyen Araplara ve Doğu Romalılara da bir cevap teşkil etmiştir⁹¹⁶. Bu durum özellikle çeşitli dönemlerde Yahudilerle savaşmış olan Doğu Roma İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde kendini daha da hissettirmiştir.

Museviliğin Hazar Kagan'ı tarafından benimsenmesi kısa bir süre sonra Doğu Roma İmparatoru ve Abbasi Halifesi, Museviliğe düşman olan bu iki devlet sıfatıyla Hazar Kağanı'nın Museviliği benimsemesinden rahatsız olmuşlardır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun ve Abbasi Halifeliği'nin bu tutumları üzerine Hazar Kağan'ı da onları dini bir münazaraya davet etmiştir. Kağan'ın Doğu Roma İmparatorluğuna elçiler göndererek Hristiyan misyonerler yollanmasını istemesi üzerine Doğu Roma İmparatoru III. Mihail(842-867), 860 yılı sonlarında veya 861 yılı başlarında “*İslav Havarisi*” lakabını kazanan ve Avrupa'da Slavlar arasında din neşri ile ünlenen Slav alfabesi Kirillika'yı tanzim eden Konstantin Kiril adlı rahibi, Patrik Photius'un tavsiyesi ile Hazarlara gönderdi⁹¹⁷. Konstantin Hazarlara gitmeden önce bir süre Kırım'daki Khersones şehrinde kalmış ve Hazar Türkçesi ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Daha

Musevilk(Hazırlayan, Osman Karatay),KaraM Yay., Çorum-2005, s.120;Zajackowski, s.127;Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.162;Yücel, “Hazar Hakanlığı”, s.457; Togan, “Hazarlar”, s.400.

914 Hazarların Museviliği nasıl kabul ettikleri kesin olarak bilinmemektedir. Sadece Musevilerin Kuzey Kafkasya ve Kırım sahillerinden oldukça erken bir zamanda Hazar topraklarına girerek dinlerini yaymaya başladıkları bilinmektedir. Ancak Musevilerin Hazar ülkesinde yoğun bir şekilde bulunmaları, herhalde İmparator Heraklios (610-641) ve III. Leon(717-741) zamanında Doğu Roma'da başlayan Yahudi takibinden sonra olmuştur. Çünkü Museviler Kafkasya'daki Arap fetihlerinden sonra Dağıstan'a gitmişlerdir. Sasanilerin Yahudileri takip etmeye başlamaları üzerine, Yahudiler Dağıstan'da yerleşmeye başlamışlardır. Böylece Musevilik Hazar topraklarında özellikle tüccarlar arasında yayılmaya başlamıştır. Daha sonra bu Yahudilerin tesiriyle Hazarların üst tabakası bu dini benimsemiştir. Belki de Yahudilerin bir kısmı Hazarlara karışmıştır. Hazarların ancak üst tabakası, yani Kağan ve mahiyeti ve tüccarlardan oluşan bir zümre Museviliği kabul etmiş dolayısıyla bu din Hazar devletinin resmi dini olmuştur. Bu konu detaylı bir şekilde araştırılması gereken bir konu olduğu için bu süreçte biz sadece bu dinin kabul edilmesinin Hazar dış politikasına etkileri açısından çalışmamıza devam edeceğiz. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.162;Dunlop, s.101-132; Artamanov, s.343-376;Zuckerman, s.65-122; Zajackowski, s.123-133;Golden, Hazarlar ve Musevilik, s.23-64;Yücel, “Hazar Hakanlığı...”, s.457-458.

915Artamanov, s.345;Yücel, “Hazar Hakanlığı...”, s.457.

916 Artamanov s.345.

917 Kafesoğlu,Türk Milli Kül...s.162;Yücel, “Hazar Hakanlığı...”, s.457.

sonra da İtil kentine gelerek Hazar Kağan'ının huzuruna çıkmıştır. Kağan tarafından iyi karşılanan Konstantin onun huzurunda bir Müslüman hoca ve bir Musevî haham ile dini münazaraya katılmıştır. Yapılan münazarada ilk söz alan Yahudi din adamı olmuştur. O diğer din adamlarına Musa'yı peygamber olarak tanıyıp tanımadıklarını ve kitabını da ehil olarak görüp görmediklerini sormuştur. Tüm din adamlarının olumlu cevap vermelerinden sonra kendisi söz alarak onların peygamberlerini ve kitaplarını tanımadığını söylemiştir. Bu durum üzerine de Hazar Kağan'ı hepsinin üzerinde uzlaştığı Musevi dininin haklılığını kabul etmiştir⁹¹⁸. Hazar Kağanı'nın Museviliği benimsemesinin ardından Hazar toprakları Yahudiler için bir çekim noktası haline gelmiş ve Bağdad, Horasan ve Doğu Roma İmparatorluğunun çeşitli yerlerinden Hazar Kağanlığı'na Yahudi göçü başlamıştır. Buna rağmen Hazar Kağan'ı III. Mikhail'e (842-867) yazdığı mektupta her zaman Doğu Roma İmparatorluğu'na ihtiyacı olan tüm yardımı sağlayacağını taahhüt ederek yaptığı dinî değişikliğin Hazar Hakanlığı-Doğu Roma İmparatorluğu ilişkilerini zedelemeyeceği mesajını verse de bundan sonraki olaylar bu ilişkileri tam tersine çevirmiştir.

4.9.1. Hazar Devleti'nin Çöküşü

X. yüzyıl ortalarına kadar Doğu Avrupa'nın en güçlü ve büyük devleti olan Hazar Kağanlığı bu tarihlerden sonra hızlı bir şekilde çökmeye başlamıştır. Bu Kağanlığın çöküşünün sebepleri, iç düzenin sarsılması, Peçenek, Rus ve Doğu Roma İmparatorluğu'ndan gelen dış tehditler ve ekonomik, askeri düzenin bozulması olmuştur⁹¹⁹.

Hazarların Museviliği resmi devlet dini olarak kabul etmesinden sonra toplumsal anlamda zaten var olan sınıf ayrılıkları iyice belirginleşmeye başlamıştır. Hazar toplumunda Türk-Hazar diye bilinene yönetici tabaka ve Hun-Hazar diye bilinen halk tabakası arasında devletin gücünün artması ve sınırların genişlemesine paralel olarak da sınıfsal çatışmalar başlamıştır. Yönetici tabakayı oluşturan Türk-Hazarlar zamanla devlet hazinesine bağımlı, seferlere katılmayan soylular sınıfına dönüşmüşlerdir.

918 Brook, s.477;Konstantinos'u dini münazara için kabul eden Hazar Kağanı, kadehini şöyle kaldırmayı önermiştir: "Her şeyin yaratıcısı olan, Tek tanrının adına içelim". Konstantinos'un buna cevabı "Ben Tek tanrı, Onun Kelamı ve Ruhü adına içerim" olmuştur. Bunun üzerine Hazar Kağan'ı Tek Tanrıcılığını bir kez daha göstermiştir: "Hayli miktarda anlaşılıyor, ancak bir noktada ayrılıyoruz. Siz Kutsal Üçlü'ye ibadet ediyorsunuz; biz ise Tek Tanrı'ya" demiştir. Bkz. Zajaczkowski, "Hazar Kültürü ve Varisleri", Hazarlar ve Musevilik,(Hazırlayan, Osman Karatay), KaraM Yay., Çorum-2005, s.127.

919 Kurat, s.41; Togan, Hazarlar,s.401.

Devletin bütün kilit makamlarını ele geçirmiş, maliyeyi, orduyu ve adliye mekanizmasını idareleri altına almışlardı. Resmi görevlileri kendi çevrelerinden seçiyorlardı. Sıradan halk tabakası olan Hun-Hazarların yüksek makamlara gelmesine de engel oluyorlardı. Dolayısıyla o günün şartları göz önüne alınırsa sıradan savaşımlarla, iktidarı ellerinde bulunduranlar arasındaki sınıfsal çatışma beraberinde iç karışıklıkları da getirmiştir. Arap yazarlardan İstahri'nin "Hazarlar iki sınıfa ayrılmıştır: Kara Hazarlar ve Ak Hazarlar" ifadesi ve Yakut'un "Kağan onlara(Kara Hazarlara) köleymiş gibi davranıyor" ifadesi bu toplumsal meseleyi yeterince ispatlamıştır⁹²⁰.

Bu toplumsal ayrılığı daha önce de belirttiğimiz gibi Museviliğin resmi devlet dini olarak kabul edilmesi de daha da arttırmıştır. Musevilik dininin aşırı milliyetçi yaklaşımı nedeniyle Hun-Hazarlar Museviliği kabul etme hakkına sahip olmazken ve soylular sınıfına girme kapısı onlara kapanırken bu dini sadece yönetici tabaka kabul edebilme hakkına sahip olmuştu. Hazar toplumu içerisindeki bu ayrılıkçı durum ve halkın içinde bulunduğu olumsuz şartlar halk içerisinde yönetime karşı isyan hareketlerinin sebebi olmuştur. Ünlü Kavar(Asiler) İsyanı bu dönemde meydana gelmiştir. Ancak Hazar ordusu ile asiler arasında yapılan şiddetli bir savaşta asiler büyük kayıplar verdiler, hayatta kalan küçük bir grup aileleriyle birlikte ülkeyi terk ederek Macarlara katılarak Karadeniz bozkırlarına doğru gittiler⁹²¹.

Kavarların Hazar ülkesinden ayrılmasından sonra Hazar Kağanı önemli bir muhalif hareketten kurtulmuştu ama bu kez de Yahudi soylu sınıftan gelen düşmanları ile karşı karşıya kaldı. Geleneğe göre her soylu, Kağan olamıyordu ancak Kağan'ın soyundan gelenler Kağan olabiliyordu. Bu durumda Hazar tahtını elde etmek isteyen yeni soylular bu soruna hileli bir çözüm bularak Kağan'ın elinden dünyevi yetkilerini alarak onu ilahi bir kişilik sıfatına çıkararak onu adeta kendi sarayında şerefli bir hapse soktular. Onun bütün yetkileri Yahudi soylular arasından seçilen Kağan-Bek'e verildi. Bunun sonucunda devlet işleri Çar adı verilen, kimi zaman Kağan da denilen, Kağan-Bek'ler tarafından idare edilmeye başladı⁹²².

Şiddetli bir şekilde devam eden bu sınıflar arası çatışma döneminde Hazar yöneticileri halka karşı güvensizlikleri nedeniyle koruma görevi için bile yabancı askerler kullanmaya başladılar. Mesudî'nin bu durumu "Hakanın ordusu ve

920 Yakov Kuzmin-Yumanadi, Pavel Kuleshov, "Hazarlar", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002, s.468.

921 Yumanadi-Kuleshov, s.468-469.

922 Yumanadi-Kuleshov, s.469.

hizmetkârları Ruslar ve Slavlardan oluşuyor” sözleriyle ifade etmiştir. Bir süre sonra Hazarlar içine girerek onların askeri ve siyasi sırlarını öğrenen Rusların Hazarlara saldırısının kolaylaşmasında bu uygulamanın rolü büyük olmuştur. Rusların Hazarlara saldırılar düzenlemeye başlaması üzerine onlara güvenmekten vaz geçilerek sayıları 10-12 bini bulan Harezmi Müslüman askerlerden oluşan ücretli ordular kullanılmaya başlanmıştır. Bu ücretli askeri kıtalardan profesyonel bir muhafız birliğinin oluşturulması, içeride düzeni sağlama ve yöneticilerin korunması noktasında fayda sağlanmıştır. Ancak devletin ekonomik durumunun zaafa uğraması nedeniyle bunların ücretlerinin verilememesi yüzünden sonraları bu kuvvetlerin de etkisi kalmamıştır⁹²³. Bu durum Hazarların askeri teşkilatının ne derecede gevşediğini ve Hazarlar’ın ordumillet olmaktan çıktıklarının önemli bir göstergesidir. Üstelik kendi ülkelerinde askerlik vazifesine alınmayan Hazar savaşçıları bir süre sonra yoğun bir şekilde Doğu Roma İmparatorluğu ordusunda ücretli askerler olarak çalışmaya başlamışlardır. Yoğun ticari faaliyetlerden dolayı askeri alanda da düzenlemelere pek önem verilmediğinden de Hazar Kağanlığı’nın askeri güçten düşmesi, devlet otoritesinin sarsılmasına neden olduğu gibi Hazar savunmasını da çok güç bir duruma düşürmüş ve yapılan savaşların kaybedilmesine neden olmuştur⁹²⁴.

Hazar Kağanlığı’nın bu çöküş dönemi içine girdiği dönemde Doğu Roma İmparatorluğu ise uzun asırlar boyunca İran ve Arap saldırıları karşısında önemli bir müttefiki olan Hazar ittifakından IX. yüzyılın sonlarına doğru vaz geçmiş gibi görünmektedir. Doğu Roma ile Hazarlar arasında yapılan en son ittifak Rus tehlikesine karşı beraber yapılan Sarkel kalesinin inşası olmuştur. Bundan sonra dost ve müttefik ilişkiler yerini düşmanca ilişkilere bırakmıştır. Hazar ülkesindeki iç karışıklıklar, askeri gücün zayıflaması, Peçenek tehlikesinin Hazarlar tarafından bertaraf edilemeyişi ve Peçeneklerin Karadeniz’in kuzeyinde önemli bir güç haline gelmesi, Doğu Roma İmparatorluğu’nun Rusları Hristiyanlaştırma politikasının başarılı sonuçlar vermesi ve Doğu Roma’nın artık Hazarlara karşı Ruslarla işbirliği yapma düşünceleri nedeniyle geleneksel Hazar-Doğu Roma İttifakı bu tarihlerden sonra sona ermeye başlamıştır.

Doğu Roma İmparatorluğu’nun dış politikasındaki bir diğer değişiklik Karadeniz’in kuzeyinde meydana gelmiştir. IX. yüzyılın sonlarında Peçenekler Hazar sınırlarından içeri girerek büyük karışıklıkların çıkmasına vesile oldukları gibi Hazar

923 Yumanadi-Kuleshov, s.469; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.167; Kurat, s.42.

924 Yumanadi-Kuleshov, s.469; Kurat, s.42; Brook, s.477.

Hakanlığı'nın iç dengelerinin de bu dönemde hiç olmadığı kadar hassas bir duruma geldiği görülmektedir. Peçenekler IX. yüzyılda Karadeniz'e göçü ile bölgenin en büyük askeri gücü haline geldiler⁹²⁵. Onlar bu esnada Don ile Volga nehirleri arasında yaşıyorlar ve Macarlar'ı sıkıştırıyorlar ve Hazarların bölgedeki ticarî ve siyasi konumunu tehdit ediyorlardı. Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimlerin hareketleri ile uzun asırlardan beri ilgilenen Doğu Roma İmparatorluğu bu kez Hazarlar tarafından engellenemeyen Peçeneklerin gelişiyle onlara doğru yönünü çevirmiştir. Onların bu hızlı büyümesi bölgede bir güç arayışı içinde olan Doğu Roma İmparatorluğu için önem arz etmeye başlamış ve Doğu Roma İmparatorluğu bu Türk grubu ile zaten var olan ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu amaçla onların arasına Hristiyan misyonerler de gönderilmiş ise de onların arasında Hristiyanlığın yayıldığına dair herhangi bir bilgi yoktur. Bu durum Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki politikalarını değiştirdiğinin önemli bir göstergesidir. Bu politik değişiklik sonucunda Doğu Roma İmparatorluğu, Hazar Kağanlığı hakimiyetindeki çeşitli halkları, Peçenekleri ve Rusları Hazar Kağanlığı'na karşı kışkırtmaya başladı. Çünkü bu kavimlerin hareketleri her ne olursa olsun Doğu Roma'nın Balkan eyaletlerine kadar etkisini gösteriyordu. Daha önce Hunların ve Avarların gelişiyle büyük bir tecrübe yaşayan Doğu Roma İmparatorluğu bu kez Peçeneklerin gelişiyle yine bir tehlike hissetmiştir. Doğu Roma'nın barbar diye tabir ettiği bu kavimlere karşı siyaseti ise bir barbar kavmi bir başka barbar kavime kırdırmaktır⁹²⁶. Dolayısıyla Peçeneklerin Azak Denizi dolayları ve Kırım'a gelişleri Doğu Roma'nın dikkatini çekmiştir. Çünkü daha önce yaşadığı tecrübelerine dayanan Doğu Roma İmparatorluğu Peçenek tehdidini adeta üzerinde hissetmiştir. Bu politikalar doğrultusunda, IX. yüzyıl başlarında Doğu Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden Bulgarlara karşı Karadeniz'in kuzeyine gelen Peçenekler bir kurtarıcı sayılmıştır. Bu nedenle Peçeneklerle irtibata geçmek isteyen Doğu Roma İmparatorluğu 915 yılında Peçeneklere elçi göndermiş ve Peçeneklerin Bulgarlar'a karşı sevk edilmesi istenmiştir. Bunun üzerine 917 yılında Peçenekler Bulgarlarla savaşmak üzere Tuna'ya doğru hareket ettiler. Ancak söz verilmesine rağmen Kırım kumandanı Phokas ile Doğu Roma amirali Roman Lecapenus arasındaki bir anlaşmazlık yüzünden Peçenekler Tuna'nın öbür yakasına geçirilmemiştir. Bu hareket yüzünden ise Peçeneklerin Doğu Roma

925 Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.167.

926 Işın Demirkent, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti", Bizans Tarihi Yazıları Makaleler, Bildiriler, İncelemeler, Dünya Yay., İstanbul-2005, s.17-18.

Kurat, Karadeniz'in Kuzeyi..., s.60.

İmparatorluğu'na güveni kalmamış ve geri dönmüşlerdir⁹²⁷. Ancak Doğu Roma İmparatorları yine de onlarla anlaşma yolları aramaya çalışmıştır⁹²⁸. Çünkü tarih boyunca Karadeniz'in kuzeyinden gelen kavimler Kafkasya ve Kırım'ı geçtikten sonra mutlaka Tuna nehrini geçerek Balkanlar'a yani Doğu Roma topraklarına girip yerleşmeyi hedeflemişlerdir. Doğu Roma İmparatorluğu ise bunlara karşı akıllıca bir siyaset izleyerek hem onların tehlikelerini bertaraf etmek hem de düşmanlarını ber taraf etmek amacıyla bu kavimlerin yardımlarından faydalanmaya çalışmıştır. Bu kez Peçeneklerin gelişiyle Bulgarlar'a karşı onları kullanmaya çalışmışlardır. Ayrıca bunlarla dost geçinerek de tehlike atlatılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Doğu Roma İmparatoru Konstantin Porphyrogenetos (912-959) oğluna hitaben yazdığı Doğu Roma siyasetinin "el kitabı" mahiyetinde olan *De Administrando Imperio* (Devlet İdaresi) adlı eserinde Peçeneklere verdiği önemi ve onlarla mutlaka dost geçinmek gerektiğini belirtmiştir. Ve onlarla iyi geçinmenin Doğu Roma'ya ne gibi faydalar sağlayacağını anlatmıştır⁹²⁹. Peçenekler gerektiği zaman Bulgarlar ve Macarlara karşı arkadan saldırıyor, Ruslara ise güney yolunu kapayabiliyordu. Aynı zamanda Peçenekler Doğu Roma ordusunda ücretli asker olarak görevlendiriliyor, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yaptığı savaşlarda önemli bir rol oynuyorlardı.

Hazarların gücünün bu denli zayıflaması, Peçenekler ve Ruslar gibi güçlü oluşumların ortaya çıkması üzerine artık Hazar ittifakına ihtiyaç duymayan Doğu Roma İmparatorluğu 880-900 yılları civarında Hazar Kağanlığı'nın tahtında bulunan Benjamin döneminde pek çok halk Doğu Roma İmparatorluğu'nun teşviki ile Hazar hakanlığına saldırmıştır. Onların yanında bölgede Hazar hakimiyeti altında yaşayan Burtaslar, Uzlar ve Kara Bulgarlar da önemli güçlerdi. Doğu Roma İmparatorluğu bu halkları Hazarlara karşı kışkırtarak, Hazar Kağanlığı'na saldırttı. Ülkenin çeşitli yerlerinde yaşayan bu halkların Hazar Hakanlığı'na saldırımlarına rağmen, bölgenin önemli bir gücü olan Alanlar Hazar Hakanlığı'nın yanında yer aldı. Ancak bir süre sonra Hazarların yanında gördüğümüz Alanlar, Hazar Kağanı olarak Aaron'un başta bulunduğu 900 yılı civarında Hazarlara karşı isyan etmişlerdir. Onların Hazarların karşısında yer alması yine Doğu Roma İmparatorluğu'nun kışkırtmasıyla gerçekleşmiştir. Zira Alanlar bu esnada Kırım'a yakın bölgelerde bulunuyorlardı ve

927 Yücel, s. 714;Kurat, Karadeniz'in Kuzeyi..., s.60-61.

928 Kurat, Karadeniz'in Kuzeyi... s.61.

929 Porphyrogenitus, s.53; Ostrogorsky,s.309;Kurat, Karadeniz'in Kuzeyi..., s.61; Akdes Nimet Kurat "Peçenekler",İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.IX, İstanbul 1971, s.539;Yücel, s.714.

eğer onların hükümdarı isterse buraları yağmalayabilir ve Hazarlara büyük bir zarar verebilirdi. Çünkü burası Hazarların önemli ticaret yollarının geçtiği yerd. Dolayısıyla Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hazarların ticari yollarına bir darbe vurmak istediği açıkça anlaşılmaktadır. Alan hükümdarı Hazarlara karşı isyan başlatmadan önce yine Doğu Roma İmparatorluğu'nun misyonerlik faaliyetleri sonucunda Hristiyan olmuştur. Yine Alan ülkesinde bir piskoposluk kurulmuştur. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu Alanlar üzerindeki nüfuzunu arttırmakla kalmamış aynı zamanda onları Hazarlar'a karşı savaşa sürüklemeye de muvaffak olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu tarafından kışkırtılan Alanların beklenmedik isyanı karşısında Hazarlar, Uzların yardımını alarak Alanlara saldırdı. Uzların da desteği ile gücünü iyice artıran Hazarlar, Alanlar'ı dize getirdi. Savaş esirleri arasında Alan hükümdarı da bulunuyordu. Hazar Kağan'ı Aaron, Alan hükümdarına çok iyi davranmış ve kızını daha sonra Hazar Kağanı olacak olan, oğlu Joseph ile evlendirilmiştir. Alan hükümdarı da bundan sonra Hazar Kağan'ına bağlı kalacağına yemin etmiştir. Hazarların bu akıllı diplomatik manevraları sayesinde Alanlar daimi düşman olmaktan çıkmış ve Hazarların müttefiki haline getirilmişti. Ayrıca Alanlar'ın Doğu Roma İmparatorluğu'na sırtlarını çevirmeleri de sağlanmış, Doğu Roma Hazarlar'a karşı uyguladığı bir kışkırtma politikasında hayal kırıklığına uğramıştı⁹³⁰.

4.10. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Ruslarla İşbirliği ve Hazar Devleti'nin Yıkılışı

860 yılında Rusların ilk defa İstanbul önlerinde görünmeleri üzerine Doğu Roma İmparatorluğu, Hazarlardan yardım istemiş olmasına rağmen herhangi bir ittifak söz konusu olamamıştı. Çünkü Hazar Hakanlığı'nın hem doğu hem de batı sınırları 860 yılından sonra büyük bir siyasi değişiklik içine girmişti. Bu değişikliğin temel nedeni Peçenekler'in Hazar Hakanlığı'nın Batı sınırlarında ortaya çıkması idi. Hazar Hakanlığı'nın askeri yapısının zayıflaması nedeniyle de Hazarlar eski askeri güçlerini de kaybettiler. Doğu Roma İmparatorluğu, bu durum karşısında Kırım kentini ve ona bağlı olan Kırım'daki Doğu Roma mülklerini korumak için yeni gelen halklarla sıkı ilişkiler kurma yolunu tercih etmeye başlamıştır. Bu nedenle İstanbul'a yapılan Rus saldırısını başarılı bir şekilde püskürten Doğu Roma İmparatorluğu, yeni oluşmakta Rus Devleti ile ilişki kurarak bunların içine misyonerler göndermeye başladı. Zira bu genç

930 Artamanov, s.464-467; Brook, s.477-478.

milletin Hristiyanlaştırılması onların Doğu Roma nüfuz alanı içine alınması anlamına geliyordu. 867 yılında İstanbul’da bazı Ruslar vaftiz edilmiş, bundan sonra onlar İmparatorluğun “bağlı ve dostu” olarak görülmeye başlanmışlardır. Doğu Roma İmparatoru I. Basileios(867-886) zamanında da Patrik Ignatius onların arasına gönderilerek barış yapılmış ve bir piskoposluk kurulmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu kısa sürede bu misyonerlik faaliyetlerinde başarı göstermiş ve bu kez Hazarlara karşı Ruslar ile işbirliği yapmaktan çekinmemiştir⁹³¹.

Benjamin ve Aaron zamanında Hazar Kağanlığı Doğu Roma İmparatorluğu’nun politikalarına karşı herhangi bir savaşa girişememiştir. Ancak Joseph’in Kağan olması ile Hazarlar sessiz kalma politikalarından vaz geçmiş ve Hazar-Doğu Roma İmparatorluğu ilişkileri gerginleşmeye başlamıştır. Doğu Roma İmparatoru Romanos Lakapenos’un(920-944) kendi topraklarındaki Yahudilerin takibata uğratması üzerine, Joseph de Kırım sahasında yaşayan Hristiyanları takibata uğratarak buna karşılık vermiştir⁹³². Joseph’in dış politikasını değiştirmesinde temel etken Doğu Roma İmparatorluğu’nun izlediği anti-yahudi politikalardan çok, Doğu Roma ile aralarında Hazar Kağanı Benjamin döneminden başlayıp Aaron zamanında devam eden mücadeleler ve Bulgarlar ile olan savaşlarından beri gözlerinde olan Kırım’daki Doğu Roma mülklerini ele geçirme isteği ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun Hazarların elindeki Kiyev şehrini alan Rusları desteklemiş olmalarıdır⁹³³. Bu siyasi gelişmeleri oldukça yakından takip eden Doğu Roma İmparatoru Romanos Lakapenos Hazarlara karşı hemen 940 yılında Ruslarla bağlantı kurmuştur. Onlar bu esnada yukarda da ifade ettiğimiz gibi Dinyeper ve Don ırmakları civarında önemli güçlerden biri idi. Rusların başında sıralarda Rurik’in oğlu olan Igor’un naibi Oleg bulunuyordu. Romanos Lakapenos çeşitli hediyelerini yollayarak Oleg’den Tamatarkan kentine saldırmasını istedi. Oleg bu teklifi kabul etti ve şehirde herhangi bir askeri gücün bulunmamasından faydalanarak bir gece baskını ile kente hakim oldu⁹³⁴. Oleg’den sonraki dönemlerde yayılmacı politikalarına devam eden Ruslar Svyatoslav döneminde Doğu Roma

931 Ostrogorsky, s.213.

932 Togan, “Hazarlar”, s.400; Brook, s.477;Bu cümleden anlaşıldığı üzere Hazar-Doğu Roma İmparatorluğu ilişkilerinin gerginleşmesindeki faktörlerden birisi de Hazarların Museviliği resmi devlet dini olarak kabul etmesidir. Çünkü Doğu Roma İmparatorluğu Hazarların başkenti İtil de dahil olmak üzere birçok şehirde piskoposluklar kurarak Hristiyanlığı Hazarlar, Bulgarlar ve daha birçok kavim arasında yaymaya çalışmıştır. Bu durumda Hazarların Museviliği kabul etmeleri Doğu Roma İmparatorluğu’nu hayal kırıklığına uğratmıştır.

933 Togan, “Hazarlar”, s.400.

934 Brook, s.477.

İmparatorluğu'nun teşvikiyle Hazarlar üzerine büyük bir saldırı düzenleyerek 965 yılında Don boylarında Hazar hakimiyetini simgeleyen Sarkel kalesini ele geçirerek Hazarların başkenti İtil kentine girdiler ve Hazar Kağanlığı'na son verdiler⁹³⁵.

IX. yüzyılda ortaya çıkan Rus ve Peçenekler gibi halkların saldırılarının Kırım kentinin güvenliğini tehlike altına sokması ve Hazar Hakanlığı'nın Abbasi Halifeliği ile savaşçı ilişkiler yerine barışçı ve ticari ilişkilerinin artması üzerine Hazar-Doğu Roma ilişkileri gerilmeye başlamıştır⁹³⁶. Bu durum Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hazar Hakanlığı ile olan ilişkilerinin, kuzeyde yer alan Kırım ve çevresindeki Doğu Roma mülklerinin güvencesi ve Doğu Roma'nın düşmanlarına karşı savaşması temeline dayandığını göstermektedir. Dolayısıyla Hazar Kağanlığı'nın siyasi ve askeri durumunun iyice zayıflaması üzerine de politikalarını değiştiren Doğu Roma İmparatorluğu Ruslarla işbirliği yaparak Hazar Kağanlığı'nın yıkılmasına neden olmuştur. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu bu politikası nedeniyle Ruslar gibi güçlü bir düşmanla karşı karşıya kalmış, Doğu Roma mülklerinin güvenliğini sağlayamamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey mülklerinin, bölgedeki 300 yıllık Hazar hakimiyeti esnasındaki konumu ile Hazar Hakanlığının yıkılmasından sonraki durumuna bakılacak olursa Hazar Hakanlığı'nın bölgedeki istikrarın tek koruyucusu olduğu sonucuna varılabilir. Dolayısıyla, Doğu Roma İmparatorluğu Hazar Kağanlığı'nı ortadan kaldırma çabalarıyla kendi kuzey mülklerinin ortadan kalkması ile sonuçlanacak olaylar zincirini başlatmıştır.

935 Togan, "Hazarlar", s.401; Kafesoğlu, Türk Milli Kül...s.167; Rasyonu, Tarihte Türklük..s.117.

936 Özcan, s.88.

SONUÇ

Tarih boyunca dünyada birçok devlet kurulmuş ve yıkılmıştır. Ancak, zaman büyük bir hızla akıp çağlar değişmesine ve devletler yıkılıp yerine yeni devletler kurulmasına rağmen bu devletlerin izledikleri iç ve dış politikalar neredeyse aynı kalmıştır. Bir zamanların Doğu Roma İmparatorluğu'nun izlediği politikalarla Osmanlı Devleti'nin izlediği politikalar nasıl benzerlik gösteriyorsa bugün dünyanın güçlü devletlerinin izlediği politikalar da geçmiştekilere benzemektedir. Doğu Roma İmparatorluğu nasıl kendine düşman kavimleri birbirine kırdırma veya bunların gerek siyasi gerek toplumsal ya da dini ayrılıklarından faydalanmayı bilmişse kendisiyle çağdaş ya da kendisinden daha sonra kurulan devletler de bu politikaları izlemişler hatta günümüz de de izlenmeye devam edilmektedir.

Bizans İmparatorluğu ile Türk devletlerinin siyasi ilişkilerini incelediğimizde her ikisinin de adeta bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olduğunu görürüz. Bu noktada her ne kadar Bizans İmparatorluğu'nun Türk kültürünü etkilediği konusu kulağımıza hoş gelmeseyse de karşılıklı bir etkileşim ve ortak kültürün var olduğu kaçınılmazdır. Nihayetinde Bizans'ın Türk kültürü üzerinde ne kadar etkisi varsa Türk kültürünün de Bizans kültürü üzerinde etkisi söz konusudur. Daha güçlü bir yapıya bürünmek ve daha güçlü ittifaklar kurabilmek amacıyla yapılan evlilikler, Bizans İmparatorluğu'nu ilginç bir durum içine sokmuştur. Türk aileler ile sıhri bağların kurulması, bazen hanedanın başına Türklerin geçmesine neden olmuştur. Hazar Kağan'ının kızı Çiçek ile III. Leo'nun oğlu V. Konstantin ile evlenmesi sonucu taraflar arasındaki dostluk ve ittifak daha da pekiştiği gibi kültürel etkileşim de gerçekleşmiştir. Mesela Hazar prensesinin Bizans sarayına taşıdığı Hazar modası tarzı giyimi önemli bir kültürel etkileşim örneğidir. Prenseseğin oğlu IV. Leon(775-780) ise annesinin soyundan dolayı Hazar lakabını almıştır. Nitekim İmparatorlar bu akrabalık bağlarından istifade ederek, kendi askeri ve siyasi iç sorunlarının çözülmesinde de Hazarların yardımlarından faydalanmışlardır. Doğu Roma İmparatorluğu tarihinde görülen bu olay Türk-Hazar tesiri ile izah edilebilir. Bizim kendi tarihimizi Bizans'tan soyutlamamız ve ayrı bir şekilde incelememiz bu anlamda mümkün değildir. Dolayısıyla Bizans İmparatorluğu'nu ne kadar tanırsak, kendi tarihimizi de o kadar tanımış olacağız. Çünkü Bizans'ın Sasanilerle, Balkan ve Slavlarla ilişkilerinde, İslam fetihleri sırasında Türklerin etkisi hep bir kilit noktası konumunda olmuş, bu ilişkilerin içinde Türkler her

zaman yerlerini korumuşlardır. Dolayısıyla Bizans'ın kaderi yıkılışına kadar hep Türklerle beraber yazılmış, onu zaman zaman yücelten de aşağıya çeken de Türkler olmuştur. Özellikle, Bizans açısından Türkler güvenilir bir askeri güç olmuştur. Nihayetinde Bizans uzun süre tarih sahnesinde kalmasını Türklere borçlu iken tarihin derinliklerine gömülmesi de yine Türkler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Türkler ise bu uzun süreli ilişkiler sayesinde Bizans'ı çok iyi tanımış bu sayede de Bizans siyasetine yön vererek, hem Türk tarihinin hem de dünya tarihinin akışını değiştirmişlerdir.

Asya Hun Devleti'nin dağılmasından sonra Batı Türkistan'daki soydaşlarının yanlarına giden Hun toplulukları zamanla çoğalarak ve uzun süre yaşadıkları sakin ve huzurlu hayat sayesinde iyice güçlendiler. 350 yıllarına doğru teşkilatlanmalarını tamamlayan Hunlar, iklim değişikliği, yeni otlaklar ve yeni yurtlar arama nedeniyle batıya doğru hareket etmeye başladılar. 370'li yıllarda Balamir'in önderliğinde İtil nehrini geçen Hunlar öncelikle Alanlar'a saldırdılar ve onları hakimiyetleri altına aldılar. Çünkü artık onlara İtil kıyıları yetmiyor ve yeni otlaklara ihtiyaç duyuyorlardı. Bu nedenlerle hareket eden ve Alanlar'ı yerinden oynatan Hunlar, Karadeniz'in kuzeyinde Ostrogotlar'ın yaşadıkları yerlere de girdiler. Böylece tarihte "Büyük Halk Göçleri" ya da "Kavimler Göçü" diye bilinen süreci başlattılar. Bu süreç içerisinde Kavimler Göçünün tüm sıkıntılarını hisseden de coğrafi sebeplerden dolayı Roma imparatorluğu olmuştur. Bu sıkıntılar Roma'nın Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasına sebep olmuştur. Batı Roma İmparatorluğu, ekonomik, siyasi ve idari sarsıntılar nedeniyle gücünü yitirerek önemini kaybetmeye başlarken ağırlık merkezini doğuya kaydırmış olan Doğu Roma İmparatorluğu gücünü korumuştur. Ancak, Kavimler Göçü ve çok yoğun olarak gelen Türk saldırılarıyla zaman zaman sarsıntı ve sorunlar yaşamıştır.

Bununla birlikte Doğu Roma İmparatorluğu bu sorunu kavimlerin hareketleri sırasında zaman akışı içinde değişen siyasi şartlara göre politikalar izleyerek aşmaya çalışmıştır. Şöyle ki kimi zaman bu düşman kavimleri bir başka düşmanına karşı dost, müttefik ve askeri destek olarak görürken, kimi zaman da bunları birbirine kırdırmayı ihmal etmemiştir. Bu kavimlerle dost ve müttefik olmak istediği zaman barışı satın alma yoluna giden Doğu Roma İmparatorluğu elçilik heyetlerine kıymetli hediyeler vermiş, yapılan anlaşmalarda bu kavimlere yüklü miktarlarda yıllık vergi ödemeyi kabul etmiş ve dostluklarını kimi zaman sıhrî bağlar kurarak pekiştirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda kendi aralarında taht kavgalarına düşen Doğu Roma İmparatorları için bu güçlü

kavimler adeta sığınacak güvenli bir liman görevi de yapmıştır. Ancak bu kavimlerin dostluğu gözden çıkarıldığı zamanlarda bir başka kavimle çok rahat bir şekilde işbirliği yapılarak hatta güçlü siyasi liderlere suikast planları bile düzenleyerek bunların varlığı ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Avrupa Hun İmparatorluğu, Uldin döneminden başlayarak, Attila döneminin sonuna kadar Batı Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurup, Doğu Roma İmparatorluğu'nu baskı altında tutma siyaseti izlemiştir. Hunların bu baskılı tutumları karşısında onlara karşı savaşılabilecek gücü olmayan Doğu Roma İmparatorluğu çok zor durumda kalmıştır. Bu nedenle her Hun saldırısı karşısında biraz daha aciz duruma düşen Doğu Roma İmparatorluğu her defasında Hunlara verdiği hediyeleri ve yıllık vergileri arttırarak barışı satın alma yoluna gitmiştir. Avrupa Hunları ise Doğu Roma İmparatorluğu'nu her yıl artan bir vergi yükü ile baskı altına almak istiyorlardı. Attila'nın Hun tahtına çıkmasıyla beraber devletin gücü ve kudreti iyice artınca bu baskı da artmaya başlamıştır. Bu ekonomik baskı ve tehditten kurtulmak isteyen Doğu Roma İmparatorluğu Attila'ya bir suikast planı hazırlamış, ancak bu planın ortaya çıkması üzerine de Attila'yı yatıştırmak ve barışı korumak için ödenen vergileri arttırmak zorunda kalmıştır. 453 yılında Attila'nın aniden ölümü üzerine Doğu Roma İmparatorluğu kendisini yaklaşık bir asır boyunca baskı altında tutan Hun tehlikesinden kurtulmuştur. Çünkü Attila'nın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle Hun Devleti çökmüş, kalabalık Hun toplumları da dağınık bir halde yaşamaya başlamışlardır.

558 yılında Kavimler Göçü ile açılan yoldan gelen Avarların güçlü bir devlet kurarak Doğu Avrupa ve Balkanlar'da etkin rol oynamaya başlamıştır. Böylece, Doğu Roma İmparatorluğu yeniden bir başka Türk kavminin baskısı altında kalmıştır. Bu dönemde batıda Hunlardan arta kalan toplumlar ve Slavlar ile doğuda İran ile uğraşmak zorunda kalan Doğu Roma İmparatorluğu bu kez de Avarlara karşı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu durumda Doğu Roma İmparatorluğu'nun bir düşman kavmi bir başka düşman kavime kırdırma politikası ön plana çıkmış, İmparator Justinianus(527-565) Balkanlar'da Bulgarlar'a ve Slavlar'a karşı Avarların askeri gücünden faydalanmak için onlara Doğu Roma'nın düşmanları ile savaşmaları karşılığında yıllık vergi ödeyeceğini bildirmiştir. Böylece Avarlar 558 yılında yapılan bu anlaşma gereğince Avarlar, Sabirler, Onogurlar ve diğer kavimler üzerine saldırmışlar ve bu sırada birbirleriyle mücadele halinde olan Kutrigur ve Utigurlara da hücum ederek

onları hakimiyetleri altına almışlardır. Doğu Roma İmparatorluğu da onlarla savaşın getirebileceği ekonomik ve insan kaybı riskini ortadan kaldırmış, İmparatorluğun devamı ve bekâsı için önemli bir savunma politikası uygulamıştır.

Daha sonraki dönemlerde Doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzey cephesini ihmal ederek sürekli İran ile savaşması nedeniyle Balkanlar'da Slavları ve diğer toplulukları hakimiyetleri altına alan Avarlar iyice güçlenmiştir. Bu güç karşısında tıpkı Hunlar da olduğu gibi Doğu Roma İmparatorluğu Avarlar'dan da barışı satın almak zorunda kalmıştır. İmparator Heraklios(610-641) döneminde de İran'a karşı savaşa hazırlanırken Avarlar ile yapılan bir anlaşmayla onlara ödenen vergi miktarı arttırılmıştır. Ancak İmparator Heraklios bu hesaplarında yanılmıştır çünkü kendisi ordusuyla İran'a karşı savaşa gittiği sırasında 626 yılında Avarlar, İran ile işbirliği yaparak İstanbul'u kuşatmıştır. Bu kuşatma sırasında çok zor günler yaşayan Doğu Roma İmparatorluğu, Avarların erzak yetersizliği nedeniyle geri çekilmeleri üzerine derin bir nefes almıştır.

626 İstanbul kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Avarlar siyasi itibarlarını kaybederek hakimiyetleri altındaki kavimlerin kendilerinden kopmalarıyla karşıya geldiler. Bunlardan biri olan Bulgarlar, Avarlara karşı hakimiyet kavgasına düştüler ve liderleri Kubrat önderliğinde 635 yılında Büyük Bulgar Devleti'ni kurdular. Kubrat Han, Doğu Roma İmparatoru Heraklius'a(610-641) elçi göndererek bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma yeni kurulan devlet için oldukça büyük önem arz ederken Doğu Roma İmparatorluğu için de Avarlarla İran arasındaki ittifaka karşı yeni bir müttefik bulması açısından önem arz etmiştir. Ancak Kubrat Han'ın ölümünden sonra oğulları arasında çıkan kavgalar nedeniyle Büyük Bulgar Devleti dağılmıştır. Daha sonra 680'li yıllarda onun oğullarından Asparuh tarafından Tuna Bulgar Devleti kurulmuş, bölgede bulunan diğer kavimlerin kendilerine bağlanmasıyla da iyice güç kazanmıştır. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu gibi güçlü bir devletin yanı başında kalıcı bir devlet kurulmuş ve Rus saldırısıyla son buluncaya kadar 300 yıl ayakta kalmıştır. Bu sırada Doğu Roma İmparatorluğu İran ile süren savaşları sona erdirmişse de İslam ordularının taarruzu nedeniyle yeni güçlüklerle karşılaştığından bir Balkan politikası başlatmaktan ve Batı'dan gelecek tehditlere karşı koymaktan aciz bir durumdaydı. Doğu Roma İmparatorluğu Arapların saldırıları ile uğraştığı zamanlarda Bulgarlarla iyi geçinme siyaseti güderken Arap saldırılarının sona ermesiyle onlara karşı düşmanca politikalar izlemeye başlamıştır. Ancak onların bu saldırılarıyla

Bulgarlar biraz daha ilerleme fırsatı bularak Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da önemli bir rol oynamaya başlamıştır.

Bu arada Doğu Roma İmparatorluğu Hristiyanlığı kabul ettirerek askeri anlamda alt edemediği Bulgarlar'ın tehlikelerini bertaraf etmeye çalışmıştır. Bulgar Devleti hem Doğu Roma İmparatorluğu'nun etkisi hem de kalabalık Slav toplumlarının etkisiyle Boris(852-889) döneminde resmen Hristiyanlığı kabul etmiştir. Ancak Hristiyanlığın kabulü ile Bulgar unsuru kalabalık Slav unsuru arasında erimiş ve Tuna Bulgar Devleti, Hristiyan-Slav görünümüne bürünmüştür. Bundan sonraki yıllarda Bulgar hükümdarlarının, Bulgar kilisesini ve devletini Doğu Roma etkisinden kurtarma isteği ve Bulgar kilisesinde resmi dil olarak Grekçe yerine Slav Bulgarcasını hakim kılma, Grek din adamları yerine yerel din adamlarını getirme gibi istekleri nedeniyle Bulgarlar ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Öyleki Bulgar Çarı Symeon(893-927) kendisini Doğu Roma İmparatorundan daha üstün kabul ederek, kendisine Knez ya da Arhont olarak hitap edilmesi ile yetinmeyeceğini ve "Bulgarların ve Romalıların Çarı" ünvanına sahip olabileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle hareket eden Symeon 913 yılı Ağustos ayında Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına girerek İstanbul önlerine kadar gelmiştir. Nihayetinde bu durum karşısında korkuya kapılan ve morali bozulan Doğu Roma İmparatorluğu, Bulgarlara ödediği vergiyi yenilemiş ve Symeon'a "Bulgarların Basileosu(Çarı)" ünvanı verilmiştir. Symeon patriğin elinden imparatorluk tacı giymiştir.

Symeon döneminde yapılan savaşların sonucu olarak Bulgar Devleti'nin çöküş içerisine girmesi nedeniyle Petro(927-969) döneminde barıştan yana politika izlenmiş, , Doğu Roma ile 30 yıllık barış imzalamış, bu barış evlilikler yoluyla da pekiştirilmiş, Petro ve Romanos Lekapenos'un torunu olan Marina-İrina ile evlenmiştir. Bu sayede Bulgarlar cephesinde rahatlayan Doğu Roma İmparatorluğu da Anadolu'ya yönelme fırsatı bulmuştur. Aynı zamanda Doğu Roma İmparatorluğu, Bulgaristan üzerinde hiçbir zaman olamadığı kadar nüfuza sahip olmuştur. Üstelik Bulgarların nüfuzu altında olan Sırbistan ve diğer Slav bölgelerinde Doğu Roma yeniden üstünlük elde ederken Bulgarlar bu üstünlüklerini kaybetmeye başlamışlardır. Hatta Bulgarlar bile tamamiyle Doğu Roma'nın büyümesine kapılmıştır. Hristiyanlaşma oluşumundan beri hızlı bir şekilde ilerleyen Bulgar devletinin kültürel bakımdan Romalılaşması en yüksek noktasına ulaşmıştır. Üstelik, Bulgarlar Symeon devrinin bitip tükenmeyen savaşlarıyla yorulmuş ülke siyasi alanda olduğu kadar ekonomik alanda da zayıflamıştı. Son on

yılların süratli bir şekilde kalkınmasını bu dönemde bunalımlar izlemiştir. Hıristiyanlığın kabul edilmesi ile beraber Doğu Roma içinde yaşanan dini bunalımlar Bulgar ülkesinde de yaşanmaya başlamıştır. Kiliselerin ve manastırların hızlıca sayılarının artması, bunların ekonomik anlamda güçlenmesiyle beraber bunlara karşı düşünceler birbirleriyle çarpışmaya başlamıştır. Bulgaristan'ın bu zor durumunu fırsat bilen Doğu Roma İmparatorluğu, Ruslarla işbirliği yaparak Bulgar Devleti'nin yıkılmasını sağlamıştır. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu zayıf düşmanını kaybetmiş yerine Ruslar gibi güçlü bir düşman edinmiştir. Bu durum Balkanlar'da bir sorun olarak daha sonraki Doğu Roma İmparatorlarına miras olarak kalmıştır. Daha sonra Çar Samuel döneminde Bulgar Devleti yeniden canlandırılmak istense de başarıya ulaşamamış 1018 yılında Bulgar Devleti, Doğu Roma hakimiyetine girmiştir.

VI. ve X. yüzyıllar arasında Kuzey Kafkasya'da çok geniş sahalara yayılan Hazar Devleti'nin, Araplar, İran ve Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkileri siyasi ortamı şekillendirecek güçte olmuştur. Bir taraftan Araplar ve İran Hazarları kendilerine çekmek isterken diğer bir taraftan da Doğu Roma İmparatorluğu bunu başarmaya çalışmıştır. İmparator Heraklios(610-641) döneminde batıda Avarlar, doğuda İranlılar ile savaşmak zorunda kalan Doğu Roma İmparatorluğu, Hazar Devleti'nin yardımına başvurmuş bu sayede İran tehlikesini atlatabilmiştir. Böylece ilk Doğu Roma-Hazar münasebeti başlamıştır. Yine Araplar ile olan mücadelelerinde Hazar Devleti, Doğu Roma İmparatorluğu'nun yanında yer almayı tercih etmiştir. Zaman zaman her iki devlet arasında ilişkiler gerginleşmesine rağmen Doğu Roma İmparatorluğu, Hazarların müttefikliğine önem vermiş ve bu ilişkileri sıhrî bağlar kurarak da güçlendirmeye çalışmıştır. Ancak IX. yüzyılda ortaya çıkan Rus ve Peçenekler gibi halkların saldırılarının Kırım kentinin güvenliğini tehlike altına sokması ve Hazar Hakanlığı'nın Abbasi Halifeliği ile savaşçı ilişkiler yerine barışçı ve ticari ilişkilerinin artması üzerine Hazar-Doğu Roma ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Dolayısıyla Hazar Kağanlığı'nın siyasi ve askeri durumunun iyice zayıflaması üzerine de politikalarını değiştiren Doğu Roma İmparatorluğu Ruslarla işbirliği yaparak Hazar Kağanlığı'nın yıkılmasına neden olmuştur. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu bu politikası nedeniyle Ruslar gibi güçlü bir düşmanla karşı karşıya kalmış, Hazar Kağanlığı'nı ortadan kaldırma çabalarıyla kendi kuzey mülklerinin ortadan kalkması ile sonuçlanacak olaylar zincirini başlatmıştır.

Görüldüğü üzere Doğu Roma İmparatorluğu topraklarına doğru hareket eden Türk kavimlerinin amacı öncelikle yeni yerleşim yerleri elde etmek, sonrasında Tuna Nehrini aşarak Balkanlar'a oradan da İstanbul'a kadar girerek Doğu Roma İmparatorluğu'nun yerine cihanşümül imparatorluklar kurabilmektir. Nihayetinde bu bölgelerde güçlü devletler kuran Türk kavimleri defalarca İstanbul'u kuşatarak Doğu Roma İmparatorluğu'na sıkıntılı günler yaşatmaya muvaffak olmuşlardır. Bu Türk kavimleri de tıpkı Doğu Roma İmparatorluğu gibi kendi çıkarlarını gözeterek zaman zaman Doğu Roma İmparatorluğu ile dostça ilişkiler içerisine girebilmişlerdir. Öyle ki bazen İmparatorluk içerisindeki taht kavgalarına bile müdahale edebilen Türk kavimleri Doğu Roma'nın dış siyasetinde olduğu kadar iç siyasetinde de etkin rol oynamışlardır. Doğu Roma'ya dışarıdaki düşmanlarına karşı askeri destek vermekten de çekinmeyen Türk kavimleri Doğu Roma'ya bu yardımları karşılığında önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

KAYNAKLAR

KRONİKLER

AGATHĪAS, The Histories, (Translated With An Introduction And Short Explanatory Notes By Joseph D. FREND), Berlin-Newyork-1975.

BLOCKLEY, R.C., The History of Menader The Guardsman, Liverpool-1985.

CONSTANTINE PORPHYROGENITUS DE ADMINISTRANDO, (Greek Text Edited by Gyula Moravcsik, English Translation by R.J.H. Jenkins), Harvard University, Washington-1967.

JORDANES, Romana Et Getica, (neşr, Theodor MOMMSEN), Berolini-1882.

MARCELLĪNUS, Ammianus, The Later Roman Empire (AD 354-378), Penguin Press, London-2004.

MAURICE'S STRATEGĪKON, (Translated by, George T. Dennis), University of Pennsylvania Press, 1984.

NIKEPHOROS PATRIARCH OF CONSTANTINOPLE, Shorty History, (Trans, Cyril MANGO), Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington 1990.

SIMOCATTA, Theophylact, "The History Of Theophylact Simocatta", (Translation English, Michael and Mary Whitby), Oxford Universty Press, 1997.

THE CHRONICLE OF THEOPHANES (A.D. 602-813), (Edited and Translated by Harry TURTLEDOVE), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982.

THE FRAGMENTARY CLASSICISING HISTORIANS OF THE LATER ROMAN EMPIRE (Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus), Vol.I-II, (Trans, R.C Blockley), Liverpool-1981.

THE SYRIAC CHRONICLE KNOWN AS THAT OF ZACHARIAH, (Translated Into English, F.J. Hamilton-E.W. Brooks), Cornell University Library Digital Collections, London-1899.

PROKOPIUS, Bizans'ın Gizli Tarihi, (Çev., Orhan DURU), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul-2005.

ZOSĪMUS, The History of Count Zosimus, (Trans, W.Gren and T.Chaplin), General Books Press, London-1814.

TETKİK ESERLER

- ACAROĞLU, M.Türker, Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu, Ankara 1988.
- ACAROĞLU, M. Türker, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul -2007.
- AHMETBEYOĞLU Ali, Grek Seyyahı Priskos(V.Asır)'a Göre Avrupa Hunları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1995.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK Yay., Ankara-2001.
- ARTAMANOV,M.İ., Hazar Tarihi(Türkler, Yahudiler,Ruslar), (Çev.,Ahsen BATUR), Selenge Yay., İstanbul-2004.
- ATLAN Sabahat, Roma Tarihinin Ana Hatları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., İstanbul-1970.
- BAILLY Auguste, Bizans Tarihi, Tercüman 1001 Temel Eser, (Çev., Haluk Şaman), Kervan Kitapçılık,
- Balkanlar El Kitabı, C.I, (Çev., Osman KARATAY-Bilgehan A. GÖKDAĞ),KaraM Vadi Yay.,Ankara-2006.
- BRION Marcel, Asya ve Avrupa'da Hunlar, (Türkçe'ye Çev., Reşat Uzman), Çatı Kitapları, İstanbul-2005.
- BURY, JOHN BAGNELL, History of The Later Roman Empire from the Death of Theodosios I to the Death of Justinian(395-565), Vol. I, St. Martins Press, Newyork-1958, s.101.
- BURY, John Bagnell, History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian, Volume II, St. Martins Press, Newyork-1958.
- CAFEROĞLU, A., Eski Uygur Sözlüğü, İstanbul-1968.
- DEGUİGNES, J., Büyük Türk Tarihi, C.I, (Türkçe'ye Çev., Selahattin ALPAY), İstanbul 1976.
- DEGUİGNES, J., Buyuk Turk tarihi, C.II, (Türkçe'ye Çev., Selahattin ALPAY), İstanbul 1976.
- DEMİRAL, A.Osman, Bulgarlar'ın Menşei Tartışmalarında Orta Asya İhtimali, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara-2006.
- DIEHL, Charles, Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Çev., A.Gökçe BOZKURT),İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul 2010.
- DUNLOP, D.M, Hazar Yahudi Tarihi, Selenge Yay., İstanbul-2008.
- EBERHARD, W., Çinin Şimal Komşuları, Ankara 1942, s.70.

- ECKHARDT, Sandor, Efsanede Attila, (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., İstanbul-1962.
- ERDEMİR-PALAZ, Hatice, VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul-2002.
- FEHER, Geza, Bulgar Türkleri Tarihi, Ankara 1985.
- GEORGE, Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, (Çev., Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara-1999, s.48-51
- GIBBON, Edward, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, II, (Türkçeye Çev., Asım Baltacıgil), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul-1987.
- GIBBON, Edward, Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi, V., (Türkçeye Çev., Asım Baltacıgil), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul-1995.
- GIBBON, Edward, The History of Decline and Fall of the Roman Empire, (Edited and abridged by David Womersley), Penguin Books, London-2005.
- GOLDEN, P.B, Türk Halkları Tarihine Giriş, (Çev. Osman KARATAY), KaraM Yay. Çorum-2006
- GOLDEN, P.B., Constantine ZUCKERMAN, Ananiasz ZAJACZKOWSKI, Hazarlar ve Musevilik, (Hazırlayan, Osman KARATAY), KaraM Yay, Çorum-2005.
- GORDON, C.D, The Age Of Attila, The University Michigan Press, Newyork-1960.
- GROUSSET, Rene, Bozkır İmparatorluğu (Attila, Cengiz, Timur), (Çev., Reşat UZMEN), Ötüken Yay., İstanbul-2006.
- GÜNAY, Ünver-GÜNGÖR, Harun, Türk Din Tarihi, Laçın Yay., Kayseri-1998.
- HALPERİN, "Bulgars and Slavs in the First Bulgarian Empire A Reconsideration of the Historiography", Archivum Eurasiae Medii Aevi, C.IV, Wiesbaden 1983.
- HOMMEYER, H., Attila, Berlin, 1951.
- İNAN, Afet, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara-1986.
- KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., 10. Baskı, İstanbul-1993, s.56-57.
- KALANKATLI, Moses, alban tarihi (Son Hunlar-Hazarlar-Ermeniler-Terekemeler), (Türkçeye Çev., Ziya Bünyadov), Selenge Yay., İstanbul-2006.
- KURAT, Akdes Nimet, IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi Yay., 2. Baskı, Ankara-1992.
- MANGALTEPE, İsmail, Bizans Kaynaklarında Türkler, Doğu Kütüphanesi Yay. İstanbul 2009.

- MİFTAKOV, Z., İlk Bulgar Devlet Oluşumları, Türkler Ansiklopedisi, C.II.
- MİTCHEL, Stephen, A History of the Later Roman Empire AD 284-641, Blackwell Publishing, 2007.
- MORAVCSİK, Gyula, Türk Tarihinin Bizans Kaynakları, (Türkçe'ye Çev. Hüseyin Namık ORKUN), Sümer Yay., Ankara-1938
- NEMETH, Gyula, A. Honfoglalo Magyarsag Kialakulasa, Budapeste 1930.
- MORAVCSİK, Gyula, Byzantınoturcica, I, Budapeşte-1942.
- MORAVCSİK, Gyula, Byzantınoturcica, II, Berlin-1983.
- NEMETH, Gyula, Hunların Dili
- ORKUN, Hüseyin Namık, Attila ve Oğulları, Remzi Kitaphanesi Yay., İstanbul-1933.
- ORKUN, Hüseyin Namık, Türk Tarihinin Bizans Kaynakları, Ankara 1938.
- ÖGEL, Bahaeddin, Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi, C.I, Ankara-1981.
- ÖGEL Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul-1992.
- ÖZCAN, Altay Tayfun, Hazar-Bizans Siyasi İlişkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- RASONYI LASZLO, Tuna Köprüleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara-1984.
- RASONYI, Laszlo, Tarihte Türklük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara-1988, s.90.
- SİNOR, Denis, Erken İç Asya Tarihi, İletişim Yay., İstanbul-2000.
- STEVEN, Runciman, A History Of First Bulgarian Empire, London-1930.
- STEVEN, Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, TTK Yay., Ankara-1998.
- TAŞAĞIL, Ahmet, Gök-Türkler, TTK Yay., Ankara-1995.
- TEKİN, Talat, Tuna Bulgarları ve Dilleri, Ankara 1987.
- THOMPSON, E.A, Hunlar, (Çev., M.Sibel DİNÇEL), Phoenix Yay., Ankara-2008.
- TODOROV, Nikolay, Bulgaristan Tarihi, (Çev., Veysel Ataman), Öncü Kitapevi Yay., İstanbul-1979.
- TOGAN, Zeki Velîdî, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Yay., İstanbul-1981.
- TURAN, Muzaffer, Milletlerin Büyük Göçleri İçinde ve Günümüzde Türkler, Ruslar ve Bulgarlar, TTK Yay.(X. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı basım), Ankara 1993.
- TURAN Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, I,II, Nakışlar Yay., İstanbul-1978.

Urfalı Mateos Vekayinamesi(952-1136), (Türkçeye çev., H.B Andreasyan), Ankara 1962.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.I, TTK Yay., Ankara-1998.

Ünver GÜNAY, Ünver -GÜNGÖR, Harun, Türk Din Tarihi, Laçın Yay.,Kayseri-1998.

VASİL, Zlatarski, İstoriya na bılgarskata dırjava prez Srednite vekove, C.I/1,Sofya, 1970.

VASİLİEV, A. Bizans İmparatorluğu Tarihi, (Türkçe'ye Çev., A.M.MANSEL), İstanbul.

WHİTBY, Michael, Essential Histories Rome at War AD 293-696, Osprey Publishing,2002.

MAKALELER

AHMETBEYOĞLU, Ali, “Tervel Han(702-718)”, Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul-1991.

AHMETBEYOĞLU, Ali, Bulgar Hakanlar Listesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(Ayrı Basım), İstanbul 1994.

AHMETBEYOĞLU, Ali, “Madara Kaya Kabartması ve Kitabeleri”, Tarih Dergisi, S.35,1994

AHMETBEYOĞLU, Ali, Kubrat Han ve Büyük Bulgar Devleti'nin Kuruluşu, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.13(Bahar 2007).

AHMETBEYOĞLU, Ali, “Yurt Tutan Hükümdar Asparuh ve Tuna Bulgar Devleti'nin Kuruluşu”, Omeljan Pritsak Armağanı, (Yay. Haz. M. Alpargu, Y. Öztürk), Sakarya-2007.

BAŞTAV, Şerif, Sabir Türkleri, Belleten, S.17-18,1941.

BAŞTAV,Şerif, *Attila'nın Hayatı ve Ölümü*,Türk Kültürü, S.1, 1952.

BAŞTAV, Şerif, Attila'nın Hayatı ve Ölümü, Türk Kültürü, S. I., 1962.

BAŞTAV, Şerif, İtil(Volga) Bulgar Devleti, Makaleler 2, (Yay. Haz. E.Semih YALÇIN,Emine ERDOĞAN), Berikan Yay., Ankara 2005.

BAŞTAV, Şerif, “Hazar Kağanlığı Tarihi”, Makaleler 1, Berikan Yay., Ankara-2005.

BAŞTAV, Şerif, “Avar İmparatorluğu”, Makaleler 1, Berikan Yay., Ankara-2005.

BAŞTAV, Şerif, *Attila ve Hunları*, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.

- BEKSAÇ Engin, “Balkanlarda Tarih Öncesi ve Erken Uygarlıklar”, Balkanlar El Kitabı, C.I, (Derleyenler, Osman Karatay-Bilgehan A.Gökdağ), KaraM Yay., Çorum-2006.
- BERKTAY Halil, “Vizörden Bizans:Haritalarla Düşünmek”, Cogito Dergisi, S.17, Yapı Kredi Yay., İstanbul-1999.
- BEŞEVLİEV, V., Proto-Bulgarlar’ın Dini,(Çev., T.Acaroğlu), Belleten, S.34, 1945.
- BOBÇEV, S., “Krum Han’ın Yasa Koyuculuğu”(Çev.,M.T. ACAROĞLU), Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11(1981-1982).BRİON Marcel, Asya ve Avrupa’da Hunlar, (Türkçe’ye Çev. Reşat Uzman), Çatı Kitapları, İstanbul-2005.
- BROOK, Kevin Alan, Hazar-Bizans İlişkileri, (Türkçeye Çev., Zülfiye VELİYEVA), Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- DARKOT Besim, “Balkan”, İ.A., M.E.B Yay., C.14, İstanbul-1961, s.280.
- DEMİRKENT, Işın, “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti”,Bizans Tarihi Yazıları Makaleler,Bildiriler,İncelemeler, Dünya Yay.,İstanbul-2005.
- DEMİRKENT, Işın, *Bizans Kaynaklarına Göre IV. ve XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Depremler*,Bizans Tarihi Yazıları(Makaleler-Bildiriler-İncelemeler),Dünya Yay.,İstanbul,2005.
- ECKHARDT Sandor, “Efsanede Attila”, (Gyula Nemeth, Attila ve Hunları), (Çev., Şerif Baştav), A.Ü. DTCF Yay., İstanbul-1962.
- HAMZAOĞLU, Yusuf, “Slovenya’da Avar İzleri ”Türkler Ansiklopedisi, C.II.
- HERSAK, Emil,“Avarlar:Etnik Yaradılış Tarihlerine Bir Bakış”, Türkler Ansiklopedisi, C.II.
- İNALCIK Halil, “Türkler ve Balkanlar”, BAL-TAM Türklük Bilgisi 3, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Prizren 2005.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *XII. Asra Kadar İstanbul’un Türkler Tarafından Muhasaraları*, İstanbul Enstitüsü Dergisi, C.III., İstanbul-1957.
- KAFESOĞLU, İbrahim, Türk-Bulgar’ların Tarih ve Kültürüne Kısa Bir Bakış, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1983.
- KAFESOĞLU, İbrahim, Bulgarların Kökeni, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara-1985.

- KARATAY, Osman, “Omurtak Han’ın Rüyası”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S.183, Mart 2002.
- KARATAY, Osman, Tuna Bulgar Devletinin İlk Asrı: Balkanlarda Tutunma ve Pekişme (681-803), Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.X/2, Kış 2010.
- KARPAT H. Kemal, “Balkanlar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul-1992.
- KAYAPINAR, Ayşe Tuna Bulgar Devleti (679-1018), Türkler Ansiklopedisi, C.II.
- KOCA, Salim, *Büyük Hun Devleti*, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- KURAT, Akdes Nimet, “Bulgar”, İslam Ansiklopedisi Milli Eğitim Bakanlığı Yay. C.II.
- KURAT, Akdes Nimet, “Peçenekler”, İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., C.IX, İstanbul 1971.
- LİGETİ, Lajos, *Attila Hunlarının Menşei*, (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Türkçe’ye Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., S.106, İstanbul-1962.
- LİGETİ, Lajos, *Asya Hunları*, (Gyula Nemeth, Attila ve Hunları), (Türkçe’ye Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., S.106, İstanbul-1962.
- LİGETİ, Lajos, *Bilinmeyen İç Asya*, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- MANGALTEPE, İsmail, “Avar Tarihinin En Önemli Savaşı: 626 İstanbul Muharasası”, Karadeniz Araştırmaları Dergisi, S.10, 2006.
- MANGALTEPE, İsmail, “Avar Hakanı: Bayan ve Dönemi”, İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul-2008.
- MANGALTEPE, İsmail, “VI. Yüzyılın İkinci Yarısında Avar-Bizans Münasebetleri”, (Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına), Dünya Yay., İstanbul-Şubat 2008.
- MİFTAKOV, Z., “İlk Bulgar Devlet Oluşumları”, Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- NEMETH, Gyula, Attila ve Hunları, (Türkçe’ye Çev., Şerif BAŞTAV), Türkler Ansiklopedisi, C.II.
- ÖZEY Ramazan, “Balkanların Coğrafi Yapısı”, Balkanlar El Kitabı, C.I, (Derleyenler, Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ), KaraM Yay., Çorum 2006.

- PRITSAK, Omeljan, Türk-Slav Ortak Yaşamı: Güneydoğu Avrupa'nın Türk Göçebeleri, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- RONA-TAS, Andras, Kubrat Han'ın Büyük Bulgar Devleti, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- SÜLEYMANOVA, Sevda A., "Kafkasya ve Avarlar", Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- TOGAN Zeki Velidî, "Hazarlar", İ.A., İstanbul-1964.
- VACZY, Peter, *Hunlar Avrupa'da*, (Gyula NEMETH, Attila ve Hunları), (Çev., Şerif BAŞTAV), A.Ü. DTCF Yay., İstanbul-1962.
- YUMANADİ, Yakov Kuzmin, Pavel KULESHOV, "Hazarlar", Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- YÜCEL, Muallâ Uydu, "Hazar Hakanlığı", Türkler Ansiklopedisi, C.II, İstanbul-2002.
- ZAJACZKOWSKI, A., "Hazar Kültürü ve Varisleri", Hazarlar ve Musevilik,(Hazırlayan, Osman KARATAY), KaraM Yay., Çorum-2005, s.127.
- ZLATARSKİ, V.N, Krum Han, (Çev.,M.Türker ACAROĞLU),Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S.10-11, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1983.
- ZIMONYI, Istvan, Bulgarlar ve Ogurlar, Türkler Ansiklopedisi, C.II., Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- ZIVKOVIC, Tıbor, "Avarlar ve Slavlar Arasındaki İlişkiler(579-626)", Türkler Ansiklopedisi, C.II, Yeni Türkiye Yay., Ankara-2002.
- ZUCKERMAN, Constantine Hazarların Museviliğe Geçiş Tarihi Üzerine, Hazarlar ve Musevilik(Hazırlayan, Osman KARATAY),KaraM Yay., Çorum-2005.

ANSİKLOPEDİLER

Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
 Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
 Türkler Ansiklopedisi

İNTERNET SİTELERİ

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ker%C3%A7_Bo%C4%9Faz%C4%B1
http://tr.wikipedia.org/wiki/Moesia_Superior

http://en.wikipedia.org/wiki/Castra_martis

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bitinya>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0llirya>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Da%C3%A7ya>

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Gaziantep’te doğdum. İlk ve Orta öğrenimimi Gaziantep’te yaptım. 1997-2001 yılları arasında Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Lisans eğitimimi tamamladıktan sonra 2001-2003 yılları arasında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisansımı tamamladım. 2008 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda Doktora programına başladım. Halen Gaziantep Üniversitesi’nde Rektörlüğe Bağlı Birimlerden Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü’nde Okutman olarak görev yapmaktayım. Evli ve bir kız çocuğu annesiyim.

Fatma ÇAPAN
Elazığ-2013